MISCEL·LANIA SARRALENCA *

Miscel·lània Sarralenca

1180~1980

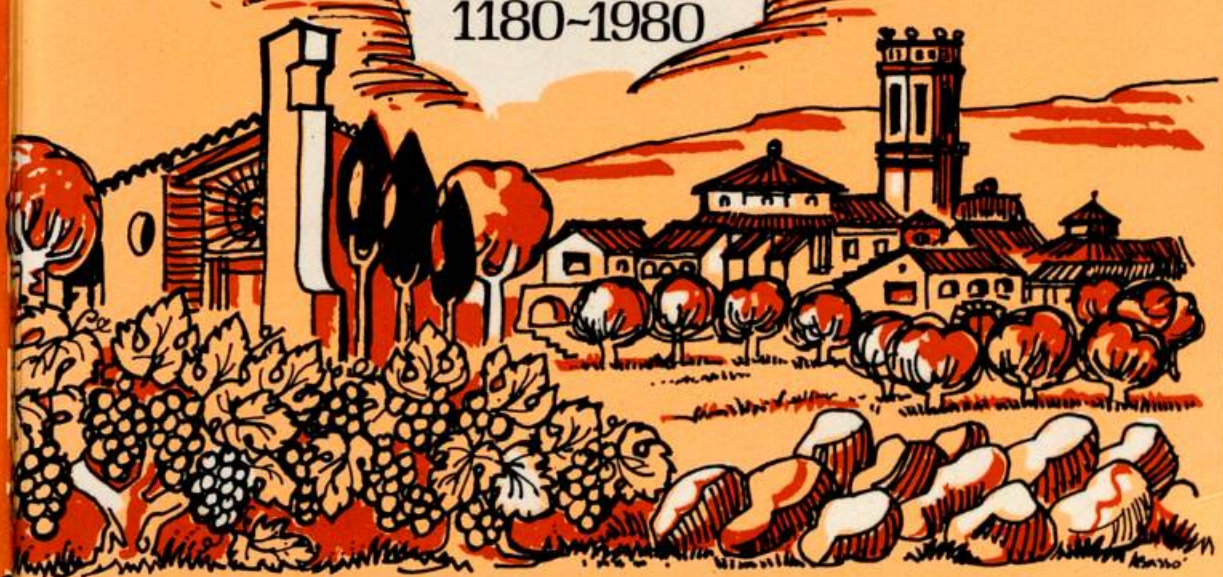

VIII CENTENARI DE LA FUNDACIÓ DE SARRAL

AJUNTAMENT DE SARRAL
I COMISSIÓ DEL VIII CENTENARI

Miscel·lània Sarralenca

Editat amb motiu del VIII Centenari de l'atorgació
de la Carta de Població (1180 - 1980)

COL.LABORADORS:

EXCMA. DIPUTACIÓ DE TARRAGONA
MINISTERI DE CULTURA
CAIXA D'ESTALVIS PROVINCIAL DE TARRAGONA

Ajuntament de Sarral
Drets reservats.
Dep. Leg. B. 12.747/81

Sarral, 1981

Composició: Sistemas de Composición.
Impressió: Artyplan

PRESENTACIÓ

AMIC LECTOR:

Uns sarralencs, esperonats per la commemoració històrica del VIII Centenari de l'atorgació de la Carta de Població del nostre poble, vam concebre la idea de contribuir a tan magne esdeveniment aportant a les festes commemoratives el nostre granet d'arena.

També teníem consciència que la nostra generació, que ha recollit el testimoni de les precedents que estaven aferrades a maneres de treball i costums completament diferents dels actuals (i ja es preveu, clarament, que s'incrementarà el canvi en les futures), no era, doncs, una generació de transició natural; sinó que contemplava un camvi generacional radical, en tots els aspectes, com a conseqüència d'allò que el progrés tècnic ha aportat a la societat.

Per això, sentírem la necessitat de recollir i trametre als que vindran tot allò que, havent format part de la nostra petita història, convenia que no es perdés.

Aquests són els motius de la modesta, però il.lusionada publicació, que, amic lector, posem a les teves mans.

Si bé la materialització del que aquí queda escrit és treball de pocs, la tasca general és obra de molts: d'aquells que, a vegades inconscientment, en xerrades al cafè o als bancs de la plaça anaven contant-nos la història; també dels que, més entusiastes, ens aportaven espontàniament les seves idees, notes, dades, noms etc. Gràcies a tots ells que ens animaven a seguir un camí ple de roses, però també de moltes espines, podem presentar aquesta publicació i dedicar-la a tots els sarralencs.

Gràcies, també, a tots els col.laboradors de fora vila. Menció especial i emocionada als de la nostra rodalia, que tant demostren estimar les coses de la comarca. També als homes de lletres o ciències, professionals, que amb els seus consells ens mostraven el camí; i a tots els que han aportat la seva estimada col.laboració, que tant dignifiquen l'obra. Gràcies a l'Exm. Sr. Director General d'Activitats Artístiques i Literàries de la GENERALITAT DE CATALUNYA, que ha tingut la gentilesa de prologar el llibre.

No oblidem aquí les aportacions de l'EXCMA. DIPUTACIO de TARRAGONA, del MINISTERIO de CULTURA i de la CAIXA D'ESTALVIS PROVINCIAL DE TARRAGONA.

A tothom que ens animava durant la tasca, els quedem agraïts.

Una sola espina, al final, tenim clavada: la de no poder-vos oferir aquest llibre com un regal espiritual i al mateix temps també material, tal com era el nostre desig.

VISCA SARRAL!

PRÒLEG

Refer episodis de la nostra història, com si fossin trossos d'un mosaic esbarriat, és una tasca de vegades difícil, però sempre apassionant i alliçonadora. D'on venim? Per què parlem una llengua i no una altra? De quan daten molts dels costums? En quina època es va construir tal esglesiola o ermita, es va conduir l'aigua al poble o a una partida i l'ametlla va començar a ser una collita més a terme? Per què hi ha hagut canvi de conreus?.

Allò que anomenem papers vells, i que alguns menyspreen, cremen o fan servir per a embolicar, ens donen pistes per a aclarir grossos o petits enigmes i responen als interrogants que ens plantegem nosaltres mateixos, els nostres fills o els forasters que s'interessen per la vila.

El gran bisbe Josep Torras i Bages deia: "Sóc d'arrel pagesa i me n'enorgulleixo". La seva sentència avui és més vigent que mai, quan la crisi industrial, les deshumanitzades i incontrolables aglomeracions urbanes i la destrucció de la natura ens fan girar cada vegada més els ulls cap al camp. Les grans ciutats desarrelen, l'home s'hi converteix en un número del registre civil, no cal dir que s'hi perden els renoms que havien estat vius a les barriades, ningú no se saluda espontàniament pel carrer, llevat de gent coneguda. A ciutat l'home es despersonalitza i les seves condicions de vida es van degradant. Se'm dirà que tanmateix hi ha unes comoditats, unes diversions, uns serveis que no es donen amb plenitud als pobles rurals. Però els evidents avenços de la tècnica han simplificat les comunicacions i han permès una millora sensible de la vida a pagès. La química i la tècnica, amb tots els riscos que comporten, han fet més fàcil i ràpid el treball agrícola i han suplert la manca de braços. A Catalunya difícilment trobaríem atur a l'agricultura. El camp continua essent, doncs, una reserva, i no solament alimentària o d'esbarjo, sinó que també ens demostra que l'home hi continua essent el mateix, sense despersonalitzar-se, i que, per tant, no s'ha convertit en una simple formiga humana enmig de l'asfalt de les ciutats. Es l'arrel mil.lenària que nodreix la gent del camp la que els ha preservat de perdre bona part dels signes que els configuren com a petita comunitat. Es evident que la tradició de la vila camperola, apresa de pares a fills, i que va des de saber fer un crestall, podar un cep o esporgar un oliver fins a criar bèsties, fer vi ranci, ratafia, confitura o secallons, tot això és essencial perquè un poble, una vila, no morin ni es converteixin en un apèndix de les formes més superficials, adotzenades o aviciades de les ciutats.

Totes aquestes reflexions m'han brollat espontàniament després de llegir els traballs que s'apleguen en aquesta miscel.lània sarralenca. Bon senyal quan un noble vol esbrinar el seu passat, perquè significa que no es deixa arrabassar aquells trets diferencials, aquelles virtuts genuïnes que són la flor de la seva vida col.lectiva.

Dos benemèrits rectors de Sarral, mossèn Tomàs Capdevila el 1934, i mossèn Antoni Morell, seguint les seves petges, el 1975, van publicar sengles monografies sobre la vila. Tanmateix la pedrera de la història local no s'esgota mai del tot, malgrat que Sarral ha sofert l'incendi casual de l'església i l'arxiu parroquial el 1801 i la crema de la vila pels

carlins el 1836, a més dels malastres de la guerra civil de 1936-39, amb totes les seves terribles conseqüències. Un gavadal de papers i de llibres d'arxiu s'han destruït i tot plegat fa més difícil historiar la vida sarralenca. Però uns esforçats devots del poble han aconseguit fer un llibre, **Miscel.lània sarralenca,** *que dóna noves clarícies sobre aspectes tan diversos de Sarral com la meteorologia, el paisatge vegetal, l'antic orgue, la petita gastronomia, uns batlles d'antany, la carta de població i la repoblació a l'època de la Reconquesta, el cooperativisme, la portada d'aigües al poble, la demografia, la geologia, una família sarralenca del segle XIII, uns versos festius sobre esdeveniments reals de la vila i detalls ben precisos sobre els llegendaris jueus, a part d'una utilíssima cronologia. Finalment esmentaré dos treballs que tracten temes en els quals he treballat des de fa més de vint anys. Em refereixo a l'estudi d'una recana del segle XIX, amb tots els noms de les partides de terra, i una llista, molt completa, després d'una recollida pacient, dels cognoms i renoms de les cases. Fòra una llàstima que els noms de lloc i els renoms, tan antics, es perdessin o fossin oblidats per les noves generacions de sarralencs: el Diumenge, les Forques, els Freginals, el Salt, la Cova Cativera, etc., tenen un significat concret que ens poden explicar la influència feudal al poble, els conreus avui ja perduts, la vivència d'una paraula mil.lenària que només conserva la toponímia, un esdeveniment tràgic o pintoresc, etc.*

Aquesta miscel.lània sarralenca, que commemora el vuit-cents aniversari de la vila, ens hauria d'ajudar a prendre consciència que cal recollir tot allò que pot ser útil per a l'estudi del poble i del terme: des de petits objectes prehistòrics (destrals de sílex, puntes de fletxa) fins a ceràmica, velles escriptures, cadastres, llibres particulars de comptes, dietaris de les cases i no cal dir vestits i fotografies d'altres èpoques, a més, naturalment, de les eines del camp en desús, per mirar d'obrir algun dia un petit museu que aplegués peces de Sarral i la seva rodalia. Això forma part de l'autèntica cultura popular, arrelada i en gran part viva. I no oblidéssim de recollir paraules característiques, dites i refranys, noms de bestioles i de plantes i, insisteixo, tots els noms de lloc de terme: des de partides i masos, a arbres singularitzats o pedres "batejades", camins, coves, corrals, rònecs, fonts, barrancs, boscos, colls, graus i cingles, etc.

Claudi Ametlla, que va marxar ben jove del seu Sarral natiu i a penes hi va tornar, va escriure al volum primer de les seves **Memòries polítiques** *(1963) que al seu poble havia après "la frugalitat, la voluntat i el treball; unas virtuts potser un poc oblidades en la blanor ciutadana". Aquesta voluntat, aquest treball van fer possible que Sarral és refés de totes les desfetes de les guerres, de les pestes i del gran flagell de la fil.loxera que, gairebé fa cent anys, va arrasar les vinyes. Aquest esperit de superació i de supervivència ha d'anar lligat amb una mirada al passat, a la pròpia història local, com un homenatge constant a les generacions que us han precedit i que, passant misèria i treballant de sol a sol, han fet possible el Sarral d'avui.*

ALBERT MANENT I SEGIMON

REPORTATGE FOTOGRÀFIC DE SARRAL

La recerca de material fotogràfic antic, que tingués un valor documental sobre la nostra Vila, no ha estat pas gaire afortunada. Malgrat això, podem presentar un petit recull de fotografies que il.lustraran, més bé que cent paraules sobre diferents aspectes del primer terç del segle.

Hem escollit, especialment, el material que es dóna una visió urbanística retrospectiva; així com aquell que recull un fet o moment curiós de l'època.

Finalment, unes vistes més actuals serviran per fer les comparacions obligades.

Plaça del Padreny al volt del 1910. Vegeu al mig la antiga font, i l'arc dovellat de la desapareguda casa Padreny a la cara est.

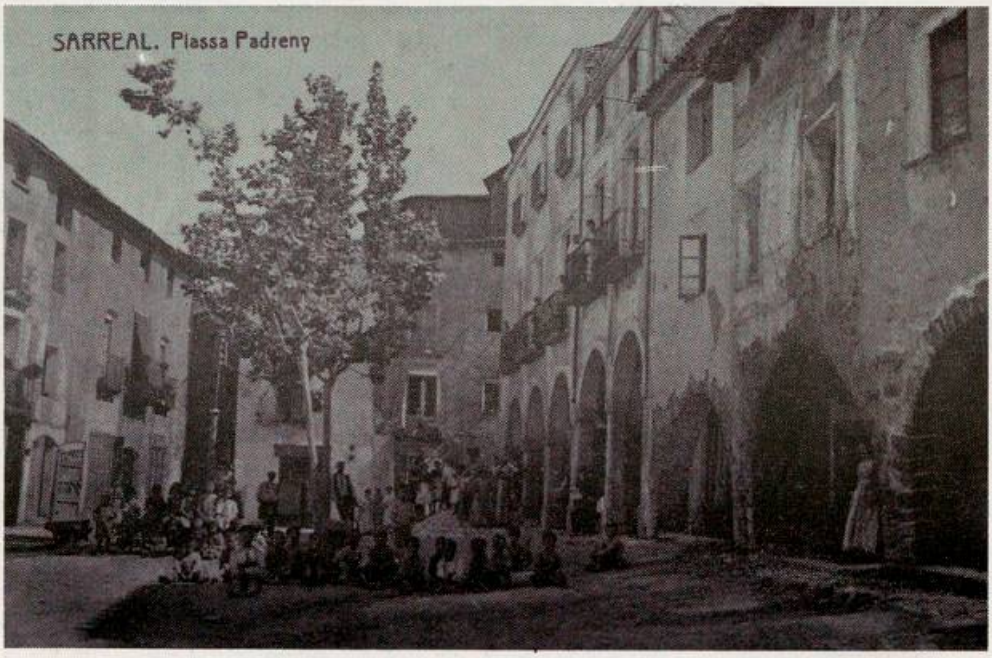

Plaça del Padreny poc abans de l'any 1925. Cases porxades de la cara oest. Ja s'observen suports de la instal.lació elèctrica a les façanes.

Plaça del Padreny als volts del 1950. Cases porxades de la cara nord i la de l'oest; aquestes ja modificades.

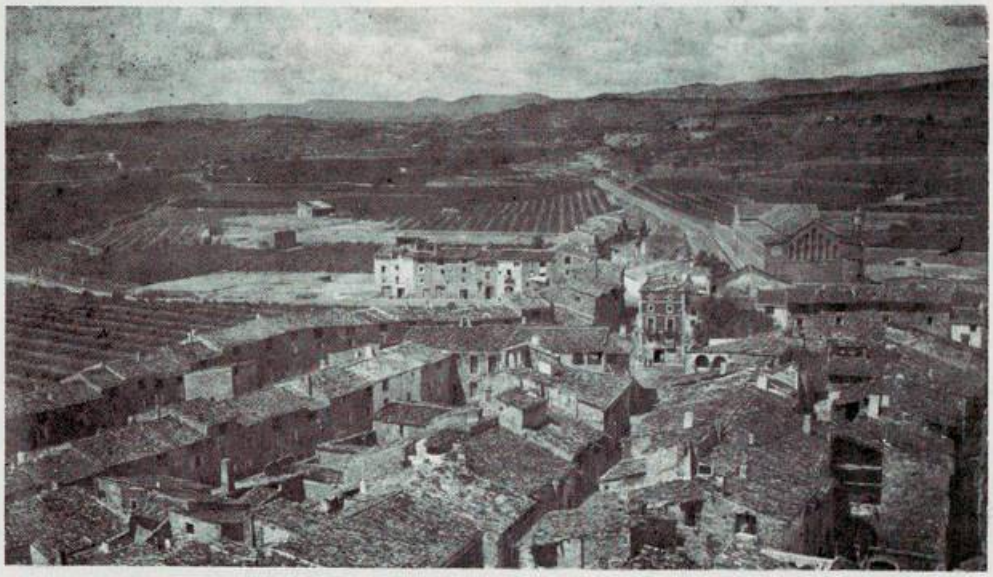

Vista de la població des del campanar entre els anys 1914 i 1924. El Sindicat de Vinicultors només ha edificat la primera nau. La casa Garrofa encara no ha estat modificada segons l'estat actual. L'última casa de la carretera de Montblanc és la del Magre. Encara no és construïda l'anomenada, vulgarment, carretera nova.

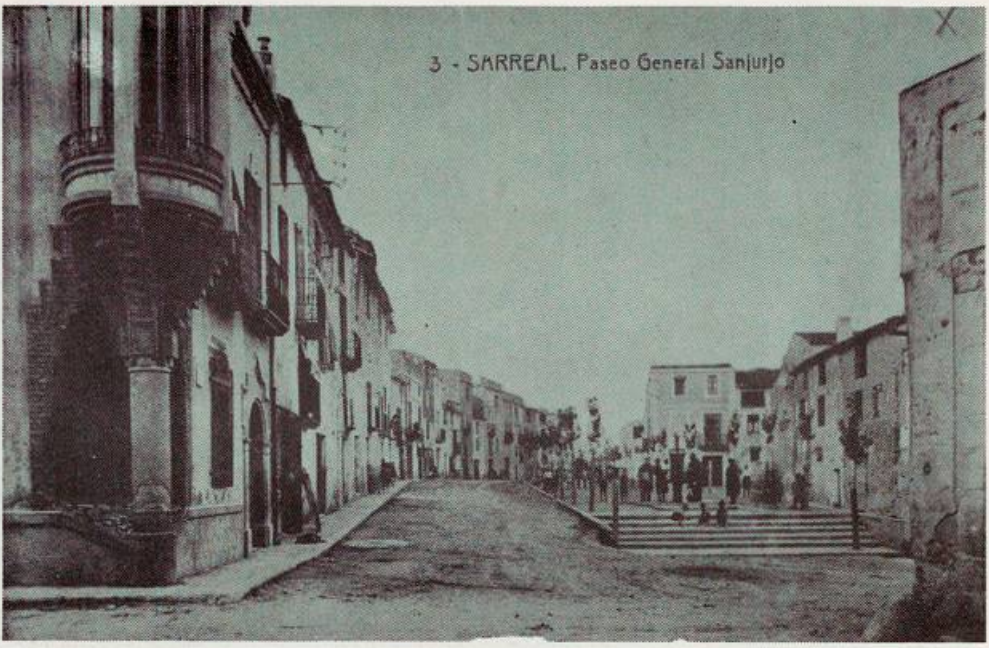

El Passeig, des del carrer de Sant Francesc, al volt del 1930.
Vegeu que els arbres encara són molt joves i també l'emplaçament i l'estil de l'antiga font.

Perspectiva del Passeig actualment des del carrer del Roser.
Vegeu la nova font instal.lada entre el 1950 i el 1953 i la pavimentació de l'any 1975.

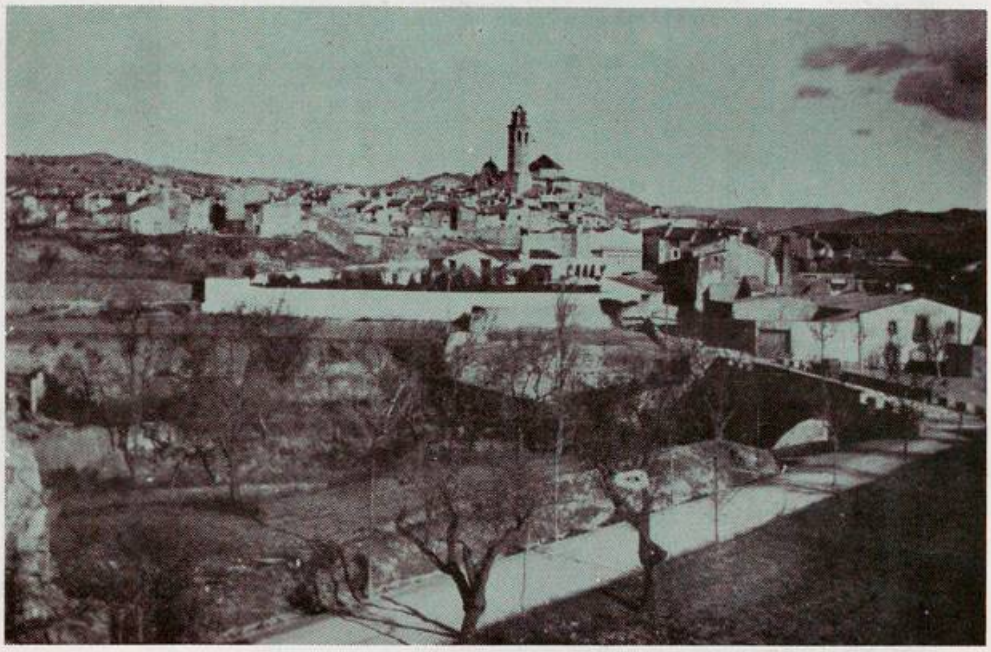

Vista panorámica de la població des del damunt de la carretera de Valls entre el 1925 i el 1929. Encara no era construïda la carretera nova (avinguda d'Anguera). A l'esquerra i en primer terme apareixen parcialment restes de l'església de Sant Bartomeu.

Vista actual de la població des del mateix indret. Observeu el creixement de la població, que ja arriba més a l'oest de la carretera amb les cases del carrer de Barcelona.

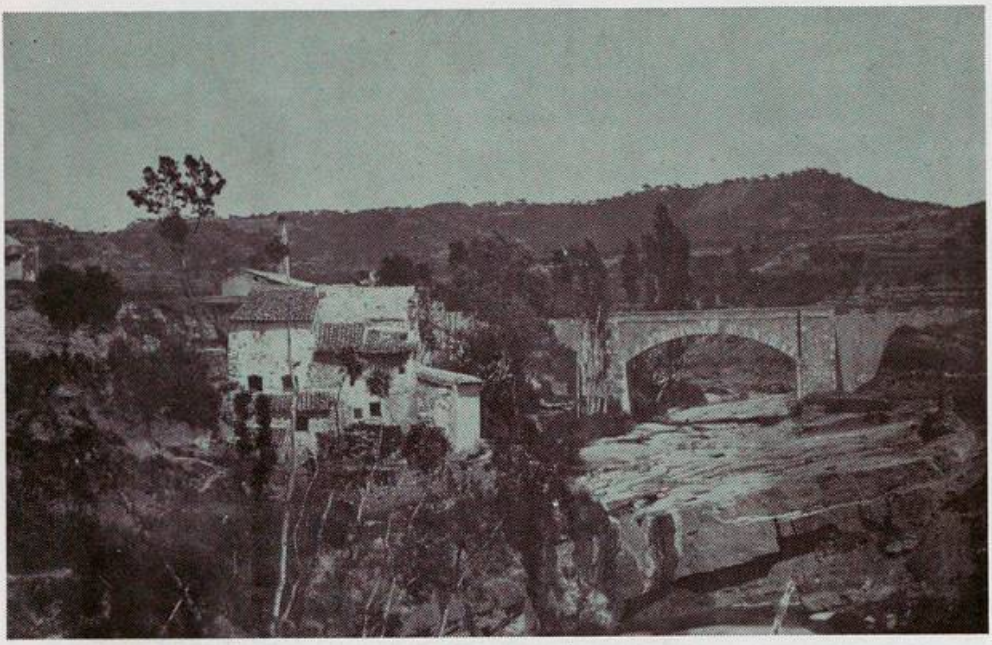

Pont de Sant Bartomeu i l'antic molí del Cano a la riba del riu que fou habitat fins a l'any 1928.

Restes de l'església de Sant Bartomeu l'any 1928.

Una altra vista de l'església romànica de San Bartomeu poc abans del seu enderrocament final.

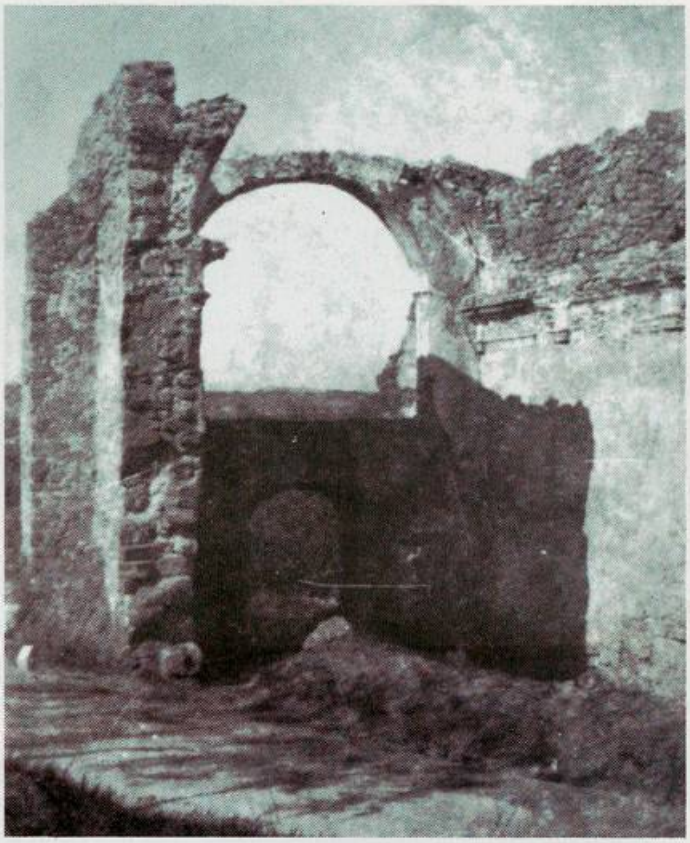

Panoràmica de la vila, nevada, des de la carretera de Rocafort, abans del 1939.

Plaça de l'Estudi i carrer Major al volt de l'any 1910.
En primer terme, cal Arnet; al fons, el portal del Xamora.

Portal del Xamora vist per la cara nord i el carrer Major abans de l'any 1936.

Panoràmica actual del carrer Major des del mateix indret de la fotografia anterior.

Pilar del Laio i portal del Xamora vist per la cara sud abans de l'any 1936.

Estat actual del mateix indret anterior

Carrer Major. Una mostra de la renovació arquitectònica dels edificis: compareu tres tipus ben diferenciats que corresponen a tres epoques distintes.

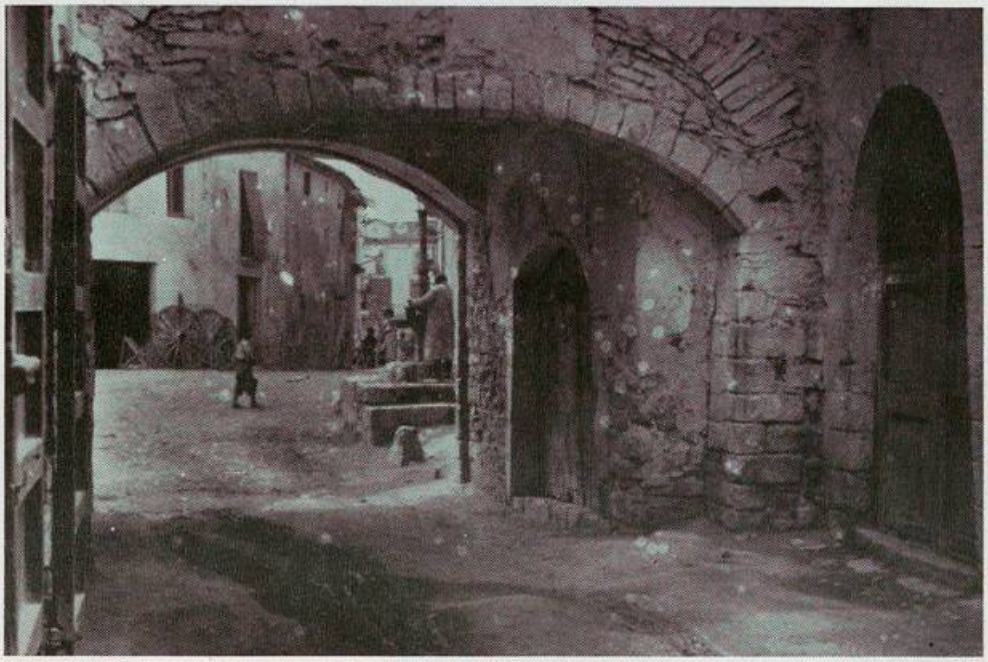

Portal de Sant Joan abans de l'any 1936 vist des del mateix carrer.
La primera porta a la dreta és la de l'església de Sant Joan.
Darrere el portal, s'hi veu l'antiga font.

El mateix indret segons l'estat actual d'urbanització.
Les nenes estan assegudes en la que antany fou la porta de l'església.

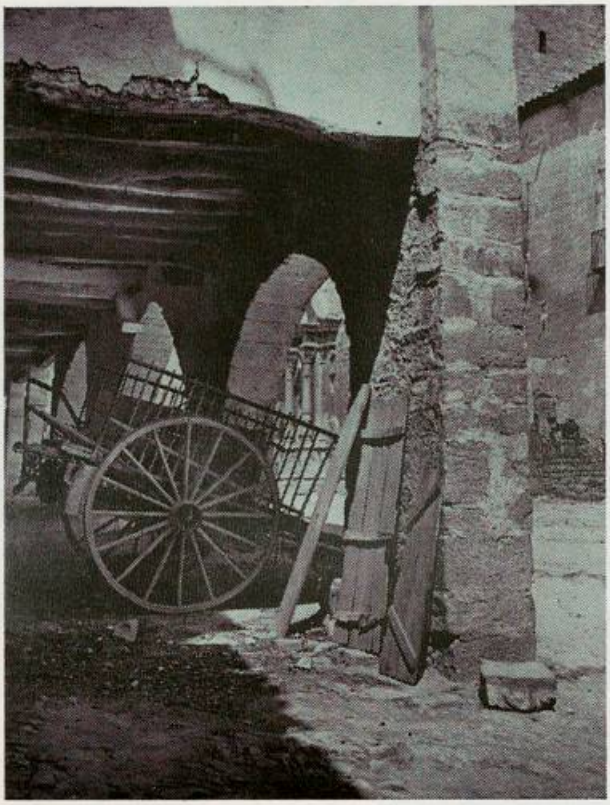

Cases porxades de la cara oest de la plaça de l'església abans del 1936 vistes des de cal Teclo.

Les mateixes cases en una perspectiva actual.

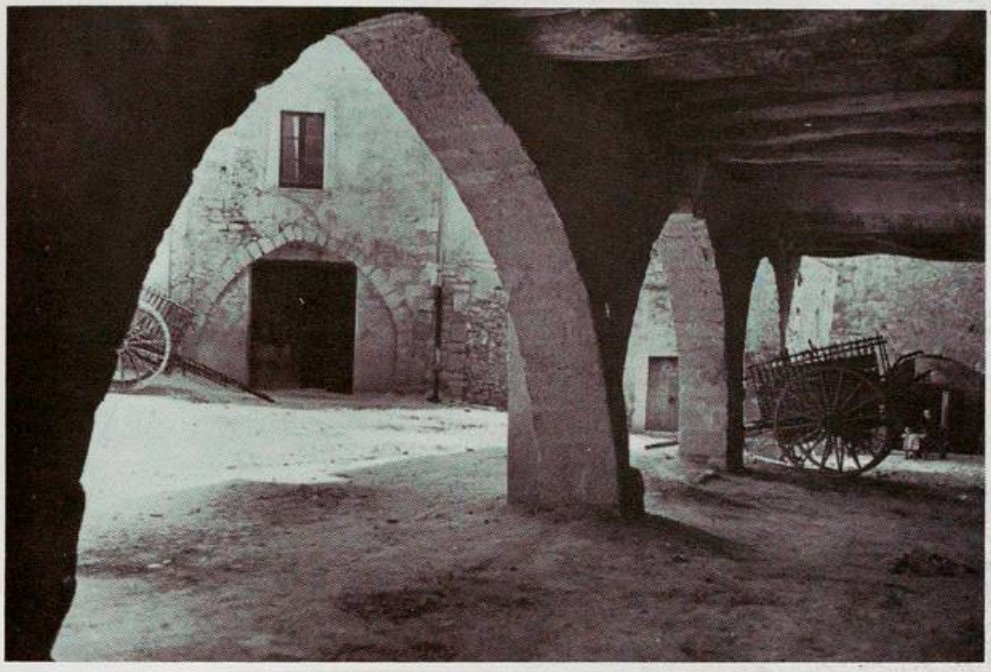

Els mateixos porxos des d'un altre angle. Al fons, apareix la casa número 2 de la plaça. L'arc de la portalada dóna a entendre que a l'antigor les cases de la cara sud també eren edificades damunt de porxos.

Casa de la Vila enderrocada l'any 1980 per ésser reconstruïda de nova planta. A l'esquerra, la rectoria.

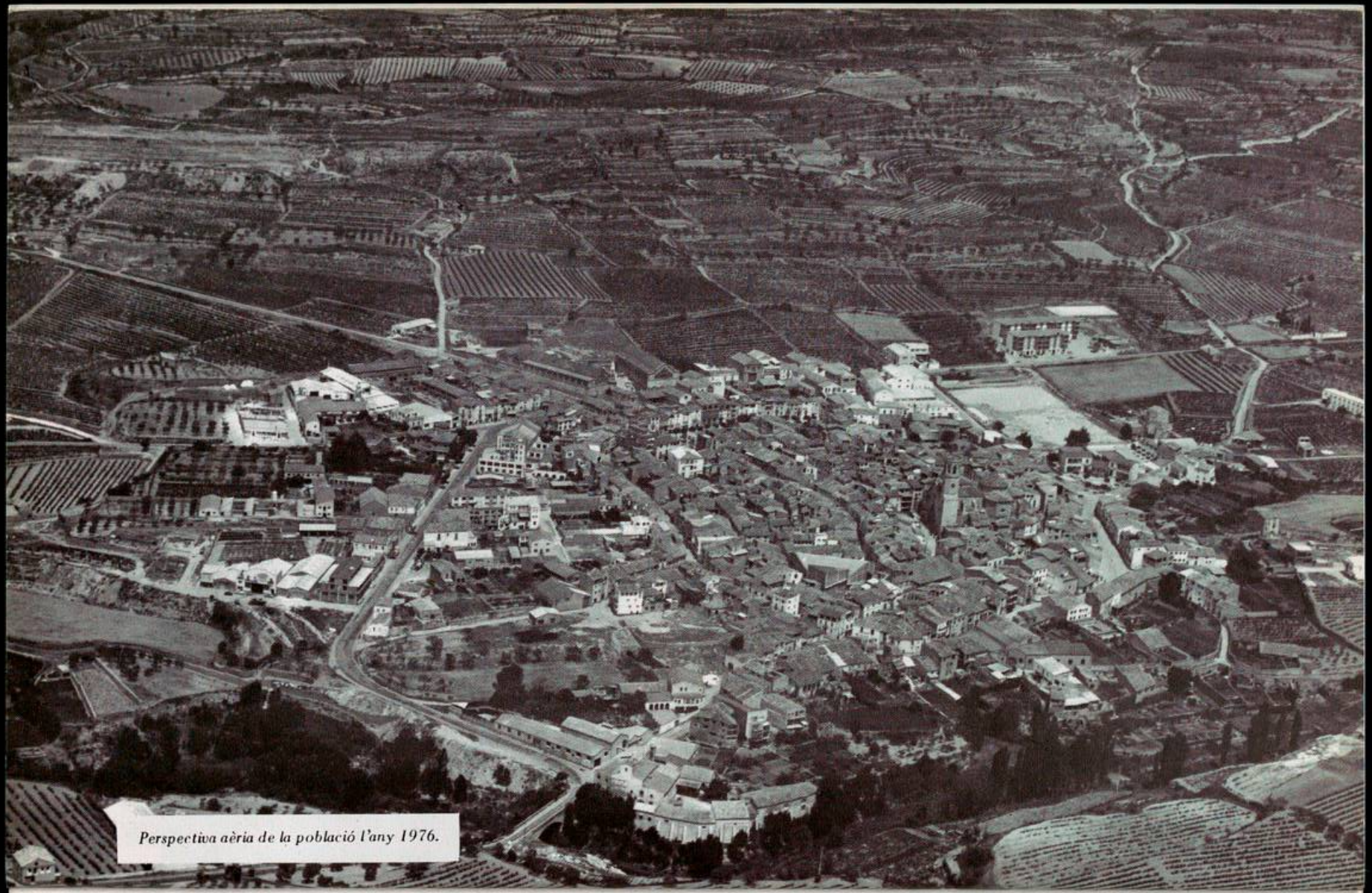

Perspectiva aèria de la població l'any 1976.

JOAN A. CAMPÀ I VIÑETA

ESBÓS GEOLÒGIC DE SARRAL

I. Abans d'escometre l'esbós geològic de Sarral, bo serà de començar per una breu descripció de la Conca de Barberà puix parlar de la geomorfologia de la vila sense incloure-la en el context geològic general de la comarca podria causar la impressió, del tot inexacta, de tractar-se d'un indret de característiques ben definides quan en realitat no és així.

Cal, doncs, per tal de situar la vila, així com la comarca, en l'ordre d'importància que els pertoca, fer, d'antuvi, els aclariments que segueixen:

I. L'àrea geològica de la Conca així com tota la zona geològica a la qual pertany queden incloses en la depressió de l'Ebre.

II. La zona geològica s'estén per les comarques confrontants i ateny, amés les Garrigues, el Baix Urgell i la Segarra, una extensió considerable de l'Anoia.

III. L'àrea geogràfica comarcal no es correspon exactament amb la zona geològica.

IV. Els límits administratius de la Conca de Barberà excedeixen de l'estricta àrea geogràfica comarcal.

V. La vila i tot el seu terme municipal en el conjunt geològic-geogràfic de la Conca no té més importància que la de ser un punt de localització, independentment que històricament i humanament pugui tenir determinat relleu.

II. La Conca de Barberà és una cubeta closa per un ròdol de serres de poca altitud que s'enllacen les unes amb les altres deixant com a única sortida natural el tall de la Riba per on s'escola el riu Francolí. La Conca estricta queda perfectament delimitada: pel Nord, per les serres de Forès i del Tallat; per l'Oest, per les serres de Prades; pel Sud, per les serres de Miramar i de Prenafeta; i seguint per la serra de Comaverd tanca per l'Est amb les muntanyes de Queralt.

Per accedir a la Conca venint de les comarques contigües —o per sortir-ne— s'obren passos a través de les serres ja esmentades, colls de poca altura i de no gens difícil trànsit, els més coneguts dels quals, potser perquè són punts per on creuen carreteres, són els de l'Illa a la serra de Miramar, el de Cabra a la serra del Cogulló, el de Deogràcies al massís de

l'Alt Gaià que contitueix un important nus orogràfic de partió d'aigües, el de Belltall als altiplans de Comalats, i el de Forès a la serra del mateix nom.

La Conca de Barberà té una característica geogràfica sino única, sí molt poc repetida, almenys, en superfícies com la de la Conca més aviat reduïdes: configura una notabilíssima asimetria fluvial, puix no és un riu, sinó dos amb sistemes hidrològics propis els que recullen les aigües de la Conca: l'Anguera, que es forma paral.lel a la serra del Cogulló i que desguassa prop de Montblanc al Francolí; i aquest, que baixa de les muntanyes de Prades. Mentre la conca del Francolí ateny escassament els cent cinquanta quilòmetres, quadrats, la conca de l'Anguera ultrapassa de molt els dos-cents deu quilòmetres quadrats; per tant, no és exposat de considerar que la Conca és més aviat resultat de l'acció erosiva de l'Anguera que no del Francolí, tot que aquest sigui el riu receptor i l'altre sigui el tributari.

III. La Conca de Barberà no es tanca sobre ella mateixa sinó que aprofita la conca erosiva del riu Francolí, a la part sud, per comunicar-se amb les altres unitats estructurals. Cal. dir que la Conca és un fus truncat pel sud que ens permet d'observar una sedimentació eocènica[1] interessant al seu sòcol.

El terme de Sarral posseeixe diversitat de terrenys. La vila s'alça damunt una monòtona successió d'argiles i sauló[2] amb horitzons de pudingues, això és, roca de tipus heterogeni amb còdols[3] de grava encimentats per una matriu argilenca de poc gruix. Aquesta formació constitueix el nucli de la Conca estenent-se des de les Piles fins a l'Espluga. Hom pot observar fàcilment aquestes capes als environs de l'Ermita dels Sants Metges on el relleu delimita clarament els terrenys argilencs convetits en camps de llaurança, en tossals arrodonits o petits penyals espadats, de masses compactes constituides per roques detrítiques.

El color roig que predomina en aquests terrenys indica la naturalesa del material que els constitueix: argiles de tipus il.lític, sauló argilenc, alguns trams d'arenes i microconglomerats. Les capes de pudingues o conglomerats, que vénen a ser la mateixa cosa, malgrat que en les unes els caires petris són irregulars i en les altres són arrodonits, tenen un color grisenc i resisteixen més bé l'erosió, per la qual cosa l'acció erosiva tendeix a formar relleus en forma de taula, o cotes de més o menys altura diferenciades de la resta del terreny. Sobre una d'aquestes taules està edificada la vila de Barberà; sobre un molló, l'Ermita dels Sants Metges.

Si passem a Forès trobarem terrenys de color burell clar amb morfologia diferent, puix no són relleus arrodonits, sinó parets més o menys irregulars que delimiten clarament les dues formacions. Són terrenys més moderns que els estrats roigs, terrenys denominats "oligocen de Tàrrega" per incloure el terme municipal d'aquesta vila del Baix Urgell els més extensos i representatius terrenys d'aquest període geològic. Els terrenys oligocens[4] constitueixen el flanc nord del solc geològic de la Conca. Sarral, dins l'àmbit geològic de la Conca, ocupa una situació de privilegi: contempla el llarg contacte entre l'eocen i l'oligocen.

Aquest període comença per una fase evaporítica en la qual es van dipositar guixos i sals, degut, probablement, a l'existència d'un llac d'aigües molt salines en clima tòrrid que va

1. Eocènica: la capa més antiga del terreny terciari. Hom li calcula, aproximadament, una antiguitat entre 37 i 57 milions d'anys.
2. Sauló: terra arenosa.
3. Còdol: fragment de roca dura, més aviat petit, allisat i arrodonit per l'acció de les aigües i el rodolament.
4. Oligocen: periode del terciari entre l'eocen i el miocen (entre 37 i 25 milions d'anys d'antiguitat).

donar lloc a la deposició de grans masses de guixos que foren recoberts per argiles. Aquesta formació es repeteix molt sovint a la conca de l'Ebre amb la mateixa abundor de guixos. Aquests guixos, bruts d'argila i compactats per l'acció del guix de sediments posteriors, formen blocs vinsats de l'anomenat "alabastre".

Per damunt d'unes formacions d'argila ubicades sobre els guixos se situen unes capes calcàries de gra molt fi, gairebé litogràfiques, amb gruixos de trenta a quaranta centímetres. Aquestes calcàries foren explotades com a primera matèria per a fer ciment. Observats amb detall veiem que es tracta d'una sedimentació polsant en làmines fines que contenen nòduls i plaques de sílice. Altrament contenen una flora i una fauna summament interessants que no han estat estudiades amb l'extensió i profunditat necessàries.

La flora fòssil que pot extreure's de les calcàries són palmeres, algunes monocotiledònies, lledoners, que ens indiquen un clima semiestepari, càlid, amb estacions climàtiques diferenciades, que devien donar lloc a la rítmica deposició de sediments. En aquests terrenys, on ara es troben les pedreres devia haber-hi un llac de tipus endorreic, és a dir, sense comunicació amb altres extensions aqüiferes, on devien viure petits peixos d'aigua dolça; probablement, amb una fauna d'invertebrats, i entre una flora de plantes aquàtiques, cap de les quals, flora i fauna, no han estat descrites, i, tanmateix, hom en posseeix suficient informació per afirmar-ho.

En el curs del període oligocen se sedimentaren unes capes calcàries en alternança amb margues i argiles fins a tancar el cicle sedimentari, de la zona. Aquestes formacions es poden observar a la carretera de Forès.

Cap a l'extrem SE. del terme municipal, fronterer amb el de Cabra, es troben unes grans masses de calcàries de tó blavós amb vestigis d'erosió química que pertanyen al període secundari[5], molt més antigues que els terrenys descrits fins ara. Formen la paret o cantell sud de la Conca i no pertanyen específicament a la Conca de Barberà. Encara que breu, cal fer esment de la tan coneguda i anomenada, almenys a Sarral, Cova Cativera, localitzada sobre aquests terrenys. Algunes vegades se m'ha preguntat com es poden formar coves al cim d'una muntanya i, precisament, en terrenys com aquests. Una observació acurada ens demostrarà que aquesta mena de coves no són altra cosa que forats grans, resultat de la dissolució de roques calcàries per l'acció de l'aigua de les pluges. En el seu gènesi no intervenen fenòmens d'abrasió ni d'erosió mecànica per la qual cosa són independents de la cota geogràfica on queden plaçades.

IV. La terra de la Conca de Barberà emergeix després de l'oligocen i comença l'erosió del riu Anguera, riu polsant, de rambla, que defineix el seu curs, adés a la dreta, adés a l'esquerra, creant solcs i barrancades fins a ubicar-se sobre un perfil semiintermitent, pero mai no perd la seva característica dominant de "riera", puix la Conca és una mena d'embut que capta i canalitza tot l'escorrentiu aqüifer sobre l'Anguera.

Una riada "de rambla" —una "rubinada" emprant un terme local—, en un dia de ple sol és l'exemple més palès que explica i conforma les característiques de la conca de recepció torrencial que té la Conca. Jo, fa molts anys, essent estudiant, i residint a Sarral en ocasió del lleure estiuenc, vaig presencia *de visu* —aproximadament a meitats de setembre—

5. Secundari: era geològica més primitiva que el terciari (entre 57 i 328 milions d'anys d'antiguitat).

i des del Pont de Sant Bartomeu una d'aquestes avingudes que va causar-me una vivissima impressió. I tanmateix no era l'Anguera que vehiculava l'enorme cabal d'aigua, sinó el seu tributari la riera de Vallverd!.

El sauló que el riu elabora fa rodar i diposita en les anomenades terrasses fluvials superfícies planes que delimiten la llera del riu, prova els canvis climàtics pervinguts durant els darrers períodes geològics. Aquestes superfícies de sauló i codolada són excel.lents terrenys per a l'acumulació d'aigua, i així mateix, possibles dipòsits per a la seva captació. Constitueixen la cobertura quaternària[6] que és protegida i acurada en algunes zones, puix indubtablement, possibiliten l'entrada d'aigua als dipòsits naturals per al seu emplenament.

En certa ocasió vaig quedar ingratament sorprès de la inconsciència, ja sia provinent de la ignorància, ja sia motivada per la cobdícia, en presenciar com unes persones amb tota tranquil.litat extreien macoli[7], potser per a emprar-lo com a àrid d'obra, d'una terrassa, junt al pont d'Anguera al peu mateix de la carretera a Valls. Si les persones que així obraven sabien el dany que causaven o no, mai no ho podré saber, però jo sí sabia la barbaritat que estaven cometent puix aquell sòl era una terrassa de captació d'aigües, tal vegada part de les del poble, tenint en compte que les aigües tothom sap exactament d'on brollen però no amb tanta exactitud d'on procedeixen. Llevar àrids de les superfícies de captació té dos perills: disminuir la superfície específica i per consegüent el volum d'aigua absorbit, i potenciar la contaminació.

Algunes vegades el riu deixa al descobert nivells conglomeràtics tallats per l'erosió on es localitzen sorgències aqüíferes. Un exemple molt característic és el Salt, el qual em dóna motiu a considerar la possible existència de nivells aqüífers pregons al paquet eocen de la Conca en relació amb les conques molt allunyades de Sarral ubicades possiblement pels voltants de Montbrió de la Marca. Tinc constància d'una perforació, malgrat que poc important, que avala aquesta presumpció i m'incita a fer una afirmació agosarada que enclou una feliç previsió del futur: Sarral té importants cabals d'aigua, però —com en la cèlebre anècdota de la central elèctrica avariada per atur de la turbina que per tornar a posar-la en marxa calia trobar un enginyer amb prou imaginació que sabés intuir dues coses: que la solució era donar un cop de maça a la màquina, i el lloc just on havia d'ésser donat— cal saber el descobrir-los. La missió és dels geòlegs, tanmateix, però les decisions cal que les prenguin els ajuntaments.

6. Quaternari: l'era geològica més moderna. Comprèn. L'últim milió d'anys.
7. Macolí: còdol petit.

JOSEP-ANTONI CANTÓ i PIFARRÉ

DEL TEMPS I LES SEVES COSES, A LA NOSTRA VILA

Perdoneu l'atreviment en intentar parlar del temps i de les seves conseqüències, perquè tots sabem que no hi ha res més variable que tot això. Però, com sigui que tots hem de col.laborar amb el nostre granet d'arena a aquest Vuitè Centenari de la nostra vila, ho faig amb tota la bona voluntat.

Avui, quant a la predicció del temps, sempre estem a l'escolta de la "tele" i del seu "home del temps". Mig segle endarrera no hi havia aquest prodigiós aparell, però cada poble tenia alguna persona que, amb més o menys èxit, pronosticava i avançava la meteorologia. Entre nosaltres va tenir renom "el Sibino", personatge típic i popular en la predicció del temps a la nostra població.

Anem destriant els diferents fenòmens meteorològics i algunes de les seves anècdotes:

La nostra vila, quant a *boires*, no n'està molt perjudicada; en canvi, a Montblanc tot sovint, a l'hivern hi jeu una bona boira. Tampoc "la peluda", o boira d'Urgell, rarament arriba a les nostre contrades.

Podríem gairebé asegurar que, en els últims cinquanta anys, les *nevades* van a menys, perquè actualment són força els anys que no veiem tan blanc element.

Mig segle endarrera, quan nevava, com que no hi havia canaleres a les cases, l'aigua i la neu en glaçar-se i desglaçar-se formaven uns caramells o espècie d'estalactites de glaç penjant de les teulades i els ràfecs, que, en desprendre's, podien ocasionar un greu perill als vianants. Per tot això, amb canyes i bastons es feien caure per d'estalviar desgràcies. Avui això no passa, perquè neva menys sovint i les "canaleres eviten que es formin" els caramells.

També, potser, de *fred*, en feia més, perquè llavors veure el riu que passa per la Font de Dalt, tot glaçat i poder-hi passejar per damunt ere cosa freqüent.

Les dones havien de portar galledes d'aigua calenta, quan anaven a rentar la roba als rentadors públics (avui en estat ruïnós sota la Font de Dalt), perquè ningú no rentava en el seu domicili particular (solament alguns més privilegiats ho feien en safareigs intal.lats en petits horts de la seva propietat). Els dilluns, durant tot l'any, era el dia que aquests safareigs públics eren plens de gom a gom, i allí les converses, les crítiques, etc., entre les dones del poble, eren cosa normal, fent-se realitat l'adagi popular: "això és un safareig", quan tothom parla i critica.

Les nits d'hivern, amb fred, pluja o neu, els cafès eren plens a curull, i l'avui tan anomenat "bingo" era el "quinto" d'aquells temps, en què ja es practicava per gran nombre de sarralencs per passar més bé les vetllades. Contra el fred a les nostres cases, solament hi havia llars de foc amb amples xemeneies on és cremaven moltes sarments i llenya variada.

L'espectacle de veure homes al mig del carrer i davant de la seva portalada, estellant troncs amb la maça i els tascons i el magall era normal. A l'interior dels habitatges tenien brasers metàl.lics on les brases, la terregada i el carbonet ajudaven a escalfar els vilatans; també hi havia brasers individuals, petits, que és posaven sota els peus. A l'avi, al racó del foc, li posaven el plat d'escudella sobre "el pagès", una mena de ferro movible i giratori, on s'hi aguantava bé el plat i podia menjar i escalfar-se. Per escalfar els llits hi havia uns petits recipients metàl.lics, que s'omplien d'aigua calenta (burros), també s'utilitzaven totxos o rajoles que, posats prop del foc, s'escalfaven, per després, embolicats amb trossos de roba vella es col.locaven al costat de les diferents parts del cos on hom tenia fred. Si a la casa hi havia un malalt, i perquè la cambra fos quelcom més temperada, o per si venia el metge o la llevadora en un plat d'alumini o de llauna es cremava esperit de vi (alcohol) i això donava un ambient no tan fred a la cambra.

Contra el fred teníem bufandes de tot tipus i mides, principalment els vells en portaven unes de molta amplada i llargada que en deien tapaboques. El jovent usava "pràctics" botonaments que protegien la boca i la respiració de l'ambient fred. També alguna vegada, per escalfar-nos les espardenyes, hi posàvem brases de llenya encesa i les fèiem moure contínuament, perquè donés calor a aquestes peces, sense cremar-les.

Com a *nevades* d'importància, es recorden les de la nit de l'11 al 12 de febrer de 1931 amb 60 centímetres de gruix i molt especialment la del 22 de febrer de 1944, en què l'espessor de la neu era de més d'un metre i mig. Bastants dies incomunicats i procurant tothom administrar els queviures que hi havia al rebost i la llenya per escalfar-se foren les conseqüències d'un fenomen meteorològic mai no vist ni constatat per transmissió oral de cap persona nadiua. Una altra data, però de mal record, és la del 2 de maig de 1945, en què una forta gelada tardana va matar tots els brots dels ceps. L'any 1956, després d'un gener suau, el dia de la Candelera la temperatura davallà extraordinàriament, i persistí tot el mes, (alguns dies fins a 14° sota zero). Els sembrats es moriren tots, així com molts arbres; especialment les poques oliveres que encara restaven al terme sofriren el flagell del fred.

De *tempestes* amb molta aigua caiguda es recorda l'aiguat de Sant Lluc (18 d'octubre de 1930) en què el riu Anguera es va emportar el pont del Pas de Barberà i encara es comenta el de Santa Tecla (23 de setembre de 1874) i com a molt llunyà el de Sant Bartomeu (24 d'agost de 1842). Sembla que l'any 1792 l'11 de juny, o de juliol, també es produí un gran aiguat; al notari Francesc Generés l'aigua li arribà a inundar els llibres de l'arxiu. Un senyal característic que baixava una bona riuada, era que la palanca que hi havia on actualment tenim el pont de la Font de Dalt era emportada o arrencada de lloc per la rubina. Hem de fer constar que l'actual pont tan sols data d'uns cinquanta anys endarrera.

Quant a la *calor* i a l'estiu, era molt típic i generalitzat que, després de sopar, la majoria d'habitants de les cases agafaven una cadira i se n'anaven a seure i prendre la fresca al carrer, ajuntant-se amb tot el veïnat i fent "petar la xerrada". Era una cosa molt típica, humana i de germanor. Aquest costum avui s'ha acabat o són comptats els que la practiquen. L'aigua fresca dels cantirets i la d'algun pou servia per a fer passar l'assedegament de les goles a manca de neveres, refrigeradors i ventiladors. Ja hem mencionat que el servei meteorològic és relativament recent; però el record dels avis ens diu que "l'any quatre, no es va segar ni batre", això vol dir que fou un any de pluges molt pobres. De resultes de la mala collita i per donar feina al poble, l'any 1905 es va construir l'actual carretera de Belltall.

Tenim constància que l'any 1893 fou d'absoluta secada a l'hivern, i a la primavera, ja que

Uns veïns del raval de Sant Francesc netegen el carrer després de la nevada de l'onze de febrer de 1932.

Brigada d'obrers netegen la neu d'una teulada. Compareu el gruix de la nevada del 22 de febrer de 1944 i l'alçaria dels homes.

el poble implorà la pluja amb extraordinàries i pietoses pregàries durant la primera quinzena de maig.

Una estampa típica dels nostres carrers a la primavera i a la tardor era veure, sobretot a la tarda, uns grupets de dones al carrer al recer d'un semaler inclinat a la paret i que aguantava una borrassa; allí, tot prenent el sol, cosien mitjons, apedaçaven pantalons o cosien sacs, al mateix temps que comentaven les seves coses o explicaven el darrer acudit.

Després de contar-vos aquesta petita sèrie d'anècdotes i records, que per les persones que ja tinguin mig segle de vida no els explico res de nou, (però si que serà bo de recordar-ho i comunicar-ho al nostre jovent), ara parlarem del Servei Meteorològic Local. Es un servei humil i senzill, que des de l'any 1950 procuro complir-lo al més bé possible. Abans en tingueren cura el senyor Teodor Garcia i Luengo i també mossèn Pere Vallverdú, cadascun d'ells durant el període de temps que convisqueren entre nosaltres.

Aquí es conserva arxivat, dia per dia a litre per litre, l'aigua i la neu recollida en els últims trenta anys. També des de cinc anys ençà tenim registrades les temperatures màximes i mínimes diàries.

Com sigui que la millor explicació sobre la matèria és un gràfic, aquí el presentem i podreu, cadascun de vosaltres, treure les conseqüències o fer les prediccions adients al cas.

GRAFIC 1.

RELACIÓ DELS MESOS EN QUÈ NO HA PLOGUT GENS DURANT TRENTA ANYS

Mesos	Nombre d'anys sense ploure
Gener	4
Febrer	5
Març	1
Abril	Cada any ha plogut
Maig	poc o molt en
Juny	aquests mesos
Juliol	8
Agost	2
Setembre	1
Octubre	3
Novembre	1
Desembre	2

GRAFIC II

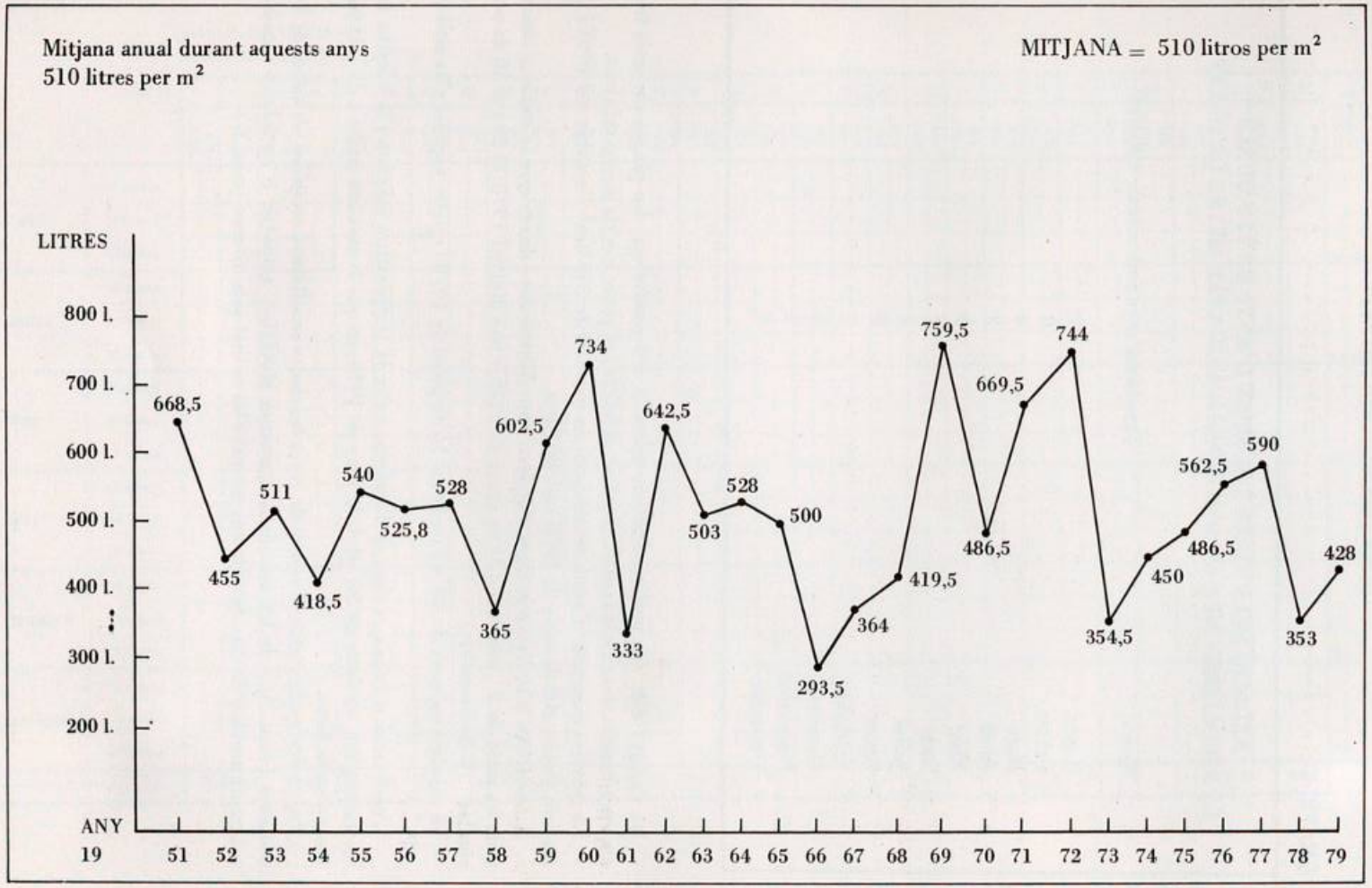
Mitjana anual durant aquests anys
510 litres per m²
MITJANA = 510 litros per m²
LITRES
800 l.
700 l.
600 l.
500 l.
400 l.
300 l.
200 l.
668,5
455
511
418,5
540
525,8
528
365
602,5
734
333
642,5
503
528
500
293,5
364
419,5
759,5
486,5
669,5
744
354,5
450
562,5
486,5
590
353
428
ANY
19 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79

GRAFIC III

RELACIÓ DELS MESOS I NOMBRE D'ANYS EN ELS QUALS ES RECOLLIREN MÉS DE 100 LITRES D'AIGUA PER METRE QUADRAT.

Mesos	Nombre d'anys amb més de 100 l/m^2
Gener	1
Febrer	0
Març	4
Abril	2
Maig	6
Juny	4
Juliol	1
Agost	2
Setembre	7
Octubre	4
Novembre	1
Desembre	5

De l'anàlisi dels dos gràfics anteriors núms. 1 i 3 resulta que les pluges són més freqüents a la primavera i a la tardor. El juliol, el febrer i el gener són els mesos més secs.

La màxima quantitat d'aigua recollida en un mes fou de 232 l/m^2 l'octubre del 1965 i el dia més plujós, el 8 de maig de 1970 amb 80 litres.

Referint-nos a les temperatures d'aquests cinc darrers anys direm que la mínima observada ha estat de 9° sota zero (24 de gener de 1976, i tres dies del 1978; el 29 i el 30 de novembre i l'ú de desembre).

La màxima va ésser de 40° a l'ombra el 16 de juliol de 1978 i quatre vegades s'ha arribat a 39°.

L'oscil.lació màxima, o sigui la diferència entre la temperatura màxima i la mínima en un mateix dia, va ésser de 28° el 4 de juny de 1976, en què la màxima arribà a 35° i la mínima davallà fins a 7°.

Vegeu dos gràfics amb el resum de totes les dades recollides i referides als valors de les mitjanes (núm. 5) i de les màximes i mínimes absolutes, amplitud o oscil.lació tèrmica màxima i nombre de dies de cada any en què s'ha arribat sota de zero (núm.6).

GRAFIC IV

NEU EN CENTIMETRES
AIGUA-NEU (A-N) EN LITRES / M2

ANY 19		51		52		53		54		55		56		57		58		59		60		61		62		63		64		65		66		67		68		69		70		71		72		73		74		75		76		77		78		79		80		SUMES PER MESOS	
		NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N	NEU	A-N		
GENER	1ª desena							5																								8																				6							
	2ª desena																			13 4 9 5											5																				9				3			
	3ª desena			3 3	11									3																																											64	17
FEBRER	1ª desena							30										4								20																				22													
	2ª desena			20				3				5								45									5																											
	3ª desena																																																					87	67
MARÇ	1ª desena		41																									10										10																			
	2ª desena																																					12		13																
	3ª desena																																																17							10	93
ABRIL	1ª desena																																							13 13															
	2ª desena															13 10																																					10			
	3ª desena																																									9												9	56
NOVEMBRE	1ª desena																																																							
	2ª desena																																																							
	3ª desena																																																						30	
DESEMBRE	1ª desena																																																							
	2ª desena																									25 4																															
	3ª desena											3												20														1		32 8																93	
SUMES PER ANYS			41	26	11			38				8		3			23	4		22	45			20		49		10		5		5		8				1		40	22		13	9			26		22		17				6	12	10			33		

GRAFIC V

VALORS DE LES TEMPERATURES MITJANES DELS DARRERS CINC ANYS

DE LES MÍNIMES						DE LES MÀXIMES					DE LES MITJANES DIÀRIES				
79	78	77	76	75		75	76	77	78	79	75	76	77	78	79
1,2	-1,9	0,1	-2,6	-0,03	GENER	12,4	10	9	8,8	8,9	6,5	3,8	4,6	3,2	5
0,9	1,7	2	0	1,3	FEBRER	12,2	14	14,8	12,5	13,4	6,9	7	8,6	7,1	7,1
1,7	2,6	3,3	1,1	0,07	MARÇ	12,8	16,7	17	16,5	16,7	6,7	8,9	10,5	9,5	9,3
3,1	2,7	5	3,3	3,4	ABRIL	19,7	16	19,6	16,6	18	11,5	9,8	12,1	6,7	10,5
7,4	6,3	6,4	8,8	5,2	MAIG	22,2	23,9	21	22	23,7	14,2	16,5	13,9	14	15,6
11,7	9,9	9,8	12,4	11,2	JUNY	26,4	32,2	26	26,5	29	18,8	22,3	17,9	18	20,4
13,6	13	12	14	15	JULIOL	32	33	28	31	33	23,7	23,9	20	22,3	23,8
14	14	12	13	15	AGOST	32	29	28	30,9	30,8	23,8	21	20,4	22,4	22,4
11,3	12	11,1	10,6	11,4	SETEMBRE	27,5	25,6	27,8	29,9	27	19,2	18	19,5	21	19
7,8	7,3	9	6,2	7	OCTUBRE	22	19,4	22	22,3	20,3	14	12,8	15,4	14,8	13,9
0,9	1,4	2,2	0,3	1,5	NOVEMBRE	14,6	13	16	16	15,5	8	7	9	9	8,2
0,0	1,0	2	1,9	-0,70	DESEMBRE	8,9	10	10,8	11,5	12,4	4	6	6,5	6,5	6

GRAFIC VI

VALORS DE TEMPERATURES ALS DARRERS CINC ANYS

NOMBRE DE DIES QUE HAN DAVALLAT SOTA ZERO					MÍNIMES ABSOLUTES (I NOMBRE DE DIES)					MESOS	MÀXIMA ABSOLUTA (I NOMBRE DE DIES)					AMPLITUD TÈRMICA EXTREMA				
75	78	77	76	75	79	78	77	76	75		75	76	77	78	79	75	76	77	78	79
8	23	15	25	16	(2) -3	(1) -6	(2) -4	(1) -9	(2) -6	GENER	(2) 20	(1) 16	(1) 21	(1) 15	(1) 15	18	17	20	17	15
13	9	1	12	7	(1) -6	(1) -6	(1) -1	(1) -6	(2) -3	FEBRER	(1) 20	(1) 21	(1) 21	(2) 22	(1) 20	20	21	18	16	20
8	6	3	3	6	(1) -5	(1) -3	(1) -4	(1) -3	(1) -5	MARÇ	(2) 20	(2) 27	(1) 26	(1) 26	(1) 23	20	24	21	21	21
1	4	1	0	7	(1) -1	(1) -4	(1) -2	(3) 0	(1) -4	ABRIL	(1) 32	(1) 22	(1) 30	(2) 23	(1) 25	24	19	23	23	20
					(3) 2	(3) 3	(2) 0	(2) 4	(2) 2	MAIG	(2) 29	(1) 30	(1) 32	(2) 28	(1) 33	24	23	23	22	25
					(1) 7	(3) 6	(1) 4	(1) 7	(1) 3	JUNY	(1) 35	(1) 39	(4) 32	(1) 32	(1) 35	21	24	23	23	28
					(2) 10	(1) 8	(1) 7	(1) 10	(1) 10	JULIOL	(1) 39	(1) 37	(1) 34	(1) 40	(1) 37,5	24	24	21	23	25
					(3) 10	(2) 10	(3) 9	(1) 9	(3) 10	AGOST	(2) 39	(2) 35	(1) 34	(3) 34	(3) 36	22	22	23	22	22
					(1) 3	(1) 6	(1) 4	(2) 6	(2) 5	SETEMBRE	(1) 31	(3) 30	(1) 34	(3) 35	(1) 33	20	22	23	23	22
1	0	0	0		(1) 0,5	(2) 3	(1) 4	(2) 0	(2) 1	OCTUBRE	(2) 30	(1) 28	(2) 29	(1) 32	(1) 30	23	21	22	21	23
11	9	10	12	4	(1) -4,5	(2) -9	(3) -5	(1) -5	(1) -3	NOVEMBRE	(1) 23	(1) 19	(1) 28	(3) 22	(1) 23	19	20	22	19	23
10	10	6	5	16	(2) -7	(1) -9	(1) -4	(2) -4	(1) -7	DECEMBRE	(3) 13	(1) 19	(1) 17	(1) 22	(1) 21	16	15	16	20	21

RAMON M. MASALLES i SAUMELL

NOTÍCIA DEL PAISATGE VEGETAL DE LA CONCA DE BARBERÀ

LA VEGETACIÓ EN LA HISTÒRIA GEOLÒGICA DE SARRAL

Els materials que afloren a la superfície de la Conca de Barberà, hi foren dipositats principalment al període Oligocen. A partir de les restes d'éssers vius que apareixen enmig d'aquestes terres oligocèniques, els paleontòlegs han pogut deduir quines plantes vivien en aquells moments a les nostres contrades, i encara com devia ésser el paisatge de la Conca.

Els indrets especialment rics en fòssils, que és el nom que els paleontòlegs donen a les restes sovint petrificades dels animals i plantes que visqueren en èpoques passades, reben el nom de jaciments. A Sarral n'existeix un, d'aquests jaciments, i de l'estudi dels seus fòssils se n'ha encarregat M. Teresa Fernández Marrón. Aquesta paleontòloga ha analitzat totes les restes vegetals conegudes de la zona i n'ha publicat els resultats en diversos articles que el lector trobarà indicats a la bibliografia. Fernández M. dedueix que les terres de Sarral eren recobertes ara fa més de vint milions d'anys per un bosc on devien predominar arbres parents dels actuals roures i rebolls (plantes del gènere *Quercus)*, faigs (plantes del gènere *Fagus)*, bedolls i verns (dels gèneres *Betula i Alnus).* També hi eren presents alguns arbres i arbusts de la família de les lauràcies, família molt estesa en aquell temps per tot Europa però actualment representada al vell continent només pel llorer *(Laurus nobilis).* Una d'aquestes lauràcies ha rebut precisament el nom de *Phoebe sarrealensis*, en recordança del lloc on ha estat descoberta. Sembla que algun riu devia travessar les terres de Sarral, perquè no manquen els peixos fòssils i abunden les restes de salzes (plantes del gènere *Salix*) semblants als que encara avui voregen els cursos dels nostres rius.

Diu també Fernández M., basant-se en la forma, dimensions i nervació de les fulles fòssils estudiades, que el clima oligocènic de Sarral s'atansava molt al clima subtropical i sec que trobem actualment en diversos països africans i americans. Tanmateix, la presència de plantes com és ara els roures, faigs, verns i bedolls, típics dels països europeus, fa pensar més aviat que el clima devia mostrar-se moderadament temperat.

Els grans daltabaixos climàtics que posteriorment havia d'experimentar tota la Terra afectaren decisivamente la nostra comarca i condicionaren notables canvis en la seva flora i en la seva vegetació. Per aquesta raó el paisatge vegetal actual conserva pocs elements dels que Fernández Marrón ens descriu a les seves publicacions.

LA VEGETACIÓ ACTUAL: HISTÒRIA RECENT I PERSPECTIVES

A partir de l'estudi detallat de les comunitats vegetals actuals, els botànics han deduït quins eren els elements més característics del paisatge vegetal de la Conca de Barberà abans que comencessin les activitats agrícoles i ramaderes (ara fa vuit o deu mil anys). Pel que fa al terme de Sarral, sembla sense discussió que l'alzinar (bosc de *Quercus ilex*) devia ocupar la major part de la superfície, només substituït a la vora de rius i rieres per omedes, alberedes i salzeredes (boscos d'*Ulmus minor*, *Populus alba i Salix*, respectivament), als indrets més frescals i enlairats per rouredes de *Quercus faginea* i a les terres eixutes i de sòl esquelètic per pinedes de pi bord *(Pinus halepensis)*. Aquest paisatge, que podem qualificar de natural, va veure's alterat, no ja per raó de canvis climàtics sinó a causa de la intervenció humana. La necessitat de noves terres per a l'agricultura obligà a la rompuda progressiva dels boscos de la comarca, mentre que l'extracció de fusta els canviava la fesomia. Ben recentment, encara, els sovintejats focs forestals semblen decidits a fer desaparèixer els pocs boscos que queden. A causa de tot això, els conreus ocupen actualment més de la meitat de la superficie comarcal i en comptes dels boscos són avui les brolles i els prats (de vegades amb pins) les comunitats més abundants.

Però sí és ben cert que conreus i brolles són avui dominants a la Conca, també és veritat que la superfície ocupada pels boscos és encara prou notable; fins i tot deixant de banda el vessant septentrional de les muntanyes de Prades —sens dubte l'indret més valuós de tota la demarcació des del punt de vista forestal— i a despit de les contínues agressions (focs forestals, repoblacions desafortunades, neteges del sotabosc, curses motociclistes, etc.) que han de patir els boscos supervivents. Quin serà l'esdevenidor del paisatge de les nostres terres?

Si volem preservar les característiques naturals de la comarca sembla ja imprescindible la redacció d'un pla d'ordenació que es procupi de mantenir, amb tota la flexibilitat possible però també amb el rigor més gran, l'actual equilibri ecològic. La creació d'un parc natural a les muntanyes de Prades, la protecció decidida de totes les terres forestals, la salvaguarda dels millors sòls agrícoles, la delimitació dels espais urbans i industrials, el control de la contaminació de l'atmosfera i de les aigües, l'avaluació de les disponibilitats i l'establiment de prioritats en l'ús de l'aigua, etc., són compromisos que cal contreure, són reptes que té pendents la Conca de Barberà. El seu futur depèn de les decisions que es prenguin, i per aquesta raó cal prendre'n, de decisions. Les resolucions d'avui condicionaran el llegat que rebran les noves generacions. El paisatge vegetal dels segles vinents és encara a les nostres mans.

BIBLIOGRAFIA

1. **BOLÓS**, O, 1967. *Las comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral situadas entre los ríos Llobregat y Segura.* Mem. R. Acad. Cienc. y Artes de Parcelona, p. 724. Barcelona.

2. **BOLÓS**, O, 1979. *Els sòls i la vegetació dels Països Catalans* dins de **RIBA**, O i d'altres: *Geografia física dels Països Catalans).* Ketres. Barcelona.

3. **FERNÁNDEZ MARRÓN**, M. T., 1971. *Descripción de dos nuevas especies pertenecientes a la flora del Oligoceno de Cataluña.* "Acta Geol. Hispanica", 6: ps. 58-60. Barcelona.

4. **FERNÁNDEZ MARRÓN**, M. T., 1973. *Reconstrucción del paleoclima del yacimiento oligocénico de Sarreal (Tarragona), a través del estudio morfológico de los restos foliares.* "Bol. R. Soc. Esp. Hist. Nat. (Geol.)" 71: ps. 237, 242 Madrid.

5. **FERNÁNDEZ MARRÓN**, M.T., 1973. *Nuevas aportaciones a la sistemática y paleoecología de la flora oligocena de Sarreal (Tarragona).* "Estud. Geol.", 29: ps. 157-169. Madrid.

6. **FOLCH I GUILLÉN**, R. i d'altres, 1976. *Natura, ús o abús? Llibre blanc de la Gestió de la Natura als Països Catalans.* I.C.H.N. - Barcino. Barcelona.

7. **MASALLES**, R. M. i **PUJADAS**, J., 1977. *Introducció al paisatge vegetal de la Conca de Barberà.* Centre d'Hist. Nat. de la Conca de Barberà. Montblanc.

8. **MASALLES**, R.M., 1978. *La conservació de la Natura a la Conca de Barberà.* "Aplec de Treb. del Centre d'Est. de la Conca de Barberà", 1: ps. 191-197. Montblanc.

UNA MICA D'HISTÒRIA

SARRAL

La primera notícia que tenim de Sarral és la Carta de Població, del 12 de setembre de 1180. D'abans només tenim indicis que al terme hi havia alguns punts habitats.

PREHISTÒRIA

Els llocs del terme on apareixen ben clarament habitacions prehistòriques són entre Caraç i el Tossal, a la vora del Mas del Sanahuja i també a la partida de Sant Pere. Pertanyen al temps de la baixa colonització ibèrica i al temps dels grecs, de 400 a 200 anys abans de Jesucrist, ja als inicis de la dominació romana.

DOMINACIÓ ROMANA

Prop del teme passava la Via Aurèlia i també sabem que s'han trobat ceràmica, monedes i rastres d'alguna construcció. Els punts més coneguts són les partides de Pedrenyà, Sant Jaume, Salida i riu de la Salada.

DOMINACIÓ DELS SARRAÏNS

Els sarraïns, i més vulgarment els moros, que des del començament del s. VIII fins al s. XII ocuparen alguns llocs de la comarca, no van deixar indicis de la seva estada al terme de Sarral. De fet es diu que els cristians acostumaven a arrasar les construccions dels moros, quan eren conquerides.

SARRAL, DESPRÉS DE LA RECONQUESTA I ABANS DE LA CARTA DE POBLACIO

Saüc, com s'anomenava en aquells moments, restava sota la jurisdicció del castell de Forès, que tenia una gran extensió.

ANY 1180

El dia 12 de setembre el rei Alfons I, el Cast, atorga la Carta de població i Franquícia de Sarral a favor de tots els seus habitants. Segons aquest document, Saüc queda constituït en vila Reial.

ANY 1187

El rei Alfons I dóna al monestir de Santes Creus, en la persona de l'abat Huc, el privilegi de poder fer ús del jaciment de ciment i del forn de Sarral.

ANY 1196

L'Orde dels Templaris adquireix jurisdicció per primera vegada als territoris de Sarral. Tiburgis, fill de Berenguer de Santa Coloma, professa a la milícia del Temple i, en qualitat de dot, hi aporta tots els drets que Berenguer tenia a Casela, propietat de Sarral.

FINALS DEL S. XII

Per manament del rei la incipient vila de Sarral paga cada any a Santes Creus una quantitat de blat per recompensar les despeses que el Monestir havia fet a favor de la població.

A PRINCIPIS DEL S. XIII

Sarral ja tenia el seu Temple parroquial d'estil romànic.

ANY 1251

El rei Jaume I, el Conqueridor, fa donació al monestir cistercenc de Vallbona de les Monges de tot el delme de blat que percebia de Sarral.

ANY 1259

El dia 5 d'agost Jaume I autoritza a l'abat de Santes Creus, Berenguer d'Aymerich, per comprar terrenys a Sarral i continuar l'edificació i població del lloc.

ANY 1285

Sarral, que sempre fou part integrant del patrimoni reial, comença a ser senyoriu de Santes Creus. El rei Pere II, el Gran, abans de morir, dóna al Monestir tots els drets que tenia sobre la Vila.

A PRINCIPIS DEL S. XIV

Una colònia jueva habita a la Vila, on tenen instal.lada la seva Sinagoga.

ANY 1308

Jaume II, rei d'Aragó i comte de Barcelona, institueix una Sots-vegueria i concedeix altres privilegis a la Vila.

ANY 1348

Amb motiu de la pesta general que assotà el país, comença la devoció als Sants Metges.

ANY 1383

Sarral torna novament a la jurisdicció reial en possessió del primogènit de Pere II l'infant Joan, que concedeix a la Vila molts privilegis. Cal destacar el de poder usar com a propi escut el de Catalunya, que conserva encara avui.

A PRINCIPIS DEL S. XV

Ja existeix una ermita dedicada a Sant Cosme i a Sant Damià.

ANY 1462

Sarral es manifesta en contra de Joan II, que havia declarat la guerra a Catalunya, i es dirigeix a la Generalitat en demanda d'ajuda, principalment de soldats, per a defensar-se.

ANY 1464

Els exèrcits de Joan II, dirigits per Pere d'Urrea, incendien i destrueixen tota la Vila, juntament amb l'església romànica.

FINALS DEL S. XV

Acabada la guerra, els sarralencs, que en gran nombre havien abandonat la Vila enrunada, comencen a retornar i a reconstruir les muralles, les cases i l'església, que és pujada en estil gòtic rebaixat damunt els fonaments romànics anteriors.

EL SEGLE XVI

—Hi ha una relativa pau. Es funda l'Hospital dels pobres.

—El dia 8 de desembre es celebra una fira que durant els segles següents i part de l'actual fou cèlebre per tot Catalunya.

ANY 1527

En Damià Forment comença el grandiós retaule de l'altar major de Poblet. De les pedreres del terme municipal s'extreu la pedra d'alabastre que és portada a Montblanc per carros de Sarral.

ANY 1640.

En la guerra dels Segadors, Sarral es posa en contra de Castella i, al costat del baró de Rocafort, acudeixen molts sarralencs a la defensa de Cambrils, on són derrotats i alguns penjats a la muralla d'aquella població.

ANY 1647

La Vila és trossejada i incendiada pels exèrcits castellans el dia 17 de novembre.

ANY 1653

Sarral, senyoriu del marquès de Mortara. El rei Felip IV cedeix el senyoriu sobre la vila de Sarral a l'Excm. Sr. Francesc Orosco de Rivera, marquès de Mortara, en consideració a la seva fidelitat a la Corona i als bons serveis prestats durant la guerra en contra de Catalunya.

ANY 1698

El fill del marquès ven la Vila al noble Cristòfor de Potau.

ANY 1700

Es construeix una altra ermita més gran i la casa de l'ermità.

ANY 1746

L'església gòtica resta inservible i es comença la construcció de l'actual.

ANY 1766

Compra la Vila el noble Pau de Potau, comte de Vallcabra. Un successor del primer Mortara, Joaquim Osorio i Orosco, marquès de Mortara, comença un plet per a recuperarla.

ANY 1770

Es construeix el retaule barroc de l'Ermita.

ANY 1772

La Vila és recuperada per un successor del primer Mortara.

ANY 1800

—Mor l'Excm. Sr. Benet de Palermo Osorio i Orosco, marquès de Mortara i senyor de la Vila sense descendència, s'inicia un plet entre els pretendents a la possessió de Sarral.

—Una epidèmia causa 212 morts i el 7 d'octubre es beneït un nou cementiri, on actualment hi ha el Passeig.

ANY 1801

Durant la nit de Nadal hi ha un incendi a l'església parroquial, que en destrueix l'interior.

ANY 1807

Benedicció solemne de l'església reconstruïda.

ANY 1828

Es falla el plet a favor del comte de la Figueira com a consort de Maria Amàlia Machado, que fou tingut i homenatjat com a senyor de la Vila fins que esclatà la guerra dels set anys el 1833.

ANY 1836

El 4 de febrer els carlins entren a la Vila i maten els soldats de la guarnició. En arribar el gros de l'exèrcit liberal, afusellen l'alcalde, en Jaume Teixidó (Cal Nen), i, durant molt temps, la població sofreix el saqueig i altres vexacions, i la Vila resta gairebé deserta.

ANY 1840

Acabada la guerra, les famílies retornen a la Vila i Sarral es refà novament dels estralls soferts.

ANY 1846

Sant Antonio M. Claret predica la Missió. Durant un sermó es produeixen fets miraculosos.

ANY 1854

Epidèmia de còlera i restauració de l'Ermita.

ANY 1879

Arribada de la comunitat de monges a la Vila.

ANY 1884

Construcció del cementiri actual.

ANY 1885

Epidèmia de còlera i nova restauració de l'Ermita.

ANY 1893

Les monges abandonen la Vila.

ANY 1907

El dia 15 d'agost es constitueix el Sindicat Agrícola per un grup petit de pagesos modestos.

ANY 1914

El dia 6 de març es constitueix el Sindicat de Vinicultors per la major part dels propietaris més importants de la Vila.

ANY 1917

Són novament explotades les pedreres d'alabastre com ja ho havien estat durant els segles setze, disset i divuit. El francès Maurice Raud i l'italià Victor Arcangioli intenten revifar la indústria de l'alabastre.

ANY 1936

—El 18 de juliol comença la guerra civil, que constitueix una pàgina tràgica de la història de la Vila, perquè ara són els mateixos sarralencs els qui lluiten entre ells i es maten.

—El 22 de juliol és incendiada l'església i més endavant destruït l'interior de l'Ermita.

ANY 1939

—El dia 12 de gener son destruïts amb dinamita, posada a l'església, el campanar, la casa rectoral i altres cases de la plaça.

—El dia 1 d'abril acaba la guerra civil.

ANY 1945

Reconstruït el més indispensable per al culte s'efectuà la reconciliació de l'església parroquial, que fou realitzada el dia 15 de desembre per l'Excm. i Rvdm. Manuel Arce i Ochotorena, Arquebisbe de Tarragona.

ANY 1957

Inauguració del campanar i de la instal.lació elèctrica de les campanes.

ANY 1959

El dia 1 d'abril es realitza la fusió dels dos Sindicats i resta constituïda la nova societat amb el nom de Cooperativa Vinícola.

ANY 1960

Inauguració del Grup Escolar "Salvador Ninot" el dia 30 de gener.

ANY 1965

Inauguració de la casa rectoral el dia 14 de març.

ANY 1967

El dia 5 de febrer són traslladades solemnement les imatges dels Sants Metges a l'església parroquial i l'endemà comencen les obres de la nova Ermita.

ANY 1970

Inauguració de la nova Ermita. Les festes comencen el 20 de setembre i culminen els dies 27 i 28 amb la inauguració solemne.

ANY 1972

El dia 10 de novembre el municipi de Montbrió de la Marca és incorporat al de Sarral.

....

Les pàgines de la història de Sarral, unes glorioses i les altres tràgiques, us han d'alliçonar bé per la vida. La història no està acabada sinó que continua. Vosaltres l'esteu fent. Cal, doncs, que els sarralencs escriviu les pròximes pàgines ben agermanats, perquè siguin totes elles plenes de seny, de prosperitat i de glòria.

CARTA DE POBLACIÓ I FRANQUICIA DE SARREAL [1]

1180, setembre 12

In Christi nomine. Sit notum cunctis quos ego Ildelfonsus, Dei gratia rex Aragonum, comes Barchinone et marchio Provincie, dono, laudo et concedo omnibus populatoribus, presentibus atque futuris, ipsam populationem de Reyal quae olim nuncupatur Saduc, cum omnibus suis terris cultis et incultis et lignis, aquis, pascuis, arboribus, petris et petrariis, ingressibus et egressibus suis, et cum omnibus illis que ad usum hominum pertinere debent. Predictam autem populationem cum omni liberitate et salvetate eis dono absque omni censu, absque omni usatico, ita quod possint libere et quiete res suas et honores vendere et pignorare, dare et dimittere in vita et in morte cuicumque voluerint de suis similibus; militi, vero, de rebus militibus legare possint si voluerint. Retineo autem ibi mihi et meis melondinos et furnos et fabricam et justicias, rixas; exorquias et intestaciones et albergam ibi non requiram nec cucucias nisi quod ille excuguzator currat per villum sicut mos est istius patrie, et non sustineant alium damnum vel penam propter cuguciam. Predicta autem populatio affrontat ab oriente, in Monte Claro; a meridie, in Valle Orsera que vocatur Espades; hac sequent ipsa serra usque ad gardia que vocatur Coscol, et sequent ipsa serra usque ad collum Portelle, had sequent ipsa serra usque ad collum des Alzmaven, pergit strada et sequent de podio in podio et per serras et per valles et per planas usque ad Ollarios ad flumen aqua; ab occiduo affrontat in podio super Ollarios gissar, vadit in antea de podio in podio et per serras et per valles et per planas usque in podio super Olivella, hac sequent podio et serra et planis et vallis usque ad petra que vocatur Lamp; a parte circio sequent ipsa serra usque ad bassa de Fores, hac sequent totam serram usque ad gardiam de Oromir et terminatur usque ad gardiam de Piles; tamen terminatur per totam serram usque ad castrum que vocator Mont Claro. Quantum his terminis et affrontacionibus includunt, totum vobis laudo et concedo sicut melius dici vel intelligi potest ad vestrum bonum.

Actum est hoc II idus septembris, anno MCLXXX Dominice Incarnationis.

Signum Ildelfonsis, regis, comes Barcinone, marchio Provincie.

Signum Alnaldi Petri, baiuli regale. Signum Berengarii, Tarrachone archiepiscopi. Signum Berengarii de Vilafranca. Signum Guillermi de Avinione.

Guillelmus de Cortes hoc scripsit precepto Guillelmi de Bassa, notarrii regis.

---

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancilleria. Pergamins d'Alfons I, núm. 298. Josep M.ª Font i Rius, Carta de Población y Franquicia de Cataluña, I, Textos n.º 160, Pp. 222-223 (publicada)

TRADUCCIÓ DE LA «CARTA DE POBLACIÓ I FRANQUICIA», DE SARREAL (1)

1180, setembre 12

En el nom de Crist. Sigui de tots conegut que jo Alfons, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, comte de Barcelona i marqués de Provença, dono, defineixo i concedeixo a tots els habitants, tant els actuals com els futurs, la població de Reial, que abans era anomenada Saduc, amb totes les seves terres, conreades i ermes, amb les fustes, aigües, pastures, arbres, pedres i pedreres, entrades i sortides, i amb totes aquelles altres coses que poden ésser útils als homes. Dono, doncs, la dita població, amb tota llibertat i descàrrec, als seus habitants sense cap mena de cens ni cap usatge de tal manera que puguin lliurament i pacíficament vendre i empenyorar les seves coses i propietats, donar i cedir en vida i en mort a qualsevol persona de la seva classe, i si ho volen podran llegar al cavaller aquelles coses de tipus militar.

Retinc però per a mí i els meus els molins i els forns i la ferreria i les justícies amb les seves entrades; no els requeriré però exòrquies ni intestacions, ni el dret d'acolliment ni tampoc les cugúcies, i en aquest cas només exigiré que hom que cometi el dit crim sigui passejat per la vila, segons el costum d'aquesta terra, sense cap altra dany ni pena per raó de la cugúcia.

La dita població limita per orient amb Montclar; a migdia amb Valldorsera, anomenat també Espades, i d'ací segueix per la mateixa serra fins a la guàrdia anomenada Coscol, i segueix per la mateixa serra fins al Coll de la Portella, i segueix la mateixa serra fins al coll de l'Alzmaven, prossegueix pel camí i continúa d'espona en espona, i per serres i per valls i per planes fins a Ollers, fins a arribar al torrent; limita d'occident amb el puix de damunt d'Ollers Gissar, i després continúa de puig en puig, i per les serres i les valls i les planes fins al puig de damunt de Solivella, i segueix per espones, serres, planes i valls fins a la roca anomenada Llamp. De ponent segueix la mateixa serra fins a la bassa de Forès, i continúa per l'espona fins a la guàrdia d'Oromir i d'ací a la guàrdia de Les Piles, continuant, no obstant, per tota la serralada fins al castell anomenat Montclar.

Tot el que resta inclòs dins els dits termes i fites, tot us ho defineixo i dono, segons ha estat dit i segons convé al vostre bé.

Fet els dos idus de setembre de l'Any de l'Encarnació del Senyor 1180.

Signe d'Alfons, rei, comte de Barcelona i marquès de Provença.

Signe d'Arnau Pere, batlle del rei.

Signe de Berenguer, arquebisbe de Tarragona.

Signe de Berenguer de Vilafranca.

Signe de Guillem d'Avinyó.

Guillem de Corts, ho va escriure per manament del notari del rei Guillem de Bassa.

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Cancilleria. Pergamins d'Alfons I, núm. 298. Josep M.ª Font i Riu. Carta de Población y Franquicia de Cataluña. I. Textos n.º 160. Pp. 222-223 (publicada).

JOAN VALLET DE GOYTISOLO

LA CARTA DE POBLACIÓ I FRANQUÍCIA DE SARRAL[1]

És prou sabut que la Reconquesta a Catalunya, així com a les altres terres hispàniques, fou seguida per l'obra repobladora i colonitzadora de les terres. Aquesta empresa fou realitzada bé de manera individual, bé d'una manera col.lectiva, pels nuclis de població a través de les denominades cartes de població o de franquícia —*carta populationis, carta franchitatis, o francheza securitatis*—, o a València *furs* i en altres regnes de la Reconquesta, *fueros.*

L'essència de la *"carta puebla"*, segons el que explica el professor Josep M. Font i Rius *(Orígenes del régimen municipal en Cataluña*, Madrid I.N.E.J., 1946, cap. II, pàgs. 63 i segs"), *"incluye la donación de un lugar a un conjunto indefinido de personas con obligación de que lo repueblen, edifiquen sus viviendas y lo pongan en cultivo e incluso lo fortifiquen"*.

Però, a més d'aquest tipus mínim de carta de població, s'afegeix, en d'altres l'atorgament de franquícies i privilegis; i en d'altres s'inclou, a més, un estatut primari regulador de la vida jurídica local, com ho dóna a entendre així la carta *populationis franchitaris et consuetudines.*

La reconquesta de Catalunya, iniciada en la Catalunya Vella en forma de tenalla i de la qual el comtat de Barcelona era el braç oriental i el d'Urgell el braç occidental, va trigar en la dominació i repoblació de l'espai existent en el nucli central, fins a la consolidació de la frontera en el segle IX en la línia Garraf-Montserrat, Cadí, Montsec, nova marca que, segons que explica Joan Reglà, constitueix la dels castells que formen un quadrilàter irregular amb els vèrtexs: Cardona-Ponts, al nord; Olèrdola-Sant Vicenç de Calders, al sud, i que abasta entre les conques del Llobregat i del Gaià, formant la divisòria entre la Catalunya Vella i la Catalunya Nova. Fou en el segle X que s'eixampla lleugerament el Comtat de Barcelona fins al Penedès, malgrat que patien encara de les incursions d'Almançor, el qual va possessionar-se de Barcelona el 895, i també dels almoravids, els anys 1100 i 1101, que van assolar especialment el Penedès i Montserrat. Superada que fou aquesta invasió, va començar de bell nou la reconquesta que va arribar fins a Tarragona, la qual va ésser restaurada com a seu arquebisbal, concedint-li ensems una àmplia carta de franquícia. Això s'esdevingué l'any 1149. Aquest mateix any fou reconquerida Tortosa, el 1150 Lleida, i finalment els massissos muntanyencs del Montsant, a la serralada de Prades, després de conquerir l'any 1153 els castells de Siurana i Miravet, amb la qual cosa s'assegurava la protecció repobladora tarragonina i, en concret, la de la Conca de Barberà. Aquesta recon-

1. Amb molt de grat aporto el meu granet de sorra al VIII Centenari de la fundació de la vila de Sarral, en la qual durant alguns segles van habitar els meus avantpassats. És una efemèride a celebrar.

questa va ésser començada de manera molt personal per Ramon Berenguer IV, el qual va fundar l'any 1155 Duesaigües, que, posteriorment, l'any 1163, traslladà Alfons el Cast a Montblanc. L'any 1171 va seguir l'atorgació de franquícies als habitants de l'Espluga de Francolí feta pel vescomte Hug, Ponç i Ramon de Cervera i Ramon de Torroja.

Fou el 12 de setembre de 1180 de l'Encarnació del Senyor, que Alfons el Cast atorgà la carta de població i de franquícia a Saduc, la qual, des de llavors, es va denominar la *Reial* o Sarreal, l'anàlisi jurídica de la qual ens ocuparà des d'ara, encara que ho farem breument.

Aquesta carta de població comprèn, a més de la donació corresponent, la concessió de franquícies i llibertats, però no esmenta costums ni estatut jurídic local.

La donació s'atorga tant als habitants actuals com als futurs de Sarreal, abans anomenada Saduc: "*dono, laudo et concedo Omnibus populatoribus, presentibus atque futuris, ipsam populationem Reyal quae olim nuncupatur Saduc*".

Inclou: totes les terres de cultiu i les ermes, juntament amb fustes, aigües, pasturatges, arbres, pedres i pedreres, entrades i sortides, amb totes les altres coses que poguessin ésser útils per a l'us dels homes. I per a una major precisió es descriuen els límits del terme municipal de la població i s'especifica seguidament que tot el que comprèn els esmentats límits va inclòs segons el que s'ha dit i és conveniència al bé dels pobladors: "*Quantum his terminis et affrontationibus includunt, totum bobis laudo et concedo sict dictum est et sicut melius dici vel intelligi potest ad vestrum bonum*".

S'exclouen de la donació, i són retinguts pel comte-rei, llurs molins, forns, la ferrería i les justícies amb llurs entrades.

Pel que pertoca al seu concepte jurídic, la donació és feta en ple domini, "*cum omni liberalitate et salvetate*", sense cap mena de cens ni d'ús.

"*Absque omni censu*" significa que no solament es fa en ple domini i no en domini útil o en emfiteusi, sinó que ni tan sols no és gravat amb pensió per cens de cap mena dels que es denominen a nua percepció. Conseqüentment a aquesta plena propietat la carta precisa que les coses i propietats donades podran vendre's i pignorar-se lliurement i pacíficament, donar-les i cedir-les, "*inter vivos et mortis causa*", a qualsevol persona de la pròpia classe, "*cuicumque voluerint de suis similibus*", i fins llegar als militars, és a dir, als cavallers, les coses de tipus militar, "*de rebus militibus*".

Per tal de valorar degudament aquesta donació, "*cum omni libertate et salvetate*", amb facultat de "*vendere et pignorare, dare et dimettere in vita et in morte*", hauríem de precisar que, en aquells temps, si bé la propietat útil de la terra pertanyia al vassall, aquest no en tenia el ple domini, atès que al senyor li corresponia el domini directe. Així, doncs, no podia alienar-la i en les cartes d'establiments individuals solia estipular-se que, en cas de mort, la successió pertocava a un, o dos dels seus fills, a elecció del mateix vassall, "*quos tu elegeris*".

Això no obstant, en la carta de població de Sarreal, la franquícia atribueix als seus habitants una propietat plena i lliure i seria molt interessant de conèixer el repartiment d'aquesta propietat. Podria molt bé ésser que les cases habitades i les terres conreades romanguessin en la propietat personal dels seus habitants i conreadors. Les terres ermes i les cases en runes, així com també els solars edificables s'atorgarien als nou vinguts. Els boscos, pasturatges i corrents d'aigua serien comunals, i possiblement també ho foren les pedreres.

La lliure disposició, tanmateix, tindria les limitacions generals de totes les propietats privades lliures.

Ja és ben sabut que l'Usatge 81, "*Iudicia curiae*", assenyalava com a font primera del dret i per la qual hauria d'ésser judicada, les *Leys*. I amb això es referia a les godes consignades en el *Liber Iudiciorum* o *Fuero Juzgo*. Doncs bé, a Catalunya des dels inicis de la Reconquesta es va aplicar en la successió per causa de mort de la propietat plena, la llegítima gòtica dels vuit quinzeans, amb possibilitat de millorar alguns dels fills d'acord amb la llei. "*Dum inlicita*", I del tít. V del llibre IV. Només més tard, des de les Corts de Montblanc de 1333 van aplicar-se de manera general les llegítimes justinianees del terç o la meitat, segons fos el nombre de fills; i a partir de les de Montsó de 1363 va ésser possible de deixar la llegítima a títol diferent del de l'hereu. I per la constitució "*zelant per la conservatió de las Casas principals*" de les Corts de Montsó de 1585, ultra generalitzar-se a tot Catalunya la llegítima teodosiana de la quarta part, aplicada ja a Barcelona des de 1343, s'autoritzava a l'hereu per a pagar-la, podent triar de fer-ho bé en immobles hereditaris o en diners.

Altra limitació expressa, que conté el text de la carta, fou la de circumscriure la lliure disposició en vida i en mort a "Qualsevulla persona de llur classe". Era una mesura política que tendia a evitar que els nobles envaïssin les propietats que no entraven en llur jurisdicció. Això no obstant, la carta permet de llegar en favor dels cavallers coses de tipus militar, "*militi, vero, de rebus militibus legare, possint si voluerint*".

La carta precisa encara més les llibertats concedides, en expressar que el comte-rei atorgant no demanarà *exorquias, intestationes, albergas* o acolliments, ni *cugurcias*. És ben clara l'exempció al poble d'*albergas* o acollimens, atès que el significat d'aquestes paraules prou ho expressa.

Pel que fa referència a les altres tres, serà convenient d'explicar-les. Dels sis mal usos *exorquia, cugurcia, intestia, arcia, ferma de spoli* i *remensa personal*, caldrà dir que mentre els tres darres s'introdueixen més tardans en alguns pobles, en especial a la Catalunya Vella, els tres primers apareixen ja legalitzats als Usatges.

L'Usatge "*De rebus*" legislava que correspondria al senyor una part de l'herència del pagès, mort sense descendència, és a dir, eixorc. L'usatge "*De intestatis*" determina la part que correspondria al senyor en el cas de la mort del pagès sense haver testat, *entestat*. I els usatges "*Sumiliter rebus* i *Si autem mulieres*" indiquen les sancions en el cas d'adulteri de la muller, segons que aquesta l'hagués comès amb el consentiment o sense el consentiment del marit, *cucut*. La carta de població de Sarreal l'eximeix d'aquests usos, però el rei fa avinent que en cas de *cugurcia* "exegira que hom que cometi dit crim sigui passejat per la vila, segons el costum d'aquesta terra, sense cap d'altre dany ni pena per raó de cugurcia", Il.lustrativa d'aquest costum de passejar els delinqüents és la pintura de Galofre Oller "*Boria avall*, que es refereix a la seva aplicació a Barcelona.

Aquests brevíssims comentaris ens ha suggerit la lectura de la carta de població i franquícia de Sarreal, vila real, franca i lliure, almenys des que d'anomenar-se Saduc va passar a denominar-se la Reial.

JOSEP MARIA SANS I TRAVE

UNA FAMILIA SARRALENCA I LES SEVES ACTIVITATS PER VOLTANTS DEL 1200: ELS ROIG

No és freqüent trobar arxius familiars que remuntin als segles XII i XIII. I en el cas afirmatiu, hom disposa de molt pocs documents amb els quals difícilment, a través de la seva anàlisi, l'historiador pot refer les activitats de la família objecte del seu interès. Potser, però, un cas especial està representat pels Roig, una família que s'afinca a Sarral, arran de la carta de poblament i franquícia, i que ací desenvolupa unes activitats part de les quals han quedat registrades en la documentació arribada fins a nosaltres.

A l'Arxiu Reial de Barcelona i a l'Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, conservats actualment a l'anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó, hom disposa d'una trentena de pergamins que ens permeten de conèixer la nostra família, els seus membres, els enllaços familiars, les seves activitats agrícoles i comercials, la seva riquesa, els seus problemes, etc., és a dir, tot allò que afaiçona una família qualsevol, des del moment que s'estableix en un lloc fins que dels seus descendents, diversificats, hom en perd el rastre a través dels seus múltiples enllaços familiars. De l'últim representant de la nostra dinastia, Nicolau Roig, coneixem el seu testament, que hem trobat al fons de pergamins de l'Arxiu del monestir de Vallbona de les Monges.

1. Els Çavit; inicis de la dinastia; afincament a Sarral arran de la carta de població i franquícia

Els Roig comencen adoptant aquest cognom amb un tal Guillem. El seu pare, Bernat, duu encara el cognom de Çavit, la qual cosa ens fa pensar que la seva procedència degué ésser el lloc de Savid, que abandonà per establir-se a Sarral, després de la concessió de la carta de franquícia donada per Alfons I el 12 de setembre de 1180[1]. Bernat Çavit, doncs, fou un d'aquells repobladors que respongué a la crida del monarca català, i que, esperonat pels privilegis que hom concedia als habitants de Sarral, decidí traslladar-se amb la seva família i els seus pocs béns a la recerca d'unes condicions millors de vida a les noves terres, que tot just s'estaven colonitzant, de la Conca de Barberà. Bernat Çavit no formava part ni d'aquell grup especialment privilegiat de la noblesa que amb la força de les seves armes havia de garantir l'establiment militar d'aquella part del Principat; Bernat no integrava tam-

1. Sobre la carta de població i franquícia de Sarral, vegeu Josep Maria SANS i TRAVE, *Precedents històrics de la carta de població i franquícia de Sarreal*, "Boletín Arqueológico", època IV, fascs. 121-124, anys 1973-74, pàgs. 51-60.

poc aquella munió de cavallers que amb la força i l'empenta de la seva bravesa havien de col.laborar amb les nissagues nobiliàries afincades a la Conca; ni tampoc el podem incloure en el nombrós grup de camperols subjectes als seus senyors, que, cridats per aquests, i sota la seva tutela, abandonaven les velles llars, esperonats per l'oferta de noves terres, promeses en més quantitats i més fértils. El nostre home no formava part de cap d'aquests quatre grups; ell devia ésser un camperol lliure per tal d'establir-se allí on volgués, sense dependència de cap senyor. Potser s'havia guanyat aquesta llibertat de moviment o potser mai no li havia estat restringida. L'important és que ell la sabé utilitzar i que s'afincà en un lloc, Sarral, on li era garantida pel mateix monarca.

Probablement la decisió de Bernat Çavid d'anar a "cercar fortuna" a Sarral havia estat pressa pel nostre home quan ja tenia una certa edat, car a la primera adquisició que fa en aquest lloc apareix juntament el seu fill Guillem Roig, que havia ja esposat una tal Oliva. Es evident, per tant, que el cap de família, Bernat, és tralladà a la Conca, amb tota la seva família, és a dir, amb la seva dona Sança, el seu fill Guillem i la seva nora Oliva.

De fet, quan els Çavit s'afincaren a Sarral feia ja un cert temps que el batlle d'Alfons I, Ramon de Bordell, hi estava organitzant la colonització. Algunes terres del terme ja havien estat posades en conreu, hom havia construït les seves humils llars dins la població, s'havien fet forns i molins, i és molt probable que una petita església hi hagués estat bastida per tal d'atendre les necessitats espirituals d'aquells pobladors; en aquest sentit, cal esmentar que el 1184 ens apareix un tal Guillem, "sacerdot", personatge que podríem identificar amb el primer rector de Sarral.

Aviat, la nostra família disposà d'un petit estalvi per tal d'esdevenir propietària d'una finca a Sarral. En efecte, el 22 de febrer de 1184, Bernat i Sança i Guillem Roig i Oliva compraven una terra, plantada i per plantar, en part conreada i en part erma, situada en la partida de Pedrinyà, en el diumenge del Rei. El preu que pagaven era de 44 sous de Barcelona, i els venedors eran el batlle Ramon de Bordell i la seva dona Aela. L'instrument de compra-venda especifica, a més, les afrontacions de la finca, la qual limitava per dues bandes amb la propietat de Ponç de Pilot, amb l'hort d'un tal Pere Cerdà i amb el puig que posseïa Ramon de Pedrinyà[2]. Es tractava, per tant, d'un camp que devia haver començat a conrear el batlle Ramon de Bordell, i que en el moment de l'alienació era encara susceptible d'ampliar la terra productiva. Potser havia pervingut a Ramon de Bordell per concessió d'Alfons I en el moment en què el monarca decidí donar una empenta especial a la colonització de Sarral. Hom pot pensar també que es tractava d'una àrea del terme de Sarral —Pedrinyà— força productiva i amb terres de bona qualitat pel fet que tres de les finques amb les quals confrontava ja estaven en conreu: les dues de Ponç de Pilot, i l'hort de Pere Cerdà. Aquests dos pagesos devien formar part de l'avantguarda repobladora de Sarral, lloc on es degueren establir arran de l'atorgament de la carta de població i franquícia. Del segon, Pere Cerdà, sabem que a més de l'hort que tenia al costat de la finca que compraren els Çavit-Roig, posseïa una altra propietat que el setembre del 1184 va alienar als esposos Arnau Pallarès i Boneta, per cinquanta sous barcelonesos. Es tractava, tal com especifica el document, d'un tros de terra ja conreada, que afrontava amb els alous d'Arnau Çavit, de Pere de Tolosa, de Ramon de Pedrinyà i de Pere Certer, i que era alodial, és a dir, lliure i sense cap gravamen ni obligada a cap prestació a ningú, i amb total dret de disposició[3].

2. Arxiu de la Corona d'Aragó (—A.C.A.), Cancelleria (—C.), perg. 363, d'Alfons I.
3. A.C.A., C., perg. 374, d'Alfons I.

2. Les intervencions d'Alfons I a Sarral a finals de la dècada dels vuitanta

Sota l'empenta d'Alfons I i sota la direcció del seu batlle Ramon de Bordell, Sarral assolí a la dècada dels vuitanta un important progrés social i econòmic. Hem dit que les terres de més bona qualitat foren posades aviat en conreu i així mateix podem confirmar també l'existència d'un "comerç de terres", que sempre va vinculat amb un veritable progrés econòmic.

La colonització, però, exigia altres accions que havien de completar la simple roturació de les terres i llur producció. A més, el fet d'existir un poblament concentrat implicava la realització d'una sèrie de serveis per tal de cobrir les necessitats del vilatans.

La documentació ens recull i ens dóna notícies ben directes sobre alguns d'aquests serveis; cal fer esment, en primer lloc, del forn de la vila.

En el període medieval la construcció i el funcionament d'un forn era un monopoli senyorial, és a dir, només el senyor tenia dret a crear i explotar aquest servei, que, d'altra banda, havien d'utilitzar tots els habitants del senyoriu. Sovint, però, aquest servei era arrendat pel senyor a un particular sota determinats pactes, i detallades condicions, com podien ésser les compensacions que havia de rebre el forner per la seva tasca de coure el pa. Els pactes fixaven òbviament quina havia d'ésser la participació econòmica del senyor en els ingressos derivats d'aquest servei. Concretament, a Sarral, el forn pertanyia al rei, com a senyor de la vila, el qual el tenia arrendat a algun veí que l'explotava. Els rendiments regulars anuals que Alfons I obtenia del forn devien representar unes 60 mitgeres d'ordi[4].

Un altre servei que el monarca curà d'organitzar ben aviat a Sarral està representat pels molins. Hem de tenir present que en aquesta època el paisatge era molt divers del que tenim avui, car el conreu més generalitzat eren els cereals, donant-se poc encara la vinya. La major part de les terres conreades, de les quals tenim notícia a través dels documents, són terres campes dedicades a l'ordi primordialment, i també, i en segon lloc, al blat, a la civada i al sègol. Les referències a vinyes ens apareixen molt rarament.

Els molins eren també un monopoli senyorial que, com el forn, només podia construir el senyor. Aquest sovint alienava el dret a alguna persona emprenedora perquè a costes d'aquesta bastís un giny, l'explotés i donés al concedent una participació en els rendiments. En tot cas, havia de tractar-se sempre d'algú amb una certa capacitat econòmica, perquè la construcció d'un molí resultava relativament costosa, per bé que els profits eren també elevats, perquè els qui usaven aquest servei pagaven un cànon o "moltura" per la utilització.

Pel que fa a Sarral, però, sembla que fou el rei Alfons qui assumí principalment, i a través del seu batlle, la construcció dels molins de la vila, car en referir-s'hi parla "dels nostres molins de Sarral". El fet que ho digui també en plural, ens ha de fer pensar que n'hi devia haver més d'un[5]. Un document del març del 1189 ens especifica que el rei en tenia diversos sota mateix de la vila[6].

---

4. Vegeu *El "Llibre Blanch" de Santas Creus (Cartulario del siglo XII)*, edició a càrrec de Federico Udina Martorell, Barcelona, 1947, pàgs. 301-302, doc. 303.
5. *El "Llibre Blanch", op. cit.*, pàg. 302, doc. 303.
6. A.C.A., C., perg. 510, d'Alfons I.

Es versemblant també, d'altra banda, suposar que per tal d'activar aquesta mena d'indústria, tan necessària per a la vida econòmica sarralenca, el monarca donés amb determinades condicions permís a alguns empresaris per tal de bastir nous molins.

Un dels concessionaris d'aquest tipus de permisos fou Arnau Pere, personatge que podem identificar amb un dels primers batlles de Montblanc, i que signà, com a testimoni, la carta de població i franquícia de Sarral[7]. Arnau Pere posseïa béns a Montblanc, i també a Sarral. Ací, a part d'un hort, un tros de terra a la partida de "la Salada" i dos farraginars, un dels quals era situat a la partida de Pedrinyà, hi tenia un molí dins mateix de la vila, del qual donava la meitat dels rendiments al monarca[8]. Ens consta també, en aquest sentit, que a començaments del segle XIII, una tal Berenguera, filla del difunt Ferragut, venia precisament un molí de la seva propietat a Guillem Roig i Oliva[9].

Els sarralencs disposaren també ben aviat d'un altre servei, molt important per aquella comunitat veïnal, i divers dels dos que hem esmentat abans: els serveis eclesiàstics, centrats bàsicament en una església i en el capellà que l'havia d'atendre. L'església del poble representava moltíssim per a aquelles comunitats incipients que a poc a poc s'anaven configurant com a poble. L'església era la casa de tothom, on tots els veïns se sentien solidaris: allí eren rebuts, mitjançant el baptisme, els infants que havien d'integrar la nova comunitat; allí i davant el capellà, hom formalitzava les noves llars; allí la comunitat acomiadava els qui, havent fet el seu camí, deixaven les alegries i les tristeses, els goigs i els delits, les esperances i els treballs; i al costat de l'església, en el cementiri, hom trobava l'últim acolliment i l'últim descans. Però, l'església no era només això, car l'església representava també un signe de cultura i de progrés. El capellà era gairebé l'únic home del veïnat amb formació, per bé que sovint mínima, literària: només ell sabia llegir, i només ell sabia escriure. El capellà, amb les seves deficiències, era l'element transmissor de coneixements, de noves idees i de noves actituds. Amb el seu contacte continu amb la gent, els educava i els pulia i els formava. I el capellà, en definitiva, era, perquè sabia d'escriure, qui donava fe de les transaccions, els acords i les disposicions dels convilatans; el capellà redactava i escrivia sobre trossets de pergamí amb el seu llatí tosc, a vegades catalanitzat, les compra-vendes de cases, de molins, de terres; els actes d'heretament de fills o filles que es casaven; els deutes; les últimes voluntats: per a tot allò que se'n necessitava constància i record hom reclamava el concurs del capellà.

3. Les activitats dels Çavit-Roig fins al 1200

La família Çavit-Roig devia ésser treballadora i emprenedora. No es conformà a mantenir la finca que havien adquirit a Sarral l'any 1184; llur esperit econòmic els menava a realitzar noves compres. Així, el novembre del 1192, compraven a Ramon de Pedrinyà i la seva dona Maria, pel preu de vuit sous barcelonesos, una casa dins la vila[10]. Aquesta casa, que era contigua a la que ja tenien els Çavit-Roig, estava situada a l'àrea d'expansió de la vila, en el camí que anava a Pedrinyà, tot tocant les primeres edificacions del poble, i amb un camp d'un

7. Vegeu Josep Maria SANS i TRAVE, *Precedents de la cart., op. cit.*, pàg. 60.
8. A.C.A., C., perg. 510, d'Alfons I.
9. A.C.A., Ordes Militars (—O. M.) Secció 1a, arm. 15, perg. 178.
10. A.C.A., C., perg. 642, d'Alfons I.

tal Arnau de Forn. L'adquisició d'aquesta nova casa per part dels Çavit-Roig, podia respondre a diverses causes: o perquè, simplement, s'havia posat en venda i calia aprofitar l'ocasió, o perquè les necessitats familiars dels Çavit-Roig determinaren l'ampliació del seu espai habitacional.

L'activitat compradora fou encara més important a partir del segon quinquenni de l'ultima dècada del segle. De fet, s'inicià ja al novembre del 1194, i probablement marca la desaparició del vell Bernat Çavit i l'assumpció del timó familiar per part del seu fill Guillem Roig. Aquest donà un nou dinamisme a l'economia familiar. En efecte, des del 30 de novembre de 1194 fins al mes de desembre de 1198, és a dir en un espai de temps de gairebé quatre anys, la documentació registra vuit adquisicions realitzades per Guillem Roig, cinc de les quals es refereixen a terres, i les tres restants, a una casa, a un solar urbà i a un hort. Això implicà a Guillem un desembossament de diners que pujaven a la quantitat global de 381 sous barcelonesos.

Vagem-ne, ara, amb més detall, els aspectes particulars d'aquestes adquisicions.

La primera compra d'aquesta època la realitzà Guillem Roig, juntament amb la seva dona Oliva, el 30 de novembre de 1194[11]. Es tractava d'una peça de terra alodial, en part ja conreada, i en part erma, situada a la partida del terme de Sarral anomenada Coll de Brages, i que afrontava amb els alous de Ramon de Barberà, d'Arnau Mir, de Ramon d'Avellà i del difunt Guerau de Pedrinyà. Els venedors eren Bernat de Vergul i el seu fill Vilar, que en posseïen la propietat per raó de compra. La finca devia ésser d'una certa importància, car el preu que pagaren els compradors —és l'adquisició més cara de les vuit que hem esmentat— fou de 170 sous barcelonesos, mentre que el preu mitjà de les finques sarralenques que ens surten en els documents oscil.la entre els trenta i els cinquanta sous.

Al cap de pocs mesos, el 29 de març de 1195, el matrimoni Roig ampliava la seva propietat comprant a Bernat Gazó i la seva dona Maria una peça de terra contigua a una finca dels adquisidors[12]. Es tractava també d'un camp, en part conreat i en part erm encara, que afrontava amb "el torrent", amb Bernat Joan de Belluga i amb l'alou de Guillem de Viver. Havia estat donat a Maria pels pares d'aquesta dona, i el seu marit el tenia per raó del dot de la seva esposa. El preu que pagaren els compradors era de cinquanta sous barcelonesos.

A finals del dit any, al mes de novembre, Guillem Roig i Oliva feien dues noves adquisicions de terres als dos mateixos venedors: Bernat Gazó i Maria, d'una banda, i Bernat de Vergul i el seu fill Vilar, de l'altra.

Quant a la primera, figuren com a compradors, a més dels esposos Roig, la tia de Guillem, Redona, i el fill d'aquesta, Pere Forteza. Tant el preu com les fites corresponen als mateixos del camp adquirit el 29 de març[13]. Només varien un dels testimonis que subscriviren l'acte i el fedetari: mentre al març redactà l'instrument un tal Bernat d'Aguiló, per manament de Bernat Gazó, l'instrument escrit el mes de novembre és degut a la mà d'un tal Ramon que ho va escriure per manament de Radulf. Tantes coincidències podrien ajudar a pensar que aquest segon document del mes de desembre representaria una confirmació del primer, del mes de març. En tot cas, això és una hipòtesi, perquè els documents no ens ho aclareixen pas. Nosaltres les considerarem con a dues vendes diferents.

11. A.C.A., C., perg. 697, d'Alfons I.
12. A.C.A., C., perg. 704, d'Alfons I.
13. A.C.A., C., perg. 711, d'Alfons I.

Referent a la segona adquisició del mes de novembre de 1195 hem d'assenyalar que els compradors tornen a ésser de la família Roig i Forteza, és a dir, Guillem Roig i la seva dona Oliva, la tia de Guillem, Redona, i el fill d'aquesta dona, Pere Forteza[14]. La terra objecte de compra, situada a Sarral, afrontava amb els camps de Pereta d'Alaric, de Ramon d'Avellà, amb el que fou del difunt Pere de Forés i amb l'alou de Ramon de Codonet. El preu que els Roig pagaven als venedors consistia en 55 sous barcelonesos, que Bernat de Vergul reconeixia haver rebut dels compradors.

L'últim camp adquirit en aquest període per Guillem Roig degué ésser, per raó del preu pagat —només dotze sous barcelonesos—, més petit que els comprats anteriorment, i amplià una finca que els Roig-Forteza tenien a Pedrinyà, amb la qual limitava l'esmentat camp. Els Roig-Forteza realitzaren la compra al matrimoni Ramon de Pedrinyà i Maria el mes de febrer de 1196. El camp objecte de transacció era una terra alodial que afrontava, tal com hem dit, amb els compradors, i per dues bandes amb Arnau de Bellmunt[15].

L'any 1198 correspon a una altra mena d'inversions de Guillem Roig i Oliva. Si fins a aquest moment, els béns adquirits havien estat finques i concretament terres campes dedicades a cereals, ara les seves compres tenen un altre signe, car es tracta d'una casa, un solar i un hort. Vegem-ne tot seguit els detalls.

Les adquisicions s'iniciaren el mes de setembre de 1198, amb la compra a Arsenda, muller del difunt Bernat de Castre, i al seu fill Bernat, pel preu de sis sous barcelonesos, d'un pati edificable, situat dins la vila vella de Sarral, i que era contigu a un magatzem dels compradors i que tocava per dues bandes amb la casa propietat dels venedors[16].

El mes següent, a l'octubre, Guillem Roig i Oliva ampliaven el seu patrimoni urbà mitjançant l'adquisició als anteriors venedors d'una casa, probablement també contigua a les propietats del matrimoni Roig, i que afrontava amb les cases d'Arnau Lambart i d'Arnau Poncet, a part de les dels compradors i dels venedors[17]. Hom estipulava, com a preu de compra, vuit sous barcelonesos.

El desembre de l'any 1198 trobem novament Guillem Roig i Oliva realitzant una compra als ja esmentats Arsenda i Bernat de Castre. En aquesta ocasió, els compradors adquireixen, per trenta sous barcelonesos, un hort situat a l' "horta reial", i que afrontava amb el camí que anava a Montblanc, amb els horts de Guillem de Comasols, de Berenguer de Cornellà i de Pere de Senan, i amb l'alou de Ramon d'Espluga. A Arsenda de Castre, la venedora, li havia pervingut aquesta propietat per compra[18].

Aquest moviment d'adquisicions per part dels Roig, tot i ésser veritablement important, hem de pensar que reflecteix només una part de les compres realitzades per la família. Més endavant veurem com, a l'hora de dotar els seus fills, els Roig posseïen molts béns més que aquells dels quals tenim documentada l'adquisició. Cal pensar-ho així, d'altra banda, perquè com és corrent i natural, bona part dels instruments que registraven aquests actes s'han perdut i no han arribat fins a nosaltres.

---

14. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 143.
15. A.C.A., C., perg. 717, d'Alfons I.
16. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 148.
17. A.C.A., C., perg. 56, de Pere I.
18. A.C.A., C., perg. 61, de Pere I.

4. El casament d'Ermesenda, filla de Guillem Roig i d'Oliva

Malgrat, doncs, la manca documental, que, d'ésser menys avara, ens afaiçonaria més esplèndidament la família Roig, els documents pervinguts ens permeten d'esbrinar alguns aspectes força importants d'aquesta família sarralenca. En aquest sentit cal assenyalar que, a través de l'anàlisi documental, hem pogut determinar els fills del matrimoni: Nicolau, Ermesenda, Bernat, Pere, Alda i Francesca.

Ocupem-nos tot seguit d'Ermesenda. Sembla que aquesta noia fou la filla gran del matrimoni, o en tot cas, la filla que es maridà primer. Hom ha conservat, afortunadament, l'instrument legal que registrà els pactes i donacions matrimonials realitzats amb aquest motiu[19]. Aquest document conté dues parts: la primera correspon a l'heretament que els Roig fan a Ermesenda; la segona recull l'esponsalici realitzat pel futur marit així com també la disposició dels béns del nou matrimoni.

La redacció del document la realitzà l'escrivà Ponç el 25 de gener de 1199. Vegem-ne, doncs, el seu interessant contingut.

En primer lloc, Guillem Roig i Oliva donaven a Pere Gombau la seva filla Ermesenda com a muller tot heretant-la amb una sèrie de béns que la noia aportava en dot al matrimoni. Els béns seents que rebia dels seus pares estaven situats a Sarral i eren els següents:

1. Una peça de terra, situada a la partida anomenada Valfranosa, i que afrontava amb l'alou de Guillem Vinater, amb la vinya d'Arnau de Miró Ramon, i amb l'alou de Bernat de Roffa.

2. Una peça de terra, situada al Coll de Bragas, i que afrontava amb els alous de l'esmentat Arnau de Miró Ramon, d'Andreua, de Ramon d'Avellà i de Ramon de Barberà.

3. Una peça de terra, situada a les Tovedes, i que afrontava amb el camí que anava a Forès, i els alous de Joan Belluga, de Guillem de Viver i de Berenguer Torner.

4. Una altra peça de terra, situada a l'esmentada partida de les Tovedes, i que afrontava també amb el camí de Forès, i amb els alous de Ramon Tomàs, del difunt Ramon d'Espluga, i de Joan de Belluga.

5. A la mateixa partida de les Tovedes, una altra peça de terra que limitava amb el torrent, i amb els alous de Bernat Gombau i de Pocald.

6. Un farraginar, que afrontava amb el camí carreter, amb l'hort de Guillem Vinater, i amb els alous del difunt Ramon d'Espluga i de Joan Teixidor.

Aquestes sis propietats, juntament amb 150 sous barcelonesos, eren lliurats per Guillem i Oliva al futur marit de la seva filla, com a dot de la noia, tot especificant que ho donaven a Pere Gombau "a fur i costum de la terra", i amb la condició que si Ermesenda moria sense descendència legítima del seu futur marit, tots els esmentats béns i diners havien de

19. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 147.

retornar als pares de la dona o als parents més pròxims d'aquesta.

En segon lloc, l'esmentat Pere Gombau, acceptava la dita Ermesenda com a muller legal, i li feia també, d'acord amb el "fur i costum de la terra", l'esponsalici, que consistia en una peça de terra que posseïa a la partida de la Servera, i que limitava amb els alous de Companys, d'Arnau d'Oliola i de Pere Ermengol. Així mateix, l'esmentat Pere assegurava els 150 sous aportats per la noia en una altra peça de terra, situada també al mateix lloc i que era contigua a les cases de la Servera, i que afrontava amb els alous de Ramon de Freixanet i de Ramon Ermengol. Pere determinava que la seva futura muller podria de per vida tenir i usufructuar aquestes dues peces de terra, tant si tenien fills com si no, amb el marit o sense, però, que després de morta, retornarien als parents de l'home, el qual així mateix es comprometia, en el cas de morir la dita Ermesenda sense cap fill del dit Pere, a tornar o fer tornar els 150 sous que rebia com a aixovar. Per últim, quant a les adquisicions futures del matrimoni hom fixava que s'havien de regir com a societat conjugal, és a dir, que cadascun dels dos tindria la meitat dels béns adquiridors pels conjuges.

5. Una adquisició especial de Guillem Roig i d'Oliva

Amb l'entrada del nou segle, i després d'haver maridat la seva filla Ermesenda, l'activitat econòmica dels Roig no decreix. Continuen les seves inversions i s'acreixen llurs compres.

Fins ara hem pogut veure com les adquisicions del Roig s'havien cenyit a comprar principalment terres, farraginars, horts i cases. A partir del 1201, ens adonem que les inversions de la família es diversifiquen i recobren una nova empenta econòmica.

Entre aquestes noves inversions cal assenyalar la compra que realitzaren el 21 de maig de 1201 a una tal Berenguera, filla del difunt Ferragut. Potser el traspàs del seu pare desbaratà la situació d'aquesta família, i que la mare, Ermesenda, i Berenguera, determinaren alienar el seu patrimoni, amb la intenció d'anar-se'n de la vila, circumstància que fou aprofitada pels Roig, per tal d'adquirir pel preu global de 250 sous barcelonesos, un molí, cases, horts, casals i tot el que la dita Berenguera tenia a la vila i a l'horta de Sarral[20].

De tot això, però, hem de remarcar que per primera vegada trobem l'adquisició d'un molí per part dels Roig. Guillem doncs, ens apareix a partir dels inicis del segle XIII ja com un home econòmicament consolidat, amb esperit emprenedor, amb disponibilitat monetària i que sap jugar els seus diners al moment més oportú. Ell havia de formar part d'aquest grup de famílies que en petits o no tan petits centres urbans se saberen enriquir i que havien de representar també la classe burgesa no afincada en els grans centres econòmics del país. Als Espanyols, de Vic, estudiats per Arcadi Garcia i Sanz[21]; al Bord, de Girona, i als Gibot, de Tarragona, estudiats per Agustí Altisent[22], hi podem afegir, tot salvant les distàncies i la importància, els Roig, de Sarral.

---

20. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 15, perg. 178.
21. Arcadi GARCIA SANZ, *Els Espanyol, una família burgesa vigatana del segle XIII*, "AUSA", VI (1968-71), pàgs. 165-185.
22. Agustí ALTISENT, *Una societat mercantil a Catalunya a darreries del segle XII*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona" XXXII (1967-68), págs. 45-65; *Comerç marítim i capitalisme incipient. Episodis de la vida econòmica d'un matrimoni tarragoní (1191-1203)*, "Miscel.lània Històrica Catalana. Homenatge J. Finestres, historiador de Poblet", Abadia de Poblet, 1970, pàgs. 161-180.

6. Guillem Roig, "cobatlle" de Sarral

Es evident que Guillem Roig devia integrar les forces més vives i dinàmiques sarralenques. La seva situació econòmica progressivament florent li havien de donar un important prestigi social, que ell va saber també aprofitar.

Hem vist més amunt que gairebé des dels inicis de la carta de franquícia de Sarral, Alfons I havia nomenat com a batlle de la vila el seu batlle de Montblanc, Ramon de Bordell[23]. Hem assenyalat que, efectivament, Ramon de Bordell, als primers moments de l'organització de la colonització a Sarral, hi va intervenir directament, i que fins i tot va vendre la primera peça de terra que tenim documentada a la família Çavit-Roig a començaments de 1184[24]. Cal pensar, però, que, progressivament, i a mida que la feina de Montblanc ocupava més el batlle, i potser també amb l'edat, les anades a Sarral no devien ésser gaire còmodes per al Bordell, i que, en tot cas, la seva presència a Sarral estaria determinada pel compliment de les obligacions ineludibles al seu ofici[25]. Funcions menys importants, i sobretot funcions administratives, devien poder ésser assumides per una persona de prestigi, de confiança i de solvència econòmica que visqués a Sarral o que fàcilment s'hi pogués presentar. La persona escollida fou Guillem Roig: el seu prestigi i la seva situació el feien un home idoni per aquesta comesa.

No sabem quan Ramon de Bordell nomenà Guillem Roig perquè tingués la seva batllia de Sarral, així com tampoc les condicions amb què li fou concedida. En tot cas, però, sí que podem afirmar quan acabà l'exercici d'aquesta funció per part de Guillem perquè una sèrie de problemes entre concedent i concessionari menaren a la confecció d'un document que els posava fi. En efecte, un instrument redactat pel notari de Montblanc Guillem de Torroja el 27 de febrer de 1202 ens assabenta que Ramon de Bordell reconeixia que les accions judicials que havia iniciat contra Guillem Roig amb motiu de la batllia de Sarral que aquest havia tingut pel dit Ramon fins a aquell mateix dia les havia fet injustament i sense cap raó[26]. Això ens fa pensar, doncs, que el batlle no degué estar d'acord amb l'actuació del seu delegat a Sarral, i potser, perfilant-ho més, es degué creure estafat amb el retiment de comptes de Guillem relatius als drets pertanyents a l'esmentat ofici. Potser, després, les coses foren aclarides i el batlle acceptà el seu error, de manera que, per evitar possibles i futurs problemes, reconegué per instrument públic la inconsistència de les seves pretensions.

7. El casament de dos fills més del matrimoni Roig: Alda i Nicolau

Hem vist com els Roig maridaven a començament del 1199 la seva filla Ermessenda amb Pere Gombau. Uns tres anys i escaig després, altres dos plaçons dels Roig contreien també matrimoni. Es tracta d'Alda, que maridà el mes de març de 1202 Ramon d'Avellà, i l'hereu Nicolau, que esposà, el mes de maig de l'esmentat any, una tal Fina.

---

23. Sobre la institució del batlle, vegeu Antonio Maria ARAGO CABAÑAS, *La institución "baiulus regis" en Cataluña, en la época de Alfonso el Casto,* "VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó", Barcelona, 1962, vol. III, pàgs. 137-142.
24. A.C.A., C., perg. 363, d'Alfons I.
25. Sobre aquestes obligacions, vegeu Jesus LALINDE ABADIA. *La jurisdicción real inferior en Cataluña ("corts", "veguers", "batlles"),* Barcelona, 1966, i especialment, pàgs. 125-153.
26. A.C.A., C. perg. 126, de Pere I.

D'ambdós matrimonis n'han restat documents que ens permeten de conèixer aspectes força interessants. Quant a la noia, per bé que no s'hagi conservat l'instrument dotal, sí que disposem del que registra la garantia dotal realitzada pel marit a la família de la seva futura dona. De l'anàlisi de l'esmentat document sabem que Alda maridà Ramon d'Avellà, i que els seus pares donaren al dit Ramon com a aixovar per raó de les noces de la filla la quantitat de 600 sous barcelonesos[27], per raó dels quals, el 10 de març de 1202, el dit Ramon garantia i penyorava a Guillem Roig i Oliva l'alou que tenia al terme de Sarral, a la partida anomenada "la Plana de Pedrinyà", i que afrontava amb una altra terra alodial de Berenguer d'Avellà. A més, Ramon fixava que en cas que la seva muller Alda morís sense haver procreat d'ell cap infant, o sense haver fet testament, els 600 sous havien de retornar als pares d'aquella o als successors, els quals posseirien aquesta quantitat sobre l'esmentat alou fins que fossin retornats els 600 sous.

Molt més interessant i complex és l'altre instrument que recull l'heretament de Nicolau i els pactes matrimonials que la família Roig realitzava amb Fina, la futura muller de l'hereu[28]. De banda l'interès jurídic que ofereix aquest document, cal assenyalar també el seu interès econòmic pel fet que ens dóna una relació dels béns, que degueren ésser els més importants, del matrimoni Roig que concediren al seu fill. En efecte, el 15 de maig de 1202, Guillem Roig i Oliva, amb motiu de les noces, donaven a Nicolau els béns següents:

1. Tot l'honor que tenien al territori de Tarragona, al lloc anomenat Porpres.
2. El seu mas a Sarral, que afrontava amb dos camins i amb Ramon de Barberà, Guillem Certer i Ramon de Girona.
3. El casal del molí, amb els seus drets, que tocava amb el cementiri de l'església de Santa Maria de Sarral, al costat del molí de Ramon Tort.
4. La meitat de tots els altres béns seents i semovents que posseïen el present dia a la vila i terme de Sarral i a tots els altres llocs, llevat d'un estatge que confrontava amb Pere de Vite, Arnau Lambard i el carrer, i els molins que tenien amb Ramon Tomàs i Ramon Ermengol, que els pares se'ls reserven íntegrament a sa lliure voluntat.

Hom estipulava que de tot el que donaven al seu fill Nicolau, Guillem i Oliva en mantindrien el domini i en serien senyors mentre visquessin, tot reservant-se a més la quantitat de 1.100 sous per tal de maridar la seva filla Francesca.

Convenien que totes les adquisicions que fessin en el futur serien a mitges, entre els dos matrimonis, passant després de la mort dels pares, íntegrament la part d'aquests a Nicolau i als fills que hagués tingut de la dita Fina. En cas de morir Nicolau sense fills hom estipulava que les esmentades donacions revertissin als concedents, salvant en tot les millores que corresponien a l'esmentada Fina.

Per últim, Guillem i Oliva feien també donació, després de llur traspàs, del mobiliari que tinguessin a la seva casa a favor del seu fill Nicolau.

27. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 150.
28. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 151.

8. Els Roig adquireixen dues botigues a Sarral

La població, a partir de la carta de franquícia, havia progressat socialment i econòmicament. Les necessitats dels seus habitants havien augmentat i fins i tot la seva mateixa estructura econòmica s'havia diversificat: els pagesos, per bé que representaven l'ocupació principal de la gent, no eren els únics que vivien a la vila de la Conca: hem vist com al seu costat i molt aviat apareixen els moliners; a aquests dos, se n'hi afegiren més: paletes, que eren indispensables per a la construcció de les cases; fusters, que col.laboraven en l'anterior comesa; picapedrers; forners. Però també cal pensar que a Sarral naixeria una petita menestralia per tal d'atendre les necessitats bàsiques dels seus veïns: teixidors, sabaters, pellaires comerciants i botiguers. De tots aquests necessitava la comunitat sarralenca per a tirar endavant. Es probable que fins i tot algun pagès diversifiqués la seva activitat obrint una botiga o possibilitant l'aprenentatge d'alguns oficis per als seus fills. Almenys, pel que fa al primer cas, així actuaren els Roig, car el 1204 els trobem adquirint dues botigues. En efecte el 21 de gener de 1204, Guillem Roig i la seva dona Oliva compraven per 30 sous barcelonesos a Mateu, teixidor, i a la seva dona Maria, una botiga situada al carrer de ls botigues i que afrontava amb Claria, Ramon Vidal i "les taules"[29]. Els venedors especificaven que l'alienaven amb tots els drets que hi posseïen i "tal com era el costum dels altres botiguers".

Cal que assenyalem un aspecte important per a Sarral i que es desprèn del dit document: és la referència a la botiga, al carrer de les botigues i a les taules. Això ens fa pensar, per tant, en l'existència a la vila d'un lloc especialment habilitat per aquests serveis: "mercheria", el qualifica un document de l'octubre del 1203[30]. Ací, s'hi devien aplegar les tendes i també les taules movibles, a l'estil d'alguns mercats actuals, taules que, després d'haver exposat o venut els productes, es plegaven i retiraven. Tenim documentades, a part de la botiga de Mateu i Maria, que compraren els Roig, la botiga d'Arnau Andreu, la de Ferrer d'Anglesola i Ramona, i les taules de Joan d'Oliana i de Berenguer de Conesa.

Fou precisament l'esmentada botiga de Ferrer d'Anglesola i Ramona, la que el mateix any 1204 van adquirir els Roig[31].

9. Els Roig a inicis del segle XIII.

Si pel que fa a les darreries del segle XII la documentació conservada referent als Roig ha estat suficient per tal de donar-nos notícies força interessants sobre aquesta família sarralenca, no esdevé així respecte a la primera dècada del segle següent, període del qual només tenim dos documents: l'un del 1204 i l'altre del 1208. Amb tot, això no vol dir que tal com veurem a través de la seva anàlisi, hom no hi endevini l'existència d'importants esdeveniments.

El primer d'aquests dos documents registra la donació feta el 16 de febrer de 1204 per Guillem Roig i Oliva a favor del seu fill Nicolau i relativa a 1.000 sous barcelonesos que Pere i Berenguer de Puigvert havien de pagar als esmentats esposos la propvinent festa de Sant Miquel de setembre[32]. Els donadors afegien que farien complir el lliurament de la di-

29. A.C.A., C., perg. 178, de Pere I.
30. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 156.
31. A.C.A., O.M., secció 3a, Speculum I, f. 149r.
32. A.C.A., C., perg. 180, de Pere I.

ta quantitat al termini fixat, sense cap perjudici per al donatari. Així mateix, però, fixaven que, en cas de necessitar els diners, els fos lícit de retenir-los per a ells. Malaguanyadament, la brevetat de l'instrument no ens permet de saber el motiu del deute dels mil sous —quantitat no gens menyspreable— contret per Pere i Berenguer de Puigvert, feudataris de Barberà.

El segon document, del 19 de març de 1208, recull la tradicional activitat adquiridora dels Roig. En efecte, a l'esmentada data, Palazina, el seu marit Pere Belluga i llurs fills Joan i Guillem venien a Guillem Roig, Oliva i a llur fill Nicolau totes les propietats, consistents en terres conreades i ermes, vinyes, horts i cases situat tot a la vila i el terme de Sarral, i que li havia pervingut a la dita dona per donació dels seus pares[33]. Hom exceptuava d'aquesta venda les propietats assignades al marit per concepte de l'aixovar i que eren un hort a l'Horta Reial i una sort de terra a la Coma de Cerdà. Els Roig pagaven per l'heretat dels Belluga la quantitat de 740 sous, preu que ens fa pensar en la importància dels béns adquirits.

Aquests dos documents que hem analitzat, però, ens assabenten d'un altre aspecte interessant de la familia Roig. Hom pot notar que en cap d'ambdós no es fa esment de Fina, la dona de Nicolau. En general, a tots els instruments als quals ens hem referit, quan els Roig compraven una propietat, els venedors la lliuraven al matrimoni vell i al jove: és a dir, en vida de Bernat Çavit i Sança, Oliva, la dona de Guillem fill dels anteriors, hi era consignada, i així ho trobarem pel que fa a les successives mullers de Nicolau. Aquesta petita mancança, a més del fet que, a partir de l'any 1212, Nicolau ens apareix casat amb una altra dona, ens ofereix motius suficients per tal de pensar que Fina, probablement, era difunta quan hom realitzà els actes del 1204 i del 1208.

10. Nou matrimoni de Nicolau Roig

Tal com hem dit, a partir del mes de juny de 1212 els documents conservats ens esmenten Bartomeva com a muller de Nicolau Roig. Tenint un buit documental específicament referit a la família Roig de quatre anys, és a dir, des del mes de març de 1208 fins al juny de 1212, no sabem amb precisió quan Nicolau maridà l'esmentada Bartomeva. Només podem afirmar, en tot cas, que aquest matrimoni es ralitzà entre ambdues dates. Potser podríem avançar aquest enllaç familiar, pels motius que veurem més endavant, un any abans del 1212; concretament, és possible que, el 26 de febrer de 1211, Nicolau hagués ja contret matrimoni amb la dita dona.

El fet que aquest matrimoni provoqués, arran del traspàs de la dona, alguns problemes legals, ens ha possibilitat de conèixer diversos aspectes de la personalitat de Bartomeva. Aquesta dona ens apareix documentalment com a muller de Nicolau des del 1212 fins al 1214, i, en tot cas, sabem que morí abans del 3 de novembre de 1220. Era filla del capellà de Montblanc, Berenguer de Tàrrega, personatge d'una certa importància a la Conca de Barberà en aquesta època[34]. Des del punt de vista social, doncs, la vinculació de Nicolau amb els Tàrrega, suposà una nova i important relació per als Roig, atesa la personalitat del capellà montblanquí.

---

33. A.C.A., C. perg. 287, de Pere I.
34. Vegeu A. ALTISENT, *Notícies socials i econòmiques de Montblanc, la Guàrdia dels Prats i La Riba, pels voltants del 1200, en els documents de Poblet*, "VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc, 1966", Granollers-Barcelona, 1967, pàgs. 57 i 62.

Les relacions entre Berenguer i Nicolau les tenim documentades a partir del 26 de febrer de 1211. En aquesta data l'esmentat capellà reconeixia deure 270 sous barcelonesos a un tal Guillem de Riber[35]. El deutor es comprometia a tornar-los la pròxima festa de Sant Miquel, de setembre, i a no prorrogar el deute sense el consentiment del dit Guillem i, en cas de pròrroga, acceptava de pagar per cada mes que ultrapassés l'esmentat termini la quantitat de vuit sous barcelonesos. Així mateix, hom fixava els valors dels esmentats sous barcelonesos de moneda corrent en 44 sous la marca d'argent, en cas de trencament de l'esmentada moneda barcelonesa. Berenguer de Tàrrega donava com a avalador del seu compromís Nicolau Roig, el qual s'obligava a donar perfecte acompliment de l'esmentada quantitat. Sembla, doncs, que si Nicolau acceptà d'ésser garantidor de l'obligació econòmica del capellà, les relacions amb aquest per part del sarralenc devien ésser ja força estretes, i potser, fins i tot, caldria pensar que el dit Berenguer era ja el seu sogre. Hom ha d'esmentar el fet que el fur o interès exigit després del termini normal del pagament de la dita quantitat sigui fixat en 35,55%.

Algunes dades més podem afegir a aquest segon matrimoni de Nicolau Roig. En efecte, la documentació registra el dot concedit pel capellà de Montblanc a la seva filla Bartomeva, dot que consistí en 1.000 sous barcelonesos. Malgrat que no hem trobat l'instrument que havia de recollir els pactes matrimonials entre les famílies de la noia i de Nicolau, hom pot conjecturar que, en els dits pactes, s'hi fixà una clàusula de revertibilitat del dot a la família, en cas de premort de la noia sense descendència amb capacitat d'heretar. De fet, degué esdevenir així: la noia finà sense l'esperada descendència i Nicolau, a tenor de la dita clàusula, restava obligat a retornar els mil sous del dot. Les coses, però, es complicaren quan l'arquebisbe de Tarragona, Espàrreg de la Barca, va intervenir en aquest afer. El prelat al.legava que els dits diners no s'havien de lliurar al pare de la noia difunta, car el capellà de Montblanc l'havia maridat amb els béns de l'església de Montblanc tot havent provocat l'escàndol públic, pel qual motiu l'arquebisbe volia que els mils sous retornessin a l'església tarragonina. Davant aquestes pressions —¿i per què no pensar també en alguna rebaixa de la quantitat estipulada o en millors condicions de pagament?— Nicolau optà per lliurar l'import del dot a l'arquebisbe, el qual amb data del 3 de novembre de 1220 reconeixia al dit Nicolau haver rebut els mil sous, al mateix temps que manava, en virtut de la seva autoritat eclesiàstica, que ningú no pogués iniciar causa contra el sarralenc per raó de l'esmentat dot[36].

Es evident que el capellà de Montblanc difícilment podia acceptar aquesta solució tan contrària als seus interessos econòmics. Quan tingué l'ocasió, Berenguer de Tàrrega replantejà el problema i inicià una causa contra el seu ex-gendre, malgrat que el manament del prelat en aquest sentit hagués estat ben clar. De fet, ambdós pledejants arribaren a acceptar l'arbitratge d'una persona imparcial que amb justícia dirimís sobre l'afer que els havia enfrontat; l'àrbitre condemnà Nicolau a lliurar els mil sous al seu sogre.

Sembla, però, que Nicolau ronsejà a l'hora d'executar els termes de l'arbitratge, car no fou fins al cap de vuit anys que arribà a un acord amb el capellà de Montblanc. Aquest

35. A.C.A., C. perg. 381, de Pere I.
36. A.C.A., C., perg. 158, de Jaume I.

acord fou signat el 5 de juliol de 1228, en el qual Berenguer de Tàrrega absolia el seu exgendre del pagament dels mil sous que havia fixat l'esmentat arbitratge; així mateix Nicolau, de la seva banda, condonava al vell capellà diversos deutes —en diners i en blat— contrets amb ell[37]. Hom ha de suposar que aquests deutes de Berenguer de Tàrrega amb Nicolau degueren representar aproximadament la quantitat condonada, és a dir, un miler de sous.

L'avinença amb el capellà de Montblanc no solucionà, però, els problemes amb la "família" de la seva difunta muller Bartomeva. En efecte, a aquesta dona li havia sobreviscut un germà, Pere de Tàrrega, al qual Bartomeva li havia deixat cent sous en testament. Pere de Tàrrega hagué de reivindicar durant força anys el lliurament d'aquesta quantitat al seu cunyat Nicolau, que es negava sistemàticament a donar compliment a aquesta diposició testamentària de Bartomeva. En tot cas, no fou fins el 26 de febrer de 1236 que l'esmentat Pere reconeixia al seu cunyat el lliurament dels cent sous deixats en testament de la seva germana[38].

11. Les noves adquisicions dels Roig en el tercer quinquenni del segle XIII

Retornat el nostre fil a les activitats econòmiques dels Roig, ocupem-nos novament de les seves inversions hisendístiques, que reflecteixen d'una manera molt clara la mentalitat emprenedora d'aquesta família sarralenca.

Pel que fa al tercer quinquenni del segle XIII, la documentació recull tres noves adquisicions dels Roig, una de les quals, l'última, comportà una ampliació important del seu patrimoni. Vegem-ne tot seguit els venedors, la situació i les diverses circumstàncies que afaiçonen aquestes adquisicions.

El 5 de juny de 1212, Esteve de Vilar i el seu fill Pere venien a Guillem Roig i a la seva dona, Oliva, i al fill d'aquest, Nicolau, i a la seva dona, Bartomeva, pel preu de cent sous barcelonesos, un tros de terra situat al terme de Sarral, al lloc anomenat Torrent de Cana[39]. Aquesta peça de terra afrontava amb l'esmentat torrent, amb els compradors, amb un tal Anfós i amb Ramon Ponç. Cal pensar que el fet que aquesta finca confrontés amb els compradors vingué a representar una ampliació d'alguna de les propietats dels Roig.

Al cap gairebé de dos anys, el 24 de febrer de 1214, els Roig —Guillem, Oliva, Nicolau i Bartomeva— feien una nova adquisició. Es tractava d'un farraginar situat al damunt de la vila de Sarral, al costat de la terra d'una tal Garsenda, i que afrontava amb el camí públic de Pedrinyà, amb una era que hi havia enfront del tossal. El venien, pel preu de 160 sous barcelonesos, Joan Belluga, la seva dona Ermenssenda i llur fill Agramunt[40].

La compra, però, més important realitzada en aquest quinquenni pels Roig fou la que dugueren a terme el 24 de maig del mateix any 1214, i que consistia en l'adquisició a Ferrer Ponç de Montpalau i la seva dona, Arsèn, de la hisenda que havien comprat a Guillem, fill de Pere de Forés i de Marquesa, i de les terres que havien pervingut als Montpalau per defunció de Ramon de Pedrinyà i de la seva dona Maria[41].

37. A.C.A., C., perg. 356, de Jaume I.
38. A.C.A., C., perg. 668, de Jaume I.
39. A.C.A., O.M., secció 1a, armari 13, perg. 157.
40. A.C.A., C., perg. 12, de Jaume I.
41. A.C.A., C., perg. 18, de Jaume I.

El fet que aquest document fos redactat i escrit per Virgili, notari de Cervera, i un dels fedetaris amb més competència tècnica de la contrada[42], determina que el document registri tota una sèrie de detalls sobre les esmentades finques.

Ens diu que eren tres trossos de terra, situats a la partida de Pedrinyà: l'una, al Pla, que afrontava amb el camí que anava a l'Espluga, amb el camp de Berenguer d'Avellà i amb la propietat d'una tal Vidala. La segona, limitava amb l'esmentada Vidala, i amb les finques de Pere Certer, Ferrer de Claria i amb la del difunt Bernat de Riquer. El tercer tros, que comprenia també una vinya, afrontava novament amb la dita Vidala, amb les cases de l'antiga població de Pedrinyà, amb el camí que anava cap a Solivella i amb els camps de Pere Gombau, Bernat Ferrer i Guillem de Comollols.

Atés que els Roig pagaren 1.200 sous barcelonesos per aquestes tres finques, hom ha de creure que degueren representar una hisenda força gran.

12. Noves activitats econòmiques de Nicolau Roig

La família Roig, tal com hem vist a través d'aquesta anàlisi, havia sabut diversificar bé les seves inversions; tenia bones terres, posseïa drets sobre molins, tenia botigues a la vila; podríem dir que en aquella època els Roig disposaven d'unes bases econòmique que els garantien una certa disponibilitat monetària, disponibilitat que també aprofitaren per tal d'eixamplar l'àmbit dels seus negocis. En aquest sentit, cal interpretar un document redactat pel notari Guillem Ramon el 12 de setembre de 1225[43]. En aquesta data, Guillem de Cervera venia a Nicolau Roig i a Guillem de Riufred totes les rendes i els emoluments que tenia als castells i viles de Sarral, Forès, Savellà, el Fonoll, Conesa, Turlanda, Anguera, Ollers i Cabra, i el mas dit del Senyor Rei i el domini de la Rovira, llocs aquests dos últims molt probablement situats en aquesta àrea nord-oriental de la Conca de Barberà.

Tots aquests drets a mans de Guillem de Cervera eren de la Monarquia, la qual els hi havia empenyorat per raó de diversos deutes contrets amb l'esmentat personatge. La política ultrapirinenca de Pere el Catòlic l'havia menat a un grandiós endeutament per tal de poder fer front a les despeses que les accions bèl.liques de suport als seus aliats de més enllà dels Pirineus[44]. Precisament el Catòlic trobà en la persona del seu col.laborador Guillem de Cervera un bon finançador d'aquestes empreses, tot convertint-se així mateix en un dels principals creditors de la Monarquia. El suport econòmic del Cervera es mantingué també durant els primers anys del nou monarca, el rei Jaume, fill del Catòlic. El jove rei, per tal de pagar els deutes amb el Cervera, es veié obligat a empenyorar part del seu patrimoni, com foren els drets esmentats més amunt i situats a la Conca de Barberà[45]. Uns anys abans, el 10 de gener de 1222, el monarca havia arribat a una amigable composició amb el Cervera, per la qual composició sabem, segons diu el document que l'enregistra, que Guillem tenia en penyora el castell de Siurana i altres dominis de la Corona[46]. No sabem si els drets alie-

42. Estem confeccionant un treball sobre aquest personatge. Podem avançar que fou probablement l'escrivà que copià el Cartulari de la Casa del Temple de Barberà, l'edició del qual estem preparant.
43. A.C.A., C., perg. 271, de Jaume I.
44. Vegeu Enric BAGUE, *Pere el Catòlic*, a *Els primers comtes-reis*, "Biografies Catalanes" IV, Barcelona, 1960, pàgs. 103-145.
45. Vegeu Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, "I.E.C.", Barcelona, 1968, pàg. 194.
46. Ambrosio HUICI MIRANDA i María Desemparados CABANES PECOURT, *Documentos de Jaime I de Aragón*, I, València 1976, pàgs. 75-77, doc. 33.

nats per Guillem de Cervera a Nicolau Roig i Guillem de Riufret responien encara als esmentats a la concòrdia entre el noble i el monarca del 1222. En tot cas, a l'instrument del setembre del 1225, el notari Guillem Ramon, després de la redacció de l'acte jurídic de la venda, i tot seguit a la signatura de l'últim testimoni de l'escatocol, tingué cura d'assenyalar el motiu de la recepció dels diners per raó de la venda que realitzava: "*Sciendum est* –deia– *quod nos Guillelmus de Cervaria recipimus istos morabetinos annuatim de illa solucione MM morabetinorrum et M marcharum argenti quam dominus Rex nobis face debet, sicut in nostris cartibus continetur*". Es a dir, que Guillem de Cervera rebia els esments morabatins per raó del pagament de dos mil morabatins i mil marques d'argent que el monarca li devia, segons constava en els documents en poder del dit noble. Amb aquest afegit hom concretava la imprecisió del redactat del document que només argumentava que el Cervera ho tenia "segons es contenia a la seva carta de penyora signada pel senyor rei".

Fixant més la nostra atenció en l'acte realitzat entre Guillem de Cervera, d'una banda, i Nicolau Roig i Guillem de Riufred, d'altra banda, cal subratllar que la venda era feta per cinc anys complerts, a comptar de la pròxima festa de sant Miquel de setembre, de manera que els compradors de les rendes, al cap de l'any haurien de lliurar a Guillem mil morabatins, i així successivament fins al termini de cinc anys complerts. El venedor prometia que ni ell ni els seus per cap raó no els llevaria de la percepció de les dites rendes. Els compradors, de la seva banda, s'obligaven al pagament anual dels mil morabatins sota jurament damunt els Sants Evangelis i homenatge de boca i mans, i amb garantia de llurs béns. Guillem de Cervera tenint present la incertesa de les collites, que venia tan fortament determinada per les condicions climatològiques –"*nebulam vel petram*" (pluges i pedra), diu el document–, acceptava que en cas de collita deficient refaria les pèrdues sofertes pels arrendataris, per bé que les condicions restaven a criteri de Guillem de Cervera.

Un últim i interessant aspecte cal remarcar en el document objecte de la nostra anàlisi: és l'enregistrament del *signum* de Jaume I, mitjançant el qual signe el Conqueridor acceptava i lloava la venda que el Cervera havia fet de les rendes reials als dos sarralencs.

Hom ha de suposar, doncs, que el Roig i el Riufred devien formar una mena de "societat" amb fins lucratius, entre les activitats de la qual, a més de l'esmentada compra de les rendes reials, hom hi ha d'afegir la compra de la batllia de Sarral i altres activitats que indirectament hom pot entreveure en la documentació conservada.

Pel que fa, però, a la "societat" amb Guillem de Riufred sembla que no durà gaires anys i que sorgiren les inevitables tibantors entre els dos socis. De fet, Nicolau i Guillem, a finals del 1233, havien arribat pràcticament al trencament total i a actuacions personals al marge de la "societat" que havien establert. Les relacions entre els dos homes s'havien endurit tant, que per tal de solucionar llurs divergències ambdós acordaren subjectar-se a la resolució de compromís que prendrien quatre persones acceptades per ells i que eren Pere Torner, Ramon de Berga, Bernat Maldà i Pere de Sarral; i en cas de desacord, inexcusablement, es posaven sota la sentència arbitral de Guerau de Maldà. Fou precisament aquesta última fórmula la que hom hagué d'adoptar davant la impossibilitat de prosperar la primera dels quatre compromissaris. L'esmentat àrbitre, Guerau de Maldà, el 12 de gener de 1234, dictava la seva sentència arbitral, que tot recollint les al.legacions presentades per Nicolau i per Guillem, definia a cada part allò que en justícia creia que li pertanyia[47].

47. A.C.A., C., perg. 510, de Jaume I.

Es molt probable que almenys en algun moment participés en la "societat" de Nicolau Roig i Guillem de Riufred un tal Guillem d'Anguera, car trobem implicat aquest últim en afers econòmics dels dos primers. No podem, però, determinar la mena de relació que hi havia entre el Roig, el Riufred i l'Angera. En tot cas, un document redactat per Guerau de Maldà, del 30 de gener de 1235, registra el reconeixement per part del monjo pobletà fra Guillem de Cervera a Nicolau Roig d'haver-li pagat trenta morabatins dels 120 que li devien Guillem de Riufred i Guillem d'Anguera, i dels quals diners, per raó de les esmentades persones, n'era avalador el dit Nicolau[48]. Fra Guillem especificava que el deute era a causa del mestall i que així mateix concedia al Roig totes les accions i els drets que tenia per aquest motiu contra els dits deutors. Es evident que aquest fra Guillem és el mateix Guillem de Cervera que hem vist vendre el 1285 les rendes de Sarral i d'altres llocs de la contrada, per cinc anys, a Nicolau Roig i a Guillem de Riufred. Guillem de Cervera, notable benefactor del monestir de Poblet, ingressà, després d'haver retornat de la conquesta de Mallorca el 1229, a la comunitat del dit monestir, on apareix a partir del 1231 com a novici[49]. Hom pot pensar que el deute que saldà Nicolau podia haver estat contret amb Guillem de Cervera abans de l'ingrés d'aquest noble a Poblet, i probablement l'hauríem de relacionar, tal com hem dit, amb les rendes que el Cervera tenia a Sarral. Cal anotar, per últim, que l'acte que realitzava fra Guillem amb Nicolau, el primer ho feia d'acord i amb el consell, diu el document, de l'abat de Santes Creus, fra Bernat. En aquest respecte, hem de remarcar que era inèdita aquesta nova notícia sobre la ja coneguda amistat entre el Cervera i l'abat Bernat Calbó, qui va intervenir directament per tal d'arranjar aquest afer del seu amic Guillem de Cervera[50].

Al cap d'uns anys, Nicolau Roig, amb motiu d'haver pagat els esmentats trenta morabatins que devien Guillem de Riufred i Guillem d'Anguera a fra Guillem de Cervera, interposà una causa contra l'esmentat Anguera per tal de recuperar els quinze morabatins dels trenta que havia bestret i que l'avalat es negava a pagar-li la seva part. Hi hagué una primera sentència, pronunciada per Garau de Maldà, que, per raons que ignorem, fou apel.lada per Nicolau, la qual cosa motivà la intervenció d'un tal Guillem Vidal, delegat expressament pel dit Maldà[51]. El nou jutge, no havent-se presentat a la citació Guillem d'Anguera, i després d'haver verificat el pagament dels esmentats morabatins per part del Roig, condemnà, el 28 de juny de 1239, el dit Guillem a retornar els quinze morabatins amb els quals havia respost per ell Nicolau Roig.

13. Pagament d'un deute del capellà de Montblanc, Berenguer de Tàrrega

Un document confeccionat pel notari de Montblanc, el diaca Bernat Marçal, i datat el 26 de febrer de 1237, recull la cessió feta per Guillem de Riber, habitant de l'esmentada vila, a favor de Nicolau Roig, i relativa als drets i accions legals que el cedent tenia contra Guillem de Tèrmens, com a successor de Berenguer de Tàrrega, per raó de 270 sous que aquest últim devia a l'esmentat Riber, i que havia pagat Nicolau Roig[52].

---

48. A.C.A., C., perg. 628, de Jaume I.
49. Vegeu A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, pàgs. 127-129.
50. Sobre l'amistat entre sant Bernat Calbó i Guillem de Cervera, vegeu Eufemià FORT I COGUL, *Sant Bernat Calbó, abat de Santes Creus i bisbe de Vic*, Reus, 1979, pàgs. 137-140.
51. A.C.A., C., perg. 763, de Jaume I.
52. A.C.A., C., perg. 691, de Jaume I.

No resulta fàcil d'esbrinar l'assumpció per part de Nicolau Roig d'aquest deute de Berenguer de Tàrrega, perquè fins al moment ens manca la documentació que ens pogués ajudar a l'aclariment dels fets. Potser hom deuria de cercar el llunyà naixement d'aquesta obligació en el deute de 270 sous barcelonesos que Berenguer de Tàrrega reconeixia haver concret amb Guillem Riber el 26 de febrer de 1211, deute, d'altra banda, que avalava Nicolau Roig[53]. O, potser, hom el podria relacionar amb la confessió que Nicolau Roig feia el 23 de maig de 1235 al dit Guillem de Riber[54]. En aquesta ocasió Nicolau reconeixia que devia 540 sous barcelonesos a Guillem, i li prometia que en pagaria 270 la primera festa de Pentecosta, mentre que els 270 sous restants s'obligava a retornar-los per la subsegüent festa de Pentecosta. Amb tot, en aquest instrument, hom no troba cap referència ni a Berenguer de Tàrrega ni tampoc a Guillem de Tèrmens. Ara bé, mentre no disposem de més elements documentals no podem fixar amb tot rigor les anelles d'aquesta cadena de fets i, una vegada més, haurem de reconèixer les limitacions que té l'anàlisi històrica.

14. Un quinquenni difícil (1235-1240)

Al segon quinquenni dels anys trenta del segle XIII l'economia dels Roig, i segons la documentació conservada, es caracteritza bàsicament per la bestreta de diners per tal de fer front als deutes contrets. Sembla que han passat ja per a la família aquells temps en què cada any augmentava el seu patrimoni amb compres de finques, cases, molins, drets, etc. Aquest quinquenni marca, doncs, un moment difícil per al Roig: el 30 de gener de 1235, pagà trenta morabatins a fra Guillem de Cervera[55]; el 23 de maig del mateix any, reconeix deure 540 sous barcelonesos a Guillem de Riber[56]; en aquest mateix any ha de respondre a les reivindicacions que li fan els seus parents Bernat Roig i Berenguera[57]; el febrer de 1236, ha de donar cent sous a Pere de Tàrrega, germà de la seva difunta dona Bartomeva, i que aquesta els hi havia deixat en testament[58]; el febrer de 1237, paga com a avalador de Berenguer de Tàrrega, 270 sous a Guillem de Riber[59]; i el mes de juny de 1239 pledejava contra Guillem d'Anguera per raó de quinze morabatins que havia pagat per dit Anguera a Guillem de Cervera[60].

Potser hom ha de relacionar amb aquesta difícil situació econòmica el fet que l'onze de juny de 1239 Nicolau Roig i la seva dona Borraça manllevessin al jueu Vidal de Narbona 65 masmudines d'or[61]. Els esposos, però, prometien tornar-les la pròxima festa de Tots Sants, i en cas de passar d'aquest termini s'obligaven a donar cada mes quatre diners per lliura, és a dir, l'equivalent a un interès anual del 20%.

53. A.C.A., C., perg. 381, de Pere I.
54. A.C.A., C., perg. 645, de Jaume I.
55. A.C.A., C., perg. 628, de Jaume I.
56. A.C.A., C., perg. 645, de Jaume I.
57. A.C.A., C., perg. 647, de Jaume I.
58. A.C.A., C., perg. 668, de Jaume I.
59. A.C.A., C., perg. 691, de Jaume I.
60. A.C.A., C., perg. 763, de Jaume I.
61. A.C.A., C., perg. 761, de Jaume I.

15. El testament de Nicolau Roig (9 d'abril de 1248)

Pel que fa al nostre personatge tenim un buit documental que abraça des del mes de juny de 1239 fins al 9 d'abril de 1248, data del seu testament. El pergami que registra aquest testament el vàrem trobar casualment a l'Arxiu del Monestir de Vallbona de les Monges durant una de les nostres visites al dit convent, on anys enrera havien col.laborat amb les Reverendes Senyores Maria de la Serra (q.a.c.s.) i Isabel en l'ordenació de l'arxiu del dit monestir. Entre els pergamins pertanyents al segle XIII descobrirem el testament de Nicolau, malgrat que en el seu contingut no hi hagués cap referència a Vallbona, tot desconeixent, d'altra banda, els motius que menaren al confiament d'aquest document a l'esmentat arxiu. No es tracta, però, del testament original redactat el 1248, sinó d'un trasllat confeccionat el 28 de maig de 1251 pel sots-diaca Andreu Roig, el qual actuava per manament del notari de Sarral Pere Roig i del capellà Miquel.

Nicolau Roig atorgà, doncs, el seu testament, tal com hem dit, el 9 d'abril de 1248, i ho feia estant detingut al llit amb motiu d'una malaltia. Nomenà marmessors Bernat Tomàs, causídic, Bernat Tomàs del Mas, Pere d'Avellà, Guillem Tomàs, Berenguer Fabregat i Guillem Coloma, perquè tots ells tinguessin cura de fer executar les seves disposicions testamentàries.

Es precisament a través d'aquestes disposicions testamentàries de Nicolau que hom té noticies d'alguns aspectes de la personalitat de Nicolau que no hem trobat als documents analitzats anteriorment, pel fet de tenir aquests un caràcter eminentment administratiu i econòmic. En primer lloc hem d'assenyalar que és al testament on es reflecteix la mentalitat pietosa de Nicolau, i molt especialment la seva simpatia pel monestir de Santes Creus. En aquest sentit, el testador ordenava als seus marmessors que destinessin dos-cents sous en deixes pietoses, diners que havien d'ésser recaptats de la seva finca dita "Camp del Riguer", situada a Sarral i que confrontava amb el terme de Solivella, i amb les possessions de Berenguer Ramon d'Avellà i de Vidal Tomàs. Dels esmentats dos-cents sous en llegava la meitat als monjos de Santes Creus, monestir on és deixava, d'altra banda, per tal d'ésser-hi inhumat. Els altres cent sous restants els repartia entre institucions religioses i benèfiques, persones eclesiàstiques, parents i amics: cinc sous als frares menors de Montblanc, cinc sous a l'Hospital de Sarral, cinc sous per als malalts, cinc sous per als captius; cinc sous a l'església de Sant Pere de Pedrinyà, de Sarral, dos sous a Santa Tecla, de Tarragona; al capellà de Sarral, Bertran, li assignava deu sous, i a Ferrer, capellà d'Anguera, dos sous; deixava uns diners per a les esglésies de Santa Maria de Savid, del Sant Esperit i de Sant Jordi, i per últim, dins d'aquest apartat d'assignacions, llegava cinc sous al seu nebot Simó Roig, vint sous a Pere Roig i altres vint a Berenguer d'Avellà.

En el testament de Nicolau hom troba també els llegats destinats a la seva esposa Borraça i als seus fills Duran, Gombau i Saura: a la primera li deixa cinc-cents morabatins per raó de l'esponsalici i de l'aixovar; la dona havia de percebre aquests diners sobre les finques anomenades "Camp dels Casals" i "Vinya del Clot" i sobre els drets que Nicolau posseïa als molins que tenia conjuntament amb Berenguer Fabregat. Al seu fill Duran li assignava cent cinquanta sous, a percebre sobre els ingressos que donessin el farraginar que el testador posseïa al lloc dit Còmols i a l'horta reial, en aquella peça de terra que havia comprat a un tal Ferragut. A la seva filla Saura, li deixava de per vida tots els altres béns mobles i immobles, amb la condició que després de la mort de la noia passessin a l'altre fill Gombau.

Potser la malaltia en la qual es trobava Nicolau quan l'any 1248 atorgà el testament se l'endugué a l'altre món. En tot cas, no va sobreviure massa temps a aquella data car sabem

que el mes de maig de 1251 el nostre personatge havia ja finat. Amb Nicolau Roig desapareixia una peça important de la nissaga dels Çavit-Roig, afincada a Sarral arran de la carta de poblament i franquícia concedida pel rei Alfons I. Amb Nicolau s'acaba també la nostra interpretació històrica. Els seus descendents surten ja del marc d'aquest treball: potser un altre dia, i a través d'ells, reprendrem altra vegada la història...

Epíleg

Hem volgut refer, com un homenatge a aquelles famílies que ara fa vuit segles s'afincaren a Sarral arran de la carta de franquicia, la vida d'una nissaga sarralenca d'aquella època. Ens adonem que, en veure acabat el nostre estudi, els resultats han estat ben minsos. Es cert que la major part de les vivències dels Roig no han restat escrites en aquesta col.laboració nostra; és també cert, però, que avui, uns vuit-cents anys després d'aquella situació, és difícil de saber i d'exposar tots aquells esdeveniments. L'historiador medieval, que té plena consciencia de les seves limitacions, interroga documents i no persones, i només conta, per tant, allò que aquells li suggereixen; amb tot i això, i ni que sigui a grans trets, hem pogut a través de les pàgines que precedeixen conèixer mínimament una d'aquelles famílies que, com tantes d'altres, amb coratge, amb èpoques de prosperitat i amb d'altres d'adversitat, va col.laborar a forjar una comunitat amb una especial idiosincràcia, amb una especial manera d'actuar. Jo voldria dir, per acabar, que tot sarralenc pot veure en els Roig una mica d'ell mateix, una mica de les reculades i profundes arrels de la seva familia.

GABRIEL SECALL I GÜELL

ELS JUEUS DE SARRAL

SARRAL, IMPORTANT VILA AL SEGLE XIII

Una de les primeres notícies que ens vénen a mà referent a la vila de Sarral, és de l'any 1251, any en què Jaume I donà a Elisenda d'Anglesola, abadessa del Monestir de Vallbona i a la Comunitat, tot el delme de blat que rebia de les viles de Sarreyal (Sarral). Cabra, Forés i altres[1]. En detallarem d'altres com la del sojorn de l'Infant Pere a la vila de Sarral l'any 1258. El mes de maig sortí de Barcelona, camí de Vilafranca i es quedà uns dies a la vila per encaminar-se després cap a Lleida[2].

Un any més tard, el 25 d'agost de 1259, es féu concessió a l'abat Eimeric i al Monestir de Santes Creus, autoritzant-lo per a comprar o acceptar el lloc de la vila de Sarral per edificar-hi dipòsits per al blat, entre altres coses, essent l'home encarregat dels dits dipòsits lliure i franc d'host i cavalcada, i d'imposicions reials tanmateix[3].

Això no obstant, fou ja avançat el sègle XIII, en què la vila de Sarral assolí una palesa importància. A raó de la "dècima" o contribució de caràcter transitori que les viles del Principat pagaven a la Seu Romana, la qual consistia en el pagament de la desena part dels fruits o rendes d'un benefici eclesiàstic, tenim que el lloc de Sarral satisfeia l'any 1279 i el 1280 per aquest concepte 125 sous. Caldria remarcar que dels 70 llocs o viles dintre el Camp que hi contribuïren, Sarral ocupava llavors el desè lloc, excloent Tarragona[4]. Aquesta dada

1. Joaquim MIRET I SANS, *Les cases dels templaris i hospitalers de Catalunya.* Barcelona, 1910, pàg. 442.
2. Joaquim MIRET I SANS. *Itinerari de Jaume I El Conqueridor.* Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 1918, pàg. 273.
3. *Cartoral de Santes Creus.* A. H. Nacional. dif. MIRET I SANS, *Itineràri de Jaume I el Conqueridor,* I. Cat., pàgs. 290-291.
4. *Rationes Decimarum Hispaniae.* 1279-1280. Del fons CAMERAL de l'Arxiu del Vaticà. Publicat per Mossèn Josep Rius i Serra a "Sección de Estudios Medievales de Barcelona". Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Barcelona, 1946. vol. I. El total de la dècima fou de 125 sous.

ens ve a reflectir la palesa importància que ocupava la vila dins el Camp i el seu bon desenvolupament dins la mateixa Conca. Molt abans, l'any 1254, per manament del rei Jaume I, la vila rebé el prévilegi de celebració del seu mercat el dissabte[5]. Al segle XVI, el 1365, Sarral tenia 221 focs, és a dir, unes 1100 ànimes[6].

L'AFINCAMENT DELS JUEUS A SARRAL

Potser calia abans parlar de la importància de Sarral en el segle XIII per poder justificar l'afincament de la prole jueva en aquesta vila, ja que aquesta decisió significava quasi sempre, que el lloc escollit per a romandre-hi els proporcionava riquesa, seguretat, moviment mercantil i possibilitats d'expansió dels seus mercats, i bones vies de comunicació per a tal fi. L'escassa distància que uneix Sarral amb la vila ducal montblanquina i amb Santa Coloma de Queralt, dos importantíssims centres d'afincament de jueus, així com la proximitat d'aquesta a la carretera reial de Tarragona a Lleida, també devien ser factors aprofitats per l'escàs nombre de famílies jueves que s'hi afincarien.

Si bé Sarral experimenta un lleuger descens demogràfic al segle XIV, aquest quedaria pal.liat per trobar-se dins el focus de la zona safranera, producte apreciadíssim a l'Edat Mitjana i fortament cotitzat. Per aquestes i altres raons, creiem ben justificat l'afincament d'un reduït nombre d'ells a la vila de Sarral.

La tradició ha volgut deixar-ne constància conservant encara un carrer especialissím i amb una gràcia poc usual anomenat carrer dels Jueus. Tanmateix, una altra tradició vilatana situava el bastiment dels seus albergs en el carrer de Narmes. Precisar l'època en què s'hi afincaren seria una temeritat. Els documents no són prou explícits, això no obstant, particularment, creiem que podrien haver-n'hi d'afincats ja en el segle XIII.

ALGUNES INSTITUCIONS NETAMENT JUEVES

Sempre que parlem dels jueus afincats a Sarral, no ens atrevim a situar-n'hi gaire més de 5 o 6 famílies, és a dir, entre 20 i 25 persones, almenys en el segle XIV. Naturalment, aquests jueus estarien molt relacionats amb el poble, conservant una bona convivència. La majoria d'ells tenien parents en altres centres més desenvolupats de la Conca, i del Camp.

5. E. MORERA. *Tarragona cristiana*, vol. I. pàg. 74. Per l'estudi demogràfic de Sarral, és força interessant el treball de l'historiador Josep IGLÉSIES I FORT, *La Població de la Conca de Barberà a través de la història*. VIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Montblanc. 1966, pàgs. 76-97.

6. Tanmateix, a partir d'aquest any Sarral experimentaria un descens demogràfic, i amb el pas del temps, segons un fogatge (cens) de l'any 1378, arribaria a tenir solament 194 focs, és a dir, uns 940 habitants. En aquest any la població de la ciutat de Tarragona devia ser de 4300 habitants, Valls 2005, Reus 1780, Montblanc 2430, i Santa Coloma de Queralt 805.
Sarral devia notar evidentment l'estrall que feren les consecutives pestes negres, sobretot la del 1349. La vila devia notar igualment el desequilibri i la inestabilitat provocats per les constants situacions de guerra en temps de Joan II. L'any 1497, segons el fogatge efectuat, la vila de Sarral comptava tan sols 136 focs, és a dir, 680 ànimes.
Vegeu més detalls sobre aquest fogatge sarralenc, en el treball d'en Josep IGLESIES, *Com es feia un fogatge*, pàgs. 152 i 153.

Així doncs, pel que feia al pa àcim com és costum menjar durant la seva Pasqua, podien obtenir-lo fàcilment a Montblanc o a Santa Coloma. En tractar-se d'un petit nucli hebraic i tenir necessitat de comunitat i de Rabí, devien passar la Pasqua fora la vila, allotjant-se a casa de parents o amics de ciutats més grans. De la mateixa manera, creiem que això devia succeir amb les seves carns. Els jueus degollen aquestes, amb un ritus diferent a les carns degollades pels cristians. Entre la sèrie de particularitats en realitzar-ho, destacarem la de deixar-la sanguejar totalment i solament llavors, amb el vist i plau del Rabí, la carn dels seus maells o escorxadors és *kasher*, és a dir, pura. Degollar els animals era, doncs, una operació complicada que, com hem dit, sols la feien els seus rabins i no creiem que Sarral disposés d'aquest servei.

Pensem, per tant, que en el cas de Sarral, com en el de altres poblacions petites, la vida dels jueues devia ser molt precària i no gens ostentosa.

Aquests jueus sarralencs devien aprofitar la visita dels parents o amics de la rodalia i retornar amb aquesta carn fresca, *kasher*, que els havia de durar tota la setmana. Cal pensar que la gent dels nostres masos fins arribada l'època de l'automòbil han menjat sols carn fresca una vegada per setmana.[7]

Les grans festes, com el Pésaj (Pasqua), Rosh ha shaná (Cap d'any), el Yom Kippur (dia de l'Expiació) i altres, devien anar-les a passar al lloc on es trobés una Aljama o Call; on existís realment una "comunitat" més nombrosa, on de bon segur tindrien assegurat l'allotjament.

Els jueus disposaven per reial decret del permís de bastir a les viles on vivien, llurs fossars o cementiris. Aquests eren construïts fora de la vila, ja que construir-los dintre els murallats sols fou privilegi dels cristians. A vegades aquests cementiris jueus, es trobaven fins i tot ben allunyats de la vila i en certs llocs eren coneguts aquests pel nom de Montjuïc o "muntanya dels jueus", com és el cas de Barcelona i Valls[8]. Els jueus estigueren sotmesos a una sèrie d'ordenacions, manant-los insistentment per a distingir-se dels cristians a vestir de manera diferent, i en el Concili celebrat a Tarragona l'any 1242 ja se'n fa menció. Consistia a portar una "rotllana" de color vermell i groc damunt el pit.

---

7. Pel que fa a les carns dels jueus es promulgaren nombroses ordinacions. Citarem les del rei Jaume I del 9 de novembre del 1248:
"que les carns mortes judaicament en les seves juderies que es continuin venent en els llocs llavors acostumats i no fora d'ells..."
Una altra fou la del Capítol XXXVII de la Cort de Perpinyà, per la qual es manà que:
"... negun juheu per si o per altre no gos tallar o vendre carns en les carniceries hon les carnicers chrestians tallen o venen lurs carns, mes en altres lochs mes separats sots pena de 60 sous barcelonesos de barn..."
8. *Llibre d'estimes*, 1397, fol. 171 r. A.H.M. Valls.

Els jueus de Sarral sembla que disposen d'una especial atenció dins la tradició catalana recollida per Amades[9].

HI HAGUÉ REALMENT SINAGOGA A SARRAL?

Mossèn Tomàs Capdevila és el primer potser, que ens parla del passat de Sarral i dels jueus. Diu que "és cert que els jueus tenien a Sarral instal.lada llur Sinagoga[10]. Ho posem en quarantena. Llàstima que l'eminent historiador, home que sabia el que es feia, no ens hagués deixat més documentació per poder-ho afirmar.

El cert és que els jueus de Sarral no formaven "comunitat", és a dir, no hi havia el nombre necessari de persones per a formar Aljama, ni estaven organitzats. Tornem a insistir que no creiem que la vila albergués més de 5 o 6 famílies durant els segles XIII i XIV, ja que aquesta no donava per a més, i sols era possible establir-s'hi mitjançant llicència reial, en aquest cas de l'abat de Santes Creus, que com en altres indrets anava donant permissions d'estada[11].

Sabem que els jueus, individualment, no tenen cap obligació de participar a la pregària pública. El jueu prega tres vegades el dia, individualment, i ja ha complert amb el seu precepte. Evidentment, els jueus de Sarral, no eren prou en nombre a fi de poder organitzar la pregària pública, per tal raó cal excloure que tinguessin Sinagoga; pel que feia a la vida religiosa dels jueus de les nostres petites poblacions, pensem que sempre estaven en comunicació amb els de les poblacions més grans. No deu ésser gens casual que alguns d'ells tinguessin família a Montblanc, a Valls o a Santa Coloma.

---

9. "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya", num. 641, *Tradició dels Jueus a Catalunya*, Joan Amades, pàgs. 404-412. Octubre 1933.
La Tradició dels jueus de Catalunya, treball de Joan Amades, és citat l'any següent 1934 a l'obra de l'historiador mossèn Tomàs Capdevila.
Pel que fa als jueus de Sarral i llurs tradicions, l'altre treball de Mossèn Morell res no ha aportat de nou respecte a aquest tema. Sols transcriu el que deixà mossèn Capdevila.
Creiem que manca encara per a completar les tradicions dels jueus de Sarral, la que el citat Joan Amades ens diu a la pàg. 409.
"En terres tarragonines, la tradició vol que hi hagués un nucli de jueus en la vila de Sarral. Es diu que quan Pilat, vingué a Tarragona, desterrat pel seu malfet en jutjar malament a Jesús, no trobà qui el volgués servir, puix que tothom sentia repulsió a tenir-hi tractes. Féu venir gent de Sarral que, com a jueus que eren, el serviren amb goig".

10. *Sarreal. Notes Històriques de la Vila.* Mossèn Tomàs CAPDEVILA I MIQUEL, Imprès a la Impremta d'E. Castells a Valls. 1034, pàg. 74.
Bona feina la que féu mossèn Capdevila com inici de gran valor per la història local de Sarral. Fou vicari d'aquesta vila. Fill de Forés, hi nasqué l'any 1903. Morí vilment assassinat i torturat el 1936. A part d'aquesta meritòria obra en citarem d'altres: *Estel.les lessetanies* - publicat a "La Veu de Catalunya", setembre del 1927, i *Una estació prehistòrica a La Conca de Barberà*, publicat a "La Cruz", juliol del 1933.
Pel que fa a l'estudi dels jueus de Sarral consulteu l'obra abans mencionada entre les pàgines 72-76.

11. L'abat de Santes Creus vers el 1390, rebé del rei Joan la llicència per establir sols 10 famílies jueves entre les viles de Forés i Conesa. Els altres llocs veïns (Belltall, Solivella, Ollers, Pira, Barberà, la Guàrdia, Prenafeta, etc.) no ens consta que mai hi visquessin jueus. Situar, doncs, a Sarral 5 o 6 famílies jueves no ho trobem gens excessiu.

Creiem que cada setmana, a fi de celebrar el Shabat, algú devia anar a veure els parents en aquestes viles ja el divendres, i s'hi quedava el dissabte, per complir de tant en tant amb el precepte de la pregària.

ALGUNS JUEUS DE SARRAL

La inexistència d'arxius i la manca de documentació local fa una mica més difícil la tasca dels qui voldríem estudiar el fet jueu a Sarral. No resta altra alternativa que anar a cercar informació a altres indrets comarcals on quedaren registrades les seves transaccions, debitoris o deutes, cosa que esdevé molt complicada.

Estem segurs que aquesta gent devia tenir tractes amb altres mercats i viles veïnes, com Montblanc, Santa Coloma, Valls, Tarragona, l'Aleixar, etc. Pensem que ben pocs jueus, naixien i morien a Sarral mateix i com en altres indrets hi devien anar a provar fortuna una temporada de la seva vida i sols uns pocs s'hi arrelarien.

Deixant de banda la tradició del carrer dels Jueus a la vila, estem segurs que els jueus de Sarral habitaven en albergs juntament amb els altres vilatans sense necessitat de viure en el seu vico o barri.

Pel que fa al nom dels jueus de Sarral direm que segueixen la línia general. A la Baixa Edat Mitjana els jueus catalans solien prendre cognoms d'una ben marcada professió, la qual devien exercir, d'altres el prengueren del lloc d'on eren originaris, altres de renoms que reflectissin les seves qualitats morals o físiques.

Un dels jueus de Sarral s'anomenava Perfeyt, és a dir "perfecte". Un altre Portell, o sigui del lloc on provenien o localitat on naixeren. D'altres Astruch, nom correntíssim dins l'onomàstica jueva-catalana, la cual cosa significava "afortunat" o "feliç". D'altres Cap, probablement del mot hebreu Rosh. Ja a l'Alta Edat Mitjana es presenten més freqüentment amb un sol vocable per denominar el nom de l'individu.

Un dels primers jueus de Sarral surt documentat al final del segle XIII, l'any 1295, un tal Roven Astruch[12].

Ja entrats en el segle XIV, l'any 1306 també se'n tenen notícies; donant-se el cas que els Hospitalers, volent tenir ben clara i neta la titulació dels castells adquirits l'esmentat any, procuraren la renúncia i definició dels drets que el jueu de Sarral Adzay Perfeyt tenia sobre els castells de Vallver i Cugull, els quals havien estat de Guillem d'Aguiló, abans de pertànyer a en Guerau Alamany, senyor de Guimerà. Aquests drets d'Adzay foren ja adquirits per l'avi d'aquest Salomó, que havia fet seus per 150 morabetins d'or al mencionat Guillem d'Aguiló com a deute que aquest contragué, juntament amb el seu pare Perfeyt[13]. Aquest mateix any apareix un tal Maymó Cap, jueu de Sarral, que signà àpoca o rebut per una certa quantitat del deute contret pel ja mencionat Guerau Alamany[14].

---

12. Arxiu de la Catedral de Barcelona, Protocol Bernat de Vilarúbia del 1295, fol: 96 r. Entre els jueus de Valls fou corrent aquest cognom:
Vides Astruch, jueu de Valls. Manual Notarial de 1360-1361, fol. 59 v. A.H.M. de Valls.
Juceff Astruch, jueu de Valls. Manual Notarial del 1337 Sèrie.
Maior A - (295) Capsa 5 n. 28 - fol. 1 ro. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona.

13. MIRET I SANS, *Les Cases dels Templaris..., op. cit.* pàg. 278.

14. Mossén Tomàs CAPDEVILA, *Sarral. Notes..., op. cit.*, pàgs. 74-75.

Els Cap constituïren un llinatge de grans mercaders escampats arreu del Principat[15].

Trobem igualment situat a l'any 1389 un altre jueu de Sarral anomenat Mosse Savoga (o Sanoga), el qual fou fill de Jucef Savoga, jueu de Santa Coloma de Queralt[16].

ELS DEZ PORTELL, LLINATGE GENUINAMENT DE SARRAL?

Sembla ésser que hi ha algunes divergències entre els estudiosos de si el llinatge dels Portell és originari del mateix Sarral. Mentre es diu que sí, el Portell podien ésser originaris de Portell, poblet de la Segarra, del terme de Sant Ramon; altres creuen que eren genuïnament sarralencs, escampant-se aquest llinatge pels calls de Cervera, Santa Coloma de Queralt, Valls i Montblanch[17].

Un component d'aquesta família el trobem a Valls documentat el 1361. Es tracta d'Astruch dez Portell, anomenat en aquest temps procurador de l'Aljama dels jueus de Valls[18].

15.J. M. MILLAS VALLICROSA, *Documents Hebraics de Jueus Catalans*, Barcelona 1927. També citat per ell mateix a *Sefarad*. XXV, Fasc. 2. Barcelona-Madrid, 1965, pàg. 244.
Vegem-ne d'altres indrets força veïns:
Abraham Cap, jueu de Vallmoll (1345) cf. M.N. 1345, SMA (272) C. 2 n. 12 AHA. Tarragona.
Bonjudeo Cap, jueu de Vallmoll (1316), cf. M.N. 1316-SMA (376) C.2 n. 12 fo. 17 r. AHA. Tarragona.
Samuel Cap, jueu de Vilarrodona. (1316), cf. Manual citat anteriorment (376). Fol. 22 vo. AHA Tarragona.
Juceff Cap, jueu d'Alcover (1337), cf. MN. 1337, SMA (295) C. 5 n. 27 fol. 9 ro. AHA. Tarragona.
I a Valls:
Abraam Cap (1314).
Bonjua Cap (1322).
Samuel Cap (1314).
Cf. *Liber Judeorum* - 1313-1315 SMA (280) - C. 11 n. 50 fol. 5 ro. AHA. Tarragona. M.N. 1322-1323 - SMA (292) - C. 3 n. 19 fol. 2 ro. AHA. Tarragona, i al *Liber Judeorum* citat anteriorment (280) al fol. 5 ro. AHA. Tarragona, respectivament.

16.*Aplech de documents curiosos e inèdits hahents per la història de les costums de Catalunya.* Volum publicat en ocasió dels Jocs Florals de Barcelona l'any 1885.
Cf. mossèn SEGURA a *Història de Santa Coloma de Queralt*, pàg. 176.

17.Mencionat aquest ja a la pàgina 43 del discurs de l'historiador Agustí Duran i Sanpere, publicat l'any 1924, i reproduït al *Llibre de Cervera - Referències del call de juheus de Cervera.*
Citat igualment a l'obra del mateix autor, *Llibre de Cervera.* A. Durán i Sanpere. Documents de Cultura. Curial. Barcelona 1977.
A la pàgina 375 ens diu:
"Les referències que tenim d'aquest físic (Abram des Portell són més nombroses. Pertanyia a un llinatge de jueus de Sarral que prengué ramificacions a Montblanc, Sata Coloma de Queralt i Cervera, i acabaren gairebé tots els seus representants professant la llei de Cris..."
També agafem la paraula de Carles Rahola en el seu treball *Els jueus a Catalunya.* Publicacions Arnau de Vilanova. Col.lecció La Sageta. Barcelona 1928 (?).
"Nombrosos metges donaren renom a l'aljama cerverina: Abraham des Portell mort el 1407, el qual fou autoritzat a viure fora de call, a fi d'atendre millor els malalts. Pertanyia a un llinatge de jueus de Sarral". Pàg. 81.
També ho cita Rodrigo-Pita *Lérida judía*, Lleida 1973. Edic. Dilagro. pàgs. 78-79.
Tan Rahola com Pita degueren aprendre-ho d'en Duran i Sanpere.

18.*Manual Notarial* - 1360-1361 - AHM. Valls. Fol. 83 v.

No volem assegurar si es tractava del mateix individu, però l'any 1368, un altre jueu anomenat Astruch dez Portell citat com a jueu de Sarral, estableix un deute amb un jueu de Tarragona a la vila de Valls[19]. Es tracta del mateix que hem mencionat com a jueu de Valls set anys abans, i tornà a establir-se a la vila de Sarral o era parent d'aquest?. Ens inclinem a creure això darrer. El cert és que a partir d'aquest any, el 1368, vivia a Sarral. Es diu que el tal Astruch dez Portell, morí assassinat a Sarral poc abans del 1388, i que el seu assassí fou obligat a pagar 30 florins en concepte de composició al tresorer de la reina-senyora aleshores de la vila —obtenint així el permís per poder tornar a residir a Sarral, on es diu que en fou metge[20].

Un document trobat als arxius de Valls, de l'any 1370, ens diu del nomenament de procurador que féu Astruch dez Portell, cirurgià de la vila de Sarral a favor del seu parent Abraham dez Portell, igualment cirurgià de Sarral. El document fa referència a una cancel.lació d'un deute que contragué el discret Francesch de Vacherisses, rector de la vila de Valls per la quantitat de 5 florins i mig d'or bo, i d'Aragó, segons sentència dictada pel Tribunal de la Cúria de Tarragona, essent testimonis dues persones de Valls[21].

Aquest Abraham dez Portell, jueu de Sarral, cirurgià d'ofici deu ser el que ja consta afincat el 1399 exercint l'art de la medicina? Fent la distinció entre "metges de física" - "metges de cirurgia" i els "cirurgians" o sagnadors-barbers, ¿és que aquest cirurgià de Sarral esdevingué metge abans de traslladar-se a Cervera?[22]

---

19. *Manual Notarial de Bernat Morató* -1368- AHM. Valls. fols. 41 ro i 41 vo.
datat l'11 d'agost de 1368. El jueu de Tarragona fou Ronie Jaques. Foren testimonis del tracte un jueu de Valls, Vides Astruch, i un cristià, Pere Plana, de Valls.
Cap al 1274 se cita un jueu de Tarazona dit Muçef de Portella.
Cf. Jaime I y los judios, F. BOFARULL I SANS. Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. Barcelona 1913, pàg. 839 (fons de la Biblioteca Popular de Valls).

20. Arxiu Corona d'Aragó. 1394:
Registre 2059 - fol. 4
Registre 2030 - fol. 155 v - 156 r.
Aquesta nota la devem a l'amabilitat d'en Jaume Riera i Sans del Departament de Semítiques de la Universitat de Barcelona. Arxiver.
Entre els seus diversos treballs citarem:
Oracions en català dels conversos jueus. Notes Bibliogràfiques i textos. Facultat de Filologia. Anuaris de Filologia. Barcelona. 1975.
Los tumultos contra las juderías de la Corona de Aragón en 1391, Cuadernos de História. Tom. VIII. Any 1977. Instituto "Jerónimo Zurita" (Consejo Superior de Investigaciones Científicas).
Cants de noces dels jueus catalans. Llibres del Mall, 5. Curial. Barcelona 1974.

21. *Manual Notarial* -1370. Fol. 50 ro. A.H. Municipal de Valls.
"Quod Ego Abraham dez Portell sirurgicus (tatxat fisicus) loci de Regalj procurator Astruch dez Portell parentis mei sirurgicii (tatxat fisicus dicti) dicti loci gratis et excerte esciencia confiteor vobis discreto francisco de vacharises presbitero ville de vallibus me abuise et numerando a vobis recepise quinque florinos et medium boni auri et de aragone quos debe-batis mihi nomine dicti parentis mei con judiciali obligatione habita et precepti in libro venerabili Domini oficiale tarracone ut in ea quam iubeo cancellari etc. und at et instrumentium etc., testes petrus berangarii er arnaldus clerici de vallibus".

22. Existiren dues especialitats en l'art de la medicina. La pròpiament dita i la de cirurgía. Els primers eren coneguts per "físics" o "metges de física" i "metges de cirurgia". A part aquests dos grups, actuaven igualment els coneguts per barbers-cirurgians, sagnadors, establint-se així la diferència entre el primer grup o "cirurgians de roba llarga" i el dels barbers-cirurgians o "de roba curta".
La medicina catalana en temps del Rei Martí I, Josep M. ROCA. Barcelona 1917. pàg. 112.

Pel que fa a la seva actuació a Cervera s'ha de recórrer a Duran i Sanpere[23]. Aquest excel.lent historiador es diu que en el Call cerverí es trobava exercint medicina mestre Abraham dez Portell. el qual pertanyia a un llinatge de jueus de Sarral. Fou fill d'Astruch dez Portell (el que fou assassinat abans del 1388 a Sarral?) i de Clareta. La muller d'aquest metge es deia Regina, filla aquesta del jueu de Solsona Provençal Juceff (aquest en convertir-se prengué el nom de Salvador Soler). Mestre Abraham i la seva muller sembla ésser que continuaren en les creences judaiques, no donant-se, però, la mateixa circumstància amb les seves germanes Lluna (Romia un cop batejada), casada amb Jaume Fontanals, de Montblanc (Içach Astruch abans de la conversió). L'altra germana fou Ester (Elionor, de conversa), casada amb Vives de Nan (Jaume Marçal quan es féu cristià). Lluna tingué un fill, igual que la seva germana Ester, els quals es casaren amb llinatges jueus; però finalment arribaren tots aquests a deixar la fe dels seus avantpassats. Hom es pregunta, les germanes d'Abraham dez Portell, nasqueren a Sarral? Sembla que, seguint la lògica del temps, sí.

Duran i Sanpere fa una descripció poc corrent de la seva casa, graner, estris que emprava ell i la família, però potser el que té més interès és el ressenyament de l'inventari pel que fa al seu "estudi", on estava instal.lada la seva biblioteca, junt amb els seus inventaris, instruments de treball, la seva indumentària, i els atuells emprats per a les celebracions judaiques[24].

Cap als voltants de l'any 1323, tenim més notícies dels jueus de Sarral: El mes de maig, un jueu de Valls, Astruch de Guanges, nomena procurador seu Roven Caravida, jueu de Sarral, lloc on habitava, a fi de cobrar un debitori d'uns veíns de Figuerola[25]. Aquest mateix any i mes, un altre jueu de Sarral, probablement del mateix llinatge del que acabem de referir de Valls, Astruch de Gange, va vendre un tros de vinya i de terra conreu a Nicholas de Camprodon i Geraldina, habitants de Miramar[26].

Conclourem aquesta breu reüllada als arxius vallencs esmentat Juceff Astruch, que si bé tingué molt de temps la seva estada a Valls l'any 1343, se'l cita com a habitant de Sarral. Féu una venda de verema i vi a Berenguer de Frexe veí de Valls[27].

Això és tot el que hem pogut recollir per a contribuir amb el passat de Sarral i més concretament pel que fa al succint coneixement d'aquelles poques famílies israelites, que, encara que minvat el seu nombre, fou suficient per a deixar constància del seu pas per la història de Sarral i mitjançant el seu afincament, més o menys de pas, van contribuir que el nom d'aquesta vila pugui figurar entre els tradicionals Calls catalans.

---

23. DURAN I SANPERE, *op. cit.*, pàgs. 375-377.
24. *Les juifs a Cervera et dans d'autres villes catalanes.*— Agustí Durán i Sanpere i *Moise Schwab (Rabbí de Paris)*. SEFARAD - XXXIV. Any 1974. Fac. 1, pàgs. 89-92.
25. M.N. 1322-1323 - SMA (292) - C. 3 n. 19 fol. 22 vo. AHA. de Tarragona.
26. *Liber judeorum* - 1323-1324 - SMA (339) - C. 11 n. 51 fol. 5 vo. AHA. de Tarragona.
27. *Liber judeorum* - 1342-2344 - SMA (383) - C. 12 n. 53 fols. 54 v. i 55 v. AHA. de Tarragona.

JOSEP IGLESIES I FORT

NOTES SOBRE LA DEMOGRAFIA DE SARRAL

En el fogatge, que atribuïm entre 1365 i 1370, trobem dins la vegueria de Montblanc la "vila de ça Reyal", amb 222 focs o llars. En el fogatge de 1378, publicat per Pròsper de Bofarull com si fos de 1357, en el grup dels focs reials trobem consignat Sarral amb 194 focs. Entre 1370 i 1378, és a dir, en el curs poc més o menys d'una desena d'anys, Sarral havia perdut 28 famílies o focs.

Cent dinou anys més tard, concretament l'any 1497, es registren a Sarral 136 focs, amb una minva de 58 sobre la nòmina de 1378. Tot Catalunya en aquest període havia passat per una terrible crisi, de la qual Sarral no havia eixit indemne. Però l'any 1497 sembla que havia iniciat una recuperació, la qual prossegueix el 1515[1], amb un augment de nou famílies, en aconseguir 145 focs. Els noms dels caps de casa, que constituïen la població, aleshores eren els següents:

Eclesiàstics

Mossèn Joan Campany
Mossèn Joan Cisterer
Mossèn Bernat Savit
Mossèn Antoni Joan
Mossèn Pere Tibau
Mossèn Berenguer Moix

Seculars

Pere Viciana
Antoni Viciana
Bernat Andreu
Felip .....
Pere Garau
Joan Palau
Bernat Andreu
Bernat Talavera
Mestre Steve
Martí Prim
Gabriel Potau
Joan Montpehó
Bernat Potau
Nicolau Vicent
Jaume Coloma
Gabriel Vinader
Pere Torner
Joan Castelló
Joan Vidal
Gabriel Pasqual
Antoni Vidal
Bernat Contijoc
Francesc Riber
Guim Ramon Sanctapau
Jaume Plana
Guillem Torner
Joan Caralt
Salvador Carles
Na Figueres
Gabriel Oliver
Pere Joan Sanctpere
Climent Talavera
Pere Torner
Antoni Torner
Pere Rabaça
Antoni Malbers
Pere Fonoll
Pere Talavera
Barthomeu Moles
Barthomeu Coloma
Pere Lombart
Antoni Montseny
Pere Loys
Pere Talavera
Pere Vallet
Bernat Vallet
Salvador Çavit
Joan Carbonell
Barthomeu Sabido
Bernat Tomàs
Bernat Traver
Pere Vidal
Joan Potau
Franci Rabaça
Jaume Barrad
Vicent Alió
Barthomeu Massaguer
Andreu Mani
Antoni Pasqual
Pere Mani
Joan Uguet
Antoni Camí
Jaume Carles
Barthomeu Bonet
Joan Veciana

Jaume Talavera
Jaume Ivorra
Joan Vinyals
Francesc Talavera
Pere Castelló
Joan Castellar
Joan Montseny
Antoni Montseny
Pere Coloma
Jaume Company
Andreu Agramuntell
Lorens Garau
Vicens Barthomeu
Bernat Gaçol
Joan Ferrer
Bernat Oliver
Bernat Segalló
Antoni Vellet
Pere Barrard
Bernat Ferrer
Pere Torner
Jaume Carles
Pere Velet
Andreu Ferrer
Joan Miró

Joan Terres
Pere Company
Arnau Gallet
Salvador Cisterer
Antoni Savit
Joan Savit
Anthoni Potau
Guim Joan Pasqual
La vídua Rocafort
Barthomeu Moles
Pere Vinader
Gabriel Miró
Joan Reig
Jaume Ferrer
Pere Briançó
Antoni Soler
Bernat Bugaresa
Jaume Vellet
Jaume Bover
Joan Exemeno
Joan Guardias
Ramon Portal
Pere Sabido
Antoni Sastre
Joan Garau

Jaume Bonet
Bernat Talavera
Barthomeu Ferrer
Pere Mani
Bernat Tàrrega
Joan Pasqual
Joan Brainçó
Gabriel Pons
Jaume Moles
Miquel Gravera
Barthomeu Segarra
Pere Verdú
Bernat Joan
Pere Castelló
Pau Albarells
Joan Exemeno
Pere Forner
Pere Soldevila
Joanot Altarriba
Joan Talavera
Salvador Carbonell
Jaume Vilmanya
Joan Bugaresa
Bernat Fernes

Trenta-vuit anys més tard, o sigui el 1553[2], els focs de Sarral eren 187, o sigui 42 més que el 1515. Els noms dels caps de casa aleshores eren els següents:

Pere Veciana
Joan Forner Matraser

Joan Ivorra
Antoni Ametller
Joan Alió
La vídua na Martina
Joan Cansat
Antoni Morell
Antoni Traver
Joan Balanyà
March Lorach
Joan Veciana
Antoni Veciana
Gabriel Potau
Gabriel Potau jove
Joan Potau
Nofre Monpahó
Bernadí Potau
Pere Castelló
Joan Coloma
Bernat Soldevila
Joan Ivorra
Antoni Talavera
Bernat Valet

Antoni Castelló
Pere Castellar
Antoni Vidall
Bernat Andreu
Amador Pasqual
Francesc Forner, perayre
Francesc Talavera
Francesc Forner
Joan Vidall
Joan Altariba
Pere Miguell
Andreu Contijoch
Joan Moles
Joan Ferrer
Lo gendre de na Verdura
Pere Castelló, soldat
Francesc Cenido
Gabriel Oliver
Pere Climent Talavera
Joan Castelló
Pere Torner
Bernat Torner
La vídua Tomasa
Pere Potau
La vídua Vidala

Joan Cevit
Gabriel Monseny
Mestre Puig
Joan Rosa
Pere Valet, fill d'en Arnau
Antoni Cevit
Bernat Farrer
Simon Forner
Joan Monseny
Pere Lambart
Nofre Monseny
Lo Pobill Bernart
Francesch Talavera
Bernat Ferrer, perayre
Arnau Valet
Joan Cenido
Pere Thomàs
Antoni Carbonell
Alfonso Lombart
Antoni Potau
Nofre Rabasa
Matia Company
Jaume Moles
Vicent Alió
Pere Pasqual

Joan Vermol
Francesc Talavera
Joan Montseny
Antoni Figueres
Lorens Bover
Nofre Castelló
Jaume Canela
Jaume Bover
Thomàs Martí
Francesch Martí
Magí Miró
Bernat Oliver
Pere Valet, pagès
Pere Valet, perayre
Francesh Miró
Joan Potau
Joan Martí
Antoni Joan Mas
Joan Briançó
Jaume Briançó
Joan Castellar
Lo fill d'en Verdú
Pere Ferrer, metge
Nicolau Sagarra
Francesch Bertomeu
Joan Miró
Montserrat Martí
La vídua Farrera
Jaume Oliver
Pere Garau
En Berules
En Casals
Pere Valet
Pere Roig
Bertomeu Moles
Lorens Vidall
Pere Moix
Andreu Nou
Joan Moles
Damià Vidall
Requesens
Joan Ferrés
Pere Valet pobill
Bernat Torner
Antoni Forner
Antoni Veciana
Antoni Potau
Pere Monserrat
Jaume Valmanya
Pere Vinader
Pere Miró
Joan Pasqual
Pere Garau
Antoni Ferrer
Antoni Miró
Joan Valet
Pere Briansó
Andreu Avella
Jaume Bover
Sebastià Pasquall
Pere Guardies
Joan Dyvermol
Jaume Torner
Pere Pons
La vídua Carbonella
Antoni Joan
Gabriel Garau
Antoni Palou
Pere Carbonell
Joan Valet
Antoni Torner
Lorens Segarra
Lo fill d'en Segarra
Bertomeu Uguet
Antoni Canti
Francesch Verdú
Jaume Ferré, mestre de cases
Pere Coloma
Damià Briençó
Jaume Andreu
Jaume Coloma
Francesch Veciana
Joan Miró
Jaume Guerau
Mestre Joan, forner
Antoni Martí
Lorens Martí
Gabriel Terès
Joan Soldevila
Antoni Ferrer
Joan Torner
Joan Albarells
Francesh Fonoll
Lorens Pasquall
Masferrer
Jaume Fonoll
Joan Pasqual
Mestre Alió
Pere Martí
Canoves
Gabriel Pons
Joan Gallet
Joan Morell

Ecclesiàstics de la dita vila de Çarreal

Primo Mossèn Antoni Joan
Mossèn Andreu Lombart
Mossèn Damià Forner
Mossèn Bertomeu Ferrer
Mossèn Joan Vellet
Mossèn Bernat Castelló
Mossèn Nofre Potau
Mossèn Andreu Guasch
Mossèn Thomàs Torner
Mossèn Joan Veciana

En comparar les llistes dels dos fogatges anteriors, ens troben en primer lloc que, el del 1515, solament conté sis eclesiàstics i el del 1553 n'allista deu; de manera que la nòmina de la parròquia havia augmentat un 66%. Solament un capellà —mossèn Antoni Joan— subsistia dels del padró de trenta-vuit anys endarrera. Tots els altres nou clergues eren nou vinguts, però observem que vuit d'ells, a més de mossèn Antoni Joan, porten cognoms que ja figuren a la llista del 1515, cosa que fa creure que eren fills de Sarral mateix o emparentats

amb cases sarralenques. Referent als laics, en el fogatge de 1553 hi ha 140 caps de casa —incloses les vídues— que porten cognoms que ja havíem trobat en el fogatge del 1515, cosa que deixe entreveure que es tracta de famílies que no s'havien mogut de Sarral. El dit 1553 hi ha, però, de més a més, 33 cognoms diferents dels que hem anotat del 1515. Aquests 33 cognoms han de correspondre a famílies nou vingudes a Sarral entre les dues dates a què ens anem referint. Cal advertir que alguns cognoms poden haver sofert variacions de grafia com Çavit i Savit, Vidal i Vidall, Forner, Torner, Ferrer, etc., degut a l'apreciació fonètica de l'anotador. A remercar l'abundància de Talaveres, Vecianes, Potau, Valet, etcètera.

Hem de passar ara al text de Josep Aparici, datat el 1708, el qual atribueix a Çarral 196 cases. Això indica que havia guanyat nou famílies referent a les que tenia l'any 1553. Un altre text del 1716 que es guarda a l'Institut Municipal d'Història de Barcelona, ens informa: "Sarral, té de llargada una hora, de ampla 2 quarts y de rodaria 3 horas. Afronta a llevant ab Monbrió y Vallespinosa, a migdia ab Barberà, a ponent ab Ollés y Solivella, y a tramuntana ab Foresi Teubon (?). Té 230 cases y 929 persones".

Una altra informació titulada "*Relació de las personas que componen las ciudades, villas y lugares del Principado de Cathaluña con distinción de Beguerias*", que hi ha a la Biblioteca Nacional de Madrid, anota per Sarral 177 cases de tributació normal i 28 de pobres, amb un total de 205. Referent a l'anterior havia perdut 25 famílies. Una nòmina del 1719, la "*Noticia del Principado de Cathaluña, dividida en corregimientos*", diu de Sarral: "Es lugar, las jurisdicciones son del Conde de Vallcabra, tiene 230 casas juntas con 929 habitantes. Su situación es llana, linda a levante con Rocafort, Montbrió de la Marca, Vallespinosa y Salmella —corregimiento de Vilafranca— a mediodia con Montbrió de la Marca, Cabra, Barberá y Ollés, a poniente con Barberá, Ollés y Solivella y a tramuntana con Forés, Rocafort, y Montbrió de la Marca". Com es veu, les xifres de població són exactes en les informacions del 1716 i el 1719.

L'any 1763 sabem que Sarral registra 280 veïns, cinquanta més que el 1719, o sigui que havia augmentat un 21,73% . Deu anys més tard, el 1773, n'havia guanyat 38 més, o sigui un 13,57% , en aconseguir 318 veïns. Era la segona localitat de la Conca de Barberà després de Montblanc, que l'indicat 1773 tenia 464 veïns, i en l'ordre del volum demogràfic es trobava al davant de l'Espluga de Francolí, que solament tenia 280 veïns. Cap altra localitat de la comarca no arribava al centenar de veïns.

L'any 1787, segons el famós cens del comte de Floridablanca, Sarral havia ascendit a 2.353 habitants. Havia guanyat 1.424 habitants sobre el registre del 1719, que és tant com dir que havia ascendit demogràficament un 153% . Aquest increment és justificat pel general, que en el període havia experimentat la totalitat de Catalunya. La distribució de la població de Sarral el dit 1787 era la següent:

	Fadrins		Casats		Víduos		Total
	Hom	Don	Hom	Don	Hom	Don	estats
Fins a 7 anys	247	266	–	–	–	–	513
De 7 a 16	219	290	–	2	–	–	511
De 16 a 25	97	137	15	52	–	1	302
De 25 a 40	41	11	178	176	2	9	417
De 40 a 50	7	–	128	105	3	5	248
De més de 50	3	1	154	99	46	59	362
Total	614	705	475	434	51	74	2.353
Total estats	1.319		909		125		

Rector	1	Pagesos	25
Beneficiats	7	Jornalers	326
Tinents de capellà	2	Comerciants	7
Ordenats a títol de Patrimoni	4	Artesans	64
Advocats	1	Amb fur militar	1
Escrivents	3	Depenents de la Inquisició	3
Estudiants	9		

Hospital de Santa Maria sota el patronatge de l'Ajuntament

Empleats	2	Facultatius	3

Les dades anteriors permeten deduir que Sarral era una localitat ben organitzada en l'ordre religiós i en el civil. Deu eclesiàstics i, de més a més, quatre ordenats a títol de Patrimoni i tres servents de la Inquisició i encara un advocat, tres escrivents, els tres facultatius de l'Hospital i un militar i nou estudiants, havien de donar un particular significat gairebé levític a la vila. Continuava essent el segon municipi de la Conca de Barberà en volum demogràfic. Dins de la comarca, al davant solament de Montblanc, que registrava 3.101 habitants, sense comptar-hi els seus actuals agregats de la Guàrdia, Miramar, Prenafeta i l'Illa. L'Espluga de Francolí, que li anava en seguiment, aleshores solament tenia 2.131 habitants. Santa Coloma de Queralt en registrava 1.892 i Vimbodí 1.227. Aquestes eren les úniques localitats de la comarca que sobrepassaven el miler de residents.

L'any 1819 Sarral apareix amb 500 veïns o cases, el 1830 amb 461 i al 1842 amb 479. En les dues darreres dates els habitants són 2.222 el 1830, i 2.124 el 1842. En la darrera data havia disminuït un 10% de població referent al cens de 1787. Entre les localitats de la Conca de Barberà, l'Espluga de Francolí li havia passat al devant, puix el 1819 tenia 600 veïns, el 1830 aconseguia 3.015 habitants i el 1842, amb 714 veïns sumava 2.702 empadronats.

El 1845 el tinent de mar J. Ruiz i el capità de terra J. Cliviller, en una "*Descripción geográfica, histórica y estadística y itineraria de la provincia de Tarragona*", atribueixen a Sarral 280 veïns i 1.053 habitants, xifres que ens semblen molt baixes, puix que contradiuen les que dóna el volum XIII, aparegut el 1849, del "*Diccionario*" geogràfic i estadístic de Pasqual Modoz, el qual assenyala a Sarral 400 cases, 479 veïns i 2.124 habitants, amb una imposició cadastral de 245.325 rals. Aquest diccionari cita la casa consistorial, una petita presó, una escola, l'església de Santa Maria, la qual confirma que és servida per un rector, un coadjutor i set beneficiats. No esmenta l'hospital, però sí les ermites de Sant Cos-

me i Sant Damià i la de Sant Bartomeu. El terreny el qualifica d'inferior qualitat, per bé que el fertilitza el riu Anguera. Indica la sèquia que fa funcionar quatre molins fariners i rega els horts. Esmenta les pedreres d'alabastre i de guix i dues fàbriques d'aiguardent, els mercats del diumenge i la fira del 9 d'octubre.

En arribar als cens moderns la població de Sarral resta establerta amb les xifres següents:

Any 1857 - 2.483 hab.	Any 1900 - 1.890 hab.	Any 1940 - 1.560 hab.
Any 1860 - 2.515 hab.	Any 1910 - 1.767 hab.	Any 1950 - 1.649 hab.
Any 1877 - 2.186 hab.	Any 1920 - 1.959 hab.	Any 1960 - 1.444 hab.
Any 1887 - 2.389 hab.	Any 1930 - 1.923 hab.	Any 1970 - 1.521 hab.
Any 1897 - 1.557 hab.	Any 1936 - 1.987 hab.	Any 1975 - 1.501 hab.

Cal consignar que, el màxim de població, Sarral l'obté en el cens del 1860 amb 2.515 habitants. En el curs de divuit anys entre 1842 i 1860 havia guanyat 391 habitants, equivalents a un 18,40% . Dotze anys més tard, entre el 1860 i el 1877, n'hauria perdut 329, amb un percentatge del 13,80% . Deu anys més ençà havia recuperat 203 habitants, però en la nova dècada la minva és de 832 habitants, equivalents a un 34,82%, descens que en gran part atribuïm a la terrible plaga de la fil.loxera que originà un èxode impressionant. No hem d'oblidar que la vinya era el conrreu majoritari del terme i de tota la Conca i que la mort dels ceps originà una veritable fam. Sarral, però, recupera 333 habitants en tombar el segle, minva de nou a la primera dècada de la nova centúria per a tornar a ascendir el 1920, i a descendir molt lleugerament el 1930. Sarral així continua essent una població de gran movilitat demogràfica.

En els quatre anys entre el 1936 i el 1940, amb la darrera guerra civil entremig, Sarral perd 427 habitants i en la darrera data queda a 1560. En la nova dècada encara guanya 89 residents. A continuació oscil.la, ascendint entre 1960 i 1970, i torna a minvar en arribar al 1975, en el qual fixa la seva població en 1501 habitants. Entre la xifra màxima obtinguda el 1860 i la del darrer cens fet el 1975, Sarral ha minvat de 1.014 habitants, que representen un 40%.

1.– Arxiu de la Corona d'Aragó. Secció Reial Patrimoni. Fogatges A-4.

2.– Arxiu de la Corona d'Aragó. Reial Patrimoni. Fogatges núm. 2597.

JOAN VENDRELL i ANGUERA
MANUEL MOLAS i PADRENY

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

El nom és el mot amb què una persona és coneguda o designada. El cognom identifica la família a la qual pertany la persona. A Catalunya el cognom es generalitza a l'Edad Mitjana[1]; en general, provingué: de l'ofici o bé del lloc d'origen de la persona, si més no, del nom dels seus pares. Moltes vegades, però, s'origina del malnom que els mateixos veïns havien posat a la persona segons els seus defectes o qualitats corporals, caràcter o alguna o altra circumstància; en particular si aquesta era motiu per a causar certa hilaritat.

Al nostre poble, com a tots, degueren aparèixer al principi una sèrie de malnoms, que si primer es referien a un individu, al cap dels anys gravaren també la família. Aleshores el mot, en popularitzar-se i transmetre's de generació en generació, adquireix categoria de renom i a la fi, àdhuc, va quedar identificar amb l'habitacle de la família. El renom servia llavors per a ajudar a identificar el nom.

A Sarral solem usar el mot "cal" seguit del renom per a identificar així la casa. Altres comarques empren el mot "can" o la paraula casa. "Cal" és la contracció del mot "ca" (casa) i l'article "el"; així, doncs, vol dir casa de tal o tal. "Can" també és la contracció del mot "ca" i l'article "en": a can Joan, per a casa d'en Joan.

Els renoms han perdut, en els últims anys, molta força dintre la parla popular; ja que el costum, potser la llei, o ja des de l'escola han imposat el nom i cognoms; però encara persisteix la tendència a identificar pel renom la casa, tot i que a vegades el seu propietari motejat ha canviat d'habitacle.

Nosaltres hem recollit, de la manera més àmplia possible, tots els renoms populars que a la vila hem trobat. Formen part de la petita història del poble. Molts d'ells ja han desaparegut totalment o han caigut en l'oblit dins la parla col.loquial; d'altres són encara recordats pels avis; els menys són també records de la nostra joventut.

No vol ésser aquesta recopilació cap mena d'ofensa personal, ni tan sols de referència a cap persona en concret. Que ningú no s'hi doni per entès!. No, no es tracta del malnom de cap persona; i per això, per tal d'evitar malentesos, no s'hi ha identificat ningú contemporani pel nom propi. La recopilació és tan sols dels renoms i a vegades dels cognoms, sense cap esperit menyspreatiu. Una excepció, però, ens ha semblat convenient de fer per tal que tingui més curiositat: haver-hi afegit la data al costat del renom (o del cognom) en el cas precís que en fullejar vells papers s'hagi trobat també el renom escrit. En aquests casos, prop de cent cinquanta anys de temps passats, són suficients per a allunyar cap sospita

1.– Josep Balari i Jovany: *Orígenes históricos de Catalunya.* Barcelona 1899, pág. 561.

d'al.lusió personal, i, en canvi, permeten de conèixer l'antiguitat i la importància social que algun renom tingué a la seva època. Vegeu que moltes vegades sembla així que el renom pertany a un contemporani nostre; també més d'una família tindrà, ara, constància de la seva ascendència.

Hem cregut convenient, per a més bona clarificació, compondre dues llistes diferents. A la primera, s'hi relacionen tots els renoms barrejats amb els cognoms (ja sia antics o contemporanis). A l'altra identifiquem l'habitacle actual, d'acord amb el carrer i número de la casa, amb el renom actual i a continuació els passats que coneixem. Cal també remarcar que alguns cognoms antics degueren popularitzar-se tant, o tenien tanta força social, que habitualment els hem identificat com a renom de la casa (Padreny, Palau, Potau, etc.). Aquest és el mateix cas dels nostres contemporanis; el nom o cognom dels quals és tan popular o únic que amb el seu ús tothom, ara, identifica perfectament la casa. Per això també veuren, a les llistes molts noms actuals. Potser aquests últims, amb el temps, perduraran i s'arrelaran a Sarral; i d'aquí a uns anys, quan venidors sarralencs facin una nova edició d'aquest treball, ja seran part de la història del poble.

Es per tot això que hem cregut com a més oportú de no excloure d'antuvi ningú[2]. Us demanen que volgueu dispensar-nos, doncs, de qualsevol oblit involuntari.

NOTES PREVIES:

La lletra X després del renom indica diferents variants d'aquest; per exemple: Pep d'Ollers, Pau d'Ollers etc.

La lletra Y després de cognom indica l'existència de més d'un cognom per atribuir-lo al mateix renom; en aquest cas, hom posa el més antic.

---

2). Les fonts escrites consultades són: *A)* Arxiu familiar (la major part uels que figuren amb data, excepte un petit nombre que hom troba referits en el llibre de Tomàs Capdevila: *Sarreal. Notes històriques de la Vila).* Sempre que ha estat possible s'ha actualitzat l'ortografia segons les normes ara vigents (renoms que designen oficis, qualitats o defectes etc.) Hom conserva la paraula originalment escrita en la resta dels mots i en cas de dubte. *B)* Si no hi figure la data, el mot és aleshores per transmissió oral. (També en cas dubtós l'escriptura s'ha ajustat a la pronunciació local.) Cal agrair ací la paciència i la voluntat de col.laboració de l'avi Josep Padreny i Teixidó (a. "Pepo"), de la memòria del qual ens hem valgut més d'una vegada. C) En el llibre *Història de Sarreal,* d'Antoni Morell i Jansà (Impremta Requesens, de Montblanc), en els apèndixs figuren també bon nombre de renoms.

RELACIÓ PER ORDRE ALFABÈTIC DE TOTS ELS COGNOMS I RENOMS RECOLLITS

	ABDON	
1847	ADZET	Josep Miró
1854	ADROGUER	Antoni Sanahuja
	ADROGUERET	
1847	AFONSO	Joan Grau
1847	AGNA	Miquel Potau
	ALAU	
1847	ALEIX	Josep Roset
	ALFREDO	
1847	ÀLIGA	Josep Miró
1847	ALIONET	Antoni Alió
	ALUJA	
	AMADEU	
	AMENÓS	
1847	AMETLLA	Joan Ametlla
1847	AMIC	Mariano Llauradó
	AMILL	
1847	AMIONS	Magí Pascual
1847	AMPÀS	Antoni Miró
	ANASTASIA	
	ANDRÉS	
1847	ANDREU	Cecília, Vda. Tous
1847	ANDREUET	Joan Mateu
1847	ÀNGELA	Victòria Vilà
	ANGELET	
	ANGELINA	
	ANGUERA	
	ANITA	
1847	APRENENT	Joan Barrot
	ARCANGIOLI	
1847	ARGENT VIU	Antoni Forcada
	ARMENGOL	
1847	ARNER	Tomàs Barrot
1847	ARNET	
1847	ARNÓS	Pere Vallet
	ARSENI	
1847	ASSILÓ[1]	Jaume Badia
1847	ASEP	Josepa, Vda J.Miquel
1847	ASSERIT[2]	Josep Carbonell
1847	AVALLÀ	Joan
1847	ATELECULOS[3]	Ramon Carbonell
1847	BABAU	Poblet
1847	BACA	Antoni Talavera
1847	BACIVER	Bernat Martí
1847	BADERA	Bonaventura Torné
1847	BAGATGE	Joan Tarragó
	BALANCES	
1847	BALANDRA	Josep Alsina
1847	BALANGUER	Salvador Olivé
	BALCELLS	
	BALENYÀ	
	BALDOMERO	
1847	BALTASAR	Josep Rovira
1847	BALLART	Antoni Briansó
	BANC	
	BANDOLINO	
	BAPTISTA	
1847	BARBERANO	Joan Cortada
1847	BARBERET	Josep Farré
	BAR BIELA	
	BARCELONA	
1847	BARONÍ	Jaume Potau
	BARRAQUETA	
	BARROT	
1847	BARRUSCA	Miquel Potau
1847	BESORA	Antònia, Vda. Farré
1847	BASTER	Josep Rosanes
1847	BAPTISTÓ	Bernat Martí
1847	BARTOMEU	Bartomeu Alió
	BATURRA	
	BATLLE	
1847	BEATO	Jeroni Torné
	BELGA	
1847	BELLTALL	Ramon Molas
	BELTRAN	
1847	BELLUGA	Joan Caral
1854	BENITO	Francisca Miró
1847	BERNADET	Bernat Padreny
	BERNAT (x)	
	BERTOLO	
	BERRO	
	BESSÓ	
1847	BESSÓ del Joc	Frco. Prous
	BIEL (x)	
1847	BILÓ	Marian Carbonell
	BLAI	
1847	BLANCO	Josep Almenara
1847	BLE	Josep Pascual
	BLETO	
1847	BOJONA de Montblanc	Ventura Pedrol
1847	BOIRA	Antoni Sanahuja
1847	BOLDÚ	Josep Barbens
	BONASTRE	
	BONET	
	BONIC	
1847	BONICÓ	Josep Alsina (a. Balandra)
1847	BORRATXADA	Frco. Panadès
1847	BORREC	Pau Dalmau
1691	BORRES	Josep Tarragó
1847	BORRETES	Isidre Tarragó
	BORULL	

1847	BOT	Joan Mateu
1847	BOTET	Josep Mateu
1847	BOTER	Josep Rosanes
1847	BOTJA	Josep Bonet
1847	BOVERET	Isidre Contijoch
	BRILLANTE	
1847	BROMO	Antoni Mateu
1847	BRUNO	Joan Arnavat
1847	BUFA	Antoni Roca
1847	BUFALÀ	Balcells o Giné
1847	BULLÓ	Joan Miró
	BUSSET	
1847	CABAL	Antoni Torné
1847	CABRÓ (x)	Jaume Moles
1847	CABRONET	Pascual Fornés
1847	CADET	Joan Padrany
1847	CADIRER	Josep Briansó
	CAGADUROS	
1847	CAGAI	Joan Roca
1847	CAGARRA	Francisco Molas
1854	CAGARRETA	Joan Ferrer
1847	CALAFO	Josep Segarra
1847	CALANDRIO	Joan Balleste
1847	CALBÓ	Bonaventura Cortada
1847	CALCES	Antoni Morell
	CALULL	
1847	CAMA D'ALL	Cantí
	CAMELL	Joan Camell
1847	CAMELLET	Bartomeu Alió
	CAMETA de Valls	
	CANELA	
1847	CANO	Josep Mateu
	CANSALADA	
	CANUTO	
	CAPBLANC	
	CAPDEVILA	
1847	CAPELLANET	Josep Fontanillas
1847	CAPUT	Jeroni Tarés
	CAPUTXÍ	
	CARALT[4]	
1847	CARRAXO[5]	Joan Vinadé
	CARBÓ	
1847	CARDÓ	Ventura Torroja
	CARMA	
1847	CAROL[6]	Pau Badia
1847	CARNISSER	Joan Miró
	CAROT	
	CARRERES	
	CARRETER	
	CARRICONDO	
1847	CASAMITJANA	Frco. Panadès
	CASAÑAS[7]	
1847	CASSIRO	Josep Cortès
1847	CASTANYER	Fco. Vda. Castañé
	CASTELLÀ	
1847	CATARINO	Joan Puig
	CEBA	
1854	CEBALLOT	Antoni Contijoch
	CELESTINO	
	CENDRA	
1847	CÍLIO	Abdón Pous
1847	CILIETA	Jaume Potau
	CINTO	
	CINTET	
	CISTELLER	
	CIVIT	
	CLARASSÓ	
	CLARET	
	CLARINET	
1847	COBERTORA	Antoni Badia
1847	COC	Josep Tarragó
1847	COIX	Miquel Escoda
1847	COLOMA	Josep Vilà
	CONESA	
1847	CONQUÉ[8]	Pere Codina
	CONQUET	
1847	CONTE[9]	Josep Conte
1847	CORCAT	Joan Barrot
1847	CORCADET	Joan Barrot
1847	CORDES	Antoni Duch
	CORONA	
	CORS	
1847	CORRALÓ	Antoni Potau
	CORREO	
1847	COSME	Teresa, Vda. Inglés
	COSME CUBERET	
1847	COIXO	Pere Roca
	CRISTO SENYOR	
	CRISTÒFOL	
1847	CUANO	Joan Badia
1847	CUBÉ[10]	Josep Panades
1847	CUBÉ NAGÓ	Bco. Panadès
	CUBERET	
1847	CUL DE GARSA	Roca
1847	CULOT	Isidre Tardiu
1847	DAMETO	Josep Veciana
	DAMIANET	
1854	DAMIANO	Josep Anguera
	DEMETRIO	
1847	DESSONCES	Josep Ametlla
1847	DESSONCETES	Joan Ametlla
1847	DIABLE	Joan Avallá
1766	DIEGO	Rafel Vinadé
1847	DIMAS	Pere Caral

1847	DOBLER	Joan Roca
1847	DOCTORA	Cecília, Vda. Renia
1847	DUC	Pau Bonet
1847	DUCH	Isidre Duch
	EIXERIT	
	ELENA	
1847	ELIES	Antoni Miró
	ELIETES	
	ENRIC DE SANTA COLOMA	
	ENGANYOT	
	ERMITÀ	
1847	ERMITANET	Joan Tarragó
	ERNESTO	
1847	ESBARRADA	Vda. Badia
1847	ESCARRE	Josep Carbonell
1847	ESCOLÀ	Joan Capdevila
	ESCORÇA	
1847	ESCULTOR	Josep Espinal
	ESGARRAPI	
1847	ESMARJAC	Pere Segura
	ESPARDENYER	
1847	ESPERANÇO	Joan Bonet
1847	ESPINAC	Josep Potau
	ESPELT	
1847	ESPLUGA	Vda. Pau Miró
	ESQUITX	
	ESTANQUER	
1847	ESTAROT	Josep Duch
1847	ESTELLÓS	Josep Vinadé
	ESTEVET	
1847	ESTUDIANT	Daniel Giné
	FABRA	
1847	FAFO	Joan Fonoll
	FARINA	
	FARINES	
	FARMACÈUTIC	(y)
	FART DE TRUMFOS	
1847	FATXENDA	Jaume Saltó
	FAVOTA	
1847	FELIP(x)	Joan Rosanes
	FELIÇETA	
1847	FELIS	Francisco Teixidó
	FERRER (x)	
1847	FERRERITO	Ramon Rosanes
1847	FESOL	Francisco Vinadé
1847	FESOLET	Joan Vinadé
1854	FIDEUER	Roset
	FIGUERES	
	FIGURINES	
1847	FILAMPUA	Josepa, Vda. Vidal
	FILLETA	
	FLAVIÀ	
1847	FONOLL	Joan Talavera
	FORASTER	
	FORN (x)	
1847	FORNERET	Joan Talavera
1697	FRARE (x)	Isidre Moles (y)
	FREIXES	
	FRENÈTIC	
	FUENTES	
1847	FURÓ	Joan Grau
	FUSTER (x)	
1847	FUSTERET	Antoni Espinal
1847	GABRIEL	Joan Cendra
1739	GALLET	Josep Badia (y)
1847	GARBÍ	Joan Espinac
1847	GARDELA	Joan Miquel
1692	GARRAFÓ	Jeroni Badia
1847	GARRANXINA	Ventura Padreny
1847	GARRATXO[11]	Joan Vinadé
1755	GARROFA	Josep Badia
1847	GARROFINYO	Ramon Vilà
	GARRUT	
	GASPAR	
1847	GASPARÓ	Ramon Poblet
1847	GAVATXONA	Josepa, Vda. Miró
1847	GENERES[12]	Joan Potau
1847	GERONÍ	Tomàs Serra
1847	GERONDET CUADRAS	Josep Serra
	GÍL	
	GILET	
	GIMENO	
1847	GORI	Pere Andreu
	GORRISTA	
1817	GOSSERA	Antònia Potau
	GRALLER	
1847	GRAU	Josep Grau
1847	GRAVAT (x)	(y)
1847	GREC	Antoni Puig (y)
1677	GROC[13]	Josep Miró (y)
1847	GROC DEL PANTANO	Joan Roca
1847	GROS DEL PAIO	Joan Gavarró
1847	GRIS	Josep Cortada
1847	GUATLLA	Antoni Morell
	GUENYO	
	GUERXO	
1847	GUIMERÀ	Josep Ballesté
1847	GUIMERES	Josep Rovira
	HERMINIO	
	HIGINIA	
	HOSPITALER	
1847	HOSTALER	Joan Vinadé

	INGLÈS	
	IGNASIETA	
	ISIDRE	
	JABALÍ	
1847	JACOB	Antoni Amill
1847	JOAN DE MONTBRIÓ	Josep Tarragó
1847	JOAN DEL NEN	Jaume Teixidó
1847	JOAN FARINA[14]	Joan Farré
1847	JOANET	Joan Sabidó
1847	JOMÍ	Jeroni Padreny (y)
	JORDANA	
1847	JORDI (x)	Manuel Vallet
1847	JOSEPASO	Josep Tarragó
	JOSEPET DEL FELIP	
	JUANITA	
	JÚLIA	
	JULIAN	
1847	JUSTINO DE SANTA COLOMA	A. Andreu
	JUSTO[15]	
	LAIO	
	LAMPISTA	
	LÓPEZ	
1847	LLANER	Josep Garriga
	LLANETA	
	LLARG DE MONTBRIÓ	
	LLAURADÓ	
	LLAVI TALLAT	
1847	LLEFA[16]	M.,Vda. Arnavat
	LLENES	
	LLEONA	
	LLENYATAIRE	
1847	LLOPET	Miquel Panadès
1847	LLORAC	Joan Molas
1683	LLORETA	Isidre Torner (y)
	LLORT	
	LLOSSES	
1847	LLUÍS	Joan Sabidó
	LLUÏSET	
1847	LLUMINER	Jaume Tarroja
1847	LLÚPIA	Vda. Joan Carbonell
1847	MACIÀ MANICHS	Martí
1847	MADRONA	Tomàs Serra
1847	MAGÍ	Magí Tomàs
1847	MAGÍ PONT	Magí Pont
1847	MALDÀ	Manuel Martí
	MAMADITS	
	MANCO DEL MAGRE	
1847	MANÉ	Josep Garriga
	MANESCAL	(y)
	MANOLO	
	MANRESA	
	MANTE	
1847	MANUELASSO	Magi Vidal
	MARE DE DÉU	
	MARI	
	MARIET	
	MARIQUILDO	
1847	MARIA MORENA	Antoni Vendrell
	MARIA TAVERNERA[17]	
1847	MARCH	Magí Barrot
1847	MARCÓ de MIRAMAR	
	MARIMON	
1847	MARINO	Josep Badia
1847	MARQUÈS	Josep Carbonell
	MARTRA (x)	
	MAS (x)	
	MASSAGUER	(y)
1847	MASERA	Abdon Miró
1847	MASOVER	Josep Gavarro
	MASSET	
1847	MASSETER	Agustí Borràs
	MASSIENCA	
1847	MATABOUS	Jaume Torné
	MATALASSER	
1847	MATALOT	Joan Ferré
	MATAMOSQUES	
1847	MATIES	Josep Vinadé
	MATILDE[18]	
	MAU	
	MAXOT[19]	
1847	MAXULL	Agustí Tarés
1847	MELER	Josep Bonet (Meler)
1847	MELIS	Antoni Pou
	MENA	
1847	MENJA PEDRES	Jeroni Serra
1847	MENYO	Joan Rovira
	MENÓS	
1847	MENTILLA	Carbonell
	MERDER	
1847	MERDÓS	Pere Masagué
	MEROÑO	
1847	MESTRE DE CASES	(x) Magi Tomàs (y)
	METGE	(x)
	METGE VELL	
1847	MICA	Joan Rabasa
1847	MICALÓ[20]	Joan Rovira
1854	MIG ULL	Agusti Tarés
	MILIONARI	
1847	MINGO	Domingo Serra
	MIQUEL	(y)
1847	MIQUEL FERRER	Miquel Plana
1847	MIRÓ	Francisco Miró

1847	MISERICÒRDIA	Magi Pont
1847	MITGER TORT o FORT	Magi Talavera
1847	MITGERET	Joan Talavera
	MITJANET	
	MOISÈS	
1847	MOIX	Antoni Duch (y)
1847	MOIXÓ	Joan Recasens
1847	MOLES	Vda. Veciana
1847	MOLINER (x)	(y)
	MONJA	
	MONGES	
1847	MONTAÑÉS[21]	Antoni Balleste
	MONTBRIO (x)	
	MONTSENY	
1847	MORATXO	Joan Molas
1847	MORELL	Jaume Fabregat (y)
1847	MORENO	Josep Roca
	MORERA	
1847	MORETA	Antoni Vives
	MORITO	
1847	MORRO TALLAT	Josep Romeu
	MORTA	
1847	MOSSET	Pere Mateu
	MOSSO del (x)	
1847	MOSSEGAT (x)	Antoni Fabregat
1847	MOSSÈN JOAN	Pau Llorach
	MUDA	
1847	MOSTATXUDA	Bernat Alió
1847	MOSTELA	Vda. Josep Tardiu
	MUSSET	
1847	NADA	Magdalena Vda. Puig
1847	NADAL	Joan Barrot
1847	NAGO[22]	Francisco Panadès
1847	MANÉ	Josep Garriga
1847	NEGOCIANT	Daniel Giné
1836	NEN	Jaume Teixidó
1847	NEGRE (x)	Molas (y)
	NICOLAU	
1847	NIÑO[23]	Magí Tarragó
1847	NOFRE	Pere Montseny
1847	NORI	Vilaplana
1847	OLI	Francisco Torné
	OLIAIRE	
	OLIVA	
	OUS	
	OLLÉS (x)[24]	(y)
1697	PABLAN	Josep Potau
	PADRENY	
	PAGÈS	
1847	PAGOT[25]	Isidro Panadès
1847	PAGOTET	Joan Panadès
1847	PAIET del PONT	J. Gavarró
1847	PAIO	Josep Fornés
	PALAU	
	PALETA	
1847	PALLARÈS	Ramon Vidri
	PALLEJÀ	
1847	PANISSOLA	Ramon Ballart
1847	PANSELLA	Miquel Tarragó
	PANXA	
	PANXETA	
1847	PANXO	Josep Vie
1847	PARAIRE	Macià Martí
1847	PARAIRET	Magí Martí
1847	PARDALET	Josep Garcia
1847	PARRELL	Ignasi Segarra
	PARXELIS	
	PASTISSER	
1847	PASTOR	Joan Rodríguez
1854	PASTORET	Pere Tarroja
	PATAIX	
	PETARRER	
1847	PATOT	Joan Mateu
1847	PATRE	Ramón Badia
1847	PATRICI	Joan Barrot
1847	PAUA	Pau Molas
	PAULETO	
1847	PAU MORENO	Pau Roca
1847	PAU SERRA	Maria, Vda. Serra
1847	PAUOT	Pau Rodríguez
	PEDRO	
1766	PEI	Josep Grau
1847	PEIXET	Pau Debat
	PELA ESPIGUES	
1847	PELAT	Josep Gavarró
	PELEGRÍ	
	PELLAIRE	
1847	PENTINADORA	Fca.,Vda. Balllesté
	PEONER	
	PEP (x)[26]	(y)
1847	PEPA de la Coloma	Josep Vilà
1847	PEPO	Josep Grau
1847	PEQUENYO[27]	Josep Cots
	PEQUENYET	
1847	PERDUT	Gil Bonet
	PERE BOIG	
1847	PERE GRAU	Joan Grau
1847	PERE SEBASTIÀ	
1847	PERES	Josep Miró
	PERET del LLUÍS	
	PERICO	
1847	PERPETU	Magí Tardiu
	PETIT DE VALLS	

	PETRONIL.LA	
1765	PIADÓS	Josep Ferrer
	PIANO	
	PICA (x)	
1847	PÍFARO	Josep Fonoll
1847	PIGAT (x)	Fco. Teixidó
	PINTOR (x)	
1847	PILLART	Antoni Bonet
1847	PIRA	Abdon Tarés
1847	PIRETA	Rosa, Vda. Tarés
1847	PIUPES	Josep Tarés
	PIXARRÍ	
1847	PITXO	Salvador Mateu
	PLA del (x)	
1847	PLANOT	
1847	POLACO	Josep Santacana
1847	POLONI	Domingo Serra
1847	POM de FLORS	Frco. Gasol
1847	PONASSO	Bernat Potau
	PONO	
1847	PORGUERES	Isidre Fornés
1847	PORRER	Pere Martí Recasens
1847	PORTELLA	Joan Veciana
1847	POSQUÍES	Jaume Torné
	POTAU	
	PRESUMIT	
1847	PRIMAVERA	Joan Antón Giné
	PUIG	
	PUNXÓ	
1847	PORRUDET	Josep Castañé
1847	PORRUT (x)	Josep Potau
1847	PUS	Antoni Vendrell
1847	PUSSÓS	Vda. Manuel Farré
1847	QUADRES	Manuel Serra
	QUERALT	
1847	QUEROL	Joan Badia
	QUILES	
1847	QUIMERES	Magi Rovira
	QUITXER	
	RABADÀ	
	RABASSA	
1847	RABASSETA	Ignaci Vies
1847	RACONO	Joan Grau
1847	RAFELASSA	Rosa, Vda. Vinadé
1847	RAFELÓ	Rafael Grau
	RAJOLER	
	RAMON[28] (x)	(y)
	RASPALL	
1766	REBACO	Antoni Teixidó
1847	REBEQUET	Maria, Vda. Teixidó
1847	RECTOR	Bonaventura Aixelà
1847	RECTORA	Victòria Vilà
1847	REGATÓ[29] (x)	Vda. Farré
1847	REIET	Jaume Briaso
1847	REIXATS	Jaume Reixats
	RELLOTGERA	
	RENYÉ	
	REVENEDOR	Pere Carol
	RIC NOU	
	RICART	
	RISCO	
	ROBERTO	
	ROCA	
1847	ROCAFORTINA	M. Vda. Carbonell
	RODA	
	ROMANONES	
1847	ROMEU	Maria Vda. Bové
1847	ROS (x)	Jaume Travé
1847	ROS DOLENT	
1847	ROSANES	Josep Rosanes
	ROSARIA	
	ROSSET	
1847	ROSSINOT	Josep Ballesté
	ROSSINDA	
1854	ROSSINYOL	Josep Ballesté
	ROVIRA	
1847	RULLADET[30]	Antón Torné
1847	RUTLLAT"[31]	Buenaventura Farré
1847	SABATER (x)	Joan Vendrell
1847	SABATERA	Magda, Vda. S. Roset
	SABIDÓ	
	SABINO o SIBINO	
	SAFRANER	
1847	SAFRANERA	Josepa, Vda. Bonet
1847	SAL (de la)	Tomàs Vinadé
	SALA	
	SALADA	
1847	SALAT	Ramon Borràs
	SALIETA	
	SALLÉS	
	SANAHUJA	
	SANPEDRO	
	SANTANA	
1847	SANT CRISTET	Gaietà Padreny
	SANT CRISTO	
	SANTA COLOMA de	
1847	SANTDROPANDA	Maria Roca
1847	SANT MIQUEL	Joan Fontanals
1847	SARGANTANA	Rosa, Vda. Fontanals
1847	SARNETA	Antoni Badia
	SASTRE	
1847	SASTRET	Jeroni Alió
	SATURNO	
1847	SEBASTIÀ del Moreno	Miquel Roca

1847	SEBIO	Jeroni Padreny
1847	SEC	Josep Padreny
1847	SECO	Pau Huguet
	SECUNDINO	
	SEGARRENC	
1847	SENSANQUES	Josep Grau
	SENYOR MIQUEL	
	SENYORITO	
1847	SERENO (x)	Josep Mateu (y)
	SERRA	
1847	SERRALLER (x)	Tomàs Veciana (y)
1847	SERRET de Ciutadilla	
	SIMEÓ	
	SIÓ[32]	
	SISCOT	
1847	SIS LLIURES	Antoni Pascual
	SIXTO	
1847	SOLANES	Jaume Fontanals
1847	SOLDADO	Isidre Vendrell
1847	SOLER	Anton Padreny
1847	SOLIVELLA	Buenaventura Miró
	SON (de la)	
1847	SOPIS	Joan Giné
1847	SORD (x)	(y)
	SORDA (x)	(y)
1847	SOT	Jaume Talavera
1847	SUAU	Cecília Bonet
	TAFARRA	
1847	TALAVERA	B. Garriga
	TALÓ	
1847	TANO	Francesc Verdú
	TARDIU	
1847	TARONGETA	Pascual Panadès
	TARRAGÓ	
1847	TARROJA	Josep, Vda. Pons
	TECLO	
	TEIO	
1847	TEIXIDOR (x)	Antoni Vendrell
1847	TEIXIDORET	Maria, Vda. Roca
	TENDETA	
	TEODORO	
1847	TERESETA	Josep Potau
1847	TITELLA	Jaume Fonollera
1847	TITO del GIL	Frco. Farré
1847	TIX	Marian Vinadé
1847	TOMÀS del PADRENY	Joan Sabidó
	TOMASET	
	TORERO	
	TORRES	
1847	TOTO	Rafael Plana
	TOUS	
	TREMPAPOC	
	TRICOT	
1847	TRINITARI	Antoni Jové
1847	TROMPO	Tomàs Badia
1847	TRONXO	Joan Guardies
1847	TUDÓ	Josep Grau
	TURIÀ	
	TUSET	
	TXOTXO	
1847	ULL DE PLATA	Joan Gavarró
	ULLETS	
	VALENCIANET	
1847	VALENT	Ramon Pijoan
	VALENTÍ	
1847	VALLET	Maria, Vda. J. Roig
	VALLVERT (de)[33]	
	VAQUER (x)	
	VECIANA	
	VECO[34]	
	VENTURA	
	VENTURETA	
1847	VICARI	Marian Rovira
1847	VICENS	Antoni Tarragó
	VICTOR	
1847	VICTORIÀ	Josep Poblet
1847	VIEJO[34]	Fco. Badia
	VILÀ	
1847	VILAGRASSETA	Josep Graells
	VILAPLANA	
	VILÓ	
	VIÑETA[35]	
1847	VITANYA	Josep Carbonell
1847	VITANYETA	Lluis Carbonell
1847	VIVES	Josep Vives
	VIVÓ	
	XAFA	
	XAFANASSOS	
1847	XAFAROT	Marian Rovira
1847	XAFARROQUES	Antoni Miró
1847	XAFEPO?	Rafel Grau
1847	XAPALAT	Teresa, Vda. Cantó
1847	XAMÉ	Jaume Potau
1847	XAMORA	Joan Farré
	XANCARRAT	-
	XANCARRON	
1847	XANERO[36]	Maria, Vda. Sendra
	XAPARRO	
	XAPIC	

1847	XARPETA	Mateu Plana	1847	XINO	Antoni Gavarró
	XARRINA		1847	XIQUET del CASIRO	Joan Panadès
1681	XÀS	Jeroni Torné (y)	1847	XOLLADET	Antoni Tornér
	XAVALLA	Espinal	1854	XOLLAT	Josep Torner
1847	XENERO[36]	Ramon Miro	1847	XOMEU	Bartolomé Alió
1847	XEPIS[37]	Vda. Joan Farré	1847	XURRI	Miquel Teixidó
1847	XICULL	Joan Veciana			

1.—ASSILÓ. També SILÓ
2.—ASSERIT o EIXERIT
3.—ATELECULOS. No és clarament llegible aquest renom
4.—CARAL. Més bé cal escriure QUERALT.
5.—CARAXO o CARATXO. Hom troba escrit CARRAXO.
6.—CAROL. Més bé cal escriure QUEROL
7.—CASAÑAS. Més bé cal escriure CASSANYES
8.—CONQUÉ o més bé CONQUER
9.—Hom troba escrit CONTE. Variants poden ésser COMTE, COMPTE
10.—CUBE. Seria COVER si fos derivat d'ALCOVER
11.—GARRATXO. Hom troba escrit GARRACHO. Es tracta del mateix Joan Vinadé.
12.—GENERES o GENERÈS o GINERES'?
13.—GROC. El 1847 hom troba diversos cognoms amb el renom de Groc. Expressament repetim el del Pantano.
14.—El nom de Joan seguit d'altre mot és molt repetit.
15.—Programa "Festa Quintos 1980. Sarral".
16.—LLEFA. També podria ésser escrit LLETA.
17.—Maria seguit d'altre mot és molt freqüent.
18.—MATILDE. Programa "Festa Quintos 1980. Sarral"
19.—Maxot o MATXOT.
20.—MICALÓ. També podria ésser MIQUELÓ (de Miquel)
21.—MONTAÑÉS. Hom troba escrit "Montañés o Guimerà". També podria ésser Muntanyes.
22.—NAGO o "BORRAXADA".
23.—NIÑO. Ara estaria més bé escriure NINYO.
24.—OLLÈS. Més bé cal escriure OLLERS.
25.—PAGOT. Podria ésser PEGOT.
26.—PEP seguit d'altre mot és molt repetit.
27.—PEQUENYO. Sembla que originàriament fou un militar de parla castellana qui ho pronunciava aixi en el seu idioma.
28.—RAMON seguit d'altre mot és molt corrent.
29.—REGATÓ (XAMORA)
30.—RULLADET o RUTLLADET.
32.—SIÓ o CIÓ.
33.—VALLVERT. Programa "Festa Quintos 1980. Sarral"
34.—VECO. Procedeix de VIEJO.
35.—VIÑETA. Més bé cal escriure VINYETA.
36.—XANERO o XENERO. Les vocals "a" o "e" són emprades a la escriptura. Tothom pronuncia TXANERO.
37.—Tothom pronuncia TXEPIS, TXOLLAT, TXURRI etc, en molts mots que trobem escrits amb x inicial.

RELACIÓ DE COGNOMS DELS PROPIETARIS ACTUALS, I DELS RENOMS DE LES CASES PER ORDRE DE CARRERS I NÚMEROS. EL PRIMER RENOM ES L'ACTUAL DE LA CASA, SEGUIT DELS ANTICS AMB LLETRA MES PETITA

CARRER ATLANTIDA[1]

1	Antoni Tardiu Martí	TARDIU
3	Reinerio Tardiu Rodríguez	TARDIU. Corral del Ferrer de la Parra
5	Pere Sabidó Viâ	PERE BERNAT. Bernat del Pauleto. T. Masset
7	Jaume Ballesté Gabarró	CARALT. Presumit
9	Joan Mateu Casas	JOAN DE LA JÚLIA. Xapilla del Xepis
11	Joan Moreno Garcia	MORENO. Llaona. Pireta
13	Josep Figueras Gibert	LLENYATAIRE. Ramon del Gris
15	Josep Fornés Tardiu	PEP DEL TARDIU. Cosme Cuberet
17	Maria Dolors Murtro Tardiu	CAMA D'ALL

CARRER BALMES

1	Francesc Pijoan Bacardí	CISCO DEL VALENT. Carreres
2	Dolors Poblet Rosanes	DOLORS DEL FELIP. Gasparó
3	Maria Tarragó Verdú	TANO. Regató
4	Jaume Vivó Arnavat	VIVÓ. Freixes
5	Joan Bové Carbonell	ANGELINA. Peres. Rabassa

CALVO SOTELO (AVINGUDA ANGUERA)

2	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS.
3	Josep Barrabeig Tarragó	BALANDRA.
4	Joan Miró Badia	PERES.
5	Jaume Rodríguez Fonoll	Magatzem (Foraster).
8	Josep Serra Bové	SERRA.
9	Joan Rodríguez Fonoll	FORASTER.
10	Josepa Plana Anguera	MANRESA
11	Antoni Sabidó Tarragó	TONET MATALASSER.
13	Josepa Plana Anguera	MARIANO DEL SERRALLER
14	Rosa Sans Potau	ROSITA DEL MORELL.
15	Joan Gené Teixidó	XURRI.
16	Flavià Sans Vinadé	FLAVIÀ DEL DIEGO
19	Delfina Bové Prous	XALET DELVINA.
20	Ferran Meroño Campos	MEROÑO
20	Jaume Sanahuja Castellà	JAUME DEL BOIRA

AVINGUDA DE CATALUNYA

	Salvador Torroja Huguet	
19	Jaume Dalmau Miró	POLACO.

1.– Els noms dels carrers i dels propietaris corresponen al mes d'agost de 1978

MANUEL MOLAS i PADRENY

14 DE GENER (RAVAL DE SANT JOAN)

1	Antoni Miquel Sans	ANTONI GARDELA. Panificadora Cameta de Valls
3	Ramon Poblet Rosanes	CORRAL I HORT DEL FELIP.
5	Cooperativa Vinicola	SINDICAT AGRÍCOL. Maldà
7	Josepa Esteve Esteba	CARBÓ. Lloreta
9	Mercè Roig Roca	SALADA. Corral de Bestiar
11	Ajuntament	ESCORXADOR.
13	Josep Andreu Queral	HORT DEL CORS.
15	Ricard Potau Roca	MARTI XINO. Bleto
16	Francesc Barrabeig Alsina	BALANDRA. Mamadits. Corona
18	Ramon Bonet Veciana	RAMONET DELS OUS. Panxa. Calafo
19	Joan Miquel Sans	CARRETER DEL GARDELA. Boter Diego
20	Joan Bonet Figueres	JOAN DELS OUS. Masienca-Casiro
21	Emili Mateu Mateu	CANO. Bar Biela - Cafè
23	Emili Mateu Mateu	CANO. Jaume del Piano - Baturra - Barraquetes
24	Salvador Terés Ribas	SALVADOR DEL PIRA. Jaume del Pira
25	Emili Mateu Mateu	CANO. Ventura Ninyo-Marqués
26	Rosa Badia Martí	CARDÓ. Hostaler
27	Joan Potau Ferré	POTAU.
28	Ricard Potau Roca	BARROT. Carol
29	Joan Potau Farré	POTAU. Xino. Esperenço
30	Lluïsa Orga Sol	JOSEPET DEL FELIP. Bruno
31	Teresa Veciana Ametlle	SERRALLER. Sargantana Demetrio
32	Ramon Miquel Poblet	BASTER. Bernadet
33	Joaquim Civit Civit	PEONER. Miquel del Moliner
34	Mercè Giné Mateu	ENRIC DE SANTA COLOMA. Miquel de l'Engràcia. Claret
36	Josep Plana Llort	MIQUEL-FERRER. Milionari
37	Enric Freixes Bonet	FERRER DEL BOTJA. Peres Petit. Carles del Pellaire. Pau del Ballart
38	Josepa Plana Anguera	BOLDÚ
39	Pilar Cots Vilà	PEP DEL SINDICAT.
40	Emili Mateu Mateu	CANO. Corral. Paleta
42	Andreu Mateu Castellà	XANCARRAT DEL CANO. Garatge
43	Enric Freixes Bonet	BOTJA.
44	Emili Mateu Mateu	CANO.
45	Andreu Mateu Castellà	XANCARRAT DEL CANO.
46	Emili Mateu Mateu	MAGATZEM DEL CANO.
47	Maria Rosa Serra Briansó	SIBINO
49	Maria Vidri Llort	PALLARÈS.
51	Montserrat Fusté Blanc	PALLEJÁ. Cordes
53	Emili Mateu Mateu	CANO. Pere Boig
55	Emili Mateu Mateu	CANO. Turià
57	Francisco Tarroja Ventura	LAIO. Vitanya
59	Joana Plana Berengué	LAIO. Xurriu
61	Francisco Tarragó Ventura	LAIO. Figurines. Amions
63	Emili Mateu Mateu	CANO (fàbrica)

CARRER DE LES ERES

2	Anna Dalmau Miró	POLACO. Musset
4	Jaume Rull Badia	CARDÓ.

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

6	Maria Fruitos Masalles	JOAN DE LA JÚLIA. Gravat del Valent. Xepis
8	Joan Anglès Farré	PERE DE PIRA. Cansalada
10	Andreu Solé Molas	TUSET. Cabaler del Tardiu
12	José Gimeno Jovani	GIMENO. Maria del Blanco. Sopis
14	Manuel Molas Padreny	MOLAS
16	Ramón Marimon Sabidó	CISTELLER.
16	Miguel Torres Berengue	BELLTALL. Jaume Polaco - Mitjanet.
20	Josep Mialet Badia	PETIT DE VALLS. Cabaler del Baster
22	Montserrat Miró Marimon	VALENCIANET. Pere Sebastià
30	Tomàs Les Civit	TOMÀS DEL GARBI
1	Joan Torné Bonet	MAGATZEM DEL BEATO
3	Pere Sendra Nuet	SENDRA
5	Joan Sendra Dalmau	SENDRA
7	Virginia Martí Cots	TONET DEL TRONXO. Ernesto. Enganyot
9	Pere Sendra Dalmau	PALLISSA DEL SENDRA
11	Gabriel Farré Fontanillas	BIEL. Beato de les Eres

PASSEIG DEL GENERALISSIM (DEL VIII CENTENARI)

2	Francesca Magre Farré	PAQUITA DEL BANC. Aprenent
4	Josep Castellà Torres	CASTELLÀ.
6	Antoni Miró Badia	RABASSA. Senyora Elvira. Berro i Xafarot
8	Josep Padreny i Teixidó	PEPO. Llavi Tallat
10	Antoni Bonet Potau	ANTONI DEL GARROFA. Bernat Balsells
12	Ramón Tardiu Mateu	CULOT.
14	Joan Roca Civit	GROC. Canela
16	Raimunda Roca Civit	GROC. Jacob
18	Antoni Mateu Poblet	ANTON DE LA SOCIETAT. Barrusca
20	Antón Llorach Llauradó	MOSSÈN JOAN. Cabaler del Sis Lliures
22	Josep Maria Magre Farré	BANC. Marino
24	Ramón Vidri Llort	RAMON DEL PALLARÈS. Menyo.
26	Ramón Torné Poblet	VENTURA DE LA MARTRA. Revertor
28	Josepa Espelt Iborra	PEP DEL VENTURETA. Siscot
30	Joan Potau Vendrell	ROSET
32	Consolació Torné Orpinell	MARTRA
34	Adela Padreny Farre	MORITO - Joanito Anita
36	Antoni Gine Recasens	FIGUERES
38	Joan Bonet Potau	GARROFA. Vivo.Taberna
1	Antoni Badia Sendra	CORRAL DEL MARINO. Cementiri (Tomba de cal Palau)
3	Josepa Queralt Cortada	MANESCAL. Queralt
5	Amadeu Roca Bonet	AMADEU. Seco
7	Nuria Freixes Clarasó	NURI DEL FREIXES. Adset
9	Moises Mariano Torrelles	MOISÈS. Purré.
11	Lluis Poblet Rosanes	CORRAL DEL FELIP

CARRER MAJOR

2	Miquel Cantó Pifarré i Josep A. Cantó Pifarré	ARNET
4	Ramon Nuet Solé	BARBER. Pastisser de la Engracia
6	Josep Almenara Barrot	GALLET, Escolá i Gallet
8	Celestí Aluja Plana	ESCARRER
10	Laura Talavera Bonet	TALAVERA. Pillart

MANUEL MOLAS i PADRENY

12	Maria Queralt Cortada	GRIS
14	Joan-Josep Tous Arnavat	TOUS
16	Josep Lloses Fornés	LLOSES. Barrot
18	Josep Lloses Fornés	LLOSES. Sec
20	Pere Sabidó Vilá	JUANITA. Senyor Miquel. Victor
22	Josep Carbonell Orpinell	XANERO. Espinac
24	Ramón Giné Terés	NEGOCIANT.
26	Ricard Badia Martí	RICARDO DEL PALETA. March
28	Benvingut Bonet Carbonell	PORTELLA. Garbí
30	Antoni Iborra Rovira	ESCORÇA. Salieta. Capellanet
32	Jordi Montseny Farré	XAMORA.
34	Francisco Tarragó Ventura	TARRAGÓ. Laio
36	Josep Miró Vendrell	FUSTER DE L'ALIGA. Valenti Padreny
38	Floramante Bonet Ametlla	CADET. Forn Petit del Negociant
40	Arseni Aluja Panades	ARSENI. Forn Gran del Cano
42	Jaume Veciana Fusté	CLARET. Sastre
44	Joan Teixidó Escoda	JOAN DEL NEN.
46	Cooperativa Vinicola	CAFÈ. Belltall.Corcat. Oli i Hort
48	Maria Cabestany Carbonell	XANERET. Sra. Antonia (mestra)
50	Joana Segarra Bonet	PARRELL
1	Joan Torres Fornés	TORRES. Júlia, Regató
3	Josep Tarragó Espanyol.	PEP DEL PANSELLA. Melena Amións
5	Josepa Padreny Civit	PEPETA SEBIO. Bonic del Boira
7	Ramon Escoda Potau	COIX.
9	Maria Tarragó Verdú	TANO. Adset
11	Lourdes Sanahuja Canti	PERES. Guimerà
13	Joan Vendrell Anguera	ANGUERA. Tricot. Manescal
15	Damià Rosanes Roselló	DAMIANET. Manco del Magre
17	Josepa Bonet Teixidó	FELIS
19	Antonio Miró Badia	RABASSA
21	Magdalena Miró Arnavat	VALENTI. Bedera
23	Josep Torné Serra	PEP DEL FORN. Negre Greoles
25	Joan Casañes Llargues	CASAÑES. Boldú. Garrut
27	Ramón Rosanes Vinadé	FELIP. Ramonet del Felip. Pixerri
29	Josepa Alió Giné	SASTRE. Pastor. Manescal de Cabra
31	Salvador Cantó Giné	VENTURETA. Café
33	Maria Vinadé Torné	VILAPLANA.
35	Dionis Campá Vives	VINYETA. Metge, Sr. Farré
37	Josep Freixes Bonet	PEP DEL BOTJA. Llauradó. Rabassa
39	Concepció Berengue Tares	CONXITA PIUPES. Pansella
41	Joan Freixes Clarasó	FREIXES. Brillante. Roset
43	Joan Sans Vinadé	DIEGO. Gravat.
45	Teresa Clarasó Teixidó	CLARASÓ. Pelegrí
47	Antoni Torné Tarragó	CISTELLER. Sebio
49	Emilia Panadés Bonet	CUBÉ
51	Joan Sans Vinadé	DIEGO. Reixats
53	Josep Rosanes Farré	HEREU DEL FELIP
55	Josep Compte Llort	MENA. Joanet del Hostaler

PLAÇA DEL PADRENY

1	Joan Bonet Duch	CAFÈ DEL CENTRE
2	Antoni Vidri Llort	ANTÓN PALLARES. Mariano Tafarra
3	Rosa Tarragó Bonet	BORRETES

MANUEL MOLAS i PADRENY

4	Mateo Vellvé Gibert	FARMACIA. Cine Torero i Renyé.
5	Serafina Farre Amill	FARINES
6	Ramón Giné Farré	SAVIDÓ
7	Maria Jove Padreny	FESOL
8	Loreto Sans Torné	SATURNO.
9	Josep Roselló Rosanes	SEGARRENC. Torero. Lluis
17	José Garcia Garcia	MOSSO DEL BOT. Salieta
18	Mercé Tarragó Elies	SABATER. Isidre. Masover
19	Maties Huguet Segura	OLIAIRE. Padreny
20.	Ramón Giné Farré	AMIC.
21	Ramón Giné Tarés	NEGOCIANT. Solivella
24	Pere Sabidó Vila	PERE BERNAT. Dessonçes
25	Pere Sabidó Vila	PERE BERNAT. Porgueres
26	Antoni Torné Tarragó	CISTELLER. Xurri. Bufa
27	Maria Teresa Montserrat Güell	BUFA. Tafarra

CARRER HOSPITAL

4	Ignacia Badia Bonet	CORRAL BAPTISTA
6	Cooperativa	Teixidó - Belltall - Pauet
1	Josepa Badia Tarragó	TORRES DE ROCAFORT. Ullets i Posquies
3	Ajuntament	HOSPITAL
5	Jaume Tarragó Verdú	JAUME PANSELLA. Tano
7		CORRAL DEL MOIX
9	Jaume Tarragó Verdú	JAUME PANSELLA. Veco
11	Joan Bonet Vives	ESPERANÇO. Misericordia. Roca
13	Maria Tarragó Tarragó	VICENS DEL VECO
15	Joan Torné Bonet	BEATO. Ble
17	Ignacia Badia Bonet	IGNACIETA. Baptista
19	Josep Serra Saltó	PEP DEL QUADRES. Eixerit
21	Baltasar Sánchez García	BALTASAR. Tendeta. Tix

CARRER DE L'ESGLÉSIA

4	Isidre Tarragó Marsal	VAQUER. Daniel del Grec
6	Dolors Poblet Rosanes	FELIP
8	Magí Amill Cots	REVENEDOR. Adrogueret
10	Joan Morell Bonet	CALCES
12	Dolors Rosanes Magriña	BARBERET
14	Josep Maria Cortada Torres	BANDOLINO
1	Arseni Aluja Panadés	ARSENI. Estanquer. Cintet
3	Aurora Clarasó Cantó	CLARASÓ
5	Rosa Amoros Marsal	Sastre Pelegrí. Ble

PLAÇA DE L'ESGLÉSIA

1	Ajuntament	CASA DE LA VILA
2	Francesc Alsina Fontbotè	HIGINIA. Adset. Diego. Peixateria
3	Antoni Vidri Llort	MOLÍ PALLARÈS
4	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS. Domingo del Pastor
5	Maria Pous Duch	GIBERT - Torroja.
6	Josep Amorós Vinade	TECLO

7	Joan Gibert Figueres	BONASTRE. Muntanyes. Jaume del Duch
8	Damià Rosanes Ginè	DAMIÀ DEL FELIP. Arnet
9	Josep Tarragó Freixes	BORRES
10	Rosa Pous Freixes	CÍLIO. Joan del Torroja
11	Joan Freixes Clarasó	FREIXES. Clarasó
12	Lluis Savidó Roselló	LLUÏSET. Pepet del Gardela. Farmacia. Matamosques
13	A. Josep Freixes	
14	Dionis Campà Vives	VIÑETA. Xamora. Metge Farré
15	Jaume Rull Torné	RUTLLAT
Cases desaparegudes (ara Plaça)		Calafo Jaume Gil Garrut. Marquès Trompo. Cobertora
16	Joan Llobet Ballesté	PEQUENYO. Bartomeu
17	Església	
18	Església	RECTORIA. Fossar
19	Joan Clarasó Sala	SALA
20	Joan Freixes Clarasó	CORRAL DEL FREIXES
21	Manuel Rull Cots	CORRAL DEL MARQUÈS.
22	Maria Generès Plana	METGE VELL. Belluga. Telèfons

CARRER INDÚSTRIA

4	Angela Miró Esplugas	ANGELETA DEL CARRETER. Llorens peoner. Quadres
6	Antonia Pons Teixidó	CELESTINO. Alau
8	Jaume Duch Bonet	NOFRE. Jeroni
10	Maria Fontanals Vives	VIVES
12	Ramon Rosanes Vinadé	PARXELIS. Ros Dolent
14	Joan Fabregat Tardiu	MOSSEGAT. Mossegat del Llop
16	Antoni Mateu Dejoan	GORI Sisquet del Veco-Montseny
3	Josep Civit Espinach	GARBÍ. Cardó
5	Manuel Vallet Carbonell	ESPARDENYER. Casamitjana
7	Joan Panadés Teixidó	JOAN DEL COSME. Perdut
9	Teodoro López Martos	TEODORO. Magí del Torres

AVDA. JOSE ANTONIO (AVINGUDA DE LA CONCA)

5	Jaume Ballesté Gabarró	ALABASTRES BALLESTÉ.
7	Celestino Aluja Plana	ALUJA.
9		ERA DEL SALAT.
11	Joan Bonet Bonet	MASSAGUER.
13	Ramon Magre Nuet	FERER DEL MAGRE. Cristo Senyor
15	Joan Borrás Vidal	MASSET
17	Antón Miró Sendra	AMPÀS
19	Isidre Casellas Ballestè	MORERA. Caputxi.
21	Joan Grau Guardia	RACONO. Sensanques
23	Josep M. Tarragò Elias	RABACO
25	Isidre Mas Puig	PINTOR. Petarrer
27	Joaquim Tous Tarragó	TOUS. Vilá. Ballart
29	Josep Tardiu Potau	MOSTELA. Guerxo del Marquès
31	Pere Potau Teixidó	CIMENT DE LA MARI

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

33	Cooperativa Vinícola	BODEGA DE LA COOPERATIVA
35	J. Josep Tous Arnavat	MAGATZEM DEL TOUS
37	Magdalena Giné Tarés	ALABASTRES ARCANGIOLI.
39	Josep Rull Barbens	SIMEÓ
41	Ramon Espelt Iborra	BAR DEL ESPELT
43	Josep Rull Barbens	SIMEÓ
45	Emili Cortada Pons	XEPIS
47	Emilia Miquel Panadés	ALABASTRES CORTADA - Rull. Bar
49	Jaume Duch Fabregat	SOLAR DEL MOIX
51	Isidre Magre Mestre	TRONXO
53	Daniel Giné Sanahuja	SOLAR DEL NEGOCIANT
55	Varis propietaris	URBANITZACIO "MARTÍ L'HUMA"
2	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS
4	Rosa Miquel Miquel	GARDELA
6	Joan Badia Talavera	FERRER DE LA SIÓ. Cabalè Gris. Baster Pepo. Rossinyol.
8	Bruno Arnavat Alió	BRUNO. Aluja
10		
12		DARRERES DE CASES DEL PASSEIG
14		
16	Salvador Cantó Roset	SALVADOR DEL VENTURETA
18	Josep Cantó Roset	PEP DEL VENTURETA
20		DARRERES DE CASES DEL PASSEIG
22	Francisco Carrocondo López	CÍSCO DEL NOFRE
24		
26		DARRERES DE CASES DEL PASSEIG
28		
30		
32	Isidre Mateu Bonet	ISIDRE DE LA JÚLIA.
34	Alfred Pijoan Giné	ALABASTRES ALFREDO.
36	Alfred Pijoan Giné	ALABASTRES ALFREDO. Batlle i Morera
38	Antoni Miquel Sans	ALABASTRES MIQUEL
40	Josep Lloses Balleste	LLOSES
42	Emili Mateu Mateu	SOLAR
44	Ajuntament	CLÍNICA RURAL I CASA DEL METGE

CARRER DEL LLIRI

2	Josep Tous Arnavat	CORRAL DEL TOUS
4	Magdalena Teixidó Escoda	ROS DE LA MAGINA. Merder. Coc
6	Ramon Contijoch Vila	RAMON DE MONTBRIÓ. Matabous
8	Francesc Tarragó Vidal	NINYO. Fornaret
10	Florenci Aluja Plana	FLORENCI DEL ALUJA O ESCARRER. Pixerri
12	Josep Duch Torres	CORRAL DEL GASPARO. Xamora

CARRER MARCONI

2	Albert Talavera Bonet	CORRAL TALAVERA. Pillart
4	Joan Carbó Esteve	CARBÓ. Corral del Guimerà
6	Josep Gasol Domingo	PEPITU DEL VALETÍ. Forn del Boira
7	Joan Duch Torres	CARNISSER - Corral del Xamora - Bot

MANUEL MOLAS i PADRENY

3	Isidre Duch Bonet	NOFRE. Rosaria. Maxot
5	Abdon Tarés Mateu	ABDON.

PLAÇA MÀRTIRS (ESTUDI)

1	Josepa Tarragó Español	ANGELINA. Maxull i Ferrer de Tall
2	Lluis Poblet Rosanes	LLUIS DEL FELIP. Gasparó
3	Josep Montserrat Roig	PEPITO BASTER. Sabater del Cinto
4	Joan Torres Fornés	TORRES. Sra. Francisca (Farmacia). Raspall
5		ARNET
6	Jaume Cantó Pifarré	SUPERMERCAT. Corrals de L'Arnet
7	Magdalena Potau Bonet	MANTE. Boter
8	Francesc Forn Orga	ANGELET. Benito
9	Caixa de Pensions i Estalvis	"LA CAIXA". Estudis (escoles)
10	Ramon Roig Roca	SALAT - Salat - Ceballot

CARRER MONTURIOL

2	Joan Bonet Duch	PLANOT
4	Tomàs Tarragó Freixas	TOMAS DEL BORRES - Rebequet
6	Celerina Marti Perellada	PARAIRE
8	Antonia Vinadè Torné	VILAPLANA. Mariquildo
1		
3	Cooperativa	CAFÈ I SALA D'ESPECTACLES.
5	Rosa Bonet Duch	CORRAL AMADEO
7	Antonia Bonet Tarragó	ANTON DEL ESPERANÇO. Conesa. Trempa poc

CARRER DE NARMES

2		CORRAL DEL PARAIRE
4	Serafina Urpinell Bosc	SERAFINA DEL GARBÍ. Magre
6	Adelaida Vidal Miró	NINYO. Sixto. Clarassó (barberia)
10	Joan Travé Aluja	JOAN DEL ROS. Culot
8	Jaume Miró Vilà	JAUME DEL SOLIVELLA. Jaume Cristòfol
12	Antonio Bonet Cortada	ANTÓN DEL ESPERANÇO . Ganyot
14	Joan Clarasó Teixidó	ANTÓN DEL CLASASÓ.
16	Benvingut Bonet Carbonell	PORTELLA.
18	Maria Nuet Massó	FART DE TRUMFOS.
20	Joan Mateu Bonet	FAVOTA
22	Jaume Fonés Saltó	PORGUERETES.Ventura. Solivella. Porgueres
24	Ramon Balsells Civit	RAMON NADAL. Compte
1	Antoni Manresa Barrufet	MANRESA. Isidre Tronxo M. Serraller Mariquildo
4	Gumersindo Cortada Torres	BANDOLINO. Favota. Josep Arnet
5		Darreres de casa
7	Miquel Mateu Serra	PITXO
9		Darreres de casa
11	Antoni Fontanals Bonet	ANTONET DEL OUS. Felisseta
13		CORRAL PANSELLA
15	Jaume Martí Tardiu	BASSIVER
17	Jaume Bonet Bonet	JAUME DEL PLANOT. Llaner

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

19	Josep López Carrasco	PEONER. Borratxada
19	Bis " "	PEONER. Sisquet del Xarrina
21	Joan Saltó Gustem	FATXENDA.
23	Joan Gibert Roset	ALEIX.
25	Francesc Mialet Badia	PETIT DE VALLS. Domingo del Baster
27	Joan Miró Vila	SOLIVELLA
29	Joean Orpinell Bosc	LLARG DE MONTBRIÓ.
31	Enric Sabaté Muntañola	SOLANES. Pixerri
33	Joan Saltó Gustems	FATXENDA. Ramón del Vicens. Xafanasos
35	Antoni Veciana Bonet	CIÓ DEL SALAT

CARRER DEL NORD

2	Josepa Queralt Cortada	ALABASTRES ROE. Olla del Gris
4		SOLAR DEL TORROJA. Molí
6		SOLAR DEL BONET
8	Josep Ant. Pardina Almerge	PINTOR BONET. Hort del Magre.
10	Joan Serra Bove	SERRA. Carlos de la Pica
12	Anna Duch Plana	SERRA. Manuel de la Pica
14	Josep Borrull Borrull	BORRULL. Pere Boig
16	Agna Duch Plana	SERRA. Enxancarrón de la Pica
18	Antoni Bonet Martí	BONET. Coix de la Pica
20	Joan Serra Mateu	BOTET. Ventura
22	Joan Teixidó Miró	REBAQUET. Cagaduros. Jaume del Nen
1	Ajuntament	PISCINA MUNICIPAL
3	Nuria Claparols Rodriguez	GERMANS AMETLLA. Garrofinyo
5	Enric Padreny Grau	TUDÓ
7		CORRAL DEL BONET
9		CORRAL DE L'ADROGUERAT
11		FÀBRICA DE REFRESCANTS "PATU"

CARRER NOU

2		Porta accesoria
4	Lluis Olivé Torres	LLUIS DEL PANXETA. Busset
6	Joan Rull Giné	MAS DEL BIEL. Vallet
1	Gabriel Rull Rosanes	MAS DEL BIEL. Joanet de la Pica. Jomí
3	Francesc Carricondo López	CISCO DEL NOFRE. Fusteret
5	Damià Rosanes Roselló	DAMIÀ DEL FELIP - Josepet. Pau del Duch - Viló

CARRER ORIENT

1	Joan Casañas Llegues	CASAÑAS. Ferrer de la Parra
3	Francesc Carricondo López	CISCO DEL NOFRE. Alabastres Carricondo
		També hi havia les cases de:
		Porgueres. Rutlladet
		Belga. Mitgeret
		Corral del Mena
		Corral del Pau del Ros
5		SOLAR CARRICONDO
7		SOLAR DE MARIA QUERALT

9	Joan Masague Pagés	ESCULTOR
11	Isidre Beltran Companys	ISIDRE DEL SERENO
6		HORT DEL GUIMERÀ
8		HORT DEL SANAHUJA
10	Enriqueta Rodriguez Baste	FUSTERET
12	Félix Quiles Martinez	QUILES
14		SOLAR DEL CLARINET
16	Joan Moreno Garcia	MORENO

CARRER DEL ROSER

2	Josep Morell Guardias	CALCES
4	Ajuntament	TORERO. Oliva
6	Dolors Clariana Orpinell	(BARCELONA) . Musset
8	Joan Bonet Potau	GARROFA. Xoxo
10	Josepa Bonet Llort	GARROFA. Comerç de safrà. Paio
12	Antoni Miró Ricart	ANTON DEL SOLIVELLA. Pixerri
14	Josep M. Fusté Blanch	XÀS
16	Magí Amill Cots	AMILL
18	Antonia Pons Teixidó	PIANO. Alietes
20	Joan Bonet Bonet	MASSAGUÉ. Senyorito
22	Irene Arnavat Rovira	ARNAVAT
24	Joan Barrot Rodriguez	CORCAT
26	Josep Rovira Rull	ROVIRA. Damiano
28	Josep Rovira Rull	ROVIRA. Maria del Sabater
30	Joan Rull Giné	MAS DEL BIEL. Suau
32	Rosa Vilá Caselles	ROSA MORERA. Isabel del Ampàs
34	Ramiro Fornés Mateu	PAIO.
36	Josep Sabido Roselló	TELÈFONS. Sargantana
38	Josep Sabido Roselló	PERET DEL LLUIS. Moreno
40	Amadeo Roca Recasens	PAU MORENO
42	Josepa Queralt Cortada	MANESCAL
1	Ramón Rosanes Vinadé	FELIP Barberet - Gardela
3	Antoni Mateu Tardiu	ANDREUET. Miquela
5	Joan Talavera Badia	FORNARET. Fornaret - Teresa Masover Borrás
7	Josep Sans Sans - Abdon Vinadé Padreny	BORRÁS. — Borrás - Xino
9	Ramón Mateu Pijoan	RAMON DEL SOLÉ. Rellotjera
11	Jaume Mateu Fontanals	JAUMET DE LA MADRONA. Reinyé
13	Antón Badia Sendra	MARINO
15	Joan Vendrell Anguera	CORRAL DE L'ANGUERA
17	Antonia Serra Ferrán	SANT CRISTET
19	Brígida Veciana Carbonell	SERRALLER
21	Simeón Debat Capdevila Josep Mauri Pons	PEIXET
23	Maria Tarragó Verdú	TANO. Llorach
25	Francesc Pijoan Bacardí	CÍSCO DEL VALENT. Carreres
25	Isidre Tarragó Saltó	BORRES. Arnet
25	Josep Torné Serra	PEP DEL FORN - Cec del Jornada Ignasi del Punxó

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

CARRER DE SANT FRANCESC

2	Antoni Mateu Dejoan	GORI. Castanyer
4	Josep Pijoan Bonet	VALENT.
6	Maria Duch Bonet	NOFRE.
8	Maria Llobera Balleste	ESGARRAPÍ
10	Josep Civit Balsells	CIVIT. Quitxé.
12	Joan Vendrell Anguera	PUS. Pus Mariagna
14	Isidre Balsells Civit	ESTEROT
16	Joan Balsells Miró	BALSELLS - Jaume d'Ollès - Piupes
18	Isidre Beltran Companys	ISIDRE SERENO. Pep del Sislliures
20	Emili Miquel Rodriguez	EMILI PALETA. Hel.lena
22	Agusti Contijoch Calvet	PIUPES. Pataix
24	Josep Garcia Garcia	MOSSO DEL BOT. Santana. Gilet
26	Jaume Roset Ricart	FIDEUER
28	Joan Plana Vidal	TOTO. Manuelasso
30	Andreu Martinez Martinez	ANDRES. Mau
32	Bartolomé Martinez Martinez	CILIO. Conquet
34	Carmen Bonet Ferré	PORRUT
	Carrer Nou	CASA PEQUEÑO
36	Antón Bové Carbonell	ROMEU - Maria Teresa i Romeu
38	Antonio Magre Guardia	TRONXO. Massianet del Tronxo
40	Josep Cabestany Molas	PATAIX. Cabaler del Cendra
42	Josep Puig Torné	PEP DEL SIS LLIURES. Ceba. Pere d'Ollès
44	Eduard Almenara Barrot	EDUARD DEL GALLET. Rabassa. Posquies
46	Rossend Travé Badia	ENXANCARRON. Alionet
48	Ramón Bacardi Bonet	PORTELLA. Solé
50	Cosme Marti Trilla	RODA.
52	Enric Freixas Bonet	BOTJA. Sis Lliures
54	Adolf Pijoan Giné	ROSSINDA, Pussós.
	Carrer Nou	RAJOLER. Antón del Boter
56	Gil Bonet Castallá	GIL DEL PERDUT. Pastor
58	Manuel Moles Alió	MANOLO. Garranxina
60	Joan Torné Bonet	BEATO. Fafo
62	Tardiu Borras	PASQUAL, Perpetu
64	Josep Plana Mateu	TOTO
68	Francesc Vallet Sabidó	CÍSCO JORDI, Moreno, Panissola
70	Francesca Rovira Rull	JAUMET DEL PIANO. Llorens del Moliner
72	Francesc Sabido Tarragó	MATALASSER. Maldà
74	Miquel Plana Miralles	CÍSCO DEL JORDI. Maldà
76	Ramona Rodriguez Fonoll	FORASTER.
78	Pedro Romero Garcia	PEDRO ROMERO. Garrut del Jordi
80	Ramón Poblet Rosanes	PIGAT DEL FELIP
82	Antoni Tarragó Padreny	TROMPO. Joan de Llorach
84	Isidre Fornés Prous	PORGUERES
86	Josep Plana Llort	CORRAL DEL MIQUEL FARRE
90	Teresa Torroja Huget	MENJAPEDRES
92	Hermini Gonzalez Zúñiga	HERMINI. Toto, Balancer
1		CORRAL DEL SALAT
3	Caixa de Pensions	
5	Pau Veciana Carbonell	CORRAL DEL PAUET DEL SERRALLER
		Corral del Garrofa
7 al 19		CORRALS
21	Ramón Escoda Potau	COIX
23		CORRAL ALEIX

25	Josep Puig Torné	CORRAL DEL SISLLIURES
27 al 29		CORRALS.
31	Josep Tarragó Miquel	PANSELLA
33	Josep Magre Guardies	TRONXO
35	Josep Roselló Rosanes	SEGARRENC
37	Antoni Fontanals Bonet	MAGATZEM DEL PORTELLA. Jordana
39	Jaume Recasens Bonet.	MIXÓ. Cabaler del Planot
41		CORRAL DEL PITXO
43	Ramon Rabadá Trilla	RABADÀ. Joan del Gardela
45-47-49-51	Darrera de les Cases Carrer Nou	GROS DEL PAIO
53	Ramon Bonet Veciana	MAGATZEM DELS OUS. Perico
55	Enric Furné Orga	ENRIC SANTA COLOMA. Paio
57	Joan Torné Bonet	BEATO (Beato i Pantinador)
59	Corral Esperanso	CORRAL DEL PARRELL
61	Montserrat Miquel Miquel	VALENCIA. Gardela. Correo
63	Jaume Duch Fabregat	MOIX. Xafarot - Xoxo.
65	Isidro Tarragó Marsal	VAQUER. Corral del Cors
67	Ajuntament	DARRERA DEL HOSPITAL i PEIXATERIA
69	Jaume Rodriguez Fonoll	FORASTER. Baldomero

CARRER SANT JOAN

2	Ricard Potau Roca	RICARD PAU MORENO. María Barrot
4	Porta de cal Hostaler	
6	Joan Miquel Sans	CARRETER GARDELA. Rosa Cagarra
8	Joan Miquel Sans	CARRETER GARDELA. Cors
10	Juan Bonet Figueras	JOAN DELS OUS. Masienca
12	Ramon Bonet Veciana	RAMONET DELS OUS. Cortés, Calafo i Panxa
14	Carolina Bonet Guardias	FONOLL
16	Rosa Rull Barbens	SIMEO. Balandra
18	Antoni Vidri Llort	CORRAL DEL CABRONET
20	Jaume Balsells Civit	NADAL
22	Lluís Fabregat Mullerat	LLUÍS DEL GASPÀ. Nen
24	Francesc Sabidó Tarragó	CÍSCO MATALASSER. Baster
26	Josep Vidri Llort	PEP DEL PALLARÈS. Pauserra
28	Marcelino Farré Vinadé	LLENES. Marcelí Carraxo. Paio
30	Cosme Albaigés Bonet	COSME FONOLL - Cafè del Curcat, Paio i Sindicat de Vinicultors.
32	Antoni Montcusi Forn	ANTON DE VALLVERT. Sindicat de Vinícultors
34	Ramón Roig Roca	SALAT. Cego
36	Antoni Bonet Duch	ANTON PLANOT. Jaume del Duch. Cilio
38	Joan Giné Poblet	DUCH
40	Rectoria	LES MONGES
42	Joan Giné Poblet	CORRAL DEL DUCH. Molí Arnet
44	Jaume Fernández Matas	AGNES DEL COBERTORA. Garrut del Batista
46	Joan Mateu Talavera	BOT
48	Joan Tarés Ribas	PIRA
50	Joan Travé Aluja	PAU DEL ROS. Llumaner
52	Ricard Sabidó Tosas	PAULETO
54	Ramon Ballart Serra	RAMON DEL MAS
56	Joan Mateu Talavera	CORRAL DEL BOT

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

58	María Nuet Solé	MAGI FART DE TRUMFOS
60	Inés Civit Travé	BIEL DEL JORDANA. Blai
62	Josep Maria Esteve Tudó	SAFRANER. Morell
64	Josepa Aluja Prats	ALUJA. Puig
1	Antón Espinach Contijoch	GARBÍ
3	Joan Miquel Sans	MOBLES CORTADA. Església de Sant Joan
5	Josepa Badía Tarragó	TORRES DE ROCAFORT. Catarina. Pere Mestre de Cases
7	Irene Sanahuja Mateu	SANAHUJA
9	Josep Andreu Queralt	CORS
11	Bartolomé Martinez Martinez	BARTOLO. Pagés. Capdevila
13	Andreu Maroño Romera	MEROÑO, Joan del Gris. Calafo
15	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS. Cabronet
17	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS. Palau
19	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS. Molí del Palau
21	Jordi Bonet Duch	JORDI PLANOT. Xurri
23	María Generés Plana	METGE VELL
25	Manuel Rull Cots	MANEL RUTLLAT. Marquès. Balandra. Groc
27	Ramon Tardiu Novell	PERPETU
29	(María Compte Llort) Gil Bonet	COMPTE. Pepet del Gardela. Forn dels Rics. Xamora.
31	Joan Clarasó Sala	SALA
33	Daniel Giné Plana	DANIEL DEL DUCH. Tomaset
35	Josep Jové Padreny	GILET. Enxancarrón
37	Josep Ametlla Miró	AMETLLA. Ventura Dessonses
	Corral de l'Aluja	

CARRER SANT ROC

2 a 12	Darreres	
14	Josep Pons Tous	PEP DEL PLA. Portella. Oli
16	Carles Fuentes Castellanos	FUENTES. Esmarjac. Cap Blanc
18	Josep Beltrán Companys.	BELTRÁN. Muda
20	Corral Mossèn Joan	
22	Jaume Contijoch Vila	CORRAL PERE GRAU
24		Hospitaler
26	Antoni Mateu Dejuan	GORI Joan de la Son
28		Tomás del Solé. Morebo
30		Salvador de Pira. Llort.Guixa
32	Carles Llobera Canela	CARLES DE LA CARMA. Adset
34	Josep Tous Tous	PEP DEL TOUS. Pau del Pei
36	Josep Torroja Huguet	FERRER. SARGANTANA
1	Darreres	
3	Ramón Rosanes Vinadé	GROC
5 al 11	Darreres	
13	Martí Gabarró Bonell	MARTÍ XINO
15	Antonia Plana Mateu	ANTONIA TOTO
17	Joan Fabregat Tardiu	MOSSEGAT
19	Joan Padreny Canela	JOANET DEL SEBIO
21	Rosa Segarra Gabarró	ROSET. Cordes
23	Carles Fuentes Castellanos	FUENTES
25	Anton Llorach Llauradó	MOSSÈN JOAN
27	Anton Llorach Llauradó	ANASTASSIA. Alionet

MANUEL MOLAS i PADRENY

29	Corral del Biel	
31	Correl del Marino	

TRAVESSIA SANT ROC

4	Carmen Dejuan Teixidó	GORI
6	Raimunda Ametlla Pijoán	MAGI PANXA
1	Angelina Plana Queralt	FLAVIÀ MALDÀ. Taverna. Rovira
3	Maria Miquel Gatell	CALULL. Ermità
5	Guillem Martinez López	BARCELONA. Císco Xanero
7	Josep Mateu Canela	BROMO
9	Teresa Fonoll Capdevila	PÍFARO
11	Josep Beltran Companys	BELTRÁN. Xanero
13	Manuel Vallet Carbonell	MANEL ESPARDENYER

CARRER SANTA LLÚCIA

2	Ramón Bez Masip	JABALÍ. Rosita del Salat. Clarassó
4	Pere Vallverdú Valls	CUNYAT DEL BOT. Mixó
6	Manuel Esplugas Serra	CLARINET. Roset
8	Joan Miró Companys	JOAN MOLINER. Josep Arnet. Moliner
10-12	Miquel Miró Companys	MIQUEL MOLINER. Moliner Sta. Llucia. Blanco-Gris.
14	María Queralt Cortada	
16	Joan Padreny Farré	SEBIO. Matalot
18	Josep Balsells Escoté	PEP D'OLLÉS. Farines
20	Rosa Vinadé Vinadé	TIX
22	Inés Civit Travé	BIEL JORDANA. Blai
24	Domingo Canela Tous	DOMINGO MAGIPONT. Estevet. Panseta
26	Corral Mariquildo	
28	Magatzem Damià Rosanes.	FUSTER BORRES. Fesol
1	Marina Fabra Vinadé	FABRA. Canuto. Maria Tavernera
3	Ladislao Gutierrez Gomez	XAPARRO. Pepo
5	Ladislado Gutierrez Gómez	XAPARRO. Pep Mena. Moliner
7	Joan Potau Solé	JOAN ROSET. Graller Vallet
9	Corral Maties i Vallet	
11	Joan Fornés Balsells	PONO
13	Teresa Mateu Briansó	NICOLAU. Andreuet
15	Valentí Serra Teixidó	QUADRES. Mariquildo
17	Corral del Cadet	
19	Corral del Quadres	

CARRER TÀRGA

2	Joan Clarasó Teixidó	CLARASO - Palau. Cases del Petit
4 al 18	Antoni Vidri Llort	PALLARÈS. Cases del Petit
20	Maria Miró Barbens	ESCULTOR. Ricart. Ferrer de la Parra. Fuster de l'àliga
22	Emilio Cortada Pons	XEPIS. Sanahuja
24	Josep Tardiu Plana	GUENYO
26	Josep Civit Bové	PEP NEGRE. Magatzem Bartomeu
28	Joan Aluja Panadés	BOTER ALUJA

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

30	Joaquim Canela Tous	MAGIPONT
32	Ramon Freixas Bonet	BOTJA
34	Josep Pons Barrot	TORROJA. Molí del Vallet
36	Josepa Queralt Cortada	CORRAL DEL PIRA. Olla dels Gris
38	Ajuntament.	GRUP ESCOLAR, Camp d'Esports i Piscina
40	Antoni Miquel Sans	ALABASTRES MIQUEL
1		
3	Darreres de cases	
5		
7	Josep Vidri Llort	PEP DEL PALLARÈS - Magatzem
9	Cooperativa	MAGATZEM. Magatzem Ricart. Molí l'Arnet
11 a 19	Darreres cases	
21	Antoni Balsells Miró	ANTON DEL BALSELLS. Cuberet
23 a 27	Darreres cases	
29	Emili Mateu Mateu	CANO: Sibino
31	Mercé Vilá Ballestá	GUIMERÀ
33	Josep Vilá Ballesté	GUIMERÀ
35	Magdalena Vallet Fusté	PERE JORDI. Panxa
37	Miquel Miró Companys	MIQUEL MOLINER. Josep Arnet
39	Magdalena Vallet Fusté	ARMENGOL. Jordi
41	Maria Queralt Cortada	CORRAL DEL GRIS
43	Antoni Forn Tuset	CORRAL DEL SALIETA
45 a 49	Darreres cases	
51	Joan Miró Companys	JOAN MOLINER. Bassó del Joc
53	Joan Tous Masagué	FABRA. Corral de l'Amic
55	Daniel Giné Plana	CORRAL DANIEL DEL DUCH. "Matadero" del Salat
57	María Miquel Gatell	CALULL. Gardela de la Palla.
59	Daniel Giné Sanahuja	NEGOCIANT. Magatzem Badera
61	Maria Farre Vilanova	MOSTELA. Col.legi del Turià. Corral del Xamora
63	Ramona Saperas Romeu	CORRAL DEL CULOT
65	Ramona Rosanes Magriñá	CORRAL DEL FELIP
67	Daniel Giné Sanahuja	NEGOCIANT
69	Antoni Miquel Sans	MIQUEL. Hort del Grec. Corral de Hel.lena
71	Antoni Mateu Dejuan	FÀBRICA DEL GORI. Gumersindo. Fàbrica

CARRETERA (AVDA. DE PEDRENYÀ)

1	Darrera	
3	Joan Giné Recasens	NICOLAU DEL DUCH
5	Antoni Giné Recasens	ANTONI DEL FIGUERES
7	Josep Plana Llort	MIQUEL FARRE
2	Cooperativa Vinícola	BODEGA
4	Pedro de los Mozos Sánchez	MOBLES-MOZOS

CARRER VERDAGUER

2	Joan Bonet Potau	GARROFA. Cabal i Vivó
4	Joan Giné Recasens	NICOLAU DEL DUCH. Mare de Déu
6	Jaume Teixidó Vives	SISLLIURES
8	Rosa Miró Travé	PETIT DEL PERES. Xumeu. Racono
10	Bruno Arnavat Alió	BRUNO. Bernadet

MANUEL MOLAS i PADRENY

12	Josep Plana Llort	MIQUEL FERRER. Magí dels Horts
14	Pere Potau Estrada	MARI. Corraló
1	Antoni Miró Badía	RABASSA. Molí Rabassa
3	Joan Magre Nuet	MAGRE. Cosme del Camell. Pela Espigues
5	Josep Barrabeig Alsina	BALANDRA. Tix
7	Josep Civit Llobera	CIVIT D'OLLÈS
9	Joan Vinadé Teixidó	FESOL
11	Josep Miquel Panadés	BASTER. Pere Sebastiá
13	Joan Badía Talavera	FERRER SILÓ. Pepo-Rossinyol. Cabalé Gris
15	Darrera de cara	
17	Pere Potau Teixidó	MARI. Jaume Gil. Miqueló
19	Antoni Potau Potau	ANTON CORRALÓ. Ric Nou
21	Maria Potau Plana	CINTO. Menós
23	Lurdes Baró Sans	CARALT
25	Roberto Cabestany Bové	ROBERTO. Llorenç del Patax
27	Teresa Molas Padreny	MOLAS. Rabasseta
29	Corral del Portella	
31	Antonia Civit Potau	SECUNDINO. Pequenyet
33	Rosa Canela Potau	CANELA.
35	Julián Sanchez Sanchez	JULIÁN. Esquitx. Bromo
37	Conrado Magre Elias	MAGRE. Rabaco
39	Isidre Miquel Ballesté	FILLETA. Trompo
41	Ramon Padreny Llauradó	LLAURADO. Santcristet
43	María Vinadé Teixidó	MARIA FESOL. Pere la Cilia
45	Antoni Roca Civit	GROC. Bonet
47	Antoni Miró Sendra	GRANJA AMPÀS. Era Farines

CARRER VERGE MONTSERRAT

2	Teresa Duch Poblet	MONJA. Mariano Sabater
4	Joan Panadés Teixidó	JOAN DEL COSME. Perdut. Antón del Planot
6	Manuel Vallet Carbonell	MANEL BARBER. Espardenyer Jordi. Vilá. Cinto
8	Joan Olivé Torres	PANXETA. Pau del Pei
10	Josep Pons Barrot	TORROJA. Romanones
1	Ramón Giné Farré	RAMON DE L'AMIC. Savidó
3	Lluis Sans Sans	LLUIS LAMPISTE. Perdut. Sancristo Llaneta
5	Teresa Roca Ballesté	JAUME FORASTE. Cisca del Coix. J. Guimerá

CARRER DE LA PAU

2	Carmen Bonet Farré	JUANITO ANITA. Porrut
4	Taller Alabastre Marimón-Torroja	
6	Morell-Sanahuja	ALABASTRES
1	Ramón Bové Tarragó	ROMEU
3	Adolf Andreu Padreny	METGE

CARRER BARCELONA

4	Alabastres Morell-Sanahuja	
6	Josep Aluja Freixes	TALLER ARSENI
8	Josep López Carrasco	PEONER
10	Francisco López Collado	CÍSCO PEONER

COGNOMS I RENOMS DE LES CASES

TRAVESIA CARRER BARCELONA

4	Joan Esteve Vilá	COLOM DE MONTBRIÓ
6	Samuel Orga Vilá	SAMUEL DE MONTBRIÓ

CARRER GIRONA

1	Enric Padreny Grau	"PATU"
3	Josep Cortada Blancafort	XEPIS DE BARCELONA
5	Josep López Balazote	LÓPEZ
	Jordi Masagué Pagés	JORDI ESCULTOR
7	Josep Borrull Borrull	BORRULL
9	Santiago de San Pedro Aresté	SANT PEDRO

CARRER DE LLEIDA

Fábrica Aluja
Taller Alabastre Ballesté.

CARRER TARRAGONA

1	Antoni Miquel Sans	ALABASTRES MIQUEL
3	Celestí Lloses Ballesté	LLOSES
5	Josep Lloses Ballesté	LLOSES
2	Camp Municipal d'Esports.	

MANUEL MOLAS I PADRENY
JOAN VENDRELL I ANGUERA

RELACIÓ D'ALGUNS BATLLES DE LA VILA

Dissortadament no existeixen als arxius municipals documents que s'allunyin en la història més enllà de l'anomenada "Guerra dels set anys"; doncs fou durant el curs d'aquest període bèl.lic quan la Casa de la Vila sofrí el darrer incendi que féu desaparèixer totalment la documentació civil (1836). Per altra banda, cal tenir en compte que la font documental eclesiàstica es perdé totalment durant la revolta de l'any 1936 quan a la plaça de l'Església se'n féu una gran foguera amb tot allò que eren llibres religiosos, documents parroquials i imatges[1].

És per això que només és possible reconstruir cronològicament la relació completa des de l'any 1854 fins als nostres dies. Rellegint llibres i documents antics havem trobat també una desena de noms que encapçalen la llista. Resta per als investigadors de la història completar les grans llacunes.

NOMS I COGNOMS	ANYS QUE VA ESSER ALCALDE	RENOM DE LA CASA
Ramon de Bordell[2]	1180	Batlle de Montblanc i de Sarral.
Joan Potau i Vidal[9]	1698	
Pere de Generes[3]	1748	
Abdon Grau[7]	1748	
Francesc Molas[5]	1772	
Pau Serra[6]	1785	
Bernat Generes Sanahuja[10]	1788	
Joan Pons[8]	1802	
Jaume Teixidó[4]	1836	Nen
Jaume Alió[6]	1846	

Joan Farré[6]	1854	
Joan Palau Goday	1854-1856	Palau
Joan Farré Rabassa	1857-1858	Xamora
Martí Rull Duch	1859	
Joan Farré Rabassa	1860	Xamora
Josep Potau Bonet	1861-1862	
Josep Ametlla Bonet	1863-1864	Dessonces
Jaume Mateu Camell	1865-1866	
Joan Antoni Matheu	1867	Arnet
Antoni Farré Rabassa	1868	Xamora
Joan Palau Generés	1869-1870	Palau
Joan Potau Torné	1871	Potau
Joan Barrot Farré	1872	Corcat
Abdon Tarés Mateu	1873-1874	Pira
Josep Sanahuja	1875	Sanahuja
Francesc Queralt Miquel	1876	Manescal
Joan Farré Rabassa	1877-1879	Xamora
Esteve Farré Mimó	1880-1881	Amic
Antoni Torné Molas	1882-1883	
Salvador Plana Miró	1884-1885	Miquel Farré
Joan Mateu Pascual	1886-1887	Bot
Antoni Farré Rabassa	1888-1889	Xamora
Josep Maria Teixidó Padreny	1890-1891	Nen
Josep Ametlla Camell	1892-1893	Dessonces
Josep Talavera Veciana	1894-1895	Forneret
Josep Mateu Vinadé	1896	Cano
Bonaventura Garriga Miró	1897	
Josep Barbens Miquel	1898	Boldú
Pere Sabidó Buixadé	1899-1905	Peret del Lluís
Joan Padreny Potau	1906-1908	
Daniel Giné Serra	1909-1911	Negociant
Francesc Sans Montseny	1912-1913	Diego
Joan Tous Tous	1914-1917	Tous
Florenci Fornés Roca	1918-1919	Paio
Miquel Cantó Mateu	1920-1921	Arnet
Josep Pons Miró	1922	Torroja
Josep Ametlla Pijoan	1923	Dessonces
Francesc Sans Montseny	1924-1926	Diego
Jaume Duch Mateu	1927-1929	Moix
Joan Mateu Figuerola	1930	Bot
Emili Mateu Mateu	1931-1933	Cano
Josep Roselló Rosanes	1934	Segarrenc
Miquel Mateu Castellá	1934-1935	Pitxo
Joan Vinadé Plana	1935	Hostaler
Josep Roselló Rosanes	1936	Segarrenc
Joan Padreny Castelló	1936	Joanito l'Anita

Esteve Farré Miquel	1936-1937	Estevet
Jaume Ramon Torruella	1937-1938	Llauner
Antoni Bonet Bonet	1939-1943	Estanquer
Damià Rosanes Giné	1944-1947	Felip
Ramon Miquel Poblet	1948-1949	Baster
Joaquim Tous Tarragó	1950-1953	Tous
Joan Llobet Ballesté	1954-1965	Pequenyo
Josep Cantó Pifarré	1966	Arnet

1. La Vila de Sarral, ha sofert també en el curs de la seva història altres tropells i incendis: El mes d'agost de l'any 1464 els exèrcits de Joan II posaren foc a tota la població i l'enderrocaren totalment. El 17 de novembre de 1647 novament els estralls de la guerra (dita dels Segadors) caigueren sobre la població que fou saquejada i incendiada. La nit de Nadal de l'any 1801, aquesta vegada accidentalment, també es cremà tot l'interior combustible de l'església parroquial.
2. *Geografia General de Catalunya.* F. Carreras Candi i E. Morera Llauradó. Pàg. 583.
3. *Sarreal. Notes històriques de la Vila.* Tomàs Capdevila. Pàg. 116.
4. *Sarreal. Notes històriques de la Vila.* Tomàs Capdevila. Pàg. 116.
5. *Sarreal. Notes històriques de la Vila.* Tomàs Capdevila. Pàg. 177.
6. Arxiu familiar de Casa Anguera.
7. Arxiu H.P. de Tarragona. Notaria de Bernat Generès de Sarreal. Manuscrit 3598 (1737). Citació de Joan Fuguet en el seu treball: *Barroquisme i tradició al Temple Parroquial de Sarral.*
8. A. Not. de Montblanc. Notaria de Francisco Ferrer de Sarreal. Manual de l'any 1802. Foli 333-334. Citació de Joan Fuguet en el seu treball a dalt esmentat.
9. *Sarreal. Notes històriques de la Vila.* Tomàs Capdevila. Pàg. 98.
10. Full Parroquial de Sarral *La documentació sobre l'orgue*, Joan Foguet.

JOAN FUGUET I SANS

BARROQUISME I TRADICIÓ AL TEMPLE PARROQUIAL DE SARRAL

A Mossèn Antoni Morell i Jansà, fundador de la biblioteca i del "Butlletí" Parroquial de Barberà en reconeixement per la seva tasca d'animador de la historiografia rural.

I.– INTRODUCCIÓ

Un treball de recerca sobre l'arquitectura del segle XVIII a la Conca de Barberà ens ha posat en contacte amb el temple parroquial de Sarral.

Des del primer contacte que hi vàrem tenir per aixecar els plànols, ens adonarem de la categoria de l'exemplar. Era un dels temples més notables de la comarca, d'aquella època.

Al mateix temps que anavem apreciant l'esveltesa de les proporcions entre altres aspectes estètics i constructius, ens movia la curiositat de conèixer les vicisituds de la construcció. En primer terme per l'obra en sí mateixa i, després, per la quantitat de vestigis de l'anterior temple que descobriem en les parets (pedres amb senyals de picapedrer i el magnífic timpà romànic conservat en una porta lateral de l'església).

L'estudi que hauria pogut limitar-se a un mètode comparatiu va veure's considerablement ampliat per la troballa de preciosos documents sobre la construcció que en part publiquem en aquest treball.

II.– LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA

La primera impressió que hom rep en veure el temple de Sarral és la coherència i unitat estructural i formal que normalment tenen les esglésies del segle XVIII. Això sí, amb certs ancronismes propis de la nostra arquitectura com poden ser les voltes "gòtiques" d'arestes

nervades de les capelles. Diem propis perquè és freqüent trobar-los en construccions d'aquesta època o anteriors[1].

Per consegüent, el temple podrà ésser perfectement estudiat amb uns plantejaments concrets i a partir de la construcció tal i com la veiem.

Malgrat tot, i sense restar validesa a això que acabem de dir, la construcció de l'església parroquial de Sarral és d'allò més enrevessada.

La lectura del capítol que li dedica en la seva monografia de la vila, Mss. Capdevila, i dels documents relatius a la construcció que hem trobat als arxius, ens ho palesen. El temple, tal com està ara, no fou construït d'un cop, com pensa Mss. Capdevila, sino en tres etapes a una distància aproximada de cent anys entre la primera i la darrera.

Pels motius de tipus social i econòmic que aquest fet pot representar i per l'interès propi de la construcció en sí, hem cregut oportú esquematitzar la cronologia establint-ne les etapes segons la documentació que poseïm.

Una primera etapa, a finals del segle XVII, modificaria un deteriorat temple gòtic (?); el qual, segons es desprèn d'uns documents citats per Mss. Capdevila[2], havia arribat a una situació d'anorreament que urgia una reparació important. Probablement, la situació econòmica i social no va permetre escometre l'obra en la seva totalitat, però sí en part.

No posseïm documentació d'aquestes obres ultra la citada, que només representa una referència indirecta; per tant, no hi ha certesa en quant a la data d'execució i a la seva real magnitud.

Podem, en canvi, treure algunes noticies relatives a aquestes obres, dels documents de la segona etapa que va tenir lloc l'any 1748[3].

La situació de l'església aleshores és presentada com de mitja construcció nova i altra mitja amenaçant enrunar-se. Ens interessa aquí la part nova que haurem de deduir en part. Coneixem amb certesa, pels documents, que hi havia la capella del Roser i dos trams de nau —el que correspon al devant de dita capella i un altre en el lloc on avui hi ha el creuer— puix que són presos com a model per construir la capella de la Trinitat, simètrica de la del Roser, i la resta de la nau fins a la porta. Diu el document: "sapia lo empresari que deurà fer en frente de la capella del Roser altra capella, en la entrada, crusero, fondo de capella, cornisa, mitja taronja y llenternó o simbori, en tot igual y en la mateixa forma que està feta la capella del Roser, tant de part de dins com de part de fora"[4]. I referent a la nau diu: "la navada que segueix a la capella del Roser (...) ha de ser en tot conforme e igual ab las navadas que ja estan fetas..."[5].

S'ha de deduir, per exclussió de la part d'església que es construeix en aquest moment, que el tros de temple nou que refereixen els papers anava des del tram de nau de devant de la capella del Roser —amb aquesta inclosa— fins a l'absis.

1.— Cèsar MARTINELL en la seva obra magna *Arquitectura i escultura barroca a Catalunya* "Monumenta Cataloniae" vol., XII. Barcelona, 1963, refereix fets semblants a l'església de Santa Maria d'Igualada (pàg., 47), i a la de Santa Maria del Miracle de Riner —Solsona— (pàg. 50).

2.— CAPDEVILA I MIQUEL, Tomàs: *Sarreal. Notes històriques de la vila*, Imp., d'E. Castells.— Valls, 1934., pàgs. 111-114.

3.— Vegeu l'apèndix documental, docs., núms 1 i 2.

4.— Vegeu l'apèndix doc., doc., núm. 2, pacte 10.

5.— Vegeu l'apèndix doc., doc., núm. 2, pacte 11.

I podem afegir pel document que poseïm de la tercera etapa de construcció (la qual va tenir lloc, com veurem més endevant, l'any 1802, després d'un incendi fortuït), que aquesta mitja església nova no tenia el creuer ni la cúpula. Aquests elements foren construits darrerament com veurem.

Resumint doncs, tenim que vers 1700, s'inicià la primera fase de construcció de l'actual temple que comportà la construcció de la capella del Roser i part de la nau fins al presbiteri i absis. I que la nau probablement tenia capelles com les actuals puix que el document de 1748 parla d'una capella de Sant Pere, la qual serveix de model d'amplada per les que s'han de fer noves[6] (vegeu el dibuix 1, figura 1).

La segona etapa, perfectament documentada, i més o menys ja esbossada en parlar de la primera, va anar de la següent manera:

Com hem vist, l'any 1748, la mitja part de temple, que restà sense construir en la primera etapa, havia arribat a una situació precaria. Sobre això és ben eloqüent el primer document que hem trobat relatiu a aquesta restauració. Diu:

> "Como la largesa del tiempo todo lo consume y la vejez a toda fuersa debilita y enflaqueze, assí se halla la metad de la Parroquial Yglesia de la presente villa de Çarreal Arzobispado de Tarragona, por su demasiada antiguedad no del todo derribada, pero de tal modo enflaquesida y peligrosa que no se sustiene más que con dos gayatos, que el uno conciste en una pequeña y no muy firme columna y el otro en un madero que ambos fue necessario poner, el uno ya muchos años, y el otro pocos años atrás, para que se mantuviera menos peligrosa"[7].

Així comença l'instrument notarial en virtud del qual els veïns es comprometen a fer diverses aportacions per tirar endavant la construcció total de l'església.

Aquest document és revelador de diversos aspectes econòmics i socials sobre aquestes obres que no descartem utilitzar-los en un altre estudi.

Es evident que durant el segle XVIII, Sarral com tants i tants pobles del Principat va tenir necessitat i possibilitats d'engrandir el temple parroquial. Per un costat l'explosió demogràfica fou com a tot arreu espectacular i l'expansió dels conreus i augment de producció en foren una conseqüència. Tot plegat, acompanyat de l'eufòria del mercat, donà prosperitat i possibilità aquestes empreses[8].

El document principal de l'obra de construcció és el contracte ja citat abans. Aquest document juntament amb altres que també posseim de peritacions —o "visures"—, que mentre durà l'obra, van anar-se redactant, constitueixen la gairebé totalitat d'informació

6.— Vegeu l'apèndix doc., doc., núm. 2, pacte 11.

7.— Vegeu l'apèndix doc., doc., núm. 1.

8.— Per una visió general d'aquests aspectes, relativa a la Conca de Barberà, vegeu: IGLESIES FORT, Josep: *La població de la Conca de Barberà a través de la història* a "VIII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos" (Montblanc, 1966), Ed. Montblanc.— Granollers, 1967; VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Ed. 62— Barcelona, 1964, tom III. Un resum de l'opinió d'aquests autors enfocat de cara a la mateixa problemàtica de la construcció d'un temple parroquial, podeu veure el meu treball: FUGUET I SANS, Joan: *Una església del darrer barroc a la Conca de Barberà (estudi monogràfic de l'església parroquial de Barberà* a "Aplec de treballs núm. 1 del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà".— Montblanc, 1978.

documental que hom pot utilitzar d'una construcció d'aquella època. Tot aquest material serà comentat en un altre moment; ara ens interessa el contracte.

El contracte és un niu d'informació en molts sentits, els que més ens interessen aquí són la data, els homes i l'obra.

Després de formalitzar el document de compromís, més amunt comentat, fou encarregat a algun mestre de cases que ignorem, la confecció d'una "traça" (la qual s'ha perdut) i uns capítols o taba[9].

Aquesta taba fou subhastada el 22 de desembre de 1748 i lliurada als empresaris, Domènec Thomàs i Francesc Camps, mentres de cases, de Cervera[10], pel preu de 6400 lliures.

L'obra que enllaçaria amb la meitat nova que hem al.ludit, culminaria la totalitat del temple. Del document es desprén que seria bastant més gran que l'anterior car caldria "demolir o desfer tota la obra de la Yglésia vella, abadia y tot lo que sia necessari per dita fàbrica[11].

La lectura del contracte –comentat ja en algun aspecte a la primera etapa– ens forneix, amb tota mena de detalls, la part d'església que fou bastida. Es tractava de "la construcció de la fàbrica de la Yglésia, Capellas collaterals, Cor y Campanar y Abadia(...) la qual fàbrica se ha de fer en la mateixa forma y simatria en lo total..."[12]

Això representava fer una capella simètrica de la del Roser, tres trams de nau amb capelles i el frontispici, en la fàbrica de l'església propiament dita, ultra el campanar i abadia com diu el document.

Finalitzada aquesta etapa de construcció, el temple quedava acabat però no amb l'aparença del que avui veiem, aquesta en resultaria de la tercera etapa.

L'església acabada l'any 1757 tenia de l'actual el devanter, el campanar, el cos d'església –que era una sola nau amb capelles laterals– i les dues protuberants capelles del Roser i de la Trinitat. L'esquema, si li llevem aquestes dues capelles, que són un tret molt

---

9.– Hom no descarta la possibilitat que aquest projecte fós realitzat ja en ocasió de la primera etapa de construcció. La unitat que presenta el temple així ho fa pensar.

10.–La nissaga cerverina dels THOMAS, mestres de cases, és prou important com per dedicar-los un comentari:

Martinell a *Arquitectura i escultura barroca...* Op. cit. pàg., 110, fa la semblança biogràfica del mes important, Domènec THOMAS, que a 1767 assoleix l'honor d'acadèmic de mèrit a la Real Academia de San Fernando de Madrid. Reconeixement que posseïen molts pocs en aquells anys. Aquest senyor era fill "d'un senzill paleta i picapedrer" de Cervera, i la seva obra, realitzada fora del Principat, fou força notable.

Per les dades que dóna Martinell podem sospitar que l'acadèmic, Domènec THOMAS era fill del Domènec THOMAS que construí l'església de Sarral. Podia ser un germà de Magí i de Francesc, també mestres de cases, que avalaren el seu pare en el contracte de Sarral.

Després tornem a trobar un Francesc THOMAS, de Cervera, resident a Montblanc, que construeix l'església de Barberà l'any 1792 i col.laborà, a 1766, amb Lluís Bonifàç en l'ermita del Remei d'Alcover (Martinell, Op., cit., pàg., 110). Era aquest el Francesc THOMAS que avalava el contracte de Sarral?.

I, encara Martinell cita un altre THOMAS (pàg., 110), Bernat THOMAS, de Montblanc, que a 1796 (anys de residència a Montblanc del Francesc THOMAS, empresari de l'església de Barberà) dirigeix l'ampliació de la Capella del Sant Crist de Sant Martí de Maldà.

Creiem que fóra interessant investigar aquesta familia i la seva obra en les nostres comarques.

11.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 1.

12.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2 al començament.

típic del barroc, resulta el més tradicional de l'església catalana. (vegeu el dibuix 2 a la figura 1).

Aquest edifici fou calcinat per un incendi fortuït —com hem dit més amunt— l'any 1801. Mss. Capdevila transcriu la crònica del succés que redactà el capellà d'aleshores; aquest document avui esdevé valuós per quant l'Arxiu Parroquial fou destruït la passada guerra[13].

L'incendi blaí totalment l'interior de l'església i afectà bona part de l'estructura fins al punt que la restauració es plantejà en els termes de fer-la de nou. Potser només restaren el campanar i el frontispici sense desperfectes.

Aquest succés que obligà a refer el temple parroquial ens situa a la tercera etapa de construcció, car l'edifici nou no fou refet en tot igual a l'anterior.

Poca cosa podriem dir d'aquesta darrera etapa, i restariem en un mar de dubtes si haguessim hagut de deduir-la a partir de la situació actual i dels documents de 1748-57, per l'escassa al.lusió que fan aquests de la part oriental del temple que fou la que es modificà totalment.

Però no és així, sortosament coneixem exhaustivament la restauració darrera per la contracta de 1802, ja esmentada.

Aquestes obres foren subhastades el 9 de setembre de 1802 i lliurades a Pau Forés, mestre de cases, de Valls per la quantitat de vuit mil lliures barceloneses[14].

El document relata minuciosament totes les parts afectades i insisteix reiteradament en el sentit de restaurar, és a dir fer les coses segons eren abans: "tot lo calcinat de dins de dita Iglésia deurà tiraro en terra y después tornaro a reproduir en la deguda forma, si y conforme estava antes de dita crema..."[15]. Amb termes semblants anirà expressant-se després particularment en cada element.

El temple sofriria una modificació considerable que afectaria la plàstica tant interior com exterior, però els elements estructurals i formals foren els mateixos d'abans, tant en allò que fou restaurat com en allò que es feia de nou.

Aquesta modificació era la construcció d'un creuer i una cúpula. El creuer l'hauria de fer "conforme la planta que se acompaña" (avui perduda, naturalment) i la cúpula o mitja taronja "com la de la Iglésia de Rocafort"[16].

La cúpula donà lloc a l'aparició d'un cimbori prismàtic octogonal amb coberta piramidal que modificà substancialment l'aparença externa de l'edifici. El transepte, pel seu costat, conferia la forma de creu a la totalitat del temple i obria lateralment, vers l'altar major, les capelles del Roser i de la Trinitat, (vegeu el dibuix 3. figura 1).

Quan hem parlat de la segona etapa hem assenyalat que aquella església resultava el tipus més genuí de l'arquitectura catalana.

També haviem dit abans, parlant de l'aspecte actual, que la impressió és de coherència i unitat dins de l'ordre barroc.

Ambdues afirmacions són vàlides i podríem afegir que la solució final també pertany a un altre paradigna de l'arquitectura religiosa del nostre país.

13.—Vegeu CAPDEVILA I MIQUEL, Tomàs: Op., cit., pàg. 116-120.
14.—Vegeu apèndix documental, doc. núm. 3.
15.—Vegeu apèndix documental, doc. núm. 3 pacte 2.
16.—Vegeu apèndix documental, doc. núm. 3 pacte 9 i 34 respectivament.

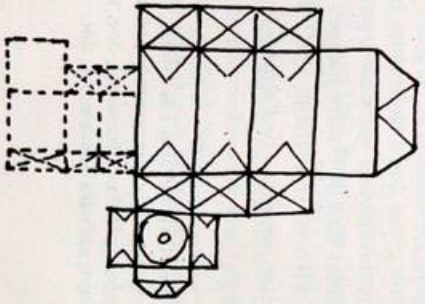

1700 ¿

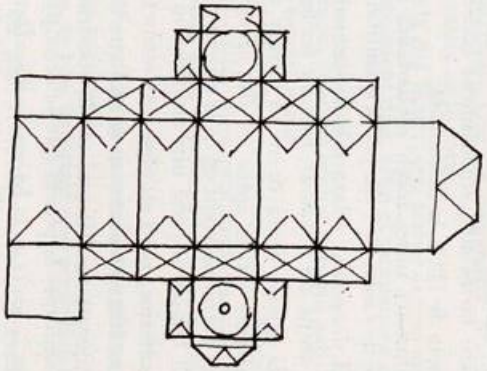

1757

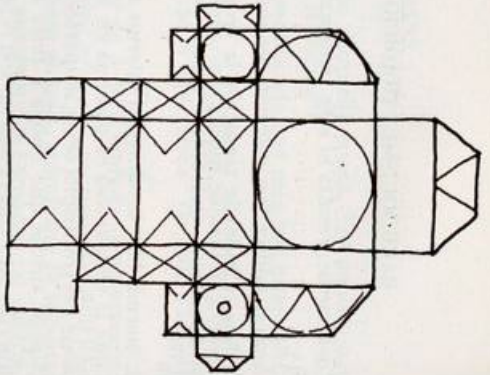

1807

Aquestes impressions primeres hi són sense deixar de veure els afegitons estilístics propis de l'època, que afecten sobretot el frontispici i campanar i l'ornamentació en general.

Anticipant-nos a les conclusions, creiem que els primers trets —tradicionals— privaran sobre els segons —estilístics—, tant en la primera solució de 1748 com en la darrera.

Al llarg del treball intentarem demostrar aquests plantejaments.

III.— DESCRIPCIÓ I CARACTERÍSTIQUES (vegeu plànols al final)

Organització de la planta

La planta és d'una sola nau amb capelles col.laterals, entre contraforts, i transepte d'extrems poligonals com l'absis.

La relació d'ambdós elements —nau i transepte— dóna el resultat d'una creu llatina.

Dues capelles, hom diria que amb intenció d'individualitzar-se, ixen lateralment de la nau, una a cada costat, tocant al creuer. Tenen planta de creu grega i estan disposades de tal manera que un dels seus braços correspon a una capella de les normals de la nau.

Aquest traçat de la planta és d'una simetria perfecta respecte a un eix principal longitudinal orientat en la direcció típica de E. a O.

Altres dos eixos secundaris perpendiculars al primer, determinen la situació de les capelles exents i del transepte. El d'aquest darrer pel fet d'ésser un element totalment integrat a la totalitat del temple esdevé més important que el de les capelles.

La nau transversal que forma el creuer és una mica més estreta que la principal; d'aquesta manera la intersecció d'ambdues dóna lloc a un rectangle. Per aquest motiu la cúpula que cubrirà aquest espai serà de base ovalada en lloc de circular (això serà estudiat més endavant).

Aquest tipus de planta és molt freqüent en les esglésies barroques catòliques d'arreu del món, donat que fou la que adoptaren els jesuïtes, al segle XVI, després del Concili de Trent. El primer temple disposat així fou l'església romana de Jesús, imposat, segons sembla, pel valencià, Francesc de Borja, general de l'orde, a l'arquitecte Giacomo Barozzi, el Vignola. Sant Francesc hauria vist en els temples de nau única i ampla, del seu país la funcionalitat necessària per a la predicació des de la trona.

Si hom accepta la hipòtesi[17] tenim que una de les solucions més genuïnes de la cons-

17.—Aquesta hipòtesi que fa seva i desenvolupa CIRICI PELLICER, Alexandre a *L'arquitectura Catalana*, Ed. Moll.— Ciutat de Mallorca, 1955, pàgs. 116-119, també la recull, amb reserves, PEVSNER, N. a *An outline of European Architecture*, Londres, 1943 (utilitzem la traducció catalana: *Iniciació a l'arquitectura* Ed. 62, Barcelona, 1969, pàg. 144-145), sembla que fou plantejada per Mâle, E. a *L'art religieux apres le Concili de Trente*, Paris, 1932. Hautecoeur, L. també la cita a la seva *Historia del arte*, Ed. Guadarrama.— Madrid, 1966, vol., VI, pàgs., 344-345.
La diferència entre el plantejament de Cirici i el dels autors francesos és que Cirici diu que era la manera de fer d'uns països, Occitània i Catalunya, que formaven una mateixa entitat política i cultural quan es definí aquell tipus de construcció; mentre que els francesos parlen d'arquitectura francesa (Occitània) i espanyola (Catalunya). Aleshores, la planta del Vignola és d'origen francès via Espanya, per ells.

trucció religiosa catalana: l'ampla planta d'una sola nau amb capelles laterals entre contraforts —amb arrels en el romànic i ampla utilització en el gòtic—, s'universalitzà en el temple de la contrareforma per motius funcionals.

La planta del Jesús es combinava amb un trasepte i es cobria amb volta de canó i cúpula. Elements i combinació que, com veurem més endevant, tenien una ampla tradició a Catalunya.

El temple de Sarral segueix, doncs, l'esquema més típic del barroc —o manierisme segons Pevsner— que universalitzaren els jesuïtes des de Roma però que al nostre país tenia una llarga tradició.

Com hem vist anteriorment, l'esquema plè del barroc no aparegué fins a 1802, en la tercera etapa de construcció, que fou quan s'hi afegiren el creuer i la cúpula. Després de veure les vicisituds de la construcció de l'església de Sarral, hom es pregunta si l'esquema final no havia constituït una vella aspiració del poble assolida finalment.

Els elements de suport (vegeu les fot. 1 i 2).

L'església que estudiem, pel fet de ser d'una sola nau amb contraforts, no tindrà suports exents (pilars o columnes) a exepció dels dos "pilars" que resultaren de foradar el creuer per donar vista de l'altar major a les capelles del Roser i de la Trinitat.

Els elements de suport són els contraforts que es presenten interiorment a la manera de peu dret i pilastra, d'on arrancaran els arcs formers i torals per formar tots junts l'esquelet de la construcció.

Els contraforts amb els arcs torals es prolonguen per damunt de la volta per aguantar, de tram a tram, un embigat longitudinal de cabirons curts —els del país— on es recolzarà la teulada a dues vesants. Encara que la volta ens privi de veure-ho, aquest sistema de cobrir utilitzant arcs diafragma en lloc de cavalls de fusta per servar l'embigat, és una de les fórmules més típiques emprades al nostre país quan s'han de tapar sales amples.

És un sistema que han utilitzat a tot temps els nostres arquitectes; sense sortir de la Conca podem veure exemples prou distants en el temps com Sant Miquel de Montblanc i el celler de Rocafort de Cèsar Martinell.

Sovint aquesta solució obeeix a motius d'economia.

Quan es va construir el transepte, per poder-lo obrir a les capelles del Roser i de la Trinitat que sobresurten lateralment l'estructura rectangular, van convertir els contraforts comuns en pilars. Aquests dos pilars són molt massissos i de nucli rectangular amb pilastres per l'exterior.

H. Wolfflin quan parla de les característiques dels elements de suport de l'arquitectura barroca, diu que el mateix caràcter pesent del barroc exigeix el pilar; que les grans voltes de canó necessiten suports forts i massissos, i que per aquest motiu el pilar va suplantar la columna i la pilastra a la mitja columna[18].

18.—WOLFFLIN, Heinrich: *Renaissance und Barock*, Bäle (Suissa), 1888 (utilitzem la traducció francesa de "Le livre de Poche".— Paris, 1967, pàgs. 110-115).

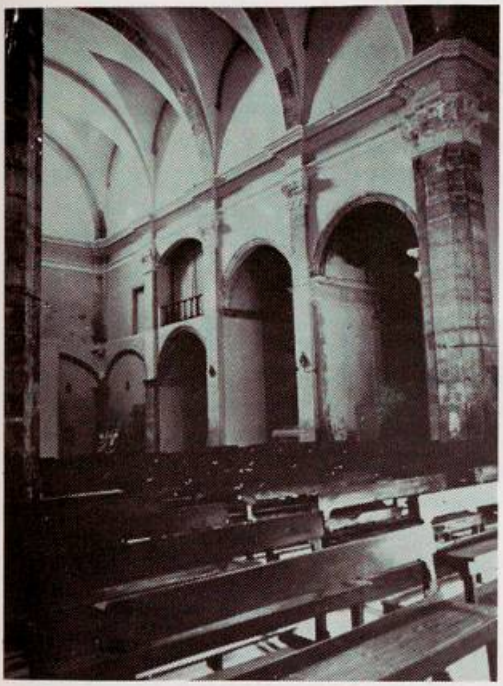

Vista interior de la nau amb els tres trams construïts entre 1748 i 1757.

Vista interior del creuer amb cúpula, construït entre 1802 i 1807

Aquests dos enormes pilars de l'església de Sarral i les pilastres que ressalten dels contraforts per aguantar els arcs, responen clarament a aquestes observacions de Wolfflin. La gravidesa dels dos enormes pilars resta alleugerida exteriorment per les parelles de pilastres i contrapilastres que formaran els arcs del creuer.

Transcriurem aquí per la seva expressivitat la interpretació del contracte sobre aquests pilars: "...les quatre pilastras del crusero de la nau hauran de ser tot un pilà de sinch palms dins en fondo y que agafa tot lo gruix de la pilastra y la mateixa doblaria tenen, tot de pedra picada, havent de tapar las tronas, y tot un macís de pedra picada per agontar lo pes dels diagonals"...[19]

En els elements de suport (pilastres, arcs, parets) de les nostres esglésies d'aquesta època, sovint alternen la pedra, el maó i l'aparell de maçoneria. Les possibilitats econòmiques o la disposició dels materials sovint condicionava la solució que s'hi adoptava.

A l'església que estudiem s'adopta una fórmula mixta, l'aparell de maçoneria i la pedra. El contracte és ben explícit: ..."ha de pujar les parets de mamposteria de pedras y argamassa; las vassas, pilastras, cornisas, archs principals, archs diagonals, claus y demés de pedra picada"...[20]

Els elements suportats (vegeu les fot. 1 i 2).

La nau i el trasepte estan coberts amb volta de canó amb llunetes i el creuer amb cúpula.

La coberta de volta de canó és la més propia del barroc segons Wolfflin. Acompleix l'exigència de la sala gran i dóna a l'espai interior l'expressió de moviment longitudinal i ascendent vers la cúpula i el presbiteri[21].

El mateix autor recorda que fou ja preferida per L.B. Alberti per la seva major "dignitas" en front del plafó pla; i que els constructors barrocs l'adoptaren en funció del moviment, però sobretot per la facilitat de proporcionar llum lateral a l'interior mitjantsant les llunetes.

La volta de canó té també una ampla tradició en la nostra arquitectura. La trobem ben aviat en el romànic primitiu –segle X– substituint cobertes de fusta que havien estat devastades pel foc.

Les cobertes generades per l'arc de mig punt, diu Cirici[22], són molt típiques en l'arquitectura catalana; tant que les trobem fins en els moments estílicament més adversos, com en el cas del gòtic.

Al temple de Sarral, com hem dit, és utilitzada gairebé exclusivament.

Els materials que s'empraren per a la seva construcció, sembla que foren condicionats a raons d'estàtica –d'equilibri de forces–, perquè tant la nau principal com les de les capelles, campanar i cor van ser fetes "de guix i guixots" segons el contracte[23]. No fou

19.–Vegeu apèndix documental, doc. núm. 3, pacte 11.
20.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 9.
21.–Vegeu WOLFFLIN, H.: Op., cit., pàgs., 242-243.
22.–Vegeu CIRICI, A.: Op., cit., pàg., 30.
23.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 21.

així en el cas del creuer, construit com hem vist a 1802, car aquí fou la típica volta catalana de maó plà[24].

Aquelles que haurien de ser practicables pel damunt portaven molt poca càrrega "...la del cor, la del orga i la de la tribuna que han de estar sobre encarronadas de envans de cantell doblats de rajolas i guix i cuberts de rajolas de envà a envà i posat tot a nivell..."[25]

En canvi a les que hi aniria la teulada a sobre s'hi massissaren els carcanyols.

La cúpula que s'eleva al centre del creuer és una mitja taronja sense tambor que eixirà per damunt de la teulada embolcallada per un prisma octogonal coronat per una piràmide.

Encara que interiorment l'ornamentació recordi les cúpules italianes, en realitat en resta molt lluny. Es evidentment una altra concepció.

A Catalunya la tradició de la cúpula és molt antiga i per tant és dificil modificar-ne l'esquema.

Alexandre Cirici diu que la cúpula és més freqüent als Països Catalans que als altres països occidentals a excepció d'Itàlia i que és a Catalunya on per primera vegada apareixerà la basílica cupular —Sant Vicenç de Cardona—[26]. Que mentre les cúpules italianes esdevenien element plàstic exteriorment, les nostres cúpules romàniques i gòtiques s'amaguen sota una senzilla teulada piramidal.

Les cúpules de les esglésies barroques de la nostra ruralia segueixen fidelment aquest esquema plàstic i en cap moment ens recorden aquells models creats pel Bramante i Miquel Angel que proliferaren fins en els exemples més humils de les esglésies italianes.

La cúpula catalana es limita a complir el paper simbòlic còsmic que requereix el temple amb tradicional humiltat des de l'Edat Mitjana.

La sacralització del temple reinstaurada per la Contrarreforma impulsà la construcció de cúpules arreu del món. A Catalunya no fou novetat, per tant pogué més la tradició que la moda.

Es degut a això que a les nostres cúpules hi notem molt sovint l'absència dels trets que caracteritzaren el barroc: la llum i la plàstica ascendent.

A la cúpula de Sarral passa això. Es una mena d'aiguabarreix d'elements propis i d'elements importats, juxtaposats de forma arbitrària o poc assimilada, fruit, potser, de la innocent utilització dels llibres d'autors estrangers en fer les traces.

Com és lògic hi trobem els principals trets de la cúpula catalana amb addicions foranes: planta oval en lloc de circular tradicional, programació de vuit finestres que podrien donar llum —com a Itàlia—, però ja des del projecte, destinades a ser cegues. El contracte ho deia així: "deurà fer mitja toronja ciega com la de la Iglésia de Rocafort"[27].

L'ornamentació en arcs meridians coronats per una clau amb el mateix ordre clàssic que la resta del temple no deixen d'ésser res més que un simple decorat. No hi ha llanternó que pugui augmentar la impressió ascendent. Repetim-ho, és més la cúpula tradicional que la cúpula barroca.

24.—Vegeu apèndix documental, doc., núm. 3, pacte 18.
25.—Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 21.
26.—CIRICI PELLICER, A.: Op., Cit. pàgs., 47-48 i 98-99.
27.—Vegeu apèndix documental, doc., núm. 3, pacte 34. Encara que avui el temple de Rocafort no tingui cúpula, ens consta que originariament la tingué, car posseïm el contracte de construcció d'aquella església on la descriu.

Altres dues cúpules de dimensions molt menors cobreixen les dues capelles laterals. El que acabem de dir és també vàlid per a elles. Potser originàriament resultaven més italianitzants car estaven coronades per un llanternó la qual cosa donava una il.luminació més propia del barroc que no té la central[28].

La teulada

La poca importancia que normalment s'ha donat a la plàstica exterior de la cúpula a Catalunya, té en la teulada el principal aliat. Moltes vegades una teulada de doble vesant amaga tot el temple —cúpula inclosa—[29]. Alexandre Cirici quan parla d'aquest comportament en l'exterior del edificis, diu que s'arriba a la "negligència"[30].

En el cas de l'església de Sarral ja hem parlat de l'aparença exterior de la cúpula en forma de prisma cobert per una piràmide. Doncs bé, la teulada és la piràmide amb teula àrab. El cos d'església és la tradicional doble vesant amb l'angle propi del país, així com els ràfecs. En el campanar és on hi veurem —millor dit s'hi podia veure— una certa concessió a l'estil barroc amb una coberta cupuliforme de teula venissada.

En el cas de les cupuletes de les capelles del Roser i de la Trinitat debia passar una cosa semblant; potser eren quelcom més reeixides que la cúpula central degut als llanternons. Avui però, d'això no en queda rastre; probablement des de la restauració de després de l'incendi de 1801, hom renuncià a refer-les exteriorment. Avui, una teulada plana que es confon amb les de les capelles de la nau n'esborra el rastre.

La llum (vegeu les fot. 1 i 2)

Ja hem fet referència, encara que esporàdicament a la il.luminació del temple en parlar de les voltes i de la cúpula.

En totes les arts visuals la llum és l'element més important per ser definidor de la forma. Però, al marge d'aquesta obvietat, cada època ha utilitzat la llum en la arquitectura d'una manera més o menys peculiar.

En l'arquitectura barroca la llum jugà un paper fonamental: "El barroc considera en principi la llum com a factor essencial per crear una atmosfera"...[31].

Els finestrals que envoltaven la cúpula tenien com a finalitat permetre l'entrada de llum, per tal que es formés interiorment una mena de sostre lluminós levitant capaç de produir l'ambient sagrat i mistèric que requereix el temple.

Altra cosa semblant succeeix amb la llum que proporcionaven les finestres de les llunetes a la nau. La llum alta i lateral al incidir en la volta de canó produeix un corredor lluminós que gradualment condueix al paroxisme lluminós de la cúpula.

En el cas de la nostra església no cal dir que això no passa. El manantial principal

---

28.—Vegeu supra la nota 4.
29.—Vegeu el meu treball, citat a la nota 8, pàg. 110.
30.—CIRICI PELLICER, A.: Op. Cit. pàg., 30.
31.—WOLFFLIN, H.: Op. Cit., pàg., 259.

de llum que il.lumina el temple penetra per l'ample rossetó del frontispici –element típic de les nostres esglésies de tots temps– i pels altres dos situats simetricament al creuer.

Les finestres laterals de les llunetes prou que consten en el contracte[32], però no en l'obra, com hem vist que passava en la cúpula.

Es desaprofita d'aquesta manera un dels elements més importants del barroc en benefici de la tradició.

Els materials i la ornamentació (vegeu les fot. 3 i 4).

S'utilitzà la pedra per bastir els elements estructurals que comporten més esforç mecànic: angles, arcs, llindes brancals, bases, sòcols, etc., la resta amb obra cuita i amb aparell de maçoneria.

L'ornamentació determina un ordre clàssic, el corinti, encara que en l'esglesia de 1748, s'hi utilitzà l'ordre dòric[33].

Al marge dels elements clàssics de l'ordre, que són molt acurats, en llocs molt concrets –claus de volta, mènsules, petxines, etc.– hi respira el barroquisme amb formes exòtiques i capricioses.

Resulten interessants els relleus que representen els quatre evangelistes de les petxines de la cúpula central. Són molt barrocs malgrat datar de 1802. És una mostra patent de la pervivència popular del barroc que assenyala Martinell en la seva extensa obra sobre el barroc català.

Fins aquí hem analitzat el temple propiament dit. Ens resten el frontispici i el campanar que en un sentit estricte no afecten el conjunt. Si bé s'hi integren, poden ser vistos perfectament apart. En certa manera el campanar és una addició pròpia de l'época. El temple forma un conjunt unitari on s'hi poden observar, ultra les particularitats ja al.ludides, certs elements que menen la composició donant un caire o altre a l'espai arquitectònic. Ens referim als eixos que regeixen l'espai.

Creiem que té la màxima importància l'eix vertical que centra la cúpula, el qual és determinat per la intersecció dels dos eixos perpendiculars que hem vist en planta.

L'interès d'aquest eix rau en el fet d'acusar la verticalitat pròpia de l'espai sagrat interior en la cúpula i perquè determina una plàstica apiramidada que convergeix en el cimbori exteriorment. (Aquest eix s'ha fet molt palés durant els anys que restà Sarral sense campanar).

Es per això que veiem el campanar com un element apart que formarà conjunt amb el frontispici de línies dinàmiques.

El frontispici i el campanar (vegeu les fot. 4 i 5).

Clourem aquesta anàlisi amb la descripció del frontispici i el campanar que són els dos elements més notables del conjunt.

Poden ser estudiats apart perquè, com hem dit, formen un conjunt unitari que pot veure's separadament.

32.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 9.

33.–Vegeu apèndix documental, doc., núm. 2, pacte 25 i doc., núm. 3, pacte 19.

Detall de l'ordre corinti emprat en l'ornamentació interior.

Frontispici i portalada

Encara que aquesta forma de situar el campanar en un angle del temple, gairebé separat, no sigui una novetat del barroc, l'oroginalitat d'aquestes torres del XVIII i dels frontispicis que les acompanyen, sí que és força peculiar de l'estil a casa nostra.

Els campanars catalans més típics foren quadrats en periode romànic i octogonals en l'etapa gòtica. En l'època renaixentista i barroca es combinaren ambdues estructures.

Aquesta combinació d'origen plateresc per Kubler[34] va tenir un gran èxit en les esglésies rurals catalanes fins al punt que actualment sovint han esdevingut símbol dels poblets que presideixen[35].

El frontispici de Sarral, com la majoria dels que decoren les esglésies catalanes d'aquesta època, és ben complex; com a resultat que és de múltiples influències. Amb tot s'hi veuen encara forts trets de la façana tipicament catalana.

La decoració es concentra a la porta restant la major part del frontispici net. La rosassa és gran i té un paper força notable en la composició. Ambdós trets formen part del nostre patrimoni.

En canvi l'aspecte de decorat que veiem en el frontispici, salvant les distàncies, ens recorda les façanes italianes en una interpretació molt "sui generis" que es redueix a l'ènfasi plàstic de la porta. Certament d'aquí al decorat total, sense un pam de mur per omplir, que és la façana italiana, hi ha un bon troç.

La silueta de corbes dinàmiques que a manera de cornisa corona el devanter, és una solució molt característica que la trobem en gairebé totes les esglésies catalanes d'aquesta època.

En aquestes façanes és on s'acusen més les influències foranes. En un estudi –ja citat– que hem dedicat a l'església de Barberà, parlavem extensament sobre aquest tema[36]. Recolliem allí l'opinió de Cèsar Martinell[37] i de Kubler[38] sobre la barreja de trets barrocs i recocós cedint els primers en benefici dels segons; les siluetes retallades en corbes dinàmiques, els pedestals panxuts, els ornaments de corbes capricioses que flanquegen els portals, etc.

Del frontispici de Sarral si el comparavem amb el de Barberà podriem dir que és molt més barroc, molt més lliure; no endebades són 50 anys que els separen, i l'Acadèmia, que tant lluità contra el barroquisme, encara no s'havia instaurat a l'Estat Espanyol[39].

34.–Vegeu KUBLER, George: *Arquitectura de los siglos XVII y XVIII* a "Ars Hispaniae", vol. XIV. Ed. Plus-Ultra.– Madrid, 1957. Pàg., 329.

35.–Sarral és un bon exemple d'això. Amb el campanar enderrocat la darrera guerra, maldaren fins bastir-lo de nou tal com era abans.

36.–Vegeu el meu treball, citat a la nota 8.

37.–MARTINELL, Cèsar: Op. Cit., pàg. 30.

38.–KUBLER, George: Op. Cit. pàg. 334.

39.–L'Academia de San Fernando de Madrid va ser fundada a 1757, per tant encara no pot parlar-se de la pressió que va haver-hi més tard contre els gremis de mestres de cases que eren considerats ignorants de l'Art de construir i empastifaven, per això, de barroquisme les seves obres.
Sobre aquesta pressió de l'Acadèmia, el contracte de 1802 (doc. núm. 3 de l'apèndix) en poseeix una mostra singular que demostra que aleshores era prou temuda encara que no prou efectiva. Diu així: "en lo cas que lo Rey per alguna providència de son Real Consell, no pogués tenir efecte lo contengut en la present tabba, que degués passar a altra direcció la obra referida, lo que no se espera ni se creu, en tal cas se li pagarà lo que haurà treballat en dita obra el dit impresari (...) y en dit cas de haverse de variar dita obra per dita superior providència, en tal cas, dit impresari serà preferit a qualsevol altre y se li donarà la mateixa obra preu per preu y pactes per pactes se innovaran"...

Si tenim en compte el respectuós que va ser el barroc –i en particular el barroc català tot i amb les concessions ornamentals– amb els ordres clàssics, no podem deixar de notar que la façana de Sarral, respecte a l'ordre corinti que utilitza, és ben matussera. Sobretot per la manca de mòduls en les motllures. Això ens fa pensar que l'autor era home poc coneixedor de les "medidas". (No té res que veure el motlluratge de la façana amb el de l'interior).

La composició de la façana i el campanar és un esquema molt típic en aquestes esglésies, basat en mides harmòniques[40]. El frontispici s'inscriu dins d'un quadrat; les amplades de nau i capelles determinen la situació de pilastres que, alçant-se dels sòcols fins al coronament corbilini li donaran un caire vertical i dinàmic.

Les columnes i el frontó trencat de la portalada repeteixen, o insisteixen, aquest esquema de verticals i corbes dinàmiques donant ritme al conjunt.

La plàstica del conjunt ve molt marcada per la gran superficie plana de perfectes carreus que envolta la portalada. El relleu de la portalada amb columnes exents i fornícules és, malgrat tot, prou acusat com per donar un fort joc de llums i ombres en el centre d'interès del "decorat" constituït per la portalada.

El contracte ens parla del frontispici amb bastant de detall[41], però no ens diu res de la decoració de la portalada. El motiu era: ..."que per faltar ara la planta de la portalada major, se queda lo Comú de la Vila la facultat de poder fer planta a son gust i que lo empresari deurà executarla conforme la planta li donaran"...[42].

El campanar queda detallat exhaustivament quant a formes, materials i mides en el contracte[43]. Es de la típica estructura que hen assenyalat abans, formada per la superposició de dos prismes. L'inferior de secció quadrada, que arriba fins a l'alçada de la teulada i el superior otxavat que és el campanar propiament dit, té un finestral en cada cara; aquest era coronat originariament per un altre prisma de menor diàmetre, foradat també per vuit obertures que formaven una talaia i que quedava cobert per una cúpula de teula vernissada.

El material utilitzat tant pel frontispici com pel campanar, va ser la pedra picada. En un principi es convení que el campanar tindria part de les parets de maçoneria[44]. Més endavant en una visuració que es feu de l'obra, hom decidí fer-ho tot de pedra[45].

IV.– CONCLUSIONS

El temple parroquial de Sarral és un exemple del barroc català del segle XVIII, la versió rural del prototipus del temple de la Contrarreforma que des de Roma es va estendre per tot el mon catòlic.

40.– Vegeu les proporcions de la façana i campanar de l'església de Barberà que són les mateixes, al meu treball citat a la nota 8.

41.– Vegeu apèndix documental, doc. núm. 2, pactes 18 i 19.

42.– Vegeu apèndix documental, doc. núm. 2, pacte 17.

43.– Vegeu apèndix documental, doc. núm. 2, pactes 15 i 16.

44.– Vegeu apèndix documental, doc. núm. 2, pacte 15.

45.– Ho diu l'afegitó als pactes de la taba inicial; document núm. 5 de l'apèndix.

Al marge de les hipòtesis sobre la paternitat catalana d'aquest model, la coincidència dels seus plantejaments arquitectònics amb solucions típiques de la nostra arquitectura –nau única amb capelles laterals, entre contraforts i creuer amb cúpula– fa que hom veigi molt pròximes aquelles maneres italianes.

Una part dels elements són palesament manllevats del barroc forà; l'aparença externa dels suports i les cobertes –volta de canó amb llunetes i cúpula–.

També l'ornamentació és un pur decorat que recorda els interiors italians: utilització d'ordres clàssics en les pilastres i pilars i multitud d'elements aliens als ordres; sobretot on es nota més el caracter de decorat és en la falta de funció de les finestres que, a l'església de Sarral, com en la majoria de les esglésies catalanes de l'època, són cegues.

Veiem en canvi, el pes de la tradició molt acusat en la utilització anacrònica de voltes de creueria nervades en les capelles laterals.

També la il.luminació és fidel a la tradició car la llum entra per les rosasses del frontispici i del creuer; el resultat d'això no té res a veure amb l'espectacle lluminós que ofereix un temple barroc.

La plàstica exterior de l'església ve marcada per l'esquema tradicional. Al marge del campanar i del frontispici que formen un conjunt apart, el temple queda molt definit pel cimbori apiramidad que dóna verticalitat al conjunt.

La tradicional despreocupació per l'aspecte exterior arriba a nivells insospitats en el cas de les cobertes de les capelles cupulades que sobreïxen lateralment del temple. Els cimboris i llanternons han desaparegut sota una teulada plana. Potser cal pensar que aquest fet obeeix a circunstàncies alienes al projecte.

El frontispici i el campanar tenen també molt de les formes de fer tradicionals com l'interès ornamental concentrat a la porta, el campanar situat a l'extrem del temple. Són els elements més originals. La façana és un "decorat" com les italianes però la particularitat de les façanes catalanes del XVIII està precisament en l'eclecticisme de la utilització d'elements molt diversos, clàssics, barrocs i rococós.

Cal reconèixer que, malgrat les vicissituds de la construcció, l'església de Sarral presenta una unitat notable en la manera de fer barroca catalana del s. XVIII. I que constitueix un dels exemples més reeixits de l'època a la Conca de Barberà.

Vista general del temple

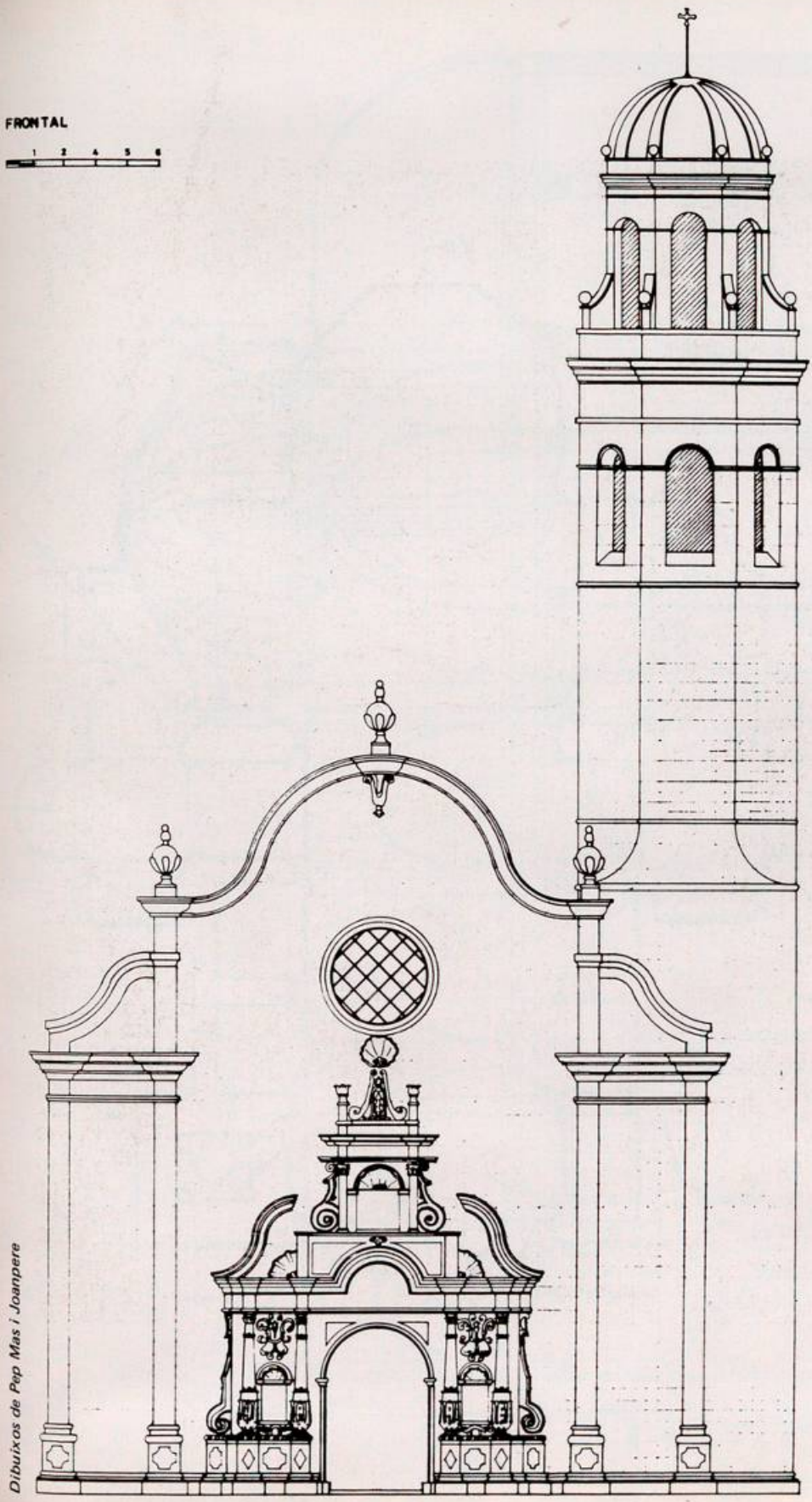

Dibuixos de Pep Mas i Joanpere

Vista general del temple

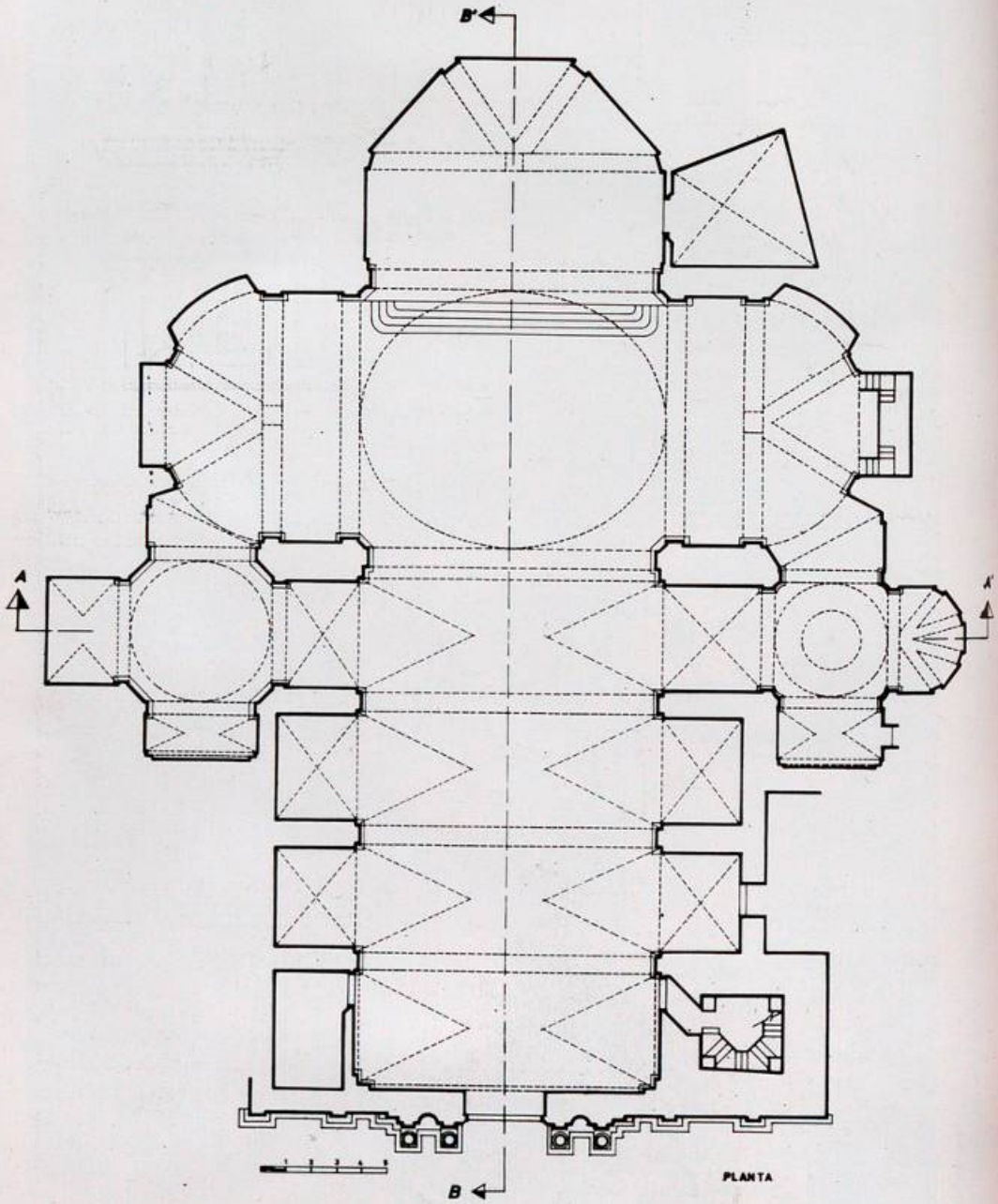
B'
A
A'
B
PLANTA

SECCIÓ *B-B'*

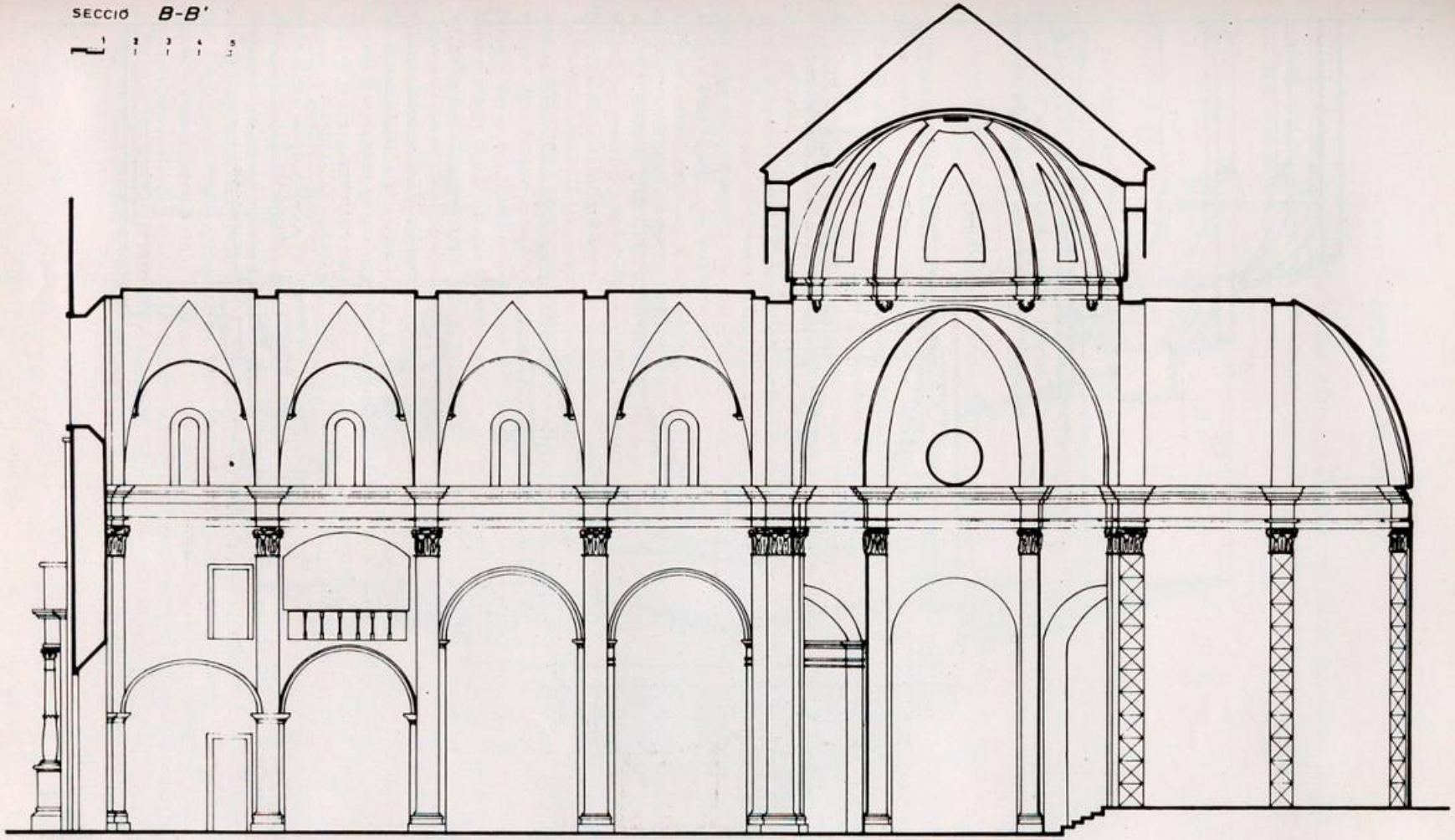

SECCIÓ **A-A'**

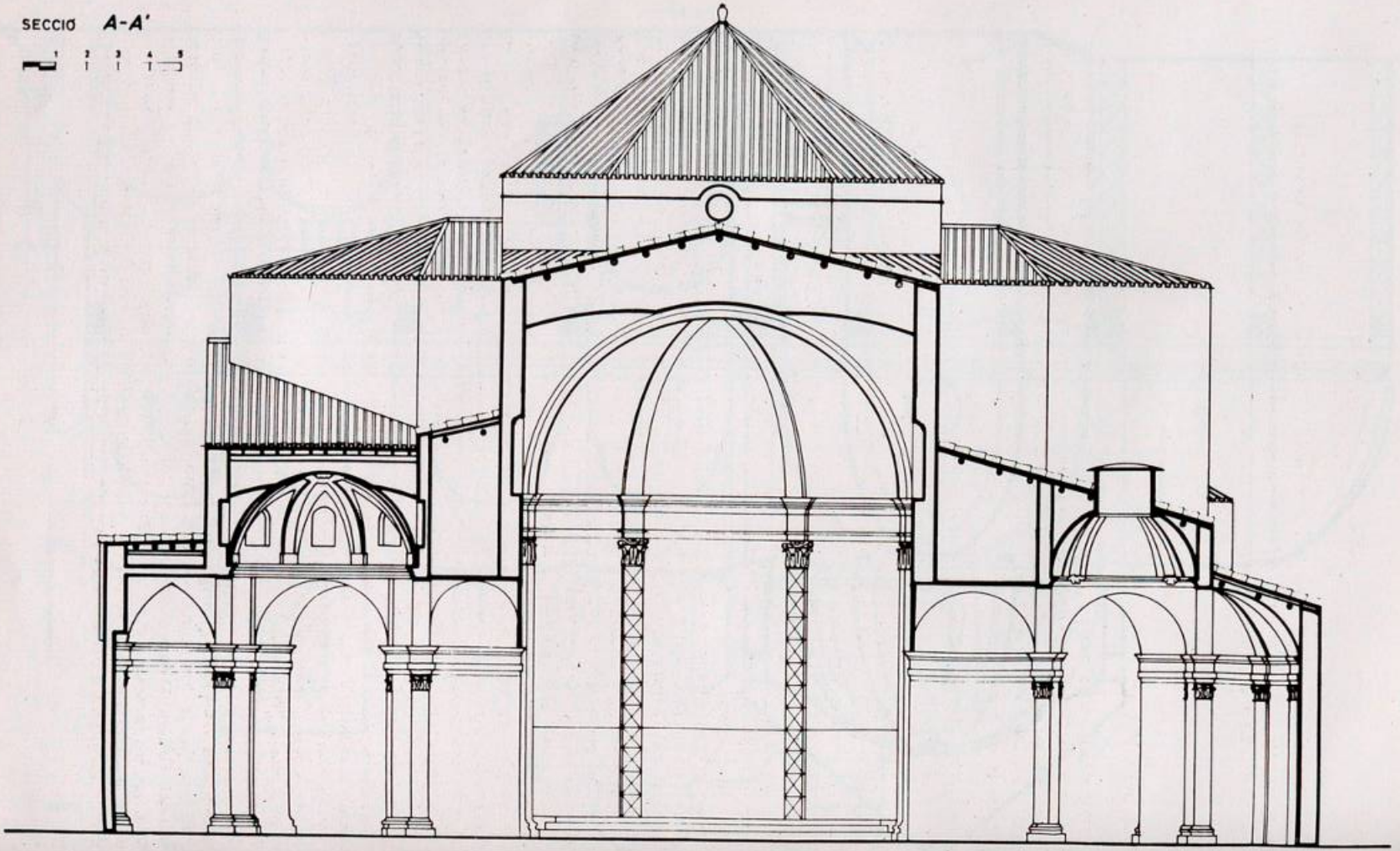

APENDIX DOCUMENTAL

Dels documents que hem trobat relatius a l'església de Sarral, transcrivim integrament els que considerem més interessants que són tres; dels altres que resten fins a un total de deu en donem la ressenya.

1

1748, juliol, 29

Els veïns de Çarreal es reuneixen després d'haver estat exhortats pel Arquebisbe de Tarragona Dr. Pere Copons i Copons, a reconstruir el temple parroquial –que està ruinós–. Presideix la reunió el batlle Abdon Grau. Decideixen aportar 400 lliures anuals entre tot el poble i 10 sous per casa, anuals també. S'anomenen clavaris i exactors pel cobrament i administradors per la construcció de l'església.

A.H.P. de T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3598, any 1747, fol. 157.

"Como la largesa del tiempo todo lo consume y la vejez a toda fuersa debilita y enflaqueze, assi se halla la metad de la Parroquial Iglesia de la presente villa de Çarreal, Arzobispado de Tarragona por su demasiada antiguedad no del todo derribada, pero de tal modo enflaquesida y peligrosa que no se sustiene más que con dos gayatos, que el uno conciste en una pequeña y no muy firme columna y el otro en un madero que ambos fue necessario poner, el uno ya muchos años, y el otro pocos años atras, para que se mantuviera menos peligrosa. Pero assi como un viejo con el palo que le sirve de gueato dilata algun tanto su cahida, pero no puede librarse de ella, assi mismo habiendose ya dilatado con otros gayatos el demolimiento de dicha parte de Iglesia todo el tiempo que podiamos esperar se halla actualmente tan peligrosa que amenaza la más prompta ruhina; en tanto que quien atentamente la mira, no atribuye su mantenimiento a otra cosa que a la Divina providensia y milagro; a cuyo hazer parecen que tentan a Dios aquellos que entren en ella habiendo ya dado muchos avisos como a mensageros de su accelerada cahida, como son el aver cahido varias vezes piedras y otros materiales de que se compone, y una vez entre otras tan grande cantidad, que el haver cahido dos minutos antes huviera muerto más de veinte personas, pudiendose seguir de su ruhina muy mayor daño, y no menos que la muerte de los muchos que estan perpendicularmente bajo dicha parte de Iglesia, derribándose a tiempo que se celebran los Divinos Oficios y demás funciones ecclesiasticas; pera cuyo daño evitar, como más interesados y principales defensores de sus propias vidas se han convocado y congregado varias vezes muchos individuos de dicha villa, a fin de rehazer o construhir de nuevo dicho tempo; pero o fuesse que esta congregacion o junta era cuerpo sin cabeça, esto es sin persona alguna de dignidad y superior a ellos a quien los demás rindieran su voluntat, o fuesse por la dificultad de reduzir a uno muchos y tan differentes animos, jamás se acordó ni deliberó cosa conveniente, si que se desvanescia con gritos y opuestos pareceres, hasta que hallandose en acto de visita en la presente villa de Çarreal el Muy Ilmo. y Rmo. Sr. Dn. Pedro de Cpons y de Copons, por la gracia de Dios y de la Sta. Sede Apa. Arzobispo de Tarragona, Primado de las Espanyas del Consejo de su Magd. en sabiendo ya mucho antes la accelerada ruhina que dicha metad de Iglesia amenaçaba, y el peligro en que estavan arriesgadas las vidas de muchos individuos, atendiendo también la indecencia en que estava dicha Iglesia y casa del Sr. Convocó la parte priencipal de los moradores de la expressada villa a quienes movido de piadoso zelo, vervorosa caridad, ponderó lo arriba expresado, y persuadió la readificación o construcción de dicha parte de Iglesia con tan breves palabras, como si con divina retórica les hubiera hablado; acaesciendo al mismo tiempo caher algunas piedras de la boveda de la mensionada Iglesia, como aquellas mismas confirmava y pedia lo mismo que dicho Ilmo, pero con grandes amenaças; Y assí persuadidos dichos moradores de la villa de Çarreal, se convocaron y congregaron los Magcos. Abdón Grau, Bayle de la expressada villa de Çarreal, Francisco Vaciana, Juan Pons, Joseph Potau, Antonio Badia, Pedro Grau y Geronimo Padreny, Regidores en la sala de la casa de la Universidad de dicha villa en donde para tratar los negocios de essa se acostumbran convocar y congregar, con acistencia y decreto de dichos Abdon Grau Bayle, abajo interpuesto, a cuya congregación fueron presentes la principal parte de los moradores de dicha villa, y propuesta la rehidificación o construcción de dicho templo, se hallaron unanimes y conformes concentiendo a todo cuanto concernia

para dicha construcción y discorriendo el medio menos gravoso, se impussieron de una parte quatro cientas libras repartideras y anualmente pagaderas entre y por todos los individuos de dicha villa, según los bienes, que por valias constará tener y posseher cadauno de ellos. Y de otra parte diez sueldos annuales por cada casa hasta ser construhido dicho templo, concentiendo todos los moradores a pagar dicha imposición accepto uno que otro. Con la qual imposición y la cantidad de dinero, que ha prometido y obligado pagar la Rda. Comunidad de Rector y Preveres, de la misma villa, se espera en pocos años consumada la construcción de dicha parte de iglesia. Y como para cualquier empresa son necesarias algunas personas, para dirigir lo concerniente o conveniente a ella; por tanto implorados primeramente el auxilio de Dios y a su Santissima Madre, de los Gloriosos Martires Abdon y Senen Abogados de dicha Parral. Igla, han elegido las personas expressadas, y pactado lo contenido en los siguientes capitulos.

Primeramente han elegido dichos regidores, y eligen por clavarios y exactores de las quatro cientas libras y demás reditos para dicha construcción impuestos y assenyalados a Joseph Badia familiar del Sto. Oficio, Juan Capdevila, Pedro Antonio Marti, Juan Alió, Joseph Sanfeliu, Francisco Fontanillas, Pedro Juan Teixidó, Pablo Serra, Jayme Miró, Juan Molas, Joseph Puig, Joseph Camell, Pedro Grau, Juan Pons y Geronimo Padreny, paraque exijan, reciban y cobren cada uno per si, las cantidades o cantidad contenidas en lo arenzel o memorial, que a cada uno de ellos se le entregará, con la obligación de haver de dar entera cuenta de todo cuanto cada uno abra cobrado, a los regidores de la mesma villa, o a otros de orden de ellos; Dando la facultad a dichos exactores, de poder cumplir, y apremiar, a qualquiera que reussara la paga a el correspondiente.

Item quieren dichos regidores y ordenan, que los exactores en el capitulo antecedente expressados tengan a cargo luego de haver cobrado toda la cantidad por cada uno de ellos cobradera de entregarla en manos de un receptor y en presencia de un fiel o persona que tome cuenta de las entradas y salidas cargos y descargos de dicho receptor, ambos abajo elegidores.

Item los expresados regidores han elegido y nombrado, eligen y nombran por depositario y receptor de todos los haveres para dicha rehedificación de dicha iglesia assenyalados y cobrados al Dr. en Medicina Joseph Marti, en la presente villa populado, para que este reciba, conserve y guarde todas las cantidades de dinero que se le entregarán para dicho efecto, no podiendo este acceptar cantidad alguna de dinero y menos distribuhir a impressarios o otros qualesquiera, sin que para la aceptación sea presente el fiel abajo elegidero; y para la distribución proceda polisa o papel de librania de los Adors. abajo elegidores y el vidit o visto bueno, del mencionado fiel, y que de todo esto dicho receptor haya de guardar las polisas y notar todas las cantidades del dinero se le entregara, para con mayor claridad, y más exactamente pueda dar cuenta quando se le pida.

Item, los referidos Regidores han elegido y nombrado por fiel a Juan Antonio Sanahujas, Labrador de dicha presente villa, y teniendo este el cargo de acistir quando se harán las entregas del dinero al referido receptor y de notar en un libro las cantidades entregadas; de poner el visto bueno y firma a las polisas se le seran presentadas firmadas de los administradores, abajo nombraderos, y notar también las cantidades contenidas en dichas polisas para que se pueda ver si conformen a estas las cantidades acceptadas y distribuhidas por dicho receptor.

Item, eligen y nombran dichos regidores por Administradores o directores de la dicha rehadificación o (nueva) construcción de dicho templo al Rdo. Joseph Fontanillas Pbro. y Rector de la Parroquial Iglesia de dicha villa, a los Rdos. Joseph Potau y Magin Pasqual Pbros. y Beneficiados de la expressada Prral. Igla. a Franco. Vaciana, Juan Potau de la Plassa Nueva, encumbiendo, al cargo de estos el principal trabajo cuydado y diligencias para dicha rehadificación concernientes como son, avisar o hazer avisar, a aquel o aquellos a quienes perteneciere, lo ir a la Jova, o a trabajar por dicha construcción, segun el turno empesado, o que habran tomado queriendo dichos Regidores que todos los moradores de la presente villa esten obligados a ir a la Jova en fuersa del presehido consentimiento de dichos moradores repartiendose la Jova por dichos Regidores, y entre dichos Moradores, según las valias que estos tienen y posehen, qual repartimiento sera entregado a los referidos Administradores mandandoles que no puedan avisar a unos para la Jova, que los otros a quien tocare primero se hayan ido, mandandoles también que no puedan compellir o valerse de medios de justicia contra quien rehusare y tocare ir a la Jova, que primeramente, no esta tres veces por dichos adminitradores avisado.

Item que dichos Administradores se cuyden de hazer las polisas y firmarlas remitiendolas al fiel y receptor para que este pague las deudas hechas para dicha construccion teniendo para esto el dinero.

Item se prohibe a dichos administradores que no puedan mandar hazer o disponer de las cosas grandes extraordinarias y de mayor importancia sin el concentimiento de los Regidores y demás principales de la villa por más que a ellos les paresca conveniente.

Nosotros Joseph Badis, familiar del Sto. Officio, Juan Capdevila Pro. Antonio Martí, Juan Alió,

Joseph Sanfeliu, Francisco Fontanillas, Pedro Juan Teixidó, Pablo Serra, Jayme Miró, Juan Molas, Joseph Puig, Joseph Camell, Pedro Grau, Juan Pons y Geronimo Padreny, exactores y cobradores predichos, Dr. Joseph Marti y Juan Antonio Sanahuja, Receptor, y del susodicho Joseph Fontanillas Pro. Rector de dicha Parroquial Iglesia., Joseph Potau, Magin Pasqual, Pros. y Beneficiados de dicha Parroquial Iglesia, Francisco Vaciana, Juan Potau Pedro Generés, Antonio Badia y Joseph Potau de la Plasa Nueva, Administradores predichos, presentes acceptamos graciosamente y sin el menor interes y cada uno de nosotros accepta nuestros respectivos cargos; Prometiendo exhercerlos bien y fielmente y con la más exacta diligencia, dando cuenta y razón de todo quanto huvieramos agenciado, acceptando dichos cargos con los pactos susodichos, todo lo que prometemos bajo la obligación de nuestros bienes y de cada uno de nosotros muebles y rahizes, havidos y por haver y con la mesma obligacion prometemos y cada uno de nosotros promete no dejar dichos cargos.

E Jo Abdon Grau, Bayle de dicha villa de Çarreal y su termino a todo lo susodicho presente, las susodichas cosas, por dichos Regidores y demas hechas en mi presencia, licencia, permiso y voluntad, consiento y pongo mi autoridad y decreto en mano y poder del Esnoinfrs. Todo lo que fue hecho en dicha villa de Çarreal Arzobispado de Tarragona, a los veinte y nueve de Julio año contado del Nacimiento de Nuestro Señor Jesucristo de Mil Setecientos quarenta y ocho, en el pnte, y corriente año haziendo estas cosas y es necesario premeditar el modo más util para su execusion y perfecto cumplimiento buscar Impressarios o Albañiles dar providencia para los materiales y otras cosas necessarias y utiles a dicha construcción y hazer las demás diligencias a ella concernientes como son y sido a nuestro cargo. Assi lo aprobo el Escribano infrascrito.

2

1750, maig, 5

Contracte d'obres de construcció de l'església parroquial de Sarral, suscrit per Domènec Thomàs i Francesc Camps, mestres de cases de Cervera, i una representació de veïns del poble.

A. H. P. de T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3600, any 1750, fols 107-117.

"Die quarta Mensis May anno a Nativitate Domini Millessimo Septingentessimo quinquasessimo in Villa de Çarreal Archidiocesis Tarraconensis.

In Christi nomine amen.

Sobre la construcció y rehedificació de la fàbrica de la Iglesia Parroquial de la present Vila de Çarreal Arquebisbat de Tarragona per y entre les Reverents Joseph Fontanillas Prevere y Rector de dita Parroquial Iglesia, Joseph Potau y Magi Pasqual, Preveres y Beneficiats de dita Parroquial Iglesia, Joseph Martí en Medicina Dr., en la referida vila domiciliat, Juan Anton Sanahuja, pagès, Pere Generès, apotecari, Jaume Miró, Pere Joan Teixidó, Joseph Puig y Potau, Anton Badia, Francisco Veciana, Joseph Potau de la Plassa Nova, Pere Grau, Joan Molas de la Casanova, Joan Pons, Joan Potau del Arraval, pagesos, Francesch Cantí, texidor de lli y Mariano Serra, sastre, tots de la expressada Vila, de una part, y Domingo Thomas y Francesch Camps, Mestres de Casas de la Ciutat de Cervera, Bisbat de Cervera, fabricants y empresaris de dita fàbrica, de part altra, es pactat, convingut y concordat entre las ditas parts que los dits Domingo Thomàs y Francesch Camps, Mestres de Casas y empressaris sobredits, hajan y tingan obligació, com ab tenor del present acte se obligan y prometan de vuy ara present a vuyt anys pròxims vinents y, del dia present en havant comptadors, haver de fer, fabricar, construhir y rehedificar be y degudament, com a bon Mestre pertany, la sobredita fabrica de la Iglesia Parroquial de dita present Vila de Çarreal, ab los pactes y condicions en la avallescrita tabba que lo tenor de la qual es com se segueix:

Jesus, Maria, Joseph: Tabba de la obra fehadora en la Iglesia de la Vila de Çarreal, feta en lo any mil set sents quaranta y vuyt: Tot hom, y qualsevol persona que vulla entendrer en la construcció de la fàbrica de la Iglesia, Capellas colleterals, Cor y Campanar y Abadia de la present Vila de Çarreal, Arquebisbat de Tarragona, la qual fábria se ha de fer en la mateixa forma y simatria en lo total, ab los pactes o condicions avall escrits, y no sens ellas, lo que deu saber lo Impresari, perque ab evidencia li constia lo que deurà fer y executar ab la perfecció que demana lo art de Mestre de Casas, digay qui dir hi voldrà que en aquell que per menos ho farà se lliurarà.

1.— Primo sapia lo empresari que serà de sa obligació lo demolir o desfer tota la obra de la Iglesia vella, Abadia y tot lo que sia necessari per dita fàbrica, traurer tota la runa y enderrochs a la Plassa, obrir tots los fonaments, traurer la terra de dits fonaments a la Plassa, y lo Comú a sas costas traurà després la runa y terra desde la plassa ahont voldrà.

2.— Item sapia lo Empresari que si al desfer o demolir la Iglesia vella y Abadia sie necessari lo apuntalar alguna cosa, serà de sa obligació lo ferho.

3.— Item sapia lo Empresari: que antes de desfer la Iglesia vella dega fer una tanca de tota pedra y fanch, o de guixots o guix, al gruix li apareixerà necessari, qual tanca se farà sote la tanca y ampostissats que ara media entre la Iglesia vella y nova, y esta tanca la de mantenirla tot lo temps que durarà la obra de la Iglesia, y així mateix dega tapar la entrada de la capella del Roser del mateix modo.

4.— Item sapia lo Empresari: que antes de fer esta tanca, deurà obrir dos portaladas grans, la una a la Capella de Sant Pere, la altra en frente de la paret de la Sacristia nova. Capàs lo portal de defora para posar las portas que vuy se troban en lo portal petit de la Iglesia vella, y lo altre que puga eixir lo talem, en dits portals se posaràn solas de fusta y adresar los cantells de guix, les quals portas arrencarà y posarà en dita portals, y finida la obra los tornarà a tapar.

5.– Item sapia lo Empresari: que antes de desfer y derribar lo campanà, que ara tenen, deruà baixar las campanas, sens que prengan dany algun, y per poder tocar a Misa dega lo empresari, en lo puesto més còmodo, que regoneixeràn los Administradors, fer tres pilanets y posar en ells las tres campanas petitas.

6.– Item sapia lo Empresari: que antes de desfer y demolir la Iglesia Vella dega desfer la Abadia y obrar allí tota aquella part de Iglesia nova, fer las Capellas y conclourer tota aquella part fins a la taulada.

7.– Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo obrir tots los fonaments y massisarlos de mamposteria de pedra y argamassa ab los mateixos gruixos que tenen los de la iglèsia vella, ecceptat los fonaments de la paret del frontispici, o portal major, que seràn de sis palms de ample y donar a tots los fonaments de profunditat deu palms y, dat cas, que ab la dita profunditat lo terreno no sia ferm y apte pera fabricar, lo Comú de la vila li pagarà lo demés que affondirà dels deu palms a canas, y, com són los fonaments de diversos gruixos, per no fer tantas divisions, los pagarà tots, uns ab altres, a dotze reals cathalans per cana superficial; se entén de buydar y omplir o masisar tots los fonaments que excediran deu palms de profunditat; y en cas no sia necessari de affundirse los dits fonaments, los dits deu palms, per encontrar terreno ferm, se li rellevarà proporcionalment a rahó de dits dotze reals per cana superficial.

8.– Item sapia lo empresari: que haventse reparat en la pilastra de la capella del Roser algun moviment, tindrà obligació de descubrir lo fonament de dita pilastra y estribo, y dega fortificarlo y assegurar dita pilastra; y en cas sia necessari de desferse tindrà obligació, dit empresari, de desferlo y tornarlo a fer, masisant dos armaris que ara estan en una y altra part del estribo.

9.– Item sapia lo empresari: que lo que se ha de fer en la iglesia són tres navadas, ab sas capellas corresponents, lo cor y lo campanà en la forma expressarà; primo la navada, que correspon devant la capella de Nostra Senyora del Roser, ha de pujar las parets de mamposteria de pedras y argamassa; las vasas, pilastras, cornisas, archs principals, archs diagonals, claus y demés, de pedra picada de la mateixa motllura y forma, gruixos, alsada, o en tot semblant y conforme en la mateixa simatria que los demés que estan fets en dita iglesia; fent a cada costat sobre la cornisa una finestra a la mida que estan las altres, que estan fetas en bancas, llosana y arquet de pedra picada; fer los estribos a la mateisa alsada y gruix, fent la testa de pedra picada, de dits estribos, com també los cantons y bordó que circuheix la iglesia per defora, de pedra picada a punta de escoda. Deixant en dits estribos passadissos en la forma dels altres.

10.–Item sapia lo empresari que deurà fer en frente de la capella del Roser, altra capella, en la entrada, crusero, fondo de capella, cornisa, mitja taronja y llenternó o simbori, en tot igual y en la mateixa forma que està feta la capella del Roser, tant de part de dins com de part de fora.

11.–Item sapia lo empresari: que la navada que se segueix a la capella del Roser y media entre dita capella y lo cor, ha de ser en tot conforme e igual ab las navadas que ja estan fetas y del modo està dit en en lo numero nou; ço és en la alsada, pilastras, archs y finestras. Donant de pilastra a pilastra, la distància que tenen las pilastres de la capella de Sant Pere, que las capellas de la Santísima Trinitat y del Roser, a causa del pilastre de la trona, són més estretas, y així las midas se han de pendrer de la capella de Sant Pere. Sols se ha de advertir que las capellas de una y altra part de esta navada no han de tenir tanta elevació com las altras, sino que han de ser ab archs rebaixats, y se han de clourer estos archs a la alsada de trenta palms del piso de la iglesia, que es la alsada que han de tenir los archs del cor. Lo sobre de la capella de la part de la abadia, ha de servir per lo orga, y lo sobre de la altra part per una tribuna, advertint, que en cada capella hi ha de haver dos archs de pedra picada y dos bovedas, lo un per piso y lo altre per cuberta. Los archs de estas capellas y los diagonals han de ser en la mateixa y motlluras com los demés de la iglèsia. Lo arch desobre lo orga, y lo arch desobre la tribuna, en la motllura y pedra com los demés, en la elevació o altura, ha de ser més als que los demés de la iglèsia, ço és, han de arribar a la cornisa. Lo fondo de estas dos capellas han de tenir vint palms, ço és lo fondo que té la entrada de la capella del Roser, y no las demés capellas que no tenen sinó setze palms y són poch fondas. La cornisa de estas capellas com las demés de pedra; sols en lo fondo de la capella no farà cornisa.

12.–Item sapia lo empresari: que en las pilastras més prop del cor a la altura de disset palms, contant del piso de la iglesia, dega fer una imposta de pedra, fota ab motllura a discrició del impresari, a fi de assentar lo arch del cor; y dit arch ha de tenir la mateixa amplaria de la pilastra. Ha de fer sobre la imposta lo

recipient, o arrimament, del diagonal dels archs de dit cor ab las motlluras y corresponents dels archs diagonals de las naus, y dits archs, tant lo total com los diagonals, se han de terminar la sua altura a trenta palms de alt del piso de la iglèsia, de manera que lo cor, orga y tribuna, vinga a nivell.

13.—Item sapia lo empresari: que la navada del cor, pilastra y gruix de la paret del frontispici, ha de ocupar quaranta palms de terreno de trevesar, que són los quaranta palms que ha de tenir lo peu del campanà. En esta navada, los archs, claus, cornisa, com les demés, sols que la navada serà major que las altras, però en la altura serà igual. En esta navada, sota o baix del cor noy haurà capellas, sí sols una paret que correrà desde las pilastras a trobar la paret del frontispici o del portal. En lo mitg de estas parets se han de formar dos portaladas, la de la part de la plassa, pera entrar al campanar, la de la part de la abadia, pera entrar a la escala que puja al cor. Estos portals han de tenir vuyt palms de ample y catorze palms de alsada; per dits portals picarà tota la pedra se haurà menester, per costats, llinda y brancal, ab sa duella competent. Dits portals han de ser reglers, fenthi un bordonet a la banca del angul exterior, continuant lo bordonet al regler. Lo revolt de dits portals ha de ser de tota pedra de part de dins, fent damunt de dits portals un arch que no carregue lo regler.

14.—Item sapia lo empresari: que en lo aposentet desota lo cor, de la part de la abadia, deurà fer una escala de pedra picada, ab sos replans també de pedra picada; dita escala ha de tenir sis palms de ample cada grau, la ha de disposar de manera que lo replà últim, o més alt, vinga al nivell del cor, y en est replà haurà de formar dos portals, lo un de sis palms de ample y dotze de alsada, tot de pedra picada, en la forma que està dit en los portals del número passat; aquest portal serà pera entrar en lo cor, lo altre portal del replà serà de quatre palms de ample y deu palms de alsada, en lo estribo o aljuba, que media entre la escala y orga; y aquest portal serà pera entrar al orga sens haver de passar, ni entrar al cor; y a la alsada corresponent deurà fer una bòveda per cuberta de la escala, ab un bordonet y mitja canya de guix al arrencament de la bòveda, que formarà una petita cornisa; y a la paret que li apareixerà més proporcionada deixarà una finestra de pedra picada de quatre palms de ample y sis de alt, per donar claror a la escala.

15.—Item sapia lo empresari: que la part sota lo cor que mira a la plassa se ha de fer lo campanà, y en ell deurà de fer los fonaments tot masisat, o plè, fins a la cara de la terra; desde la cara de la terra fins a las escocias tindran las parets deu palms de gruix: desde las escocias fins al sim del campanà, tindran las parets vuyt palms de gruix. Dit campanà ha de pujar fins a las escocias en forma de figura quadrada. Tindrà obligació de fer las parets de mamposteria de pedras y argamassa, menos lo lienço de paret, que fa de frontispici de la iglesia, que esta serà, fins a la alssada de la iglesia de pedra picada. Las demés parets del campanà seran de mamposteria y argamassa, ab las cantonadas de pedras gras picadas. Antes de las escorcias formarà un bordó, mitja canya y dos filets, tot de pedra picada, després se seguiran las escorcias, totas de pedra picada, y sobre las escorcias altre bordó y dos filets, tot de pedra picada. Se seguirá després lo campanà de mamposteria de pedra y argamassa, en forma, o figura, oxavada; y las vuyt cantonadas seran de pedra picada. Al altura corresponent formarà vuyt finestrals de vint y sinch palms de alsada quiscun, tot de pedra picada; y sota lo arrencament del arquet de cada finestral farà una faixa de un palm de ample y un quart de volada, o relleu, y esta faixa ha de circuhir lo campanar y seguir lo circol del arquet de cada finestral. Després formarà lo alquitrau y lo fris de tres palms y mitg de ample. La cornisa ha de volar dos palms y mitg; se formarà, la cornisa, de un filet, mitja canya, una goleta, corona ab son filet y un quart bossell; y en ella farà unas canals als angols pera traurer la aigua, formant sobre las pedras de la cornisa a punta de escoda uns rechs, o canaleras, en la mateixa pedra que encaminian la aigua a las canals. Sobre lo campana formarà una cúpula de trenta palms de altura, o elevació, y sobre la cúpula una basa y bola de pedra y en ella si ascentarà lo panell. Deurà donar de altura, o elevació, al campanar desde lo piso, o cara de la terra, fins a la cornisa, cent setanta palms de forma que entre campanar y cúpula facian dos cents palms. Advertint que desde lo finestral amunt tot ha de ésser de pedra picada. Dins lo campanar, lo que per fora és cúpula serà mitja taronja, feta tota de pedra y argamassa, y sobre no si ha de posar fusta, sinó de tota pedra y argamassa formara los vessants y los cubrirà de teula envarnisada, segons disposarà lo Ajuntament.

16.—Item sapia lo empresari: que dins lo campanar deurà formar una escala comentsant des del piso de la iglèsia fins a sis palms ans de arribar als finestrals; esta escala ha de estar de dos gruixos de rajola y guix, ha de estar quadrada, ço és, dita a rams, ab sos replans corresponents y espitllers per la claror, y baraneta també de rajola. Antes de arribar el endret de las escorcias farà un trespol, o bòveda, ab sa cu-

berta de bòveda, a catorze palms de alsada, circunhintlo de envans de rajola de cantell. Aquest aposentet serà per lo ralotge y per lo vull de la escala baixaran las cordas. Desde las escorcias amunt los seguirà la escala, seguint la figura otxavada que tindrà lo campanar. La escala de baix fins dalt tindrà quatre palms de ample, y antes de arribar a sis palms del finestral, se donarà fi a la escala, y allí farà una volta de tota pedra y argamassa, quedant per damunt a nivell y enrajolat de rejola. Finalment assentarà totas las campanas.

17.—Item sapia lo empresari: que per faltar ara la planta de la portalada major, se queda lo Comú de la vila la facultat de poder fer planta a son gust, y que lo empresari deurà executarla conforme la planta li donaran, y de picar la pedra y assentar la portalada li donaran dos sous per palm superficial. La pedra de la portalada ha de ser ben picada y atallantada, ab tallant en dents; la demés pedra picada de frontispici y campanar ab buxarda; tota la pedra picada de dins de la iglèsia ha de ser ab las mateixas motlluras, y forma, que està la demés de dins de la iglèsia, y si vol aprofitar la pedra de la iglèsia vella deurà repicarla que apareguia nova.

18.—Item sapia lo empresari que serà de sa obligació fer tot lo frontispici de la iglèsia de pedra picada, en esta forma, allí ahont corresponen las parets de la nau de la iglèsia formar la vasa de pestral y pilastra, com són las de la iglèsia, de tres quarts de relleu lo pilastre, la vasa y pedestral lo que li corresponga. Al arribar als vessants de la taulada farà la alquitrau amb son filet, goleta y bordó ab son filet, lo fris que li apareixerà convenient se seguirà la cornisa, que serà un filet, un bosell, mitja canya, un filet y un quart bosell, tot assò correrà de pilastre a pilastre; la volada de la cornisa serà de dos palms y mitg. La cornisa dels vessants de la taulada serà en tot igual a la dita, però sens alquitrau, y sí apar al empresari que tenen poch vessant las tauladas, elevarà la paret y fingirà los vessants ab major elevació. Y en lo sim assantarà una vassa ab sa bola y una creu de pedra ben traballada. Al frontispici corresponent a las capellas formarà unas escorcias ab sa cornisa y alquitrau, en la forma està dit del altre. Advertint, que com la paret del campanar serà major que no la altra, las escorcias han de ésser iguals y a proporció. Lo restant de paret de campanà desde la escorcia del frontispici a terra serà de pedra picada. Desde la escorcia del frontispici en amunt serà lo campanà com està dit en son capitol.

19.—Item sapia lo empresari: que sobre la portalada, a la altura que li apareixerà convenient deurà formar una O de pedra picada de dotze palms de llum y tres palms de esquexada ab sas motlluras de part de fora; la qual motllura deurà volar un palm del frontispici; las motlluras se deixen a la discreció del empresari.

20.—Item sapia lo empresari: que deurà arrencar tota la pedra que se haurà menester en dita fàbrica, tant la que se ha de picar, com la comuna, y desbastarla en la pedrera, y deurà arrencarla en la pedrera de la Coma Guala. Advertint que en dita pedrera deurà arrencar la pedra forta a causa de haverni, en dita pedrera, una bancada de pedra molla, y en esta si pose lo salobre; y si fós cas que esmersàs alguna pedra molla de la dita bancada, lo Comú de la vila se quede ab la forsa de poderla visurar antes de asentarla, y deixar la que judicaran molla. Advertint que lo Comú de la vila a sas costas portarà tota la pedra, tant comuna com la de picar, y la posarà a la plassa de la iglèsia; y si acabada la obra queden pedras de qualsevol espècie, sian a favor de la vila.

21.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo masisar los carcanyols conforme estan los altres ja fets, y fer totas las bóvedas, tant de la nau de la iglèsia com de las capellas, las del cor, las dos desobre las capellas, la desobre la escala, que puje al cor, las de la capella gran corresponent a la capella del Roser, y finalment totas las que estan expresadas en los capítols antecedents, y las farà totas de guix y guixots, conforme estan las altras. Advertint que las bòvedas del cor, la del orga, y la de la tribuna, han de estar sobre encarronadas de envans de cantell doblats de rajolas y guix, y cuberts de rejolas de envà a envà; y posat tot a nivell deurà enrajolar tot lo cor, la tribuna, y lo aposento del orga.

22.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo fer totas las tauladas a teula plena, ab son entepit conduhint las aiguas conforme las conduheixen las altres que ja estan fetas. Advertint que la part de la abadia, o si en altra part se necessita de tortugas deurà assentarlas, y en los estribos, o aljuba, que sia necessari, farà una canal de pedra picada a punta de escoda que bòlia tres palms.

23.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo fer en la mateixa forma y en sas boladas, los

ràffechs, tant de la taulada principal com de las capellas; y fer las tauladas ab los mateixos vessants que las que vuy estan fetas, y ab sos pilans sobre los archs pera asentar la fusta; y sobre la capella de Sant Pere farà taulada com està en las altras capellas. Finalment deurà regonèixer totas las tauladas que ara són y esmenar las goteras.

24.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo arrebusar las parets exteriors en lo modo y forma que estan las de la capella del Roser; perfilar lo campanar, tot lo que no serà pedra picada; lo perfil se deixa a discreció del empresari. Las parets interiors totas han de estar adresadas tirant los ploms, o plombadas, en guix, y rebosadas e igualadas en argamassa.

25.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació de fer una cornisa per tota la iglésia, de guix, de orda dòrica, de volada, dos palms y tres quarts, ah ressalts de guix; lo blanquejar tota la iglèsia, tant la que se farà nova, com la que hara hi ha; ço és, blanquejar totas las bòvedas novas y vellas, parets, capellas, sotacor, parets de la escala, orga y tribuna; tot de guix blanch, ab paleta, o bronquer, y deixar tota la iglésia blanca y uniforme. Advertint que las parets interiors del campanar bastarà que quèdian rebossadas ab argamassa.

26.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo enrejolar tota la iglésia y capellas, tant nova com vella, y lo cor com està dit; fer en cada capella una grada de pedra picada atallantada, y en la capella de enfrente lo Roser, las gradas com en dita capella.

27.—Item sapia lo empresari: que és de la obligació del Comú donar tota la argamassa y guix sia menester; ço és, la argamassa cuydarà la vila de portar y amerar la cals, fer la mescla, o pastarla, y deixarla en un munt en una de las dos plassas, y quant se haurà de esmersar deurà lo empresari revenirla, o repastarla. Més donarà lo Comú de la vila totas las rejolas, teulas, tortugas, rajola o teula envarnissada per la cúpula del campanar, cayrons pera enrajolar la iglésia, y la fusta y llatas per las tauladas, y cuydarà de claus per la taulada, y de enllatar, y totas las portas sian menester, y serà de la obligació del impresari lo asentarlas en sos respectius portals.

28.—Item sapia lo empresari: que lo Comú de la vila donarà dotze entenas y seixanta cabirons, y las posarà a la plassa; donarà, dit Comú, llicència al empresari perque puga serrar a sas costas, per pots, sis pins cerca la Hermita, los que li apareixerà, menos lo pi gros, lo qual se reserva per si la vila.

29.—Item sapia lo empresari; que serà de sa obligació lo cuydar de la demés fusta pera envestidas, y serà de la obligació del empresari lo cuydar los llibantons pera las envestidas y provehirse, a sas costas, de tots los instruments, com són, corriolas, ternals, torn, cordas, gavetas, regles, tota la ferramenta que haurà menester per dita fàbrica, motllos per picar pedra y pagar tots los manobres o peons que haja menester.

30.—Item sapia lo empresari: que serà de sa obligació lo cuydar de las sindrias y ferlas fer a sas costas; y acabada la iglèsia, antes de donar guix blanch y enrejolar, deurà desfer las tancas, y lo Comú de la vila cuydarà de traurer la runa de ditas tancas, perque allí puga prossehir a emblanquinar la iglésia.

31.—Item sapia lo empresari: que dita obra empendrà, que deurà donar la obra concluhida y acabada del tot, y perfeccionada dins lo termini de sis anys, contadors del dia de la firma en avant, ço és, per lo termini de dits sis ans donarà concluhida la obra de la iglèsia, y després per lo termini de tres añs donarà concluhida la obra del campanar, que units són vuyt anys.

32.—Item entenga lo empresari que serà de sa obligació lo donar quatre fiansas idòneas a coneguda de dits administradors, no sols per lo diner se li entregarà, si també per lo valor de la obra que farà fins que estiga rebusada y acabada la obra han de quedar obligats lo empresari y fiansas, lo assegurarla dos anys comtadors desde lo dia que se acabarà de perfeccionar en avant; y al fi de estos dos anys puga lo Comú de la vila tornar a visurar la obra, y si se observa algun moviment, o alguna falsedad en ella, dega lo empresari y fiansas tornarho a sas costas tot, a no ser que constàs provenir lo moviment de algun terramoto, o incendi en la iglésia, o per causa de guerra; però exclusas estas tres causas de qualsevol causa que provinga lo moviment o falsedad de la obra, y se observia en lo termini de dos anys, tindran obligació, lo empresari y fiansas lo ferho bo.

33.–Item sapia lo empresari que per la seguretat y compliment del predit, se firmarà junt ab las fiansas ab obligació mediant acte, lo qual pagarà lo comú y corredor.

34.–Item sapia lo empresari: que conclosa la obra, o en qualsevol estat de temps en que dita obra se encontria, tindrà poder lo Comú de la vila de fer passar visura, per dos, o per quatre mestres de cases, dos per quiscuna part, mediant jurament i estos que regonegan tota la obra, declarant si cumple la tabba, o si falsedat se troba en ella, y lo empresari dega refer lo import de la falsedat, en cas se trobia, y pagar los gastos de la visura; y en cas se trobia traballat bé, y llealment conforme costum y pràctica de bon official, lo Comú de la vila dega pagar los gastos de dita visura.

35.–Item sapia lo empresari y entenga lo Comú de la vila que finida la dita obra la visura que es tindrà alas horas, y la altra visura després passats dos anys, estas dos visuras las deuran pagar per parts iguals.

36.–Item sapia lo empresari: que deurà fer la abadia detràs la sacristia, de nou canas de enfront, y repartit en lo piso com està en la planta. Las finestras del primer piso de alsada y amplaria corresponen al aposento, ço és, sis palms de ample; la portalada aprofitarà la de la abadia vella, formantla no redona, sino regler; lo que és sala serà sota entrada; los tres aposentos, que miran a llevant, seran sota estable, seller y lloch per lo cup, sota lo aposento que dona a la sacristia, formarà dos archs per passar la gent per la costeta. La alsada del primer piso serà al nivell del piso de la sacristia. Lo primer piso ha de tenir divuyt palms de alt fins a las bigas. La porxada ha de tenir de la part més baixa deu palms fins a la taulada, y a la taulada donarà lo ters de vessant. Deurà fer un cup en lo puesto més proporcionat, capàs de dos centas càrregas de varema lo menos; y lo saller sota terra ab sa volta de tota pedra capàs de cent càrregas de vi. Lo buydar lo terreno del saller queda a la obligació del Comú. Deurà adresar las parets y allisarlas ab guix blanch de part de dintre y arrebosadas de argamassa per defora. La escala serà de rejola y guix. Las cantonadas de pedra de fil. Lo Comú donarà lo material per la abadia; fusta pera embigar y taulada, y lo mestre deurà deixar tota la abadia acabada y embellida. Y si algun gunyara aixaus, se satisfaran lo dia de Nostra Senyora de Agost del any mil set cents quaranta nou, com y també las mitjas ditas, y seran per una vegada tant solament.

37.–Item sapia lo empresari: que en cas de adversa fortuna, que lo Comú de la vila no puga cumplir a las pagas, en tal cas pugan los administradors fer parar la obra y dilatarla.

38.–Item sapia lo impresari que haurà de treballar en dita obra o fàbrica per la quantitat del diner que se li entregarà durant la construcció de aquella, haguda rahó del preu en qués lliurarà, o rata per quantitat.

39.–Item sapia lo impresari, que lo Comú de la vila se reserva la facultat de anyadir o llevar a la obra o construcció de aquella aumentant o disminuint la valor de aquella o lo que indicaran dos o quatre oficials rata per cantitat del aument o de la disminució del preu en ques lliurarà.

40.–Item sapia lo impresari que lo preu se li donarà per dita nova obra o construcció se li pagarà en esta forma és a saber, lo dia de la firma del acte, set centas lliuras; lo dia deu del mes de maig del present any 1750, cent lliuras; de dit dia a dos mesos con semblant cent lliuras, y aixi cada dos mesos consemblants cent lliuras, fins que lo preu de aquella serà acabat de pagar acceptadas emperó mil tres centas lliuras, que estas lo Comú de la vila no las pagarà fins al cap de dos anys que dita obra o fàbrica serà acabada o del tot finida y conclosa. Dir hi qui dir hi vulla que en aquell que per menos ho farà en aquell en aquell se lliurarà. Lo preu del present contracte en sis mil quatre centas lliuras moneda de Barcelona, per lo qual preu fou lliurada la dita obra, y fàbrica, en lo subast públich, com baix se veurà ab la relació del corredor avall escrit, además del sobredit preu se deu donar y pagar a dits Domingo Thomàs y Francesch Camps, empresaris, trescentas lliuras de la mateixa moneda, so és, doscentas lliuras per consemblants que ells ne guanyaren o tragueren de axaus en lo dit encant públich de dita obra, y las restants cent lliuras per doscentas lliuras que oferiren de mitjas ditas per la mencionada obra més barato, las quals trescentas lliuras junt ab ditas sis mil quatre centas lliuras prenen suma de sis mil setcentas lliuras pagadoras a dits empresaris. Y aixi, renunciant a la excepció del dit preu axi no convingut a la lley que sobre els enganyats excedint lo engany a la meytat del preu, y a qualsevol lley y dret cerca las sobreditas cosas obviant. Los dits, Reverent Joseph Fontanillas, Joseph Potau, etc. prometan atendrer y cumplir las sobreditas cosas, pactes y condicions expressats y expressadas en la sobreinsertada tabba, y lo preu pagar

de dita obra ab los plassos, modo y forma en aquella expressats, sens dilació ni escusa alguna ab salari de procurador, treballant dins la dita present vila de Çarreal, o de la ciutat de Cervera, deu sous, y fora, de vint sous barcelonins; ademés del qual salari, prometan així mateix restituhir y tornar tots los danys y gastos que pera cumplir a las sobreditas cosas haurà esdevingut ferne y sustenir, sobre dels quals se haja de donar crèdit ab la sola paraula o simple jurament. Y pera cumplir las sobreditas cosas obligan als mencionats Domingo Thomàs y Francesch Camps, fabricants y empressaris sobredits, y a un y altre de ells assolas, mobles e immobles haguts... etc. Y los predits Joseph Potau y Magí Pasqual, preveres, renuncian expressament, y en quant mesester sia, al privilegi clerical de la tonsura y al recurs de aquell y a tots los avisos... etc., y tots los demés sobredits, renuncian al for y jurisdicció dels nobles señors corregidors de Barcelona, Tarragona y de altra qualsevol curia o tribunal, secular... etc., fent y firmant escritura de ters en los llibres dels tersos de las curias de dits nobles senyors corregidors, per la qual meshavant obligan sas personas bens y drets etc. Y per quant se troban ausents de ditas curias, per la qual causa no poden firmar dita escriptura de ters, persò, constitueixan y ordenan en procuradors seus a tots los notaris y escrivans jurats de ditas curias y a qualsevol de ells asolas per firmar, en dia juridich, dita escriptura de ters, y las personas y bens de aquells sobredits obligan segons lo rigor del privilegi de dita escriptura de ters, y estil de ditas curias, y ab promesa de tenirho per ferm y de no revocarho per alguna causa o rahó.

Y los dits Domingo Thomàs y Francesch Camps, mesttres de cases, fabricants y empressaris predits, presents, acceptan la empresa de fer dita obra ab lo termini de dits vuyt anys per lo preu sobredit, y ab los pactes y condicions, modo y forma en la preinsertada tava expressats y expressadas, a tot lo que expressament concentan per estar ben enterats y cerciorats de dits pactes y condicions, y de tot lo demés sobredit, tot lo que volan assi tenir per regent y expressat. Y prometan en cumpliment del referit als dits reverends Joseph Fontanillas, Joseph Potau y Magí Pasqual y demés personas sobreditas, compresas en la present escriptura y a qualsevol de ells assolas y a sos successors, que dins lo expressat termini de vuyt anys tindran finida, concluhida y acabada perfectament la dita obra, si y de la mateixa manera, modo y forma que desobre queda explicat, y los sobredits pactes, condicions y demés referit al peu de la lletra cumplir y extament observar sens dilació ni excusa alguna, ab salari de procurador, treballant dins la dita vila de Çarreal o de la ciutat de Cervera, deu sous, y fora, vint sous barcelonasos, ademés del qual salari, prometan restituhir y tornar a ells y als seus tots los danys y gastos que per las preditas cosas sustindran y patiran; sobre dels quals se deguia a ells donar crèdit ab la sola paraula, o simple jurament que per pacte los difereixan. Y, per major y seguritat de ditas cosas, donan en fermansas y principals pagadors a Francesch Thomàs y a Magí Thomàs, mestres de casas de la expressada ciutat de Cervera, germans y fills de dit Domingo Thomàs, los quals, junt ab dits sos principals, y sens ells, y assolas... etc.

Més havant los dits Francesch Thomas y Magí Thomàs, fiansas preditas, a estas cosas presents, lloant y aprobant lo sobredit y lo càrrech de ditas fiansas acceptant, convenan y prometan a totos los sobredits y sos successors, que junt ab dits sos principals, y sens ells y assolas, a totas y sendes cosas sobreditas, per dits sos principals sobrepromesas, seran y volan ser tinguts y obligats. Y pera cumplir y observar aquellas, obligan, tant principals com fermansas, a tots los sobre expressats, y a quiscú de ells assolas y a sos successors tots y sengles bens... etc.

Y las ditas fiansas renuncian a la lley o dret que diu que primerament sia convingut lo principal que la fiansa, y al altre... etc.

Y tots, tant principals com fiansas, renuncian a qualsevol lley o dret y consuetut a estas cosas obviant, y a la qe prohibeix la general renunciació. Y aixi mateix per pacte exprés a son propri for submetentse ells y sos bens al for y jurisdicció dels nobles senyors corregidors de Barcelona, Tarragona o de altra qualsevol curia o tribunal secular... fent y firmant escriptura de ters... etc.

Y per quant se troban ausents de ditas curias, per la qual causa no poden firmar dita escriptura, persó, constitueixan y ordenan en procuradors seus a tots los notaris y escrivans jurats de ditas curias, y a qualsevol de ells assolas per firmar en dia juridich, dita escriptura... etc.

Y perque las sobreditas cosas, totas y sengles, gaudescan de la major firmesa, juran totas las sobreditas parts, esto és, los dits reverends Joseph Fontanillas, Joseph Potau, y Magí Pasqual, preveres, en forma sacerdotal, y tots los demés sobredits, a Nostre Senyor... etc.

Estas cosas pues, una y altra part, per si adinvicem et vicissun fan y prometan y no menos al notari avallescrit, com a pública persona, per ells y per aquells a qui toquia, y de qui serà interès, revent y legitimament estipulant.

Y pere Calsada, pregoner públich, y jurat de la present vila de Çarreal, mitgentsant lo jurament que en lo ingrés de son ofici prestà, ha fet relació en poder de mi lo notari avallescrit, de haver subastat lo dia vint y dos del mes de desembre del any mil setcents quaranta vuyt, de orde del Magnific Ajuntament, de Batlle y Regidors de dita vila, y dels sobre expressats, la mencionada obra fábrica o construcción de

dita iglèsia. Y havent corregut los pregons una, dos y més vegadas, per los paratges públichs y acostumats de dita present vila, y en la Plassa Major de aquella; y que havent comparegut en dita subastació moltas personas, no ha trobat altras personas que hajan ofert fer, construhir, rehedificar y fabricar la mencionada iglèsia, o obra, per menos preu, que dits Domingo Thomàs y Francesch Camps, los quals han ofert per dita fàbrica, o obra, per lo preu de sis mil quatrecentas lliuras, ab doscentas lliuras de axaus, ab los pactes sobre expressats en dita tabba; y que haventse publicadas las mitjas ditas, han comparegut dits Domingo Thomàs y Francesch Camps, los quals han ofert per dita construcció doscentas lliuras de mitjas ditas, de las quals quedan cent lliuras per dits impressaris y las restants cent lliuras per dita obra o comú. Y haventse posat la candela no han comparegut altres personas que los sobredits, Thomàs y Camps, als quals sels rematà y lliurà la construcció de dita obra per la expressada cantitat de sis mil vuyt centas lliuras, compresos los axaus y mitjas ditas que de tretas cent lliuras de las mitjas ditas queda pagadora la vila, o Comú, a dits impressaris, la cantitat de sis mil set centas lliuras, la qual relació ha fet en poder del notari avall escrit y en presencia dels avallescrits testimonis.

Tot lo que fou fet y firmat en dita vila de Çarreal dia mes y any sobredits, sent presents per testimonis los avallescrits y en primer lloch anomenats, y entre ditas parts convingut.

Ita approbat notarius infrascriptus manu propria".

3

1802, setembre 9.

Contracte d'obres de restauració del recentment incendiat temple parroquial de Sarral, suscrit per Pau Forès, mestre de cases, de Valls, i una representació de veïns del poble.

Arxiu Notarial de Montblanc. Notari Francesc Ferrer i Porta, de Sarral, manual de l'any 1802, fols 333-337.

"In nomine Domine amen: Sia a tots notori que Joan Morell i Serra, Familiar del St. Tribunal, Bernat Generès y Sanahuja, apotecari, Joseph Teixidor, pagès, Josep Padreny, negociant, lo Reverend Isidro Roig, prevere y vicari, y Joseph Marti, pagès, tots vehins de la vila de Sarreal, arquebisbat y corregiment de Tarragona, comicionats per las infrascritas cosas del Magnifich Ajuntament de la present vila que de sa comició conta a saber als quatre primers en la Junta que dit Magnifich Ajuntament celebrà en fecha de onse de Janer prop passat, y als dos ultims en Junta celebrada en lo dia set de setembre prop passat, lo que consta y es de veurer individuadament en ditas dos juntas continuadas en lo llibre de Acuerdos y resolucions de dit Comú:

En dits respectius noms, desitjant posar en efecte la comició a ells tribuida, no sols per sa comoditat, per la dels individuos de la present vila y sos successors, sino que també per conciderarla molt agradable al Tot Poderós lo cumplir los efectes de ella per dirigirse enterament a la rehedificació de un temple, baix qual concepte conciderant que la Yglésia Parroquial de esta present vila presenta una total ruina a causa del voraz incendi pati la nit del vint y sinch al vint y sis del ultim desembre, que ab solas tres horas quedà calcinada tota sa fàbrica material reduhits a cendras tots los altars, banchs, cor, horgue y tot lo demés que entramava, fins las Sagradas Formas que orrorisà y ravestí de temor a tota esta vila majorment no podent atinar la causa de dita fatal desgracia, la que a més de la perdua conciderable ques calcula pasadas de vuytanta mil lliuras barceloninas, presenta en esta vila una extrema necesitat per la falta de dit temple desde la ruina del qual, ab molta dificultat, pena y treball podem y han pogut celebrarse las funcions de Iglésia, per ser lo que se habilità al efecte molt reduhida atés lo numerós del poble; esta concideració insegint la comició referida, la veu dels particulars de est poble, que és a la una, aspiran a la rehedificació de són desolat temple. Constituits per so en la casa concistorial de dit Comú, fent la infrascritas cosas en presencia de consentiment y voluntat del Magnifich Joan Pons, batlle de la mateixa vila, baix authorisant. En dits respectius noms, de son grat y livera voluntat, per ells y sos successors en la comició, mediant tabba y corredor y precehint lo exprés concentiment del Magnifich Ajuntament de la present vila, qual aprobació de esta esciptura, esperam continuarà en son llibre de Acuerdos, donassen aciento o preu fet a Pau Forès, mestre de cases de la vila de Valls, de dits arquebisbat y Corregiment, present com a menor postor en pública subasta lo reparar lo dany ocasionat per causa de dit incendi en la fàbrica material de dita Parroquial Yglésia y lo demés que en la mateixa fàbrica material volen los referits comicionats añadir, que una y altra cosa és del tenor seguent:

Qui vulla dir y entendrer en la construcció de la obra de la Yglésia de la vila de Sarreal, sobre la reparació del dany que en sa fàbrica material ocasionà lo incendi patí la nit del vint y sich al vint y sis del últim desembre, al que més barato oferirà fero, se li lliurarà a son favor y se li otorgarà la corresponent escriptura per los comicionats de dita obra, ab la aprobació del Magnifich Ajuntament de dita vila, qual escriptura deurà acceptar lo Impresari i donar bonas e idòneas fiansas a coneixement de dits comicionats, ab las que, junts y a solas deuran obligarse baix sos bens y clàusulas guarentigias (sic) a cumplir los pactes de esta tabba que al efecte se expedeix en la conformitat seguent:

1.– Primo ab pacte, sabrà lo impresari que lo dia comensarà a treballar a dita obra se li entregaran mil lliuras ab moneda fisica y de metall sonant y después ab la mateixa especia se li aniran entregant las partidas de diners, las que deurà impendir al efecte de dita obra, qual obra haurà de principiar quant le diran dits comicionats y continuarla segons pràctica y art de Arquitectura.

2.– Item, sapia que tot lo calcinat de dins de dita Yglésia deurà tiraro en terra y después tornaro a reproduir en la deguda forma, si y conforme estava antes de dita crema, lo que serà a coneixement de experts si se concidera necessari per dits comicionats, los que deuran elegirse un per part de estos y altre

per part de dit impresari. Y en cas de discordia entre ells un tercer, elegidor per lo Magnifich batlle de esta vila; quals experts deuran mediar també sempre que dits comicionats voldran se judica qualsevol cosa de dita obra, a que deura aderir lo impresari y observar lo que aquells judicaran.

3.– Item, sapia que la volta de dita Iglésia deurà fer caurer y tornarla a edificar en la manera estava antes de dita crema, ab sos archs y demés que la componian, qual volta deurà ser de guixots, advertint que si algun tros de ella o arch pot servir, no lo farà caurer lo que serà a coneixement de dits comicionats, qual tros se li contarà com si lo hagués fet nou y se li rebaixarà del preufet.

4.– Item, sapia que las parets de dita Iglésia per la part de dins deurà repicarlas fins a encontrar las pedras y despues terraguixaro a regladas y después de tarraguixat, al cap de un mes y mitg, deurà emblanquinaro de guix blanch, qual emblanquinat deurà ser al fi a coneixament dels comicionats y experts si són menester.

5.– Item, sapia que de las capellas de dita Iglésia deurà traurer tota la crosta que és calcinada y después terraguixarlas y emblanquinarlas en lo modo queda expressat en lo proxim antecedent pacte.

6.– Item, sapia que tota la pedra picada existent en las pilas tras de dita Iglésia deurà treurer y posarni de nova y construir aquella en la manera se encontravan antes de dita crema ab las advertencias que en ditas pilastras deurà, de tres a tres pams, posar una pedra picada que se entraña dos palms dins la enchusa, y per construhir ditas pilastras y demés archs de dita Iglésia no podrà valerse de la pedra picada existent y en cas que ni hagués alguna de bona deurà picarla la que deurà posar com a nova.

7.– Item, sapia que las pilastras que agafan lo cor no deurà desferlas, be que les deurà repicar y los cantons que són escantonats deurà posari unas pastas embatumadas que nos conegan, així mateix a las impostas y claus dels diagonals de ditas pilastras; lo que deurà fer també a la pedra picada de las capellas si ni ha cap de ascantonada, qual pedra picada y la demés gastarà per ditas pilastras, archs y demés de dins de dita Iglésia deurà ser picada de fi ab tallant de dents.

8.– Item, sapia que los archs principals de las capellas de defora, deurà mudar y construhirlos en la manera estavan antes de la crema, així mateix las arcadas y tarirmas del Roser y de la Trinitat, y la dita capella del Roser junt lo Misteri de las Dolors que estava dins dita capella, deurà tornaro a reparar si y conforme estava antes de dita crema.

9.– Item, sapia que deurà fer un crusero conforme la planta que se acompaña, y la pedra picada, pilastras, archs, portaladas, dos Ons, las oberturas que quedaran a la capella de la Trinitat y del Roser, hajan de ser a la altura dels archs de las mitjas taronjas, y los archs del devant hajan de ser com los de la nau, y al damunt farà uns archs de tota pedra de tres palms de tardosa a la amplaria de la paret de la anchusa, y las dos oberturas que quedaran hajan de ser de pedra picada; formarà una pilastra fins la imposta que ha de fer a la arrencada dels archs, la imposta deurà ser ab la mollura de las impostas com los demés archs.

10.–Item, sapia que en dit crusero deurà fer totas las vasas y socols com los demés de la Iglésia.

11.–Item, sapia que las quatre pilastras del crusero de la nau hauran de ser tot un pilà de sinch palms dins en fondo y que agafa tot lo gruix de la pilastra y la mateixa doblaria tenen, tot de pedra picada havent de tapar las tronas, y tot un macís de pedra picada per agontar lo pes dels diagonals.

12.–Item, sapia que los archs dels diagonals de la nau hajan de ser un quart més amples que los altres diagonals y de tardosa quen tingan un quart més, y com los diagonals arrencan de la planta de las pilastras del crusero hajan de arrencar de las pilastras de la nau, com los demés diagonals, y las motlluras hajan de ser com los demés archs.

13.–Item, que los archs del crusero, los del devant de la nau, hajan de ser com los de la nau, aixi mateix los diagonals.

14.–Item, que sobre dels archs que donan al davant de la nau, haja de fer un arch de mamposteria, al mitg deurà tenir tres palms de tardosa y de ample quatre palms.

15.—Item, sapia que los estribos que donan al Presbiteri del Roser y de la Trinitat se han de unir fins sobre las capellas de la paret de fora; los que hauran de ser de fil y las cantonadas dels estribos hajan de ser de pedra buxardada y los cantons hajan de ser de tres palms y mitg de llarch y al davant del estribo, de un cantó a altre, haja de ser de pedra de fil.

16.—Item, sapia que los fonaments se hajan de obrir, hajan de ser quatre palms del piso del terreno si és fort, y no assent fort ho afondiran fins a trobar terreno fort lo comicionats, y los fonaments de baix de la plasseta hajan de ser un palm de repeu y sobre lo terreno comenssarà las parets un palm més de la que mostra lo pla, tant de la Sacristia com lo demés que dóna a la part de la costeta, y pujarà atalusat fins al bordó.

17.—Item, sapia que lo pis de la sacristia lo haurà de posar al pis del Presbiteri, y la Sacristia que és vuy la pujarà del pis de la Sacristia fins a una cornisa que formarà a la alsada de vint palms, y després las voltas y los archs los alsarà al corresponent sobre de la qual o volta deurà formar la teulada que al mes baix tinga sis palms de alsada per poder passar.

18.—Item, sapia que las voltas de la nau y crusero las haura de fer del material estaran las altras, be que la volta de la nau del crusero la haurà de fer de rajola de tres gruixos.

19.—Item, sapia que haurà de fer las cornisas ab las motlluras hi havia antes de la crema, y los capitells haurà de fer fullatgats com los de la orde corinto.

20.—Item, sapia que al crusero sobre las cornisas deurà fer a cada costat una O que tinga vuyt palms de llum que deurà ser de pedra picada ab sas corresponents esqueixadas, deixant un quart de valent a cada costat conforme està la principal de dita Iglésia.

21.—Item, sapia que tot lo que és perilla del cor ho deurà fer caurer y tornaro a contruhir conforme estava antes de la crema, be que los comicionats li donaran las rejolas necessarias per sa reparació, aixi mateix deurà enrajolartot lo que és espatllat de dita Iglésia, y li donaran també las rejolas los comicionats.

22.—Item, sapia que a la casa de Bernat Farrer deurà fer un mitjaner y después unas voltas grasas al igual del Presbiteri, havent de deixar sota la volta dos finestras de tres palms de llum y sinch de alsada de pedra buixardada.

23.—Item, sapia que haurà de fer dos vasos de pica y un canó ab son peu conforme està la existent, aixi mateix una pica per las Fons Baptismals com la que hi ha en la Iglésia del Pla, be que la pedra podrà valerse de la que hi ha al terme de la present vila.

24.—Item, sapia que solament se li donarà devant de dita Iglésia tota la obra cuita necessaria per dita obra, teulas, guix, cals, arena y fusta per cubrir la teulada; y per fer embestidas se li deixaran tot lo temps de dita obra vint y quatre antenas.

25.—Item, sapia que lo devanter del Presbiteri y sas escalas junt la tarima de dit Presbiteri que deurà formar de dos escalas y tarima corresponent, deurà ser tot y fero de pedra de guix illustrat ab las degudas molluras, esto és, bordó, filet, y lignus capo.

26.—Item, sapia que tota la runa se farà en dita Iglésia, sempre que voldrà lo impresari la faran traurer los comicionats.

27.—Item, sapia que las partidas de diner que se li entregaran dins lo termini de tres mes consecutius al de la entrega, deurà tenirlas empleadas a efecte de dita obra, so és, de quatre parts las tres del diner, y la última partida se li donarà en cumpliment del promes al mateix impresari deurà tenir concluida la obra del dia se li verificara la entrega de la última paga a tres mesos, y ditas partidas seran de mil lliuras la més alta y la més baixa trescentas lliuras.

28.–Item, sapia que dits comicionats tindran la llivertat de añadir y quitar de dit profet lo que voldran, y lo que se añadirà se pagarà al impresari a coneixement de dits experts, així mateix en cas de quitar alguna cosa de las sobreditas se li revaixarà a coneixement de dits experts.

29.–Item, sapia que dits comicionats se reservan de la última paga de dit profet, sinch centas lliuras per fer judicar dita obra.

30.–Item sapia que en lo cas que lo Rey per alguna providencia de son Real Consell, no pugués tenir efecte lo contengut en la present tabba, que degués passar a altra direcció la obra referida, lo que no se espera, ni se creu, en tal cas se li pagarà lo que haurà treballat en dita obra al dit impresari que deurà judicarse a coneixement de dits experts. Y en dit cas de haverse de variar dita obra per dita superior providencia en tal cas dit impresari serà preferit a qualsevol altre y se li donarà la mateixa obra preu per preu y pactes per pactes se innovaran.

31.–Item, sapia que lo dia deu de octubre de mil vuyt cents y dos se lliurarà dita obra ab los pactes sobredits, baix los quals se li otorgarà la corresponent escriptura per los comicionats de la mateixa obra, la que deurà acceptar com sobre seha dit y obligarse ab las fiansas. Qual escriptura se li otorgarà en poder del infrascrit Notari, al qual lo mateix impresari haurà de pagar quaranta duros per lo salari de dit acte, y li deurà de pagar la present tabba, paper sellat e hypoteca, y al corredor deurà donarli deu pesetas per las corredurias.

32.–Item sapia que si lo impresari no és de la satisfacció dels comicionats no se li admetrà la dita y se tornarà al encant la dita obra.

33.–Item, sapia lo impresari que lo temps se treballarà a dita obra deurà residir en la present vila.

34.–Item, y finalment, sapia que deurà fer una mitja toronja ciega com la de la Iglésia de Rocafort, havent de continuar los archs de pedra picada conforme los demés de la nau, havent de fer damunt de dits archs altres de tota pedra que tingan de tres palms de tardosa al mitg, y las parets de la mitja toronja en amunt hajan de tenir las parets dos palms y mitg de gruix.

Dada en Sarreal a nou de setembre de mil vuyt cents y dos. Per acuerdo dels comicionats de la obra de dita Parroquial Iglésia: Francisco Farrer y Porta, notari. Tals dits pactes donan en los referits noms al dit Pau Forés, lo expressat aciento o preu fet, prometent al efecte dar y entregarli vuyt mil lliuras moneda barcelonesa, per las que fou lliurat a favor del mateix Forès com a menor postor en pública suhasta qual cantitat ells dits comicionats prometen"...).

4

1750, maig, 5.

Relació jurada i signada pels mestres de cases Ramon Salat, de l'Albi i Jaume Monguillot, de Tarragona, de la visura per ells practicada de l'obra en curs del temple de Sarral, contractada per Domènec Thomàs i Francesc Camps.

A.H.P. de Tarragona. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3600, any 1750, fols 106-107.

5

1750, maig, 6.

Afegitó als pactes de la contracta de construcció del temple de Sarral, suscrita pels administradors de l'obra i pels empresaris, Domènec Thomàs i Francesc Camps.

A.H.P.. T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3600, any 1750, fols 116-117.

6

1751, maig, 6.

Relació jurada i signada pels mestres de cases, Josep Forès, de Valls i Jaume Monguillot, de Tarragona, de la visura per ells practicada de l'obra en curs del temple parroquial de Sarral, contractada per Domènec Thomàs i Francesc Camps.

A.H.P. T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3601, any 1751 fol. 103.

7

1753, febrer 3.

Contracte entre Domènec Thomàs, mestre de cases, empresari de l'obra de construcció del temple de Sarral, i una representació de veïns de la vila, per transportar la pedra necessària per la façana i la fusta per la porta principal.

A.H.P. de T. Notari Bernat Generès, manual 3604, any 1753, fols 35-37.

8

1753, febrer, 3.

Nomenament de nous administradors de l'obra de construcció del temple de Sarral, per motiu d'haver mort els anteriors.

A.H.P. de T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3601, any 1753, fol. 37.

9

1753, abril, 11.

Relació jurada i signada pels mestres de cases, Marià Vallescà, de Barcelona i Jaume Monguillot, de Tarragona, de la visura per ells practicada de l'obra en curs del temple de Sarral, contractada per Domènec Thomàs i Francesc Camps.

A.H.P. de T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3603, any 1753, fols 48-49.

10

1757, novembre, 20.

Relació jurada i signada pels mestres de cases, Jaume Monguillot, de l'Aleixar, Joan Vilanova, de Reus, Ramon Salat, de Santa Coloma i Enric Marca, de Reus, de la visura per ells practicada de l'obra acabada del temple del Sarral, contractada per Domènec Thomàs i Francesc Camps.

A.H.P. de T. Notari, Bernat Generès, de Sarral, manual 3607, any 1757, fols 301-302.

JOAN FUGUET i SANS

L'ORGUE DE SARRAL

Un document utilitzat per Mn. Capdevila en la seva monografia de la vila de Sarral[1] que parla de l'incendi que al 1801 destruí totalment el nou temple, diu que juntament amb tot el mobiliari va cremarse l'orgue.

Aqueixa era tota la informació que teniem de l'orgue abans d'iniciar l'estudi del temple parroquial que precedeix les presents notes. Poca cosa, però, afegeix la documentació utilitzada en aquell estudi, tan sols l'emplaçament[2]; encara que la importància del mateix –la tribuna d'un tram de nau– induïa a presumir que es tractava d'un exemplar prou notable.

Fou la recerca de documentació de les esglésies barroques de la Conca de Barberà, ara fa uns cinc anys, que em posà a les mans dos documents referents a l'orgue.

Encara no feia un any que Mn. Antoni Morell havia relligat el seu recull d'història de Sarral[3], publicat setmenalment al "Full Parroquial" i deixava la vila, quan vaig lliurar al nou mossèn una ressenya d'aquells documents que fou publicada per un procediment semblant al que utlitzà mossèn Antoni.

En aquella ressenya incidia en el primer document que és de caire anecdòtic tot deixant l'estudi tècnic musicològic a un especialista[4].

L'avinentesa de la present miscel.lània, dedicada al vuitè centenari de la vila, ha fet que els amics sarralencs em proposessin publicar les esmentades notes i els documents relatius a l'orgue. Em plau doncs afegir-los a l'estudi de l'església.

---

1. CAPDEVILA I MIQUEL, Tomàs: *Sarreal., Notes Històriques de la vila,* Imp. d'E. Castells.– Valls, 1934. pp. 116-120.

2. Vegeu del meu estudi *Barroquisme i tradició al temple de Sarral* del present llibre, l'apèndix documental, doc. núm. 2, pactes 11, 12, 14...

3. MORELL JANSA, Antoni: *Historia de Sarreal* Imp. Requesens. Montblanc, 1975.

4. L'estudi tècnic que ens hauria plagut de publicar-lo aquí, ha estat fet recentment per l'eminent musicòleg montblanquí, Francesc Bonastre i està en curs de publicació a les "Actas del I Congreso Nacional de Musicología" celebrat a Saragossa el setembre de 1979.

Passant ja a la relació dels documents, que publiquem integrament en apèndix[5], cal dir que ens ofereixen imformació prou variada i interessant; en primer lloc els aspectes tècnics, de manera molt exhaustiva, sobre l'orgue que es construia a 1788 i de l'orque vell, de data ignorada, que ja hi havia a l'església vella. Dades personals relatives a l'artífex i a la gent del poble que van fer possible la construcció. I, finalment, aspectes econòmico-socials, sobre el preu que va costar i la forma cóm va fer-se el pagament de les despeses.

Als dos darrers punts dedicarè el comentari; respecte al primer, com he dit més amunt n'ha fet l'estudi un especialista.

Sarral decidia modernitzar l'orgue vell o fer-ne un de nou aprofitant el que es pogués del vell l'any 1788. Probablement la intenció ja la tenien des del moment en que acabaren l'església nova l'any 1757, però les puges i baixes del preu del vi (primerissima font d'ingresos, aleshores) que caracteritzen el segle XVIII, no els permeté escometre l'obra fins a la dècada dels vuitanta.

Entrant ja en la matèria que ens ofereixen els documents, veiem reunir-se "el comú" de la vila, el dia 20 de juliol de 1788, per dur a terme la redacció de dues actes; la primera que formalitzava un prèstec per la primera paga de l'orgue –document 1– i la segona el contracte de construcció –document 2–.

En el primer protocol les parts eren el Consell o "Comú" de la vila (batlle –Bernat Generès i Sanahuja; regidors –Jaume Serra i Vallet, Pau Calbet, Marià Serra i Joan Carbonell i Cantó–; i síndics, procurador i personer, –Josep Serra i Padreny i Ramon Rosanes–, respectivament), i el veí, regidor aleshores, que oferia el prèstec, Jaume Matheu i Tous, comerciant de la vila.

Deixava 750 lliures, més de la meitat de l'import total, "graciosament y sens interès algun", segons diu el document. Només posava com a condició que no el proposessin per batlle mentre no li haguessin tornat tots els diners; i també "exhonerarlo de vagatges[6] y alotjaments"[7] en el mateix periode de temps.

Els diners se li haurien de tornar en set anys. Set anys lliure de les obligacions de "vagatges" i "alotjaments" no debia ser poca cosa en aquell temps. La fent dels pobles debia estar molt fastiguejada pels "alotjaments" de les llargues guerres que sovintejaven; els "vagatges" també podien ser notables per un comerciant d'envergadura. Resulta més estranya la condició de no ser anomenat per cap càrrec municipal; potser cal veure-hi afany de no ser molestat amb càrrecs no remunerats.

---

5. Vegeu l'apèndix documental.

6. Es refereix a una càrrega personal que gravava a aquells ciutadans que poseïen mitjans de transport.

7. Era l'obligació que tenia la població rural (l'aristocràcia, el clero i els ciutadans n'estaven exents) d'allotjar a casa seva els soldats en temps de guerra. A Catalunya les guerres del segle XVII van crear tensions amb la cort de Madrid fins a l'extrem d'haver de demanar, les autoritats catalanes, un dictámen rigurós de les obligacions que Catalunya tenia al respecte, segons llur Constitució. El resultat va ser que tenien el deure d'acollir els soldats que es repartirien per les cases; a més a més els hi haurien de donar vinagre, sal, foc, llit, taula i servei segons les possibilitats. No cal insistir en les molèsties que tot això havia de causar a la gent. De tota manera sembla que al segle XVIII la càrrega va alleugerir-se en ser substituida per un tribut equivalent.

Finalment per assegurar-se la recuperació dels diners es firmava escriptura de terç[8]. Ben mirat doncs, potser no era tan desinteressat el prèstec.

Seguidament formalitzaren el contracte. Representaven la vila, amb consentiment exprés del Sr. Rector, Mn. Pinyes, el batlle, els regidors i els síndics; per la part constructora hi havia l'artífex, Josep Cases i Soler, "Constructor de Orgues de la Real Casa de Sant Llorens del Escurial", de la vila de Reus.

Ajustaven l'obra pel preu de 1180 lliures barcelonines que es pagarien en dos terminis. El primer, de 750, immediatament després de dirmar el contracte, i la resta tan aviat cóm estés llesta l'obra, que seria, segons l'orguener, un any més tard.

Al senyor Cases se li entregava l'orgue vell per aprofitar-lo en la construcció del nou. També se li facilitaven mitjans de transport per portar l'obra de Reus a Sarral; dues cavalleries per anar i venir ell, i "casa y asistiment necessari de llits, habitació i servei corrent". Altra cosa que no fos això aniria a càrrec seu.

Aquesta és, en poques paraules, l'anècdota de la construcció de l'orgue que podem extreure dels documents. Les característiques tècniques, malgrat no poder publicar l'estudi del Sr. Bonastre, podem llegir-les al document que les facilita exhaustivament.

Disortadament, com hem dit, l'incendi fortuït de l'any 1801 va bleir el magnífic orgue de Sarral.

Sembla que la vila no es veié en cor de construir-ne cap altre en refer l'església a començaments del segle XIX.

8. L'escriptura de terç donava més força al contracte. Per virtud de dita escriptura, la part que no complís el pagament passava automàticament a deure un terç de l'import total al fisc; així en arribar el venciment, el deutor, com a deutor del fisc, podia ésser empresonat si no pagava.

APENDIX DOCUMENTAL

1

Arxiu Històric Provincial de Tarragona
Manual 3785; fol. 220; notari F. Generès, de Sarral
Caixa 37 **8 de Juliol de 1788**

Jaume Matheu i Tous, comerciant de Sarreal, presta 750 lliures al Comú de la mateixa vila per subvenir al pagament del 1er termini de la construcció d'un orgue nou per l'església parroquial. No cobrarà interessos, però exigeix a canvi que li siguin llevades les cargues d'allotjaments i bagatges, com i també, no ser elegit per a cap càrrec municipal en els set anys y trigaran a tornar-li els diners.

"*In Dei* nomine amen. Sia a tots notori, que units y convocats los magnifics Bernat Generès y Sanahuja, batlle; Jaume Serra y Vallet, Pau Calbet, Marià Serra, Joan Carbonell y Cantó, regidors; Josep Serra y Pedreny, sindic procurador y Ramon Rosanes, sindic personer actuals del Comú de la vila de Sarreal, arquebisbat de Tarragona; de grat y certa sciencia sua, representant la Universitat y singulars personas de aquella, confessan y en veritat regoneixen a Jaume Matheu y Tous, també regidor actual de dit comú, pagés y comerciant de dita vila present, que li estant devent la cantitat de set centas y sinquanta lliuras moneda de Barcelona per tantas que en dit nom los ne ha deixat graciosament, y sens interés algún, y de ell confessan haver hagut y rebut amb diner comptant realment y de fet, en presència del notari y testimonis avall escrits, de que lin firman àpoca. Quals set centas y sinquanta lliuras són y serveixen per a donarlas y pagarlas a Don Joseph de Cases, artífice de orgas, en la vila de Reus populat, per la primera paga de la nova fàbrica de la orga de la parroquial Iglésia de la present vila: que lo dia present y després de esta escriptura ab altra en poder del infrascrit notari otorgadora se contractarà entre dits senyors otorgants y lo mateix senyor Don Joseph Cases fabricar. Prometent, a solicitud del mateix Matheu, que fins à estar satisfet enterament de dita partida no proposarlo per batlle, regidor, ni síndic, y així mateix exonerarlo de vagatges y alotjaments. Com y que aquellas las hi pagaràn y restituhirán ab set pagas, a saber, las sinch primeras de cent lliuras cada una y las últimas dos, de cent vinticinc lliuras cada una, comensant a fer la primera de vuy dia present a un any; y aixi cada any en semblant dia fins a estar pagadas y enterament satisfetas las preditas set centas y sinquanta lliuras. Que prometan atendrer y complir sens dilació ni escusa alguna, ab salari de procurador acostumat, restitució y esmena de tots danys, gastos, despesas e interessos. Per lo compliment ne obligan tots los bens, drets, redits y emoluments de dita Universitat y no los propris per tractar cosa agena, renunciant a tot y a qualsevol dret y lley que en lo mateix nom valer y ajudar los puga, y a la lley que prohibeix la general renunciació. Y per pacte a son propri for, submetense al for y jurisdicció del Iltre. Senyor Corregidor de Barcelona, Tarragona o de qualsevol altre superior secular solament ab facultat de variar lo judici, fent y firmant escriptura de ters, baix pena de ser en los llibre dels tersos de la Curia de dit Iltre. Sr. Coregidor, o de altre qualsevol secular superior; baix la obligació dels expresats bens tant solament, com las personas obligar no entenen ab la constitució de procurador a tots los notaris y escrivans jurats de ditas curias que son y serán pera firmar dita escriptura de ters per trobarse ausenta de ditas curias, prometen tenir per ferm y agradable tot lo que per dits notaris procuradors constituhits, y lo altre de ells será fet y obrat, y no revocarlo en temps algún per causa o rahó alguna, baix las mateixas obligacions. Y aixi ho otorgan en dita vila de Sarreal, als vuyt dias del mes de juriol del any del Senyor mil set cents vytanta y vuyt; essent presents per testimonis, Salvador Girona y Joan Casellas, escrivenis, en dita vila habitants. En presencia dels quals jo lo infrascrit notari, he advertit a les parts del contingut en la Real Pragmàtica sobre hipotecas. Y los otorgants a qui lo mateix notari fas fer coneixer, se han firmat com baix se conté. (segueixen les firmes)

En poder de mi Francisco Generès y Molins notari".

2

Arxiu Històric Provincial de Tarragona
Manual 3785; fols. 220-223; notari F. Generès, de Sarral
Caixa 37 **8 de Juliol de 1788**

Contracte de la construcció d'un orgue nou per a l'església parroquial de Sarreal. Convingut entre el Comú de la vila i l'artífex orguener, Josep Cases de Reus.

"En nom de Deu y de la Gloriosa y humil sempre Verge Maria, Mare Sua y Advocada nostra sia sempre amen. Sia a tots notori, com sobre la fàbrica de la nova orga de la parroquial església de Santa Maria de la vila de Sarreal, arquebisbat de Tarragona, entre parts dels magnífics Bernat Generòs, batlle, Jaume Serra y Vallet, Jaume Matheu y Tous, Pau Calbet, Marià Serra, Joan Carbonell y Cantó, Jaume Padreny, regidors; Joseph Serra y Padreny y Ramon Rosanes, sindics procurador y personer actuals del Comú de dita vila de una; fent estas cosas de voluntat y concentiment del Reverend en Santa Theologia Don Jaume Pinyes Prevere y Rector de la Parroquial Iglesia expressada, y lo Senyor Joseph Cases y Soler, constructor de Orgas de la Real Casa de Sant Llorens del Escurial, en la vila de Reus, Camp y arquebisbat de Tarragona, populat, de part altra, se ha pactat y convingut que lo dit Don Joseph Cases, per la cantitat de diner que baix se expressarà y per la cessió de la orga vella actual de dit comú que se li fa, haja novament de fabricar y plantar en dita parroquial Iglésia, y en lo puesto en que se troba la actual orga, una nova orga, disposada, ben arreglada y ordenada ab lo modo, forma y circunstàncias següents:

1. Primerament haja dit Senyor artífice de fer un registre de flautat major, de entonació catorze palms; los quatre baixos primers seràn de fusta de las que actualment se troban al orgue actual; y lo primer punt de la flauta de estany serà lo signe Gsolreut; dita flauta, seguint las demés que cabran en la fatxada de dita orga, seran de estany brunyides; y los tibles que no cabran a dita fatxada se collocaran al interior del orga, damunt del secret principal; y constarà dit registre de flautas quaranta y cinch 45

2. Se farà altre registre de flautat violó, entonació catorze palms, unisonus al de la fatxada tapat; y la primera octava baixa que són vuyt flautas, estas seràn de fusta y se collocarán de las que actualment es troban al orga; y las demés flautas seràn de metall, que són quaranta sich 45

3. Se farà altre registre de octava tot de metall y las flautas dels primers baixos se collocaran, los que capian, a la fatxada; constarà dit registre de flautas quaranta y sich 45

4. Se farà altre registre de dotsena, dos flautas per tecla; la una de entonació en dotsena y la altra en quinsena, tot de metall; constarà de flautas noranta 90

5. Se farà altre registre de Tolosana, tres flautas per tecla; la primera en dinovena, tot de metall; constarà de flautas cent trenta sich 135

6. Se farà altre registre de Lleno, quatre flautas per tecla en vintidosena tot de metall; constarà de flautas cent vuytanta 180

7. Se farà altre registre de Simbala, quatre flautas per tecla, en vintisisena y també est registre, com lo sobredit, de Tolosana y plè, estarà collocat ab ses reyteracions o aumentacions per la bona armonia y cos, y més cos de dits registres; y constarà de flautas cent vuytanta 180

8. Item se farà un registre de corneta magna, set flautas per tecla, partit de ma dreta, collocat ab son secret, possat en alt, ab vint y quatre copductos de metall per aconduhir lo aire del secret principal a dit secret de la corneta; y la primera linea de las flautas de dita corneta deurà ser unisonas al flautat de catorse palms; y constarà de flautas cent seixanta vuyt 168

9. Se farà altre registre de nassar, en dotsena; tot de metall; constarà de flautas quaranta sich 45

10. Se farà altre registre de nassar de quinsena a la ma, tot de metall; constarà de flautas quaranta y sich 45

11. Se farà altre registre de nassar de disetena, tot de metall; constarà de flautas quaranta y sich 45

12. Se farà un registre de flauta travessera, partit de ma dreta, de metall; constarà de flautas vint y quatre. 24

Llengoteria a la fatxada a forma collocada de artilleria.

13. Se farà un registre de clarí cla, partit de ma dreta; constarà de clarins vint y quatre 24

14. Se farà altre registre de baixons, partit de ma esquerra; y constarà de baixons, ab sos ferros pera mantenirlos, vint y un 21

15. Se posaran a la testa del secret dos registres, lo un de clarí de campaña, de ma dreta que constarà de clarins. 24

16. Se farà, en dita testa, del secret, lo altre registre de clarí de quinsena partit de ma esquerra; constarà de clarins vint y un 21

17. Se posarà altre registre de trompetas reals, de dos mans; constarà de trompetas quaranta y sinch. . 45

Per tota la sobredita obra se farà un secret nou ab quaranta y sinch canals y, per usar de tots los expressats registres, se farà un teclat ab quaranta y sinch teclas, los punts naturals de os y los sustenidos y bemolls teñits de negre permanent.

Tots los moviments per obrir y tencar los registres deuran ser de ferro, los tirants de fusta y los poms de boix.

Les set flautes que actualment se troban al orga, que serveixen de contras, ditas set flautes, sen farà una més, y seràn vuyt; y en cas puga servir lo mateix secret y moviments pera usarlas ab los peus, servirà, redificant-lo ab altra forma; y a ditas contras sen faràn altras vuyt, octava baixa de las expressadas, de entonació vint y vuyt palms tapadas.

Las manxas que actualment se troban al orga y conductos principals, redificant las ditas manxas, y forradas de luda, sens diferència de ser novas, tornaran a servir ab altra forma que no estant al present.

SEGON TECLAT

1. Se farà un registre de flautat violó, entonació catorse palms, tapat, ab la primera octava baixa de fusta; constarà de flautas quaranta sinch 45

2. Se farà un registre de cornetilla, quatre flautas per tecla, de ma dreta; de flautas noranta sis 96

3. Se farà altre registre de violins, partit de ma dreta, que son vint y quatre 24

Los expressats registres, exceptuant las vint y una flautas de la ma esquerra, sita número primer, estaran collocats dins de una caixa, ab lo moviment al peu per obrir y tencar dita caixa, per fer lo piano y fort, tota la sobredita obra, se haurà de fer cumplir y executar per lo artífice segons las més escullidas reglas de est art.

Lo Ayuntament cedeix al sobre anomenat artífice tota la fàbrica y desmonteria de la orga actual vella de la expressada parroquial Iglésia.

Lo dit Ayuntament apromptarà y donarà vagatges al dit artífice pera tranportar la predita obra de la vila de Reus a esta de Sarreal; com y també dos cavallerias pera venir a cavall y retornar de esta a Reus; donar casa ab lo acistiment necessari de llits, habitació y servei corrent, y tot lo demés, vindrà a càrrech del artífice.

Que feta, plantada y concluida dita obra, puga, a instància del Ayuntament visurarse per experts a satisfacció de una y altra de las parts; nombradors un per cada una de ellas. Lo preu del present aciento y contracta és: Mil cent y vuytanta lliuras, moneda de Barcelona, que los dits, magnifics

batlle, regidors y sindichs, prometen donar y pagar al predit Don Joseph Cases, artífice de la predita obra en esta forma, es a saber: set centas y sinquanta lliuras lo dia present y enseguida de la present escriptura; y las restants quatre centas y trenta lliuras, en lo dia que se verificarà haverse fabricat y plantat la sobre expressada obra, en las circunstàncias prescritas. Y present lo mateix Don Joseph Cases y Soler, artífice memorat, espontaneament accepta y promet al sobredit magnific Ayuntament y a sos successors, que dins lo termini de un any de vuy dia present a un any, comptador, haurà fabricat y plantat tota la sobredita obra ab los pactes, circunstàncies, modo y forma sobre expressadas y segons bona art y reglas de sa facultat. Tot lo que la una part a la altra, per lo que a cada una de ellas toca a cumplir, prometen aquellas fer aixi com sobre queda expressat, sens dilació ni escusa alguna, ab lo acostumat salari de procurado; restitució y esmena de tots danys, gastos, despesas o interessos, que la una part contra de la altra per lo que respectivament a ellas, ne convingués haver de fer o suportar. Per lo qual cumpliment, los dits magnífic batlle, regidors y síndichs, ne obligan tots los bens, drets, redits y emoluments de dita universitat, no emperó los propis per practar cosa agena. Y lo dit Don Joseph Cases y Soler, artífice, tots los bens y drets seus universals, mobles e immobles, haguts y per haver. Renunciant la una part y la altra a tot y a qualsevol dret y lley de son respective favor y a la que prohibeix la general renunciació, y no menos a son propri respective for, jurisdicció y domicili ab submissió a qualsevol altre. Y per sa major firmesa; las ditas parts ho roboran ab jurament que en sas respectivas ánimas fan y en poder del infraescrit notari prestan.

E lo dit Don Joseph Cases y Soler, artífice prenombrat: de grat y certa sciencia sua confessa y en veritat regoneix als sobredits magnífics batlle, regidors y síndichs, que ab lo modo avall escrit li han donat y effectivament pagat, la cantitat de set centas y cinquanta lliures, moneda de Barcelona, que són las mateixas que per la primera paga de la repetida obra li han estat promesas. Lo modo emperó de la paga de ditas set centas y cinquanta lliuras és: que aquellas confessa haver hagut y rebut de mans de dits Senyors ab diner comptant, realment y de fet, en presencia del notari y testimonis avall escrits de que los ne firma àpoca y pacte firmissim de més no demanar aquellas. Y aixis renunciant a tota exepció y dret que affavorirli puga, y a la general en fora. En testimoni del que otorgan ditas parts la present escriptura en la mateixa vila de Sarreal, arquebisbat de Tarragona, als vuyt dias del mes de juriol del any del Senyor de mil set cents vuytanta vuyt. Essent presents per testimonis, Salvador Girona y Joan Casella, escrivents, en dita vila habitants. En presencia dels quals jo, lo infrascrit notari he advertit a les parts del contengut on la Real Pramàtica sobre hipothecas. Y las mateixas parts a qui lo infrascrit notari fas fer coneixer, se han firmat com baix se conté poch més o menos (segueixen les signatures).

JOAN VENDRELL I ANGUERA

LA RECANA DE L'ANY 1846

Tenim constància escrita que després de la guerra fratricida dita dels set anys, fou necessari procedir a una nova recana del terme de Sarral, apremiat com estava l'Ajuntament per part del Govern a fi de confeccionar un nou padró de riquesa rústica individual; ja que la documentació anterior havia estat cremada en el curs de la guerra civil, i per això, a l'hora d'assignar els impostos, durant uns anys després de la guerra, fou tot un cau de raons.

Un Reial Decret del 23 de maig de l'any 1845 nomenava la Junta Pericial, la qual juntament amb els majors contribuents establiren les bases de l'esmentada recana.

Al nostre entendre la curiositat del document, i en conseqüència el donar-lo a conèixer, creiem que radica en dos motius ben interessants:

Per un costat, per la gran meticulositat, serietat i sentit de justícia en què aleshores es feien les coses. Res no hi havia allí d'improvisat; el text del document on es fixen les bases pretén ja deixar-ho tot ben lligat d'antuvi per tal d'estalviar recels o reclamacions posteriors. Sembla talment la seva redacció més pròpia de juristes que de pagesos.

Altre motiu de donar-lo a conèixer és amb la finalitat de precisar millor en algún cas, o de reviure en d'altres, els topònims del terme. Deixant de banda el possible profit per als estudiosos de la filologia catalana, creiem que el poble, ara que ja no viu tan lligat a les coses del camp, val la pena que no perdi les tradicions dels topònims. Avui molt jovent coneix perfectament tots els punts estratègics de les carreteres, la nomenclatura dels seus indrets, cruïlles, etc però ignora totalment els camins, turons, les planes; en resum, les fites que als avis els eren els elements de referència topogràfica local. Tan sols ara podem confiar en els caçadors locals, boletaires o pagesos, i aquests són tan pocs!, per tal que es conservi la transmissió oral d'aquesta toponímia.

Per tot el que hem dit, transcriurem en primer lloc, fragments de les bases de la recana, que ens semblen de major interès. Confeccionem, després, una relació de partides del terme. Finalment, transcrivim traduït el text on es delimiten aquestes partides, ja que aquesta part és molt rica en topònims.

(Restaria per a un altre treball, de tipus socio econòmic, l'estudi de la distribució de la propietat rústica.)

Un planell-croquis confeccionat amb l'ajut dels bons coneixedors locals Manuel Molas i Padreny i Lluis Savidó Rosselló, il.lustraran aquestes notes sobre el terme local i contribuiran que el lector situï millor les partides, així com altres punts de referència interessant com són les cotes, fonts, etc., que no figurant en el text són l'essència de la toponímia sarralenca.

EXTRACTE DE LES BASES DEL CADASTRE DE L'ANY 1846[1]

— "Las tierras se dividirán en huerta o regadío, viña, campa o secano, olivar, yermo, bosque, garriga y rocas. Estas clases se subdividirán en cinco calidades, si la naturaleza del terreno lo exige...

— Los sitios de eras y pajares extramuros se estimarán iguales a las tierras contiguas.

— En todo el término las tierras se estimarán según la calidad intrínseca de ellas y no según la aproximación o distancia del pueblo.

— Las huertas o regadío se estimarán tomando en consideración la mayor o menor posibilidad de regadio en un año común... pudiéndose escalonar entre los secanos...

— Las viñas se estimarán según calidad intrínseca de la tierra, sin hacer diferencia entre majuelo y viña vieja porque... Si la tiras de cepas distan cuatro pasos entre sí formando... vulgo bancales, se estimarán viñas; si son de más de cuatro pasos hasta ocho formando bancadas regulares se estimarán dos tercios viña y un tercio campa; y si son de más de ocho hasta doce se clasificarán mitad viña y mitad campa.

— Los olivares, por ser tan irregulares en muchísimas fincas, se dejarán al juicio prudente de los agrimensores y expertos coadjutores...

— La tierra yerma se entenderá aquella que años atrás ha sido cultivada, estando ahora abandonada...

— Los bosques se entenderá toda tierra no cultivada que produzca árboles para leños o maderos; pero si solo hay arbustos, matorrales o plantas pequeñas, vulgarmente broza, se estimarán por garriga...

— Las que nada producen ni pueden jamás producir se clasifican como rocas...

Al propio tiempo acordose que a medida que los agrimensores procedieran a la medición y clasificación de las fincas, por partidas, se diera previo y público aviso a los dueños por medio de pregones, a fin de que estos vayan a presenciar dichas operaciones en las suyas respectivas, sin que puedan oponerse a ellas por acción ni de palabra a menos que sean preguntados por los agrimensores. Si observaren dolo o parcialidad podrán exponerlo al Ayuntamiento y Junta Pericial, con audiencia personal de los agrimensores.

— ¡Como las ventas... y los plantíos varian considerablemente al cabo de los años... cree seria muy conforme, conducente a la rectitud de los repartimentos, el que cada ocho o diez años se practicará una visura entre todas las fincas del término por peritos inteligentes e imparciales... que anoteren las mejoras o deterioros... y se rectificase el padrón de riqueza... más como al quererse efectuar esta clase de operaciones suelen de ordinario suscitarse compromisos y complicaciones casi interminables, se limita esta Corporación a recomendar encarecidamente este servicio al buen celo y prudencia de los concejales y péritos que lo serán en los años venideros.

— Sobre la medida que los agrimensores deben adoptar considerando que dentro breves años habrá en todos los dominios españoles un solo sistema de medidas, y que este será el métrico, conforme se usa ya en muchos reinos europeos, se ha acordado que la recanación se haga sirviéndose del metro, que es igual a la diez millonésima parte (...) el resultado de la medición se expresará por hectáreas y áreas o bien en jornales y céntimos de jornal para mayor inteligencia del vulgo.

---

1. Transcrites de l'esborrany que conservava qui aleshores fou contractat com a escrivent de la recana: en Joan Anguera i Sabidó.

Acordados los principios hasta aquí mencionados procediose al nombramiento de agrimensores y fueron nombrados por unanimidad los Sres. D. Juan Boada vecino del Pedrós y D. Pablo Vendrell vecino del pueblo de Alió. Así mismo quedaron nombrados como coadjutores los expertos y prácticos del término D. Cosme Camell y D. Pablo Potau vecinos de la propia Villa y por amanuenses o escribientes fueron nombrados D. Pablo Alió. Secretario del Ayuntamiento y D. Juan Anguera, ambos naturales y vecinos de la misma (...) todos los cuales enterados de los principios o bases establecidas y del nombramiento con que se les honraba, admitieron espontáneamente el encargo y acto seguido, y para mayor formalidad del nombramiento y para el más recto desempeño de su cometido, todos y cada uno en particular prestaron juramento en mano y poder del Sr. Alcalde Jaime Alió en la forma siguiente...".

RELACIO DE PARTIDES DEL TERME DE SARRAL SEGONS EL CADASTRE DE L'ANY 1846[1]

LA RODA
FREGINALS
(de DALT i de BAIX)
PLANA LLUSANA[2]
PLANA d'en PONSA 1a.[3]
PLANA d'en PONSA 2a
TORRE-MILANS
PEDRENYERES
COMARRAL
DIUMENGE
COMORERA
COLL DE L'ALA
TOSSAL d'en BONET
SANT PERE
CONTENTO
PEDRENYAR
PEDRENYAR 2,
PEDRENYAR 3[4]
TUELLS
COMARROSSA
PRAT de MEDA de DALT
PRAT de MEDA de BAIX
CARÀS 1.
CARÀS 2. "del MAS BLANC"
ESCANCETA
POU dels CAPELLANS
COLL d'en PILES
SOLÀ o SERRA
ROCACORBA
COMAGUALA
RUBINA
de DALT i de BAIX[5]
HORTA de DALT
BUFORN
HORTA de BAIX
HORTS del PICAIRE
SELLIDA[6] i SANT JAUME
ANGUERA
LES FORQUES
COMA
CARLANIA
VILÀS
COMA de SANT JOAN
VALLCERVERA[7]
VALLDOSERA
LES COMES
PLANES[8]

1). Altres llocs, actualment amb denominació pròpia dintre del terme (tan sols de Sarral), són:

Costa pedragosa
Collet Roig
Estuvetes
Ermita
Salada
Salt
Salida
Solana de la Vila
Tossal d'en Fessit
Hormi o Urmi
Mas Vallet
Reboll Gros
Planot
Hortetes
Serra
Duana
Rigué
Cortals
Tapia
Pontet
Portell
Plans
Muntet del Blat
Vinyes Grans
Barceloneta
Les Vagonetes
Les Cornudelles

2. Hom troba escrit "Llusana" o Llosana (indiferentment). Avui no es coneix aquest mot. ¿Tal vegada l'anomenaven llosana (derivat de llosa) per ser plana com aquesta pedra?.
3. Tomàs Capdevila, escriu RONSA al seu llibre: *Sarreal: Notes històriques de la Vila.* Avui tampoc no es coneix aquest nom ni el de PONSA.
4). Aquesta partida es va incloure al Pedrenyar 2
5). T. Capdevila escriu ROBINA, derivat de robi (pedra preciosa).
RUBINA és derivat de rubinada. Rovira Condal és el nom que hom troba escrit, últimament, en document propietat de la Vídua de Miquel Cantó, fa referència al mateix indret.
6. Actualment tothom l'anomena SALIDA.
7). Si és derivat de l'arbre server hom escriuria (S): Vallservera.
8). Actualment el terme inclou terra a la banda sud del riu Anguera (PLANS D'ANGUERA) i la totalitat dels termes de MONTBRIÓ DE LA MARCA i del VALLVERD.

MAPA - CROQUIS DEL TERME DE SARRAL

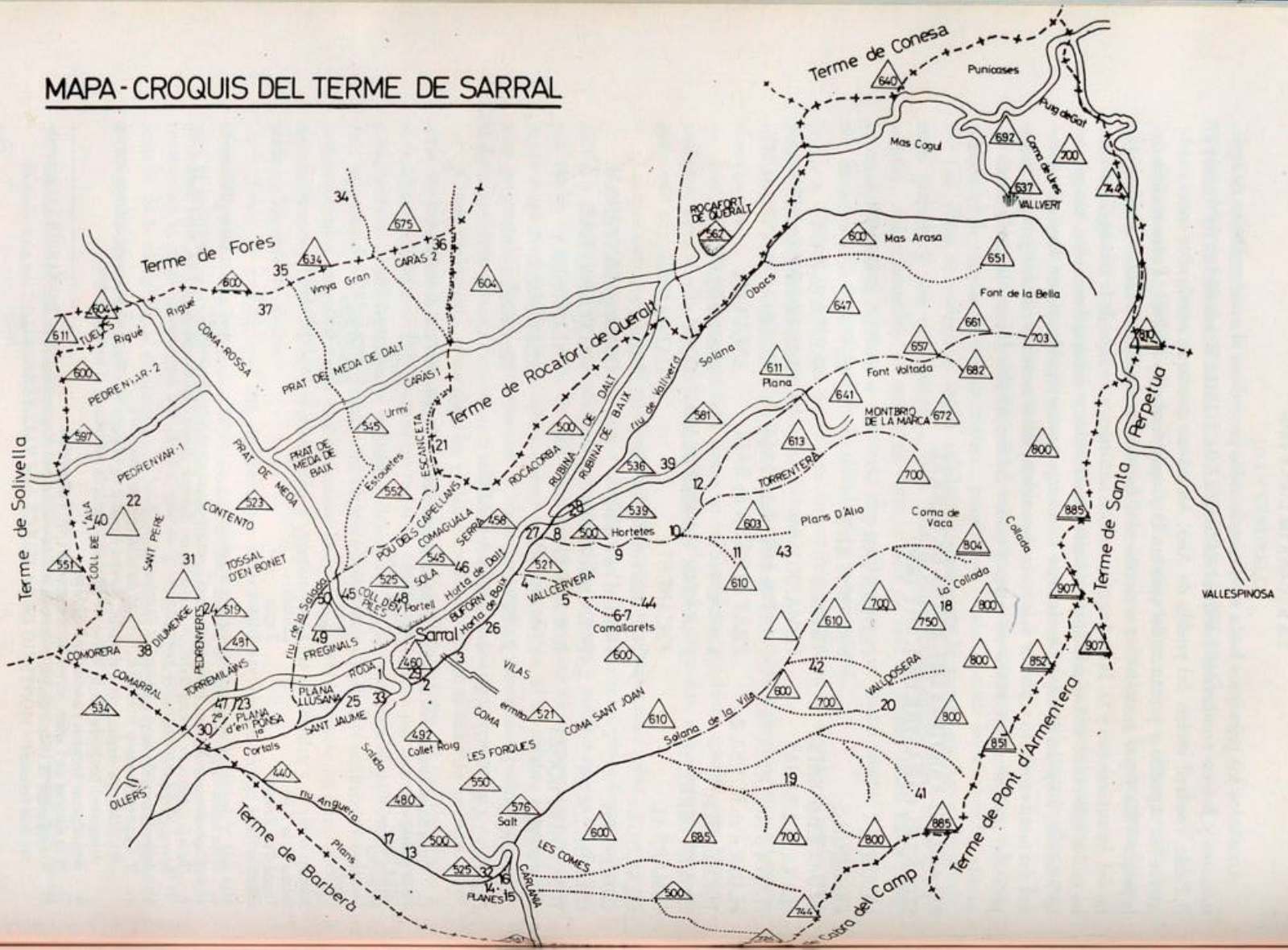

SIGNES CONVENCIONALS DEL MAPA-CROQUIS

1. Font del Picaire. Restes del molí.
2. Font de Baix.
3. Font de Dalt.
4. Font "medicinal del Pere Grau"
5. Font del Aubis.
6. Font del Belltall.
7. Font del Esperanço.
8. Font del Mica.
9. Font del Xé.
10. Pou artesià.
11. Font d'en Clau.
12. Font del Masset.
13. Font del Cano.
14. Font del Pallarès.
15. Font d'en Videt.
16. Font del Pansella.
17. Font del Vitanya.
18. Font del Espinac.
19. Font del Coix.
20. Font del Cisteller.
21. Font de l'Escanceta.
22. Font o Pou de L'Oliva.
23. Bassa de la Plana (neixement).
24. Bassa del Diumenge.
25. Gorg de Sant Jaume. Restes del molí d'en Puig.
26. Gorg de L'Oreneta.
27. Gorg d'en Targa.
28. Molí del Temple.
29. Molí dels Solanes (restes).
30. Localització de l'antic molí del Nén.
31. Restes de l'Església de Sant Pere.
32. Restes de l'Església d'Anguera.
33. Localització de l'antic molí del Nen.
34. Fassina.
35. Mas del Sanahuja.
36. Mas del Grec.
37. Mas Vallet (Partida de)
38. "Torre" de L'Alau.
39. Masset.
40. Mas del Nen.
41. Cova Cativera.
42. Cova i Mas del Cano.
43. Cova del Potau.
44. Cova del Padreny.
45. Forn de ciment del Cano.
46. Restes del forn de ciment del Calafo.
47. Restes del forn de ciment del Pontet.
48. Restes dels forns del Saldoni.
49. Restes dels forns deLa Mari.
50. Canteres d'alabastre.

Cota entre 400 i 600 metres

Cota entre 600 i 800 metres

Cota superior a 800 metres

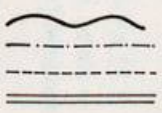
Corrent d'aigua o riu.
Rierol o riera
Barranc
Carretera.

DESCRIPCIÓ DE LES PARTIDES DEL TERME DE SARRAL EN EL CADASTRE DE L'ANY 1846[1]

(Segons notes de Joan Anguera Sabidó (1811-1890) Arxiu Familiar).

LA RODA

Tota l'illa de terra entre el camí d'Ollés[2] i el del Picaire i les cases del Raval de Sant Joan i de Sant Francesc.

FREGINALS

Entre els camins de Forés i d'Ollés, començant per la Barceloneta, fins al torrent de la Salada.

El camí de Solivella, divideix aquesta partida en dues: la de la dreta és Freginals de Dalt i la de l'esquerra és Freginals de Baix.

PLANA LLUSANA

Entre el camí d'Ollés i el torrent de la Vila[3], i sortint del cim tocant a la represa del molí del Puig[4] fins arribar al torrent de la Salada.

PLANA d'en PONSA 1a

Entre el torrent de la Salada i el barranc de la Plana; el torrent de la Vila i el camí d'Ollés

PLANA d'en PONSA 2a

Entre el barranc de la Plana, camí d'Ollés i el final del terme.

TORREMILANS

Entre el camí de Comorera, el torrent de la Salada, el camí d'Ollés i el canal de les aigües que surten del Diumenge.

PEDRENYERES

Entre el camí de Solivella, el de Comorera i el cim del puig que limite amb el clot del Diumenge.

COMARRAL

Entre el declivi de les aigües que baixen del puig de Comorera, el canal de les aigües del Diumenge, el camí d'Ollés i el terme d'Ollés.

DIUMENGE

El clot enclavat entre la bassa del Diumenge, cami de Solivella, el de Comorera, i entre els pendents de l'alt dels puigs de Comorera, Tossal d'en Bonet i Pedrenyeres.

---

1. Avui aquestes fites han sofert variacions, molt especialment per raó de la construcció de les carreteres, que no han seguit ben exactament el traçat de l'antic cami.
2. Més bé cal escriure Ollers.
3. El torrent que nosaltres anomenem de la Vila, geogràficament és el riu de Vilavert o que neix en aquest terme.
4. Ara de l'Escorsaire.

COMORERA

Entre el camí i terme de Solivella i el declivi de les aigües cap al clot del Diumenge i Comoreres.

COLL DE L'ALA

Des del camí de Solivella i el turonet de Sant Pere[5] (on hi havia el corral del Moles)[6], fins al més alt del Pedrenyar; i des del terme de Solivella fins a trobar el senderó que puja de Sant Pere a l'esmentada altura del Pedrenyar.

TOSSAL d'en BONET

Des del camí de Sant Pere fins al de Solivella i des del torrent d'entre els ponts Salada[7] i Diumenges fins al declivi de les aigües que baixen de l'esmentat tossal i en part fins al senderó de Sant Pere i bassa del Diumenge.

SANT PERE

Camí de Solivella, senderó de la bassa del Diumenge cap a Pedrenyar i del putget del corral del Molas.

CONTENTO

Tota l'illa de terra circumdada pel camí de Sant Pere, el de Beltall i la sendera anomenada del Contento.

PEDRENYAR 1.

Des del camí del Contento fins a l'alçada anomenada coster del Puig i font de l'Olivé[8] (o sigui que confronta amb el terme de Solivella), i des del caminet del corral del Xarpeta[9], que puja a l'alçada del Balandra fins al camí que del Contento puja a la font de l'Olivé.

PEDRENYAR 2.

Des del camí que puja del Contento a la font de l'Olivé, fins a l'altre camí (anomenat de Rocallaura)[10] que puja de l'esmentat Contento fins a Tuells passant per la caseta del Reixats[11]; i del declivi de les aigües de Tuells fins a la reunió dels dos expressats camins del Contento.

---

5. Ara, propietat de casa Clarinet i Belltall, entre d'altres.
6. No coneixem aquest corral amb segurerat. Probablement són les restes situades a la propietat de casa Clarinet.
7. No és l'actual pont de la carretera, sinó les restes del vell situades aigües avall.
   En aquest indret hi ha dos ponts i les restes d'altres dos: Per travessar la rasa que baixa dels Prats de Meda, aigües amunt, però prop on s'ajunta amb la rasa de l'Escanceta, a la primera o segona dècada d'aquest segle, i per iniciativa privada, fou construït un pontet (sembla que amb força polèmica entre els veïns). Actualment està en bon ús. Pocs anys abans, en construir-se la carretera de Belltall (1905) se n'havia construït un altre, que, destruït l'any 1939, fou reconstruït immediatament d'acabada la guerra civil. Aigües avall, veureu les restes de l'antic pont enderrocat. Després d'unes restes d'una probable represa, i una mica més avall, trobareu les restes de l'antic pont del camí de Solivella.
8. Més aviat és un pou. Ara en propietat de casa Fabra.
9. No coneixem aquest corral.
10. Ara no l'anomena ningú. Correspon a l'actual carretera de Belltall?
11. Queden restes dalt del cim, al damunt mateix de "les Vagonetes".

PEDRENYAR 3.

Des del camí principal de Rocallaura fins a la sendera que puja del Contento al Planot[12] de Manuel Martí; i des del corraló de l'Espluga fins a la reunió dels que hem dit caminssenders en el Contento.

TUELLS

Des del vèrtex del puig de Tuells fins al terme de Forés, i des del terme de Solivella fins al camí de Rocallaura.

COMARROSSA

Des del camí de Rocallaura fins a la carretera[13] de Forés, i des del terme de Forés fins al caminet anomenat corraló de l'Espluga.

PRAT de MEDA de DALT

Des del camí que puja del pont de la Salada al Planot de Manuel Martí[14], fins a la carretera de Forés; i des del corraló de l'Espluga fins al pont de la Salada[15].

PRAT de MEDA de BAIX

Des de la carretera de Forés fins al barranc del Prat de Meda, i des del Terme de Forés fins al pont de la Salada.

CARÀS I.

Des del barranc del Prat de Meda fins al camí de Caràs (anomenat drecera de Forés); i des del terme de Forés fins al putget que va des del Maset del Ricart[16] i corralet del Veciana a l'esmentada drecera de Forés.

CARÀS 2 (del MAS BLANC)[17]

Des del camí de Caràs (anomenat drecera de Forés) fins al barranc que el separa del terme de Rocafort; i des del terme de Forés fins a la reunió dels dits drecera i barranc a la font de l'Escanceta.

ESCANCETA

Des del barranc de la Salada fins al camí de Caràs; i des del torrent de l'Escanceta fins al declivi de les aigües dèl puig que s'encara amb el Caràs.

POU dels CAPELLANS

Des del torrent de l'escanceta fins al vèrtex del puig dit la Serra; i des del declivi de les aigües de sobre el Coll d'en Piles fins al camí de l'Escanceta i Caràs.

---

12. Planot equival a pla petit.
13. Anomena carretera, però ara en diem camí (l'actual carretera de Belltall encara no era construida (1905).
14. No hem pogut localizar l'actual propietari per a situar-lo.
15. Vegeu nota núm. 7.
16. Ara propietat d'Antoni Plana (a. Toto): prop d'una torre de conducció elèctrica.
17. Partida termal que inclou terres del terme de Rocafort; sembla que el mas, pròpiament dit, era situat en terrenys ara propietat de casa Ninot de Rocafort.

COLL d'en PILES

Des del camí de Forés fins al declivi de les aigües que encaren la partida de Pou dels Capellans; i des del torrent de la Salada fins a la terra del Xafarrocas[18].

SOLÀ o SERRA

Des de la carretera de Forés, fins a la Pica[19], Creu[20] de Santa Coloma i camí de Caràs; i des de l'alt de la Serra fins a la muralla del Portell (hi queda inclòs l'hort del Vallet, el del Giné (a) Negociant i el del Ribó)[21].

ROCACORBA

Des del camí del l'Escanceta fins a la sendera anomenada drecera de Rocafort; i des del terme de Rocafort fins a la reunió dels esmentats camins en el Solà.

COMAGUALA

Des de la sèquia de l'horta de Dalt fins al camí de l'Escanceta i drecera de Rocafort; i des del corral Casamentero[22] i rasa Sabatera[23] fins a la reunió dels esmentats camins i sèquia amb el corral del Cuadres.

RUBINA de DALT

Des de la carretera de Rocafort fins a l'altre camí dit drecera i terme de Rocafort; i des de la rasa Sabatera fins a la fi del terme.

RUBINA de BAIX

Des de la carretera de Rocafort fins al torrent del Temple i sèquia de l'Horta de Dalt; i des de la rasa Sabatera fins al terme de Rocafort.

HORTA DE DALT

Circumdada per les dues sèquies, des del torrent del Temple fins al torrent de Ninou[24], i Creu de Santa Coloma.

BUFORN

Tota l'illa de terra circumdada per la carretera de Rocafort i sèquia de l'Horta de Baix, des del torrent de Ninou fins a la Pica[25].

---

18. Xafarroques o Mau.
19. Final del carrer del Nord.
20. Actualment encara es parla de la partida de la Creu. Aquesta creu procedia de l'església de Sant Bartomeu i era situada al peu del marge de la que avui és era del Pallarès i tocant al camí. Actualment la creu és situada dintre del cementiri.
21. Situats al final del carrer de Santa Llúcia després del carrer Nou.
22. No coneixem aquest corral.
23. Correspon a la rasa que passa per la vora del mas dels Ninos.
24. Ninou equival a primer dia de l'any. Sembla que baixant de la Comaguala desembocava a l'alçada de l'horta del Bandolino. Molta gent diu que s'anomenava de la Nou.
25. Vegeu nota núm. 19.

HORTA DE BAIX

Tota l'illa circumdada pel torrent de la Vila i la sèquia, des del gorg d'en Targa fins a les cases del raval i abeurador.

HORTS del PICAIRE

Comprèn tota l'illa d'horts circumdats pel torrent de la Vila i sèquia de l'horta de Tirados?[26], des del gorg gran fins a la resclosa del molí del Puig.

SELLIDA[27] i SANT JAUME

Tota l'illa de terra circumdada pel torrent de la Vila, riu Anguera i el camí de Barberà, des del pont de Sant Bartomeu fins al camí d'Ollés.

ANGUERA

Tota l'illa de terra circumdada per la carretera de Valls, el camí de Barberà i el riu Anguera formant un triangle, els angles de la qual es troben situats: a l'ermita de Sant Bartomeu, el pas de Barberà i la font d'en Videt, prop del pont d'Anguera (confrontant amb les Planes).

LES FORQUES

Circumdada per la carretera de Valls, el camí del bosc, dit de les Forques, des de l'ermita de Sant Bartomeu fins al declivi de les aigües de sobre el Pont d'Anguera.

COMA

Des del camí del bosc, dit de les Forques, fins a l'altre camí de les Cornudellas, dit de la font de l'ermita[28]; i des del torrent de la Vila fins al declivi de les aigües de dalt de la Coma.

CARLANIA

Des del pont d'Anguera o carretera de Valls fins al terme[29] de Valldosera i des del Puig de la Coma fins a la rasa del Mencia[30] pujant al pic de Josep Rosanes (a) Ferrer de la Ramona.

VILÀS

Des del camí de les Cornudelles fins al camí de Vallespinosa, i des del torrent de la Vila fins al declivi de les aigües del tossal d'en Fessit i coma de Sant Joan.

COMA de SANT JOAN

Des del camí de Vallespinosa fins al camí de Valldosera, i des del declivi de les aigües del tossal d'en Fessit fins a l'altre declivi del terme de Valldosera.

---

26. No es pot llegir clarament a l'original aquest renom.
27. Ara anomenem Salida.
28. Actualment només se l'anomena així. Ara ja és carretera.
29. Encara l'anomena terme i no partida.
30. Ara ja no se l'anomena. Desguassa a la Font del Pansella.

VALLCERVERA

La terra circumdada pel torrent de la Vila, el de l'Horteta, el camí de Montbrió i el de Vallespinosa.

VALLDOSERA

Terres circumdades pel camí de Vallespinosa, Muntanya de Comavert, el Cogulló, la Portella[31], la serra de les Bòfies, la Carlania i la coma de Sant Joan.

COMES

Tota l'illa de terra circumdada per la rasa del Mencia i Carlania i Carlania, per la serra de les Bòfies, termes de Cabra i de Barberà, i per la carretera de Valls.

PLANES

L'illa de terra circumdada pel camí de Cabra, terme de Barberà, riu Anguera i rasa de la font d'en Videt.

31. Aquest topònim figura a la Carta de Población lliurada per Alfons I.

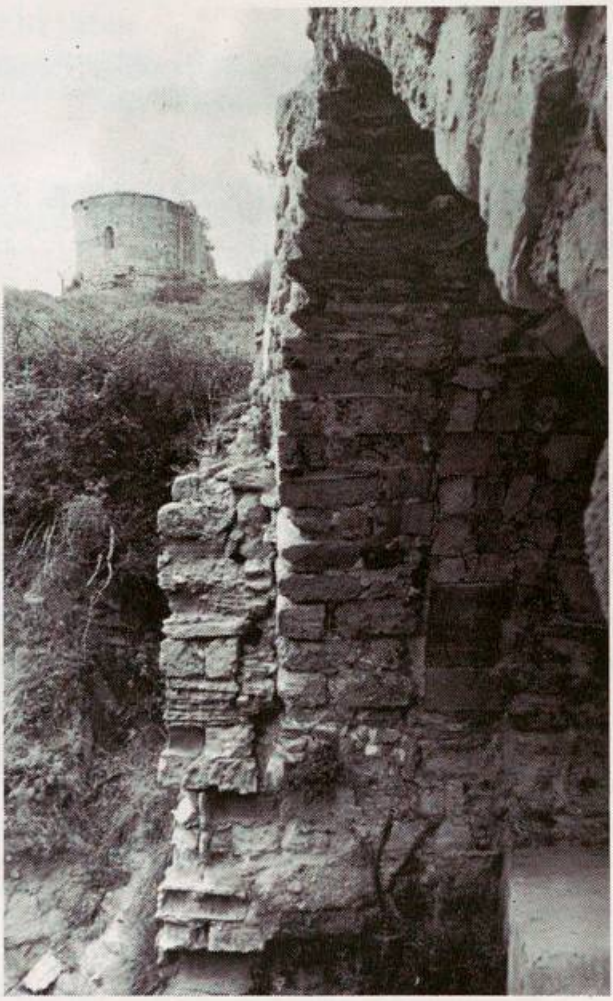

El pont vell del pas d'Anguera i les restes de l'església, dalt del turó, en una original i bella fotografia.

MANUEL MOLAS i PADRENY

INCORPORACIÓ DEL MUNICIPI DE MONTBRIÓ DE LA MARCA AL DE SARREAL

En Consell de Ministres celebrat el dia 7 d'abril de 1972, va ésser aprovada la incorporació voluntària del municipi de Montbrió de la Marca al de Sarreal, disposant la seva realització en Decret del Ministeri de la Governació del día 13 del mateix mes.

Després de coneguda la notícia, les autoritats municipals afectades i les provincials tingueren els contactes necessaris per a dur a bon fi les gestions a realitzar i fer efectiva la incorporació aprovada.

Es va assenyalar el dia 10 de novembre del dit any per a efectuar l'agrupació dels dos municipis i sota la presidència del governador civil de la Província (senyor Antoni Aige Pascual), amb assistència del president de la Diputació (senyor Josep Clúa Queixalós) i altres personalitats representats d'organismes oficials de la província i comarca junt amb les Corporacions Municipals de Sarreal i Montbrió de la Marca, presidides pels alcaldes senyor Josep Cantó i Pifarré i senyor Josep Borrás i Vilá, respectivament, així com els dos jutjes dels municipis senyor Matías Huguet i Segura, de Sarreal, i senyor Josep Moncusí i Marcá, de Montbrió de la Marca, es celebren els actes i tramitacions corresponents i un dinar a l'Ermita dels Sants Metges, on tenen lloc parlaments i al.locucions referents a l'esdeveniment que d'una manera grata ha causat satisfacció i alegria a tots els habitants dels dos municipis. S'aixecaren les actes reglamentàries de la tramitació i les gestions realitzades de la incorporació i l'agrupació dels dos municipis quedant a partir d'aquesta data format el Municipi de Sarreal per les entitats de població de Sarreal, Montbrió de la Marca i Vallverd.

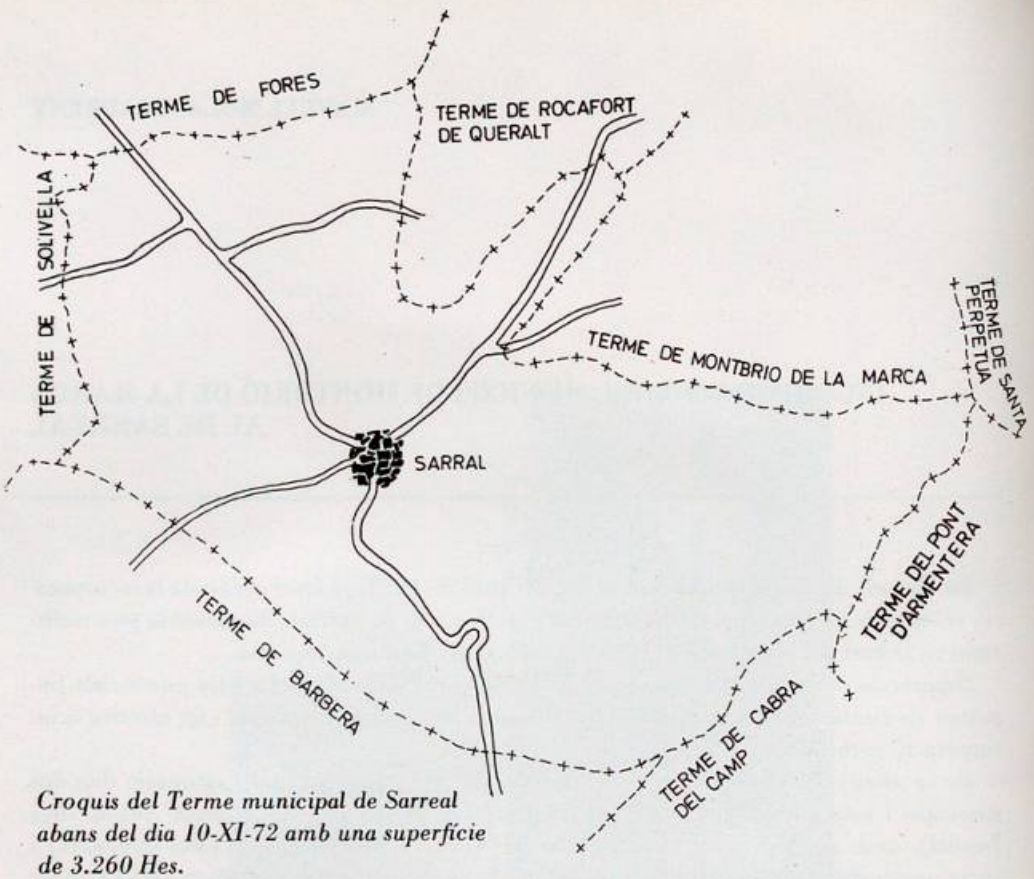

Croquis del Terme municipal de Sarreal abans del dia 10-XI-72 amb una superfície de 3.260 Hes.

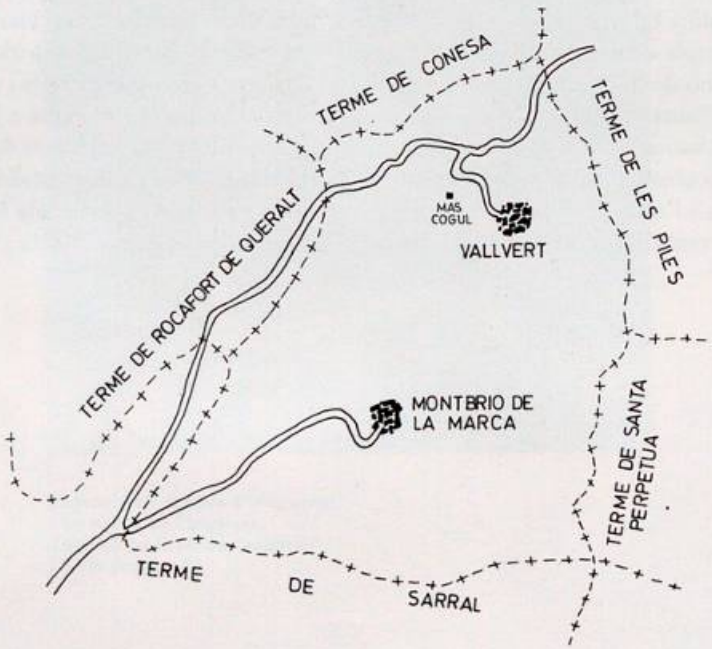

Croquis del Terme de Montbrió de la Marca abans del dia 10-XI-72 amb una superfície de 1.732 Hes.

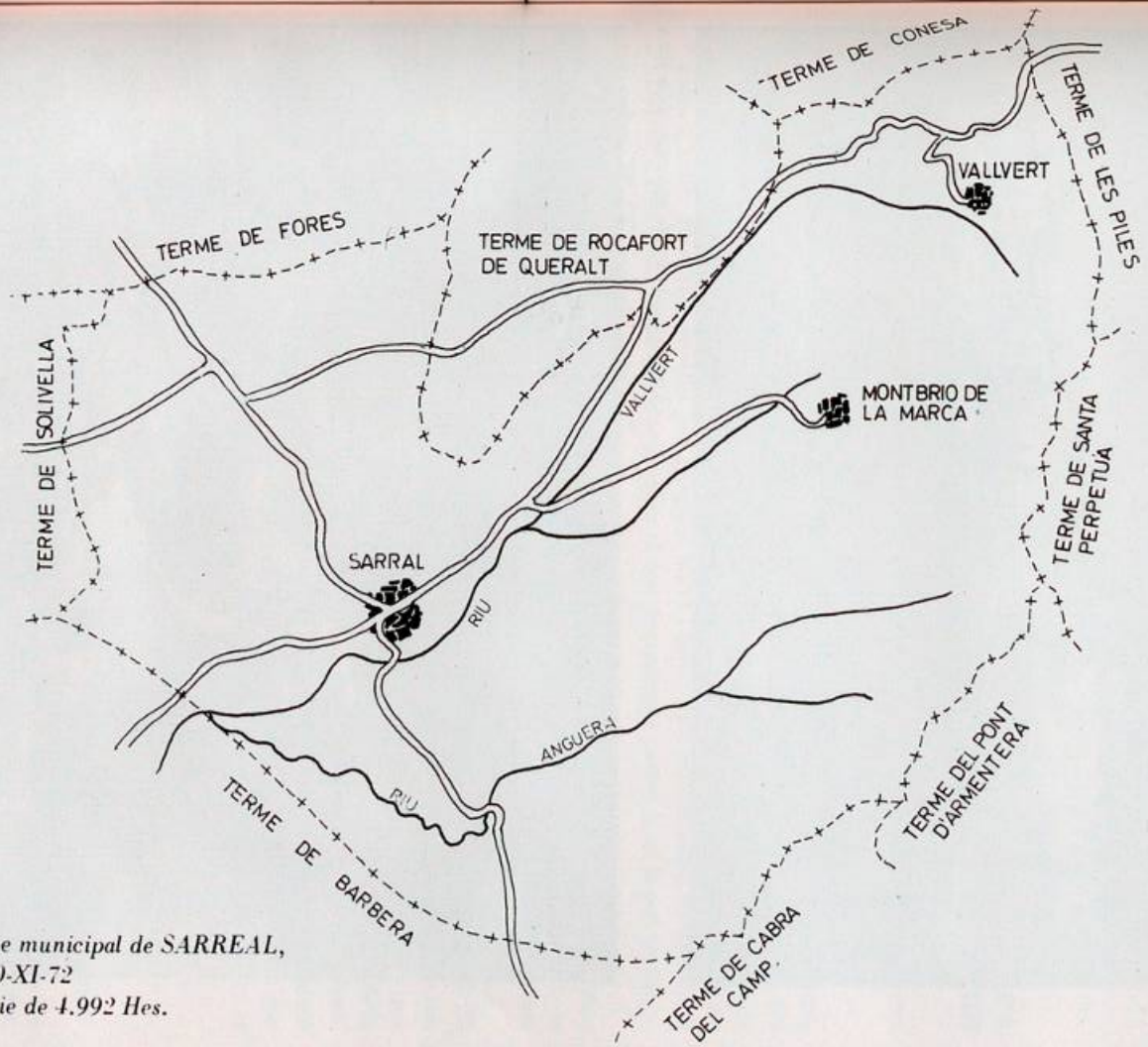

Croquis del Terme municipal de SARREAL,
després del dia 10-XI-72
amb una superfície de 4.992 Hes.

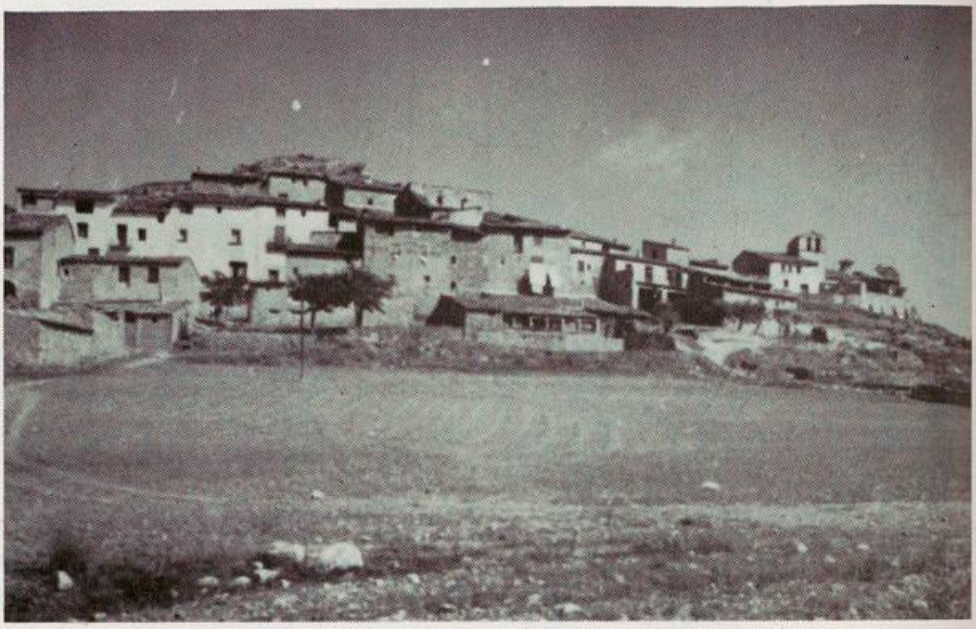

Vista panoràmica de Montbrio de la Marca

Vista aèria de Vallverd

JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ

NOTES HISTÒRIQUES SOBRE MONTBRIÓ DE LA MARCA (Segles XI-XIII)

Avui Montbrió de la Marca és un lloc agregat al municipi de Sarral. El seu passat, però, ben important i el seu procés històric ha creat una interessant documentació que ara ens permet de fer una anàlisi força detallada de la història d'aquest lloc. No és la primera vegada que nosaltres li dediquem algunes notes[1], així com tampoc no podem oblidar les pàgines sobre Montbrió escrites per Joaquim Miret i Sans[2] i pel montblanquí Antoni Palau i Dulcet[3]. Una interessant referència sobre el seu desaparegut castell hom la pot trobar en el volum *IV d'Els castells catalans*[4].

En aquesta col.laboració, nosaltres només volem centrar la nostra investigació en el procés que va menar a l'adquisició de Montbrió per part dels Templers de Barberà, deixant, en tot cas, per una altra ocasió l'ampliació de les dades de què disposem relatives a altres aspectes històrics de l'esmentada població.

Les primeres notícies sobre Montbrió apareixen ja a finals del segle XI, quan, el 25 d'abril de 1073, el comte Ramon Berenguer I feia concessió a favor d'Udalguer Ramon d'una quadra de terra erma situada al terme del castell de Montclar, al lloc dit Bufalla i que més tard havia de prendre el non de Vallverd[5]. Precisament, entre les confrontacions de la quadra, hom esmentava per la part del migdia el prat de Godmaro o el terme de Montbrió. Dos anys més tard, l'any 1075, el mateix comte concedí a Ramon Arnau la petita fortalesa de Montbrió, situada a la marca o frontera extrema dels seus comtats, amb la condició que el donatari no tingués altre senyor que el comte de Barcelona, i amb l'obligació de fer la guerra contra els sarraïns[6].

1. Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions de la Casa del Temple de Barberà amb el monestir de Santes Creus (segle XIII)*, "Analecta sacra Tarraconensia", XLVIII (1975) (1977), pàgs. 39-49.
2. Joaquim MIRET i SANS, *El castell de Montbrió*, "Butlletí del Centre Excursioniste de Catalunya", 9 (1899) pàgs. 41-50; i *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, pàgs. 297-298).
3. Antoni PALAU I DULCET, *Conca de Barberà III. Guia de la Conca*, Barcelona, 1932, pàgs. 84-89.
4. P.C. i M.B., *Castell de Montbrió de la Marca*, en *Els castells catalans*, IV, Barcelona, 1973, pàgs. 271-273.
5. Francisco MIQUEL ROSELL, *Liber Feudorum Maior*, vol. I, Barcelona, 1945, pàgs. 283-284, doc. 260.
6. Joaquim MIRET i SANS, *Les Cases, op. cit.*, pàg. 297.

No tenim cap altra notícia referent a Montbrió fins l'any 1133, data en la qual sabem que tenia l'esmentat castell Guillem Dalmau de Cervera, un dels magnats més importants afincats a les terres frontereres de Ponent, especialment a la Segarra i a la Conca de Barberà[7].

El 29 de setembre de 1133, quan encara no feia sis mesos del traspàs de Guillem Dalmau, a l'altar de Sant Martí de l'església de Santa Maria de Cervera i en presència dels sacerdots Pere Bofill i Arnau Guillem, i del jutge Guillem, els magnats Alaric, Bernat d'Oluja, Ramon de Timor, Ramon Guillem de Vilagrassa, Bermon de Montpaó, Guillem de Pujalt i Guerau Salat, manifestaven les darreres voluntats del dit Guillem Dalmau[8].

Per aquest document coneixem els dominis de l'esmentat personatge així com la disposició que feia d'aquells. Entre els seus dominis hom hi enregistra el castell de Montbrió, que deixà, entre d'altres, al seu nét Guerau Jorba, personatge molt vinculat a la cort del comte Ramon Berenguer IV i del rei Alfons I[9]. Guerau de Jorba, casat amb Saurina, heretà, doncs, entre els diversos dominis a la Catalunya Nova, el castell de Montbrió. El 1168, els dits esposos, juntament amb el seu fill Guillem d'Alcarràs, encomanaven a Arnau de Pontils el castell de Montbrió, tot cedint-li la senyoria damunt els habitants del lloc i la tercera part del delme; el concessionari, de la seva banda, es comprometia a ésser home fidel dels dits senyors, a lliurar la potestat del castell i a fer host i cavalcades[10]. Al cap d'una vintena d'anys, el 18 de febrer de 1185, Guerau i Saurina dictaven el seu testament, pel qual, entre altres disposicions, deixaven a la seva filla Geralda, casada amb Pere de Puigvert, el castell de Montbrió[11]. Pocs anys després, el 5 de maig de 1196, Geralda de Puigvert, estant presa de malaltia, atorgava també el seu testament, davant el notari Ramon Iter[12].

Les disposicions testamentàries de Geralda, pel fet d'incloure l'assignació de diversos drets a la nostra comarca ens obliguen a fer una anàlisi més detallada. Així, la dita dona, en primer lloc, nomena marmessors el seu marit Pere de Puigvert, Ramon de Gurb, Ramon de Ribelles, Gombau de Ribelles, Guillem de Timor i els monjos pobletans Arnau, prior del monestir, i Guerau de Maldà, cellerer. Es deixava per ésser inhumada al monestir de Vallbona, al qual concedia per la seva ànima tres-cents morabatins, la seva cambra i tot el bestiar que tenia, tan les ovetlles com els altres animals. Entre les altres disposicions de caràcter religiós, cal assenyalar que feia un llegat de dos-cents morabatins al monestir de Poblet, a Santa Maria del Pedregal donava una vinya que la dita dona tenia a Talladell, amb la condició, però, que hom hi mantingués un prevere que celebrés els oficis divins —en cas de no

7. Sobre aquest personatge, vegeu Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre de Guerau de Jorba i el seu llinatge*, "Aplec de Treballs del Centre d'Estudis de la Conca de Barberà", 1 (1978), Montblanc, pàgs. 38-43.
8. Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre., op. cit.*, pàgs. 75-78, on publica el document de la declaració jurada de les darreres voluntats de Guillem Dalmau.
9. Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre., op. cit.*, pàgs. 33-83.
10. Joaquim MIRET i SANS, *Les Cases., op. cit.*, pàg. 297.
11. Sobre aquest personatge, afincat a Barberà, vegeu Josep Maria SANS i TRAVE, *Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà*, "Quaderns d'Història Tarraconense", I (1977), pàgs. 9-58.
    Agustí ALTISENT, *Seguint el rastre., op. cit.*, pàg. 78-82, on publica el testament de Guerau de Jorba i Saurina.
12. Arxiu Històric Nacional de Madrid, Clero, Pergamins, carp. 2.062, núm. 7.

poder assumir aquesta obligació, concedia l'esmentada vinya al monestir del Pedregal—; establia que del seu domini de Zudanell s'assignés la quantitat necessària per tal que un prevere celebrés sempre els oficis divins per l'ànima de la testadora i dels seus a l'altar de Santa Maria, a l'església nova; i, per últim, que deixava mil sous barcelonesos perquè, a criteri dels marmessors, fossin distribuïts per remei de la seva ànima.

Els altres béns els distribuïa així entre els seus fills: A Berenguer Pere li deixava el castell de Zudanell, la torre de Montoliu, els castells de Talladell, de Vinaixa, de l'Albi, dels Omells, de Vallclara, amb totes les seves pertinences i segons ho tenia la dita Geralda, i, a més tots els drets del seu esponsalici, llevat de Pira que assignava al seu fill Guillem. Aquest obtenia, a més, els castells de Montbrió, de les Piles i de Montagut, per bé que aquest últim castell l'hauria de tenir Elicsèn, filla de Geralda, fins que l'esmentat Guillem li lliurés quatre-cents morabatins, que era la deixa que assignava a la seva filla.

Manava, tanmateix, que de tot el seu patrimoni i dels drets que per raó del seu marit tenia a Barberà, fossin pagats tots els seus deutes i satisfetes les seves deixes pietoses, tot assignant al seu espòs la tinença de per vida dels béns que deixava als seus fills, els quals n'entrarien en possessió després de la mort del seu pare. Per últim, feia les substitucions en cas de mort dels seus hereus: si Berenguer moria sense fills legítims, la seva herència havia de passar a Guillem; i si el mateix esdevenia a aquest últim, l'herència de Guillem havia d'ésser posseïda per Berenguer Pere. I en el cas de morir sense infants legítims els dos germans, Geralda fixava que els drets d'ambdós passessin al tercer fill, Pere, substituint-lo per la filla Elicsèn.

Geralda no degué sobreviure gaire temps després de l'atorgament del seu testament; en tot cas, el mes de setembre del mateix any 1196, el seu espòs Pere duia a terme les disposicions testamentàries de la seva dona pel que fa al llegat de dos-cents morabatins a Poblet, car reconeixia deure aquella quantitat al monestir, per la qual cosa pignorava als monjos el castell de Montbrió fins que recuperessin els dos-cents morabatins[13].

Satisfeta la deixa a Poblet, i en tot cas cobrats pels monjos els dos-cents morabatins, el monestir degué retornar Montbrió als Puigvert, tot adquirint la seva possessió, tal com havia fixat Geralda, el seu fill Guillem de Puigvert.

Guillem de Puigvert esposà una tal Sanxa, de la qual tingué un fill anomenat Arnau de Ponts; aquest obtingué por donació dels seus pares els drets dels Puigvert damunt Montbrió, car el 29 d'abril de 1233 els esmentats esposos lliuraven per dret hereditari al seu fill Arnau els castells i les viles de Talladell (municipi de l'Urgell, al costat de Tàrrega) i de Montbrió de la Marca, amb els seus cavallers, habitants, termes i pertinences, i tal com ho tenien els concedents, els quals, però, es reservaren de per llur vivent l'usdefruit, passant després de llur decés totalment al seu fill[14]. Els pares manaven, així mateix, que després del seu òbit els cavallers i els habitants dels esmentats castells prestessin fidelitat i homenatge a Arnau. Per últim, Guillem de Puigvert, a fi de garantir més jurídicament la donació que feia a favor del seu fill de manera que no pogués revocar-la ni canviar la voluntat en el seu testament, rebia Arnau, per raó de l'esmentada concessió, com a vasall —"*in hominem meum ore proprio et manibus comendatum*"— tot realitzant les fórmules i el jurament feudals.

---

13. Arxiu Històric Nacional de Madrid, *Cartulari Major de Poblet*, f. 47 r.
14. Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions de la Casa del Temple de Barberà, op. cit.*, pàgs. 50-51, doc. 1, on publico el document que registra aquesta donació.

Al cap d'uns dotze anys, Arnau de Ponts va contreure matrimoni amb Saura de Castellet. Malgrat que no hem trobat l'instrument que registri els pactes matrimonials fets en aquella ocasió, sabem que la dita dona aportà un dot de mil cinc-cents morabatins d'or. Per aquest motiu també, el 12 d'abril de 1244, Arnau, per raó del seu matrimoni amb Saura, li feia un esponsalici de 2.250 morabatins, que els hi assignava damunt els castells i llocs de Talladell i de Montbrió[15]. La dona, segons la voluntat d'Arnau registrada en el document, havia de tenir l'esmentat esponsalici per tota la seva vida, amb la condició, però, que, mort el marit, l'esponsalici passés als fills del matrimoni. En cas de no haver-hi fills, disposava que els mil cinc-cents morabatins del dot de la dona anessin a parar a aquella o aquelles persones que Saura deixés, ja sia de paraula o bé en testament. En cas, però, de morir la dona sense haver atorgat testament, hom establia que dels esmentats mil cinc-cents morabatins, nou-cents fossin per a Saurina de Castellet, tia de la dona, i els restants per als parents de Saura. Preveient la possibilitat de premorència de la dita Saurina, hom acordava que aquests nou-cents morabatins fossin lliurats, en aquest cas, als germans de Saura, és a dir, quatre-cents a Bernat de Castellet, tres-cents a Arnau de Ribes i dos-cents a Bernat de Ribes. D'altra banda, i pel que fa als set-cents cinquanta morabatins d'escreix que li feia Arnau a l'esponsalici, s'estipulava que passessin als hereus o parents del marit.

Per últim, Arnau fixava que si alguns dels seus parents, mentre visqués Saura, la volguessin treure dels castells obligats per raó de l'esponsalici, abans haurien de pagar els 2.250 morabatins a la dona, la qual n'hauria de disposar tal com s'ha dit més amunt.

Arnau de Ponts devia formar part d'aquell grup de cavallers inquiets i descontents que tant sovintejaren en el regnat de Jaume el Conqueridor. Com a descendent per línia paterna dels Puigvert, devia bullir per les seves venes aquell temperament tan donat a les lluites i contencions, temperament que anys abans havien ja demostrat el seu avi Pere de Puigvert i el seu pare Guillem, tot participant en els greus enfrontaments que sorgiren entre els nobles de la Catalunya Nova, principalment al Camp de Tarragona i a la Conca de Barberà[16]. De fet, Arnau, en dictar el seu testament, recalcava d'una manera molt especial que fossin satisfets els torts que havia comès, i concretament assenyalava els danys que havia fet a Passanant, Fonolleres, Talavera, Aguilella i Guimerà[17]. I, precisant encara més, declarava que havia matat diverses bèsties a Bellestar i dos ases que havien estat d'un tal Florejacs, i que havia calat foc a diversos llocs. Potser el cavaller trobà precisament en alguna de les bregues en les quals havia participat la ferida mortal que havia de menar-lo a la tomba; potser fou, simplement, una malaltia la que va segar aquella vida coratjosa. Per un motiu o altre, el 9 de setembre de 1248, el cavaller, detingut en el seu llit i preveient la seva mort, atorgava testament, pel qual elegia com a marmessors el noble Ramon de Cardona, Peremola i Gombau de Rabinat.

Arnau escollia, en primer lloc, Santes Creus com a lloc de la seva sepultura; per aquest motiu, donava al monestir del Gaià el seu cavall i la quadra de la Servera, situada a Montbrió; les seves armes les deixava a Santa Maria de l'Alguaire. Entre els altres llegats pietosos,

15. Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions., op. cit.*, pàg. 54, doc. 4, on publico l'instrument que registra l'esponsalici fet per Arnau de Ponts a favor de Saura.
16. Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, I.E.C., 1968, pàgs. 134-136 i 232-237
17. Vegeu el testament d'Arnau de Ponts a Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions de la Casa del Temple op. cit.*, pàgs. 55-57, doc. 5.

establia que fossin donades al monestir del Pedregal vint migeres de forment censuals a la dominicatura de les Closes, que tenia a Talladell; donava, així mateix, a Santa Maria de la Seu d'Urgell, aquella cavalleria que havia pres a Montroig, amb tots els drets que el testador hi pogués tenir; per últim, dins aquest apartat, confirmava la donació de dues pernes que havia concedit a l'església de Talladell. Enfranquia també qualsevol donació que els seus súbdits de Talladell, pagesos o cavallers, fessin a favor del monestir i convent del Pedregal.

Tot seguit, Arnau manava que fossin satisfets els seus robatoris i lladronicis i pagats els seus deutes, per a la qual cosa deixava el castell de Montroig, de manera que fos venut per l'abat de Santes Creus i per Gombau de Rabinat, i el seu import, llevat de cent morabatins que assignava a la seva muller Saura, esmerçat a complir aquesta disposició testamentària. En aquest sentit pregava a Pere de Montpalau i als prohoms de Montroig que acceptessin l'esmentada venda. I volent tranquil.litzar més la seva ànima, tot considerant la possibilitat que amb el preu d'aquella venda no n'hi hagués prou per a reparar tots els seus torts, disposava que tots els seus béns mobles i immobles havien d'ésser destinats també a tal fi, de manera que els seus marmessors els havien de retenir fins a la total restitució dels deutes i malifetes d'Arnau, salvant, en tot, però, l'esponsalici de la seva muller, la qual era pregada, d'altra banda, de consentir i signar l'alienació de l'esmentat castell de Montroig. Així mateix, Arnau deixava en poder de Gombau de Rabinat el seu cavall i una copa d'argent perquè fos tot venut, i amb el seu import es paguessin, tot seguit després de la seva mort, totes les injúries que havia fet a Passanant, Fonolleres, Talavera, Aguilella i Guimerà, i les esmenes per raó d'haver matat bestiar a Ballestar i dos ases de Florejacs i diversos incendis que havia provocat en alguns llocs.

En el capítol encara de deutes, Arnau pregava als marmessors que paguessin, per raó d'un cavall que havia comprat, cent sous al bisbe d'Urgell; altres cent a Girbert de Cardona; que satisfessin els seus deutes contrets a Tàrrega, en especial amb Guillem Granell, i el deute amb Pere de Pedrós, el seu escuder, el qual deixava en poder de la seva muller Saura, tot assignant-li el Mas dez Coz, que el Pedrós havia de tenir per l'hereu del testador. Manva també que en cas d'haver injuriat a Bernat d'Ofegat i al seu fill Pere, per raó del castell de Talladell, que els fos retornat l'import de la injúria.

Al seu germà Pere de Puigvert li feia íntegra donació del castell de Salaverd, i instituïa hereva universal la seva filla Saurina, a la qual deixava tots els seus béns mobles i immobles en els castells i viles de Ponts, Agramunt, Talladell i Montbrió, de manera, però que, en cas de morir sense legítima descendència, el castell de Ponts fos assignat a Pere de Bellvís, el castell d'Agramunt a Berenguer de Preixens, i el castell de Talladell a Berenguer Puigvert, amb la condició, però, que aquest cavaller lliurés tres-cents auris a un tal Peremola, que era l'import de la deixa que el testador li feia. Arnau salvava en totes aquestes disposicions els drets per raó de l'esponsalici de la seva muller Saura.

Arnau en el seu testament no s'oblidava del seu pare, Guillem de Puigvert, car li assignava de per vida el manteniment, juntament amb un criat, en els seus dominis i béns.

El testador deixava en poder de la seva filla Saurina el fill de Pere de Rocamora amb l'obligació que aquesta dona o el seu marit li concedissin una cavalleria.

Un aspecte interessant contenen les disposicions testamentàries d'Arnau de Ponts que cal ressenyar: l'exoneració de la quèstia en tots els llocs que eren del seu domini.

Per últim, Arnau volia que el castell de Montbrió amb totes les seves pertinences revertís al monestir de Santes Creus, amb la condició que el dit convent donés tres-centes monedes d'or al monestir del Pedregal. Assignava també a un tal Canós, de per vida d'aquest, la

batllia de l'esmentat castell.

Aquesta última disposició d'Arnau de Ponts relativa a Montbrió limitava en certa manera l'herència que rebia la seva filla Saurina pel que feia al castell de Montbrió, car l'hereva quedava gravada en la seva disposició, de manera que venia a ésser només fiduciària, amb l'obligació, per tant, de retornar-lo al fideïcomissari, en aquest cas, el monestir de Santes Creus.

Desaparegut Arnau –probablement arran de la malaltia que l'obligà a fer testament–, els seus drets sobre Montbrió passaren a la seva filla Saurina, que casà amb un Cabrera, la qual dona tingué Montbrió, segons la voluntat d'Arnau, en ficeïcomís del monestir de Santes Creus. Mentre visqué Saurina no hi hagué problemes respecte a la possessió de Montbrió, perquè legítimament n'era la posseïdora. Les dificultats sorgiren, però, quan prematurament i sense descendència del Cabrera morí Saurina, ja que la seva mare, la vídua d'Arnau de Ponts, es negà a retornar Montbrió a Santes Creus, al.legant els drets que hi tenia per raó del seu dot i esponsalici que el seu marit els havia assignat als castells de Montbrió i Talladell. L'actitud intransigent de Saura motivà la reacció del monestir cistercenc per tal de defensar els seus legítims drets, derivats de la substitució fixada en el testament d'Arnau de Ponts. A més, Saurina havia fet també un llegat de cinquanta morabatins a favor de Santes Creus, que la seva mare no complia.

Es versemblant de pensar que les primeres accions per part del monestir per tal de reclamar els seus drets s'iniciessin vers el 1264, ja que el mes de setembre del dit any trobem datats els trasllats dels instruments de l'esponsalici fet per Arnau de Ponts a favor de Saura, i del testament del noble. No fóra, per tant, d'estanyar que per l'esmentat motiu, Saura necessités còpia dels documents en els quals basava els seus drets per tal de presentar-los davant les instàncies judicials.

De fet, però, les primeres accions legals que nosaltres tenim documentades daten del 5 de febrer de 1265. Es tracta d'una sentència pronunciada a Lleida pel jutge Guillem Calbet, delegat pel rei Jaume per a dirimir les reivindicacions del monestir[18]. Els termes i exposicions de la sentència ens assabenten que Santes Creus nomenà procurador fra Pere de Segur per tal de reclamar davant el jutge la possessió de Montbrió i el llegat dels cinquanta morabatins que li corresponien per testament de Saurina. La vídua intentà una interlocutòria, que no fou acceptada pel jutge, qui citá la dona peremptòriament el dia 5 de febrer de 1265. No havent-se presentat Saura per tal de respondre a les peticions del procurador cistercenc, ara substituït per fra Guillem de Tarragona, Guillem Calbet sentencià que el convent de Santes Creus havia de possessionar-se del castell de Montbrió perquè així ho havia determinat Arnau de Ponts en el seu testament, i també per raó de garantia del lliurament de cinquanta morabatins deixats als monjos per Saurina en testament. A més, condemnava Saura al pagament de les costes del judici.

La sentència dictada per Guillem Calbet, que era del tot desfavorable a Saura, lògicament no complagué a aquesta dona, tot iniciant per aquest motiu una causa d'apel.lació davant el monarca. Jaume I delegà el jutge Bernat Anyar, ardiaca de Lleida, perquè revisés la causa, i en tal sentit li escrivia des de Barcelona, el 15 de març de 1265, manant-li que convoqués les parts i donés fi a la causa, malgrat l'existència de la primera sentència de Cal-

18. Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions.*, *op. cit.*, doc. 6, pàgs. 57-58.

bet i malgrat també que hagués estat confirmada en nom del rei per Joan Gil[19]. El procurador de Santes Creus, fra Pere de Segur, i el de Saura, el sarralenc Nicolau Mascaró, presentaren les seves al.legacions al jutge: el primer argumentava que Arnau de Ponts havia fet hereva universal la seva filla Saurina, però que havia deixat, després de morta la noia, el castell de Montbrió al seu monestir. A més, que Saurina havia manat en el seu testament que es complissin els llegats del seu pare, la qual cosa no va complir Saura, ja que es retenia injustament el castell de Montbrió. Per tant, suplicava al jutge que condemnés la dita Saura a retornar a Santes Creus l'esmentat castell, amb totes les seves pertinences, i amb els fruits rebuts des del traspàs de Saurina fins aleshores, fruits que el procurador estimava en dos mil sous. Fra Pere de Segur demanava també que s'adjudiquessin al seu monestir cinquanta monedes d'or, les quals Saurina havia deixat a Santes Creus; que li fossin lliurades per Saura, ja que aquesta dona tenia els béns de la seva filla. I, per últim, el procurador suplicava al jutge que, segons el manament del rei, taxés les despeses amb què el jutge Calbet havia condemnat en el primer judici Saura de Ponts.

El procurador de Saura rebutjà tots els arguments de fra Pere de Segur i basà la defensa de la seva patrocinada dient que Saurineta havia fet hereu el seu avi, Bertran de Castellet, pare així mateix de Saura, i que els béns de la filla havien pervingut a la mare, a través de l'avi i del pare, respectivament.

El jutge, escoltades les al.legacions de cadascuna de les parts, i havent exeminat els testaments d'Arnau i de Saurineta, declarà, el 9 de desembre de 1265, que el castell de Montbrió havia d'ésser lliurat al monestir de Santes Creus juntament amb els ingressos que havia donat durant els tres anys i escaig en què l'havia posseït Saura, des de la mort de la seva filla Saurineta, i que avaluava en quatre-cents sous barcelonesos anuals. Així mateix, Bernat Anyar establia que Saura havia de tenir per llegítima, segons era costum del territori de Montblanc, vuit de les quinze parts en què dividia el castell, tot assignant les set restants al monestir. Per últim, taxava en cinquanta morabatins d'or les despeses de Santes Creus en la primera causa sota l'examen del jutge Calbet, tot condemnant Saura a satisfet aquesta quantitat als monjos[20].

Saura no es conformà tampoc amb la sentència donada per l'ardiaca, i apel.là novament a la justícia reial. El monarca revocà la sentència de Bernat Anyar i encomenà novament la causa a Arnau de Gualba, el qual morí durant la tramitació del procés, i posteriorment Jaume I comissionà el clergue tarragoní Pere Andreu perquè posés fi a la discòrdia sorgida entre el monestir cistercenc i Saura por raó de la possessió del castell de Montbrió. El nou jutge proferí sentència el 19 de novembre de 1267, a Tarragona, sentència que confirmava la donada per l'ardiaca de Lleida Bernat Calbet, i que condemnava, Saura, a més, al pagament de dos-cents morabatins a favor del monestir de Santes Creus per raó de les despeses fetes pels cistercencs en la causa principal[21]. El procurador de Santes Creus, fra Guillem de Fontanet, sol.licità del jutge que la sentència fos notificada al veguer de Montblanc per tal de posar-la en execució.

19. A.C.A., O.M., secció 2a, arm. 13. lligall 5, doc. 4.
20. A.C.A., O.M., secció 2a, arm. 13, lligall 5, doc. 4.
21. A.C.A., O.M., secció 2a, arm. 13, lligall 5, núm. 1, doc. 5.

Al cap de poc temps, el 21 de desembre de 1267, Jaume I, des de Saragossa, confirmava, havent sentit el parer dels seus savis en dret, l'esmentada sentència i pel seu tenor adjudicava al monestir el lloc de Montbrió, amb la condició, però, que el dit convent, abans d'entrar-ne en possessió lliurés al monestir de monges del Pedregal tres-cents morabatins, d'acord amb el llegat testamentari d'Arnau de Ponts. Al mateix temps, el rei escrivia a Joan Pere Sabata, batlle i veguer de Montblanc i de la Conca de Barberà, tot manant-li que tan aviat com l'abat de Santes Creus pagués els dits morabatins al monestir del Pedregal, el posés en possessió de Montbrió. Com que la sentència, d'altra banda, no es pronunciava sobre els drets de Saura, Jaume I encomanava al dit veguer que cerqués un jutge imparcial perquè determinés els drets que corresponien a Saura respecte al castell de Montbrió, en concepte de llegítima[22].

Saura no va conformar-se amb els termes desfavorables d'aquestes sentències, i tot esperant trobar més avantatjosa una concòrdia directa amb el monestir, optà per arribar a una transacció amb els cistercencs. En aquest sentit, el 8 de març de 1269, es reuniren a Barcelona, d'una banda, l'abat fra Gener, el procurador del monestir, fra Ramon d'Osona, i, d'altra banda, Saura, i posaren fi a les seves desavinences a través d'una composició, per la qual convingueren que la dona tindria dotze de les quinze parts en què fos dividit Montbrió i el monestir les tres restants, és a dir, que Saura tindria en el futur, sense cap contradicció, quatre cinquenes parts de tots els drets de Montbrió, mentre que Santes Creus, així mateix, la cinquena part restant, totalment lliure de qualsevol obligació i dependència.

A més, Saura acceptava pagar els cinquanta morabatins amb què havia estat condemnada a les sentències ja esmentades. Per aquest motiu i per tal de satisfer aquesta quantitat al monestir, concedia a Santes Creus els seus fruits i ingressos damunt les parts que posseïa a Montbrió fins que els monjos recuperessin els dits morabatins[23].

Poc temps van durar les bones relacions entre Saura i els cistercens, car pocs mesos després d'haver realitzat la concòrdia amb Santes Creus, la dona, el 31 d'agost de 1269, segons escriptura autoritzada pel notari de Lleida Pere de Soler, venia a l'ordre del Temple els llocs i castells de Montbrió i de Talladell[24].

22. A.C.A., O.M., secció 2a, arm. 13, lligall 5, núm. 1, doc. 5.
23. Vegeu la transcripció d'aquest document a Josep Maria SANS i TRAVE, *Relacions., op. cit.*, pàgs. 58-61, doc. 7.
24. A.C.A., O.M., secció 2a, arm. 5, lligall 3, f. 12r.-26v.

JOAN VENDRELL I ANGUERA

LA PRIMERA PORTADA D'AIGUA CORRENT A LA VILA

En els primitius temps de la població, quan Sarral iniciava la seva existència, o bé des de temps anteriors (quan encara era anomenada Sadhuc o Saüc), els pocs habitants que cal suposar al llogaret, amb un tipus d'economia primitiva i de caràcter familiar, devien tenir sobradament resoltes les necessitats domèstiques d'aigua amb les fonts que brollaven a la riba del torrent: la de Baix, la de Dalt, la dels Frares... i també amb el corrent d'aigua d'aquest aprenent de riu. Les reserves les obtingueren del recull de l'aigua pluvial mitjançant la construcció de cisternes i també amb l'obertura de pous dintre les cases aprofitant les venes d'aigua lliure que discorren pel seu subsòl.

Les esmentades fonts, és més que probable que molts anys endarrera eren més abundoses de cabals que actualment. Tothom, que ho ha viscut, ens explica de l'abundància d'aiguamolls que fa uns anys encara hi havia pel terme, i de fonts de les quals, avui dia, tan sols en queda el record. També tenim constància que hi havia al terme més terres de regadiu que actualment; ara, per exemple, ja no resta més que el nom de la partida Hortes de Dalt[1].

Però quan, malgrat tot, amb el pas dels anys, la població de Sarral anà creixent i les necessitats d'aigua encara s'incrementaven més de pressa seguint el ritme mundial de consum d'aquest líquid, la mancança arriba a ésser ben palesa i també quasi permanent.

És prou coneguda per l'actual generació de sarralencs, i ben especialment per la gent madura, la manca d'aigua al nostre terme. La població esta assentada en allò que ara és terra de secà i que a més no gaudeix del pas del cap corrent d'aigües superficials, ni abundoses ni permanents, ja que molts anys, tant el riu Anguera com els torrents de la Vila i de la Salada durant la major part de l'estiu resten eixuts; així com també les fonts de Dalt i de Baix[2].

1. Aquesta partida comprenia tota la terra des de prop del Moli del Temple fins aproximadament el cementiri, limitada al sud per l'actual sèquia de les hortes i al nord per la pròpia sèquia de les dites Hortes de Dalt. Encara avui s'hi observen restes d'algun safareig en les terres ara conegudes per Solà. Sembla que la construcció de la carretera de Santa Coloma acabà amb els regadius, tant d'aquesta partida com amb als de la partida del Buforn. Al cementiri, encara humorísticament hom l'anomena Hort del Bot.

2. La mitjana de la pluja anual a la conca és de 550 mil.límetres *(Geografia de Catalunya*. Edit. AEDOS volum III). La mitjana de la pluja anual a Sarral és de 510 mil.límetros (Servei Meteorològic Local).

Per tot això, els veïns de la població a l'últim terç del segle pasat decidiren de portar canalitzada fins a la vila l'aigua de les fonts del Mica i del Xe, situades a poc més d'un quilòmetre, aigües amunt del torrent de la Vila, aproximadament allà on s'ajunten el torrent que baixa de Montbrió amb el que baixa de Rocafort.

Vegeu ací com aquest fet l'havem trobat relatat a unes "Notes de Memòria" que deixà escrites Antoni Anguera i Esqué (1845-1900), pagés de la vila i contemporani de l'esdeveniment[3]:

"Se trató de hacer venir las fuentes a esta Villa a principios del año 1871 a causa de la mucha sequía que había en esta población; animados, pues, el pueblo en marzo de dicho año hizo una solicitud la cual fué presentada al Ayuntamiento y aprobada al acto; luego se pasó a hacerla firmar voluntariamente por el pueblo, lo que dió un resultado satisfactorio, no quedando más que 16 ó 20 vecinos que no quisiesen contribuir a tan interesante mejora.

Mientras transcurria este tiempo el pueblo lleno de gozo y firmeza estaba pronto para hacer venir las fuentes del Mica y del Ché en esta Villa. Viendo pues que se podia emprender la obra se formó una comisión de 16 individuos bajo la presidencia de D. Juan Ferrer y Rabasa y estos, puestos de acuerdo con el pueblo, este les dió facultad para que fuesen ellos los encargados de la obra y después de habidas algunas sesiones los comisionados en la casa de la villa determinaron hacer un reparto de 2500$ como se verificó para cubrir los gastos de dicha obra y que todo trabajo se hiciese por vía de pueblo o bagaje; a lo que se consintió gustoso; por fin en la comisión se pusieron disidencias y cuestiones queriendo estorbar la empresa unos pocos que siempre fueron minoria en las votaciones; por eso se pasó adelante y se comenzó a trabajar en junio de dicho año, cuando ya estaba hecho el plano por el ingeniero de la provincia y aprobado por la Diputación y no interrumpiéndose la obra, se dispuso de todo lo necesario, como cal, ladrillos, cañería, tejas, plomo, betún y todo lo demás que se necesitaba, trabajando en la obra todos los carros de la población que se contaban en número de 45 a 50. En el mes de julio se paró unos cuantos días el trabajo para recoger el grano, y al septiembre, las uvas y sembrar, y con todo, en enero de 1872 ya estaban plantadas las tres fuentes con sus correspondientes destinos para beber los animales, y todo arreglado ya, se hizo voto de hacer una solemne fiesta para dar gracias a Dios y honor a la población por la unanimidad y diligencia con que se entregó al trabajo; dicha fiesta se dispuso hacerla el 29 de enero de 1872 con toda solemnidad, este dis se encontraba en lunes y el domingo dia anterior se cantaron completas en la iglesia parroquial dándose vuelo a todas las campanas como en señal de una muy solemne fiesta. Al dia siguiente, el pueblo vestido como de fiesta mayor acudió a las misas de costumbre como en las fiestas de precepto: a las 9 de la mañana la Comisión de Aguas y el Ayuntamiento se reunieron en la casa común y les fueron a recibir con la procesión que salió de la Iglesia 16 músicos y un par de dulzainas y tambores; fuéronse a la Iglesia todos juntos y luego salió la procesión para bendecir las fuentes, y se encontraba el Regente o Ecónomo el muy Rdo. S. D. Antonio Domenech comenzando por la de la plaza Nueva, la segunda la del Portal del Estudio y la última la de San Juan; se hizo mucha gala con tiros de escopeta y se honró la procesión con una numerosísima concurrencia de gente, después de bendecidas las fuentes se comenzó un oficio solemne, con toda la música, subió al púlpito un eminente orador Rdo. sacerdote de Reus que dió las gracias a los Sarrealenses todos en general por la innumerable concurrencia que habia en el divino oficio, y de haber convertido esta población en un estanque de aguas, después de su sequía y del modo que se vencieron todos los obstáculos que se presentaron, y después de terminado el oficio la población se salió tranquila y alegre, esperando la tarde y la noche para divertirse en un general baile: a las tres de la tarde mandaron a los músicos y dulzainas que compareciesen en la plaza Nueva para divertir al pueblo en general, sin distinción de personas mandándoles tocar un baile a cada uno y esto duró toda la tarde, por la noche con las dulzainas se bailó también en dicha plaza, y los músicos fueron repartidos en dos casas de café llamados el uno(a) Curcat café y llamado de la Fuente situado en el Arrabal de San Juan, 19 y el otro (a) Paio situado en la calle del mismo, número 30, y a pesar de ser muy grandes y espaciosas sus salas, estuvieron llenas y concurridísimas toda la noche como también la plaza con las dulzainas; y dando fin a dicha fiesta esta población ha quedado con la mejora de las fuentes y aguas potables traídas del término de Montbrió de la Marca; y para memoria de las gentes presentes y futuras lo afirmo en Sarreal, abril de 1872.

Antonio Anguera i Esqué"

3. Es transcripció de l'original (Arxiu familiar).

PASQUAL MAS i ALUJA

EL SARREAL QUE CAVALCÀ ENTRE DOS SEGLES, VÍCTIMA DE LA FIL.LOXERA

Per col.laborar als treballs del 800 aniversari de la fundació de Sarreal, voldria fer una breu evocació de l'època en què el meu pare hi arribà, per a exercir de notari, recent ingressat al cos, procedent d'un dels Països Catalans, el Valencià. Aquí s'inicià amb ànim de retornar a la comarca de l'Alacanti tant bon punt complís l'any de residència obligada. La intenció restà frustada en enamorar-se d'una sarralenca i determinà que servís la notaria fins i tot excedent de demarcació, és a dir, destinada a suprimir-se quan ell marxés, cosa que succeí el 1921.

Doncs bé, jo, sempre, des de petitet, vaig sentir parlar de la pobresa de la Conca l'any 1909, quan hi va arribar el pare, del sacrifici dels seus habitants i de l'esforç titànic en el treball per una banda i per l'altra del sentit de l'ordre i de l'economia que calia per poder subsistir.

La causa gairebé única que li sentia al.legar era que la fil.loxera havia arrasat la comarca.

Això ha determinat que fes aquest petit estudi divulgador de la plaga i de la incidència al Sarreal dels meus pares.

Per apreciar millor aquesta incidència cal veure amb una mica de perspectiva el que succeí i fer una curta referència històrica.

Al segle XIV la població de Sarreal s'atansava als 1.000 habitants i així continuà fins al començament del segle XVIII.

El 1719, després de la Guerra de Successió, Sarreal tenia 929 habitants, el Corregiment de Montblanc 5.271 i tot Catalunya uns 400.000.

Seixanta-vuit anys després, el 1787 (Cens de Floridablanca), Sarreal tenia 2.353 habitants, el partit de Montblanc 15.199 i Catalunya 875.000, aproximadament. Per tant, el segle XVIII suposà per a Catalunya una època de prosperitat i el consegüent creixement demogràfic. Els catalans, els sarralencs, després de la derrota de l'11 de setembre de 1714, es posaren a treballar com a desesperats. Cal reconèixer, però, que a la prosperitat hi constribuïren, també, altres factors, com foren: el progrés de les ciències i la tècnica; la supressió de les duanes interiors espanyoles; la protecció de la indústria téxtil mitjançant la implantació de la indústria de filats; la concessió a la dona de permís per a treballar; l'aixecament de la prohibició de comerciar amb Amèrica; la persecució de la pirateria i, entre d'altres, però, sobretot, l'ampliació de la superfície conreable i l'explotació expansiva de la vinya.

On es registrà majors increments demogràfics fou a la Catalunya nova, l'agrícola, pel següent ordre de corregiments: Lleida el 210%, Tortosa el 202%, Montblanc el 186%, Barcelona el 179%, Tarragona el 178%, Girona el 107%, etc.

De l'esmentat Cens de Floridablanca és curiós destacar que l'any 1787 a Sarreal hi havia 14 capellans, 1 advocat i 3 notaris,que avui ens sembla molt i 9 estudiants,que, contràriament, ens semblen molt pocs. Pel que fa a treballadors agrícoles sorprèn que n'hi hagués tan pocs, 25, sobretot si amb aquest terme ens referim a propietaris, parcers i arrendataris, i en canvi molts jornalers, 326; pocs comerciants, 7 i bastants artesans, 64.

Respecte a l'edat de la població, crida l'atenció que sols el 15% sobrepassava els 50 anys.

Durant el segle XIX es manté la població entre 2.200 i 2.500 habitants aproximadament.

Mossèn Antoni Morell i Jansà, en l'obra *Història de Sarreal*, editada a Montblanc l'any 1975, dóna l'estadística següent:

Any 1860	2.600	habitants
Any 1890	2.243	"
Any 1900	1.890	"
Any 1910	1.767	"

Si comparem el cens de Sarreal el 1860 punt àlgid (vinyes a ple rendiment) amb el del 1910, trobem que la població ha disminuit en 833 habitants, que representa el 32% de pèrdua. Sarreal havia perdut gairebé 1 de cada 3 habitants. Per què? Senzillament, hi havia passat la fil.loxera. En això hi està tothom d'acord. El mateix autor diu: "Es pot molt bé assegurar que els descens considerable de població durant el període de 1890 a 1910 fou produït en sa major part per la desastrosa plaga de la fil.loxera, de la qual aparegueren els primers focus a Espanya, vers la comarca de l'Empordà, l'any 1877, estenent-se els anys següents per tot Catalunya i per altres regions de la Península. Les vinyes s'anaren morint fins a quedar completament destruïdes en el nostre terme. Llavors el cultiu de cereals rendia poc per la manca d'adobs nitrogenats i els altres cultius, com són ametllers, oliveres..., eren de poca importància. Això vol dir alguns anys sense collita i altres amb collites deficitàries quan gairebé tota la població sarrealenca estava dedicada a l'agricultura. La vida d'aquells anys fou miseriosa, essent molts els veïns que emigraren cap a Barcelona principalment. Les terres foren novament plantades de vinya amb peus americans, resistents a la fil.loxera. I des del 1910 la Vila augmenta d'habitants degut al creixement natural de població i als sarrealencs que tornaren al poble per a emprendre de bell nou el cultiu de les seves terres".

La vinya fou el factor principal de redreçament i expansió econòmica de la Catalunya del segle XVIII i si a finals del XIX es produí l'esfondrament d'aquesta font de riquesa, gairebé única, era natural que les viles dedicades a ella com Sarreal ho acusessin clarament.

La malaltia s'inicià a França i era produïda per un insecte que se situa a les parts tendres de les arrels i fa que la rabassa i els sarments s'assequin ràpidament. L'insecte té una mida molt petita, groc com l'or, amb unes antenes llargues i un xuclador. Una vegada la planta mor, l'abandona cercant l'aliment en una altra. Es reprodueix abundantment perquè fa de vuit a nou postes l'any, a raó d'uns 50 ous, que al final de l'any s'han transformat en milions d'insectes.

Contra la plaga s'intentà diversos tractaments: injectar a la terra sulfur de carboni, neolina i altres productes; afemar bé els ceps, perquè es cregué que la malaltia afectava sols les plantes dèbils; inundar la finca durant 40 dies en temps que la planta reposa (per tant, calia que la finca fos plana); i, finalment, hi havia el procediment d'empeltar peus americans resistents. Aquest és el que reeixí, no sense haver presentat moltes dificultats, ja que

calia substituir la vinya i a l'hora de fer-ho sorgien molts problemes. Faltava, a més de diners, experiència. Hi havia moltes varietats de peus i la majoria o no s'aclimataven o eren molt sensibles a les malalties o presentaven dificultats d'afinitat amb l'empelt.

Cal fer esment també d'un procediment intentat que consistia a omplir de sorra el clot on s'havia de plantar el cep, perquè s'havia comprovat que les vinyes prop del mar, plantades a l'arena, no eren atacades i un fet altre curiós que era posar alls a les arrels.

De França la malaltia envaí Catalunya per la Jonquera i Portbou i anà descendint cap al Sud. Mentre nosaltres no estàvem contaminats el vi experimentà fortes alces de preu i els comissionistes francesos recorrien les nostres comarques i se'l emportaven delirosos.

Per impedir l'entrada es propicià la creació de zones d'immunitat, mitjançant l'arrencada general de ceps en franges determinades. El marquès de Montoliu, de Tarragona, propagà el lema: "És necessari amputar un membre per salvar de la gangrena tot el cos". Es tractà d'imposar recàrrecs a la contribució rústica de les terres no afectades per indemnitzar els de les afectades, sense obtenir bons resultats (1 pesseta per hectàrea). Els intents trobaven moltes dificultats, ja que mentre la infecció no arribava i tenint en compte que el preu del vi augmentava cada any, cap pagès no volia arrencar i a més a més si arrencava calia fer despeses per tornar a plantar i esperar quatre o cinc anys suposant que la nova plantada anés bé.

Encara sort que el procés d'invasió de la fil.loxera coincidí amb l'època d'industrialització i això determinà un trasvassament de zones rústiques a urbanes i un canvi de tipus de treball per una part de la societat.

Un advocat, Joan Miret i Terrada, nascut a Tarragona el 1812 i mort a Barcelona el 1891, inicià i realitzà grans esforços per defensar el país dels atacs de la fil.loxera: visità França i Suïssa el 1877 i promocionà disposicions governatives tendents a la fiscalització de les plantes, a la creació de zones d'immunització i a l'exacció d'impostos per indemnitzar. El 1878 publicà el llibre *Estudios sobre la phullora vastratix*. També jugà un gran paper en la lluita antifil.loxèrica, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI).

El 1879 la fil.loxera arribà a les portes de Catalunya. Hi havia qui confiava que la serralada dels Pirineus li barraria el pas.

Es formaren Juntes i Comissions per la lluita tant a França com a Catalunya. El vice-president de la Comissió de Perpinyà Pau Oliver, farmacèutic de Cotlliure, donà una conferència sobre terrenys infectats del Voló, als empurdanesos. Això succeïa el juliol del 1879. Un dels assistents, català del poble de Rabós va exhibir un sarment infectat, el primer focus de fil.loxera, procedent d'un cep de garnatxa del seu poble. La fil.loxera havia entrat a Catalunya. La sorpresa de tots i les reaccions pessimistes de quasi tots fou la tònica dominant. Des d'aleshores les comarques anaren caient sota la plaga any rera any.

Contra la política d'en Miret es manifestà a Barcelona el "Centro Agronómico Catalàn", creat per fer treballs tècnics. Desprestigià la seva persona i la seva tasca. L'oposició de criteris provocà disturbis primerament a Llers (Girona) on el poble es revoltà darrera el capellà i al crit de "Visca Alfons XII i abaix els matadors de vinyes!". Anotem també disturbis a Calella, on s'intentava indemnitzar un ral per cep arrencat, en què una manifestació de gent del poble i dels del voltant, i portant dones al davant, cridava: "Morin els de la fil.loxera!" i llançava insults i amenaces. El poble fou ocupat i proveïts de tota mena d'armes intentà matar els membres de la Comissió d'indemnitzacions. Amb moltes dificultats i no sense que hi hagués algun ferit, es pogué evitar danys més grans. En altres llocs es produí l'aixecament del Sometent. El govern de Madrid optà per la no intervenció.

El 1887, vuit anys després de la descoberta de la primera vinya contaminada de Catalunya, la infecció arribà a les portes de Barcelona, a Rubi i a Sant Cugat del Vallès. D'allí passà al Penedès saltant el riu Llobregat, que algú encara creia que seria un obstacle insalvable. Anys després, el 1895, el Penedès feia llàstima de mirar.

El Juny del 1893 el corresponssal del diari "La Renaixença" a Montblanc informava que la fil.loxera era a la Conca de Barberà i l'any següent en Josep Esplugas, propietari de Barberà,trobava l'hemipter en una finca seva.

El 1895 el corresponsal a l'Espluga de Francolí de l'esmentat diari, deia: "Les vinyes d'aquesta comarca comencen a fer llàstima. El 1896 es critica els que volen celebrar la festa major, sembla mentida –deia el corresponssal– que tinguin humor quan la fil.loxera deixa sentir els seus terribles efectes i tenim tants joves a la guerra de Cuba.

Un testimoni, a "La Renaixença", de J. Anglada, de l'any 1897, diu: "...amb la destrucció dels vinyers per la fil.loxera, fa que produeixi una gran tristesa travessar els llocs que anys endarrera eren dels més rics. Tot ho ha envaït el maleït insecte i no s'albira ni una vinya que no sigui clapejada. No és estrany que la Comarca de Barberà travessi una gran misèria. Ajudant-hi els minyons que la guerra s'ha endut i les famílies que han quedat endeutades per voler redimir els fills, comprendem el que deia un propietari de Montblanc, l'Ajuntament no pot satisfer el contingut provincial i s'ha vist obligat a suprimir l'enllumenat públic". I en un altre testimoni es llegeix: "La fil.loxera avança a trot de diable... per tot solament sentim queixes i planys... el cultiu no pot ésser substituït per altres... l'apropament de la misèria va fent allunyar moltes famílies de la nostra vila i d'altres pobles".

El 1898, des de l'Espluga, diu el cronista: "La fil.loxera segueix acabant la seva obra, envaint les vinyes que quedaven exemptes de semblat assot... la situació és cada vegada més crítica... per deutes de consums (contribucions) i atencions municipals són tret a subhasta moltes finques.

El 1899, des de Vilaverd, comuniquen que les vinyes mortes han estat arrencades i sembrades i els que poden planten peus americans. I des de l'Espluga, el 16 d'octubre del mateix any, el corresponsal de "La Veu de Catalunya", diu que "fa vertadera llàstima contemplar aquest país altre temps tan "hermós" per les colles de forasters que acudien a buscar treball... avui ningú pot comptar amb la protecció del govern ni amb les lleis sobre condonació de tributs als terrenys devastats".

El senyor Vives,en unes narracions històriques de la vila de Montblanc, escriu: "... tragèdia pitjor que els aiguats... es produeixen nous èxodes com en el temps de les guerres i les pestes, es despoblen els caserius i llogarets... moltíssimes famílies marxaran cap al Pla del Llobregat i el Maresme cercant a la indústria el pa que l'agricultura els nega".

Per altra banda, el montblanquí Josep M. Poblet, diu: "...els pagesos van viure uns quants anys de miracle... a base de menjar un mos de pa acompanyat d'arengades, que llavors se'n podien comprar 3 per 10 cèntims... l'home semblava que s'havia tornat insensible a la misèria... el jornal era demanat, suplicat, moltes vegades per les mullers... per esser més sensible el prec... llavors aparegué l'ofici d'arreplegafems..."

El mateix any 1899,en plena invasió fil.loxèrica, a l'Espluga tingué lloc un avalot contra els agents executius que hi havien anat disposats a embargar els qui no paguessin la contribució. Es calà foc al carro que havia de transportar els objectes embargats i la multitud intentà apoderar-se dels rebuts de contribució sense pagar i dels expedients d'embarg. Un dels agents fou llançat pel balcó de l'Ajuntament i després matat a pedrades a la plaça. Seguiren diligències judicials amb peticions de quatre penes de mort.

La solució del problema de la fil.loxera no s'aconseguí amb els insecticides: de 300 procediments assatjats, sols dos donaren resultats relativament bons, però antieconòmics. Només la replantació era la solució; però, com fer-la? Ningú no coneixia les diferents plantes americanes de les quals existia una vintena d'espècies i llurs varietats per milers. També es desconeixia la tècnica d'empeltar (època, conservació de les pues, afinitat entre les varietats) i l'adaptabilitat al sòl en què s'havia de fer la plantació.

Per fi, a poc a poc, s'anaren resolent els problemes i la replantació fou una ocupació massiva. Tothom demostrà un gran esperit de col.laboració. Es feren esforços titànics. Calgué empenyorar-se i fins i tot vendre part de la propietat. Qui no pogué resistir emigrà.

L'Escola Etnològica de Vilafranca del Penedès, dirigida per Cristòfol Mestre, féu una gran tasca d'orientació. Igualment l'esmentat Institut Agrícola Català de Sant Isidre i el mateix Joan Miret, autèntic apòstol de la lluita antifil.loxèrica. En els treballs tècnics col.laboraren el catedràtic de la Universitat de Barcelona Antoni Cebrià, il.lustre botànic; Narcís Fages de Romà a Girona, el marquès de Montoliu a Tarragona, a Barcelona es distingiren els germans Marc i Rafel Mir, Manuel Raventós (de cal Codorniu), Pere Rovira i d'altres. Els camps d'aquests foren convertits en vertaders camps d'experimentació. A Barberà destacà en Josep Esplugues, que, aprofitant una Societat Agricola constituïda per mitgers el 1893, organitzà el primer celler cooperatiu.

Anys després, la Mancomunitat de Catalunya, regida per Enric Prat de la Riba, posà en mans de Manuel Raventós l'organització de l'Escola Superior d'Agricultura de Catalunya i encarregà a Josep M. Rendé, l'apòstol de les cooperatives agrícoles de la Conca de Barberà, el Servei Social Agrari.

RAMIR FORNÉS i MATEU*

SARREAL, PEONER DEL COOPERATIVISME

És sempre plaent parlar del poble on hom va veure la primera llum, i a la vegada que comporta una sensació de complaença, és agraït i correspost com un acte de bona criança. Més encara, si després d'anys d'absència hom ha tingut ocasió de tornar-hi a viure un cert temps per a sadollar-se del seu ambient, amarar-se de la seva llum, recórrer els seus carrers, les partides del terme, conèixer les vicissituds de la seva gent, retalls de la seva història, quedant així marcat —vulguis no vulguis— amb l'empremta d'un sa esperit localista. Jo, això, sols ho he aconseguit en part, ja que després d'uns primers anys d'escola, petit encara, vaig deixar el poble nadiu, com tantes altres famílies que van marxar de Sarreal, per aquesta diàspora que caracteritza sobremanera els sarralencs.

Després, visites aïllades m'han permès de mantenir aquest sentiment, i sempre he sentit una especial devoció i simpatia per tot allò que faci referència a Sarreal i als sarralencs, sentint-me un més entre ells. El fet de no viure-hi no ha significat mai deslligar-me'n i el no saber-ne res; tot el contrari: sempre m'he sentit freturós de conèixer què feien a Sarreal; com anaven les coses del *meu* poble; i a través d'amics i familiars he mantingut tothora vius aquests contactes, alegrant-me sempre de tot allò que fos una millora o progrès per al grup de persones que allí mantenen encès el foc sagrat dels nostres avantpassats, talment com si jo alli hi visqués participant en els seus treballs, en els seus encerts i en els seus desencisos.

Feta aquesta afirmació de fe sarralenca, en els moments en què es commemora el vuitè centenari de la fundació del nostre poble, he de remarcar que la constant relació mantingu-

* Trobant-se a la impremta la confecció d'aquest llibre i després d'una breu i cruel malaltia, el dia 15 de setembre d'aquest any 1980 morí a Cambrils el nostre car amic i bon sarralenc Ramir Fornés i Mateu, autor del present treball.
Nascut a Sarreal el dia 30 de juny de 1915, i essent ell molt jove, la família es traslladà a viure a Cambrils. Professor mercantil, des de l'any 1948 ocupava l'Assesoria Comercial de la Unió de Cooperatives del Camp de la Província de Tarragona i, posteriorment, des de la seva fundació, la Unió Agrària Cooperativa, ambdues de Reus. Des de l'any 1970 dirigia la revista "Unió" i era un valent defensor públic dels agricultors, denunciant a través dels seus importants articles els abusos, i reivindicant, davant l'Administració, les mesures oportunes, ja que en tot moment donava solucions.
Col.laborador entusiasta de diverses Agrupacions i Associacions Agràries, havia seguit cursos d'economia als Estats Units i havia recorregut tota Europa en viatges per a la millor entesa de l'economia entre els agricultors. Estava en possessió de les màximes condecoracions del Ministeri d'Agricultura.
Descansi en pau l'amic Fornés.

da ha estat afavorida pel fet d'estar jo a la Unió de Cooperatives, cosa que m'ha donat ocasió de periòdics contactes amb els representants de la Cooperativa local que, anys a través, s'han anat succeïnt en la seva direcció i que constitueix en certa manera l'eix econòmic de la seva vida agricola.

En un recent treball que acabo de publicar, sobre història del Cooperativisme provincial, hi faig constar que Sarreal –abans de l'històric any 1936– comptava amb dos cellers cooperatius, anomenats Sindicat Agrícola i Sindicat de Vinicultors, quan el cens provincial totalitzava només 56 d'aquestes entitats dedicades a l'elaboració i venda en comú del ví. Les dates de llur fundació són, respectivament, els anys 1907 i 1914. Després, durant els anys quaranta, es produí una aproximació entre ambdós, establint activitats conjuntes, arribant en una segona etapa a la total fusió, demostrant una vegada més estar a l'altura dels temps, en un món que caminava vers la concentració d'activitats similars. Aquestes dates ens diuen clarament que ambdues entitats han passat ja el punt, que vulgarment en diem de Noces d'Or, i que en la vida de les persones i de les institucions constitueix una fita important.

L'any 1943 funcionaven a Espanya, en tretze provincies, 127 Cellers Cooperatius, dels quals 61 corresponien a la provincia de Tarragona. Això representava llavors provincialment, un 47 per cent d'Espanya. Llàstima que no tinguem les xifres de les existents l'any 1930, que ens donaria un més alt percentatge de participació

Si bé a la Conca li cap l'orgull de comptar amb el primer poble de tot Espanya que bastí un Celler Cooperatiu –fou Barberà el municipi que ja l'any 1898 començava a fer funcionar aquest tipus d'entitat– el que en podríem dir *moviment cooperatiu* s'inicià amb la sembra que el patrici espluguí Josep M. Rendè féu a primers de segle per tota la Conca i veïna comarca lleidatana, i que després es propagà pel seu equip de col.laboradors a tota la provincia.

S'ha parlat molt de l'accentuat individualisme de la gent de l'àmbit rural. La circumstància de crear-se dos Sindicats Agrícoles en una localitat demostra tot el contrari: l'existència d'un alt esperit de solidaritat i fe en el mutualisme, esmerçant els estímuls de superació en una obra comuna al servei de tots. Els airosos i acabats Cellers que es bastiren a la Conca de Barberà –i entre ells els dos de Sarreal–, coneguts pel seu estil i grandiositat com *Catedrals del Vi*, donaren fermança de l'alt esperit cooperatiu que animava la gent dels seus pobles, i del seu interès a cercar, en la conjunció d'esforços, la solució als particulars problemes agraris, tot i fent pinya, també, amb altres localitats animades per idèntiques aspiracions. Recordem que en aquella època –quan es construïren aquests dos Sindicats Agrícoles, avui Cooperatives– l'adhesió dels seus socis implicava el compromís de pagament dels préstecs que es cercaren a la Banca per tal de fer front al cost de l'obra civil i a la maquinària precisa per a l'elaboració del ví.

Que no ens digui ningú, doncs, que Sarreal és un poble individualista, d'esquena a realitzacions comunitàries, quan portà endavant, per partida doble, la constitució de dues importants entitats cooperatives, en aquelles èpoques primeres i dificils, en tots els ordres.

Resumint: Sarreal fou un poble peoner del Cooperativisme, permeable no tan sols a les noves idees que anaven fent camí i que arrencaven dels principis de la primera Cooperativa de Rochdale, l'any 1844, sinó que també demostrant que la seva gent sap ocupar col.lectivament, en cada moment, llocs destacats dins el progrés econòmic-social. Sí, Sarreal és un poble obert, progressiu, amb vitalitat, i que creu en el futur.

JOAN VENDRELL i ANGUERA
MANUEL MOLAS i PADRENY

GASTRONOMÍA: COSTUMS I RECEPTES

La gastronomia local no reuneix pas característiques prou diferenciades de la resta de la que podríem dir-ne Catalunya de secà; per això no trobareu aquí cap novetat culinària que no gaudeixi, tanmateix, d'idèntic predicament en moltes altres comarques catalanes de configuració geogràfica i socio econòmica semblant a la nostra. Però, fent un repàs a la cuina local, hom creu que podrien remarcar-se les especials característiques d'unes quantes receptes culinàries o de productes comestibles, repetim que no exclusives, però si més habituals d'aquest petit indret de Catalunya. Unes han estat escollides perquè ara ja formen part del patrimoni d'anteriors generacions: i, com molts dels temes d'aquesta MISCEL.LÀNIA, voldríem també portar-les aquí perquè en restès constància escrita i no es perdés per sempre més el seu record; tal vegada també, i perquè no confessar-ho, per sentir una mica de melangia de tot allò que els records de la nostra infantesa ens evoquen. Altres també han estat escollides perquè, encara que vigents dintre els costums de les generacions contemporànies, no formen part de les usuals maneres de preparar el guisat, i una divulgació de la varietat culinària sempre serà agraïda pels bons llaminers i enriquirà, encara més, l'extens ventall de coneixements de les nostres mestresses de casa.

Però, abans de transcriure per al lector o lectora aquest modest recull culinari, els qui això escriuen, no poden passar sense donar una petita referència (obligats per la intenció del llibre) a les coses per ells viscudes o escoltades, encara, dels llavis dels seus majors i que, mig curioses, mig anecdòtiques, però afortunadament pels presents ja superades, constituïen el costum gastronòmic de la immensa majoria de la població de Sarral.

És ben cert que l'home adquireix els diferents costums (i la gastronomia és un d'ells) condicionat pel medi ambient i condicions de treball on es desenvolupa la seva activitat. A Sarral, doncs, cal considerar que si bé tenim un clima mediterrani, els hiverns són llargs secs i freds: quasi de transició al clima continental. El medi de treballs majoritari transcorria, una o dues generacions endarrera, al mig del camp i de sol a sol. El procés econòmic: producció-consum s'obria i tancava vers la mateixa família; és a dir: l'economia era preferentment de tipus familiar, i per això els productes de consum alimentari eren sobretot conserves de tota mena, que permetien emmagatzemar el producte recollit i consumir-lo en època posterior. Els menjars que es passen no tenien gaire oportunitat de consumir-se.

Si, com hem dit, ens traslladem a una o dues generacions endarrera (25-50 anys només) veurem així que el pa era consumit en grans quantitats i constituïa, veritablement, l'aliment bàsic de la població; un o dos quilos de pa per home i dia podia ésser usual. Però, per tal d'estalviar-lo, calia consumir-lo eixut. per això es pastava una vegada per setmana i llavors la ració s'allargava més. Altres hidrats de carboni de consum podien ésser les fè-

cules, tals coms cigrons, mongetes, patates etc., que es guardaven d'una collita a l'altra. La pasta de sopa era un petit luxe no gaire permès; bons plats de farinetes i sopes de pa sec, aromatitzades amb farigola resultaven més econòmiques.

El greix per excel.lència era l'oli. L'existència de dos o tres trulls a la població demostren que el conreu de l'olivera era el de l'arbres més estès. Al camp, alternava la vinya amb el blat i l'olivera. L'ametller, tan estès avui dia, era aleshores molt escadusser i només a les voreres de les finques, els marges o la terra pobra se'n conreava algun. Per això, doncs, el pa sucat amb oli i sal (o sucre) era el berenar mes típic de la mainada.

La proteïna bàsica era la carn de porc, perquè la vedella gairebé no es coneixia i la carn de xai era un luxe reservat només als qui, per contrant, en deien els rics. Cada família tenia la seva petita soll prop del corral,i ja des dels mesos de primavera fins a arribar els de gener o febrer curava d'engreixar el seu porc. Arribat el dia de la matança, es feia una general festa familiar participant-hi des del més vell fins a la gent menuda. Una vegada consumits els "tastets" i una bona porció de cada una de les parts de l'animal, amb les sobres es preparava: bé *la tupina,* on recoberta de llard la carn de porc es conservava més o menys ranciosa diversos mesos per tal d'anar omplint diàriament la fiambrera del sofert pagès com a tall de migdia, bé els altres productes per conservar: botifarres llonganisses[1], pernils, etc.

La conserva i preparació dels subproductes del porc requereix una tècnica acurada. La mocadera era la persona que s'encarregava d'aquesta elaboració.

La Senyora Maria Arbós i Esteve ha tingut l'amabilitat d'explicar-nos algunes d'aquestes tècniques que us referim seguidament:

La cansalada era conservada (especialment la porció abdominal) amanida amb sal i pebre i penjant-la després en un lloc sec i fred. Preparada així es podia anar consumint abans d'encetar els pernils, mentre aquests s'anaven curant. Si hom volia posar-la a la tupina, calia cobrir-la d'oli d'oliva cru i sense haver-la fregit.

La tupina. El mot provenia dels tupins de terrissa on es conservava la carn de porc que no es consumia fresca.

El *llomillo*, la llonganissa, i fins i tot la botifarra negra, es conservava de la manera següent: Primerament calia penjar-la uns dies per tal que s'escorregués i perdés la humitat. Dintre d'una paella plena d'oli bollint fins a la meitat s'hi posaven trossos dels embotits, procurant tanmateix que no es fregissin gaire. Aleshores ja es podien posar dintre del tupi o olla afegint-hi el mateix oli, procedent de la paella on havien estat fregits. S'anava omplint el recipient en sostres succesius. L'oli en refredar-se es tornava *llard.*

El llard de la caldera. Era el brou o greix flotant, producte de coure en una caldera tots els menuts (cap, llengüa, freixures, tripa, etc.) en una primera cuita i després en una segona. Aprofitant el mateix suc, s'hi bullien les botifarres. Aquest llard s'utilitzava per a condimentar i coure le faves en temps de la collita.

El brou. Era el producte líquid, però més espès, que romania al fons de la caldera una vegada retirada la capa oliosa, que hem dit, més superficial. Acostumava a compartir-se entre els amics als quals plagués. Servia per a coure farinetes, arròs o pasta de sopa.

El llard blanc. (o mantega de porc) s'obtenia escalfant, fins a fondre, en una cassola de terra, el sagí de l'animal. En refredar-se quedava novament sòlid i servia per a millorar els guisos, rostits, preparar productes de pastisseria, etc. La resta del sagí que no es fonia del tot (pell, magre, etc.) constituïa els anomenats *llardons.*

Per tal de conservar els xoriços calia, ja d'antuvi en embotir la carn, fer-la ben atapeïda; també contenía més quantitat de magre que l'altre embotit. Després, es "casàven", és a dir, se separaven els uns dels altres mitjançant plecs que es feien a la roba damunt la qual es dipositaven uns dies per tal que no contactessin entre ells. En un lloc fred i sec perdien, llavors, la humitat i ja estaven a punt per penjar-los fins a assecar-se al gust del consumidor.

Per a preparar els pernils salant-los calia, primerament, treure'ls "el nervi" de la junta de la cuixa i reomplir el buit de pebre i sal. Colgar-los seguidament amb força sal i ben atapeïda (més bé era posar-hi

un pes d'uns quants quilos al damunt) almenys durant tres mesos. Després calía passar-los per aigüa, i ben nets es penjaven, quedant així a punt de anar-los tallant a trossos.

Dels pollastres del corral se'n guardaven dos; un per Nadal i l'altre per la Festa Major. El costum pràctic era de preparar-lo rostit el primer día de la festa en una gran cassola i anar-lo rescalfant cada dia fins a l'anomenat "dia del gos", perquè aquest animal aleshores feia la seva festa major amb les restes dels talls menys preats. Les gallines, naturalment eren per a pondre... i també per a fer-ne brou en cas de malaltia d'un familiar.

De peix fresc (això és un dir, perquè portar-lo de la mar amb aquells mitjans de locomoció era certament temerari) quasi no se'n consumia.

Les proteïnes de peix eren per excel.lència: el bacallà sec i salat, per acompanyar l'amanida, i l'arengada salada. Ara, els economistes dirien que d'aquestes en tocava a raó d'una o dues "per càpita" i dia. Fregides amb tomàquets per a esmorzar, o crues amb raïm, per a berenar, eren de la forma més usualment consumides. El congre sec feia més gustosa l'escudella; i els ganyims, menjar dels pobres, conpletaven la nutrició procedent dels productes de la mar, de moltes generacions d'avantpassats nostres.

La llet era cosa rara; més aviat menjar de vells, nens o malalts. Hom consumía freqüentment la de cabra. Fins als voltants de l'any 1930 encara era costum dels pastors de passejar els ramats de cabres pel poble i munyir l'animal al portal de cada casa, que feia, allí mateix, la comanda de la llet.

Les fruites es consumien segons el cicle de producció natural, atenint-se als pocs arbres fruiters que hi havia. Recordem-nos de les serves i les sarmenyes, avui espècies quasi desconegudes. Dues o tres serves eren el premi que solia donar-se a un nen quan era portador d'un missatge o paquet a una família amiga.

Las hortalisses abundaven molt. No caldria sinó en un poble de pagesos! Però tardanes, com cal a la condició climàtica local. Els tomàquets encara avui dia es guarden en pots de conserva casolana per a consumir-los tot l'any.

No voldríem acabar aquesta visió panoràmica de la gastronomía sense fer menció del beure. El vi de Sarral, naturalment, era el líquid que tenia més adeptes. Una bóta de fusta, de dos litres de cabuda, amb un galet de canya que rajava ben abundós, acostumava a consumir-se en una jornada de treball de pagès.

Per tot el poble abundaven, al segle passat, les anomenades tavernes[2], on el vi, l'aiguardent i la barreja eran els productes típics de costum. Cal remarcar que encara que se'n feia general ús, no es donaven gaire sovint, casos d'etilisme agut. Tal vegada la dita que "el vi de Sarral no fa ni bé ni mal", procedeix d'aquella època. La cervesa era desconeguda; l'aiguardent estava reservat per als mes valents de paladar.

Posteriorment són més corrents els anomenats cafès[3]. Aquí ja era més usual el consum de carquinyolis sucats amb aigua, els bolados[4] desfets amb aigua, "el suau" (cafè i gasosa) el "sidral" i sobretot la infusió de cafè barrejat amb anís. El mig cafè i "gotes" d'anís era la beguda popular. El conyac, pràcticament fins després de la guerra civil no fou producte de consum. L'anomenat xampany de pobre (vi i gasosa) era ja per a més grans solemnitats i féu sempre una forta competència al xampany embotellat amb etiqueta francesa però elaborat per un propietari local.

1. A la nostra comarca, a diferència d'altres com per exemple el Barcelonès, per llonganissa s'entén la carn de porc embotida però sense bullir-la. El xoriço tampoc es prepare bullint-lo. La botifarra, blanca o negra, una vegada embotida dintre del budell cal bullir-la per tal que estigui a punt. Al Barcelonès,doncs, de la nostra llonganissa en diuen botifarra crua per a diferenciar-la de la botifarra cuita. La que ells anomenen llonganissa,nosaltres la coneixem per xoriço. A la que la gent del Barcelonès anomena xoriço, nosaltres en diem xoriço vermell.

2. **Tavernes:** *Del Siscot*, al passeig. *Taverneta*, al carrer de Sant Roc cantonada al del Roser (ara l'edifici és propietat d'Angelina Plana. De *la Maria Tavernera*, a la casa actualment propietat de la família Fabra. *Del Ballart*, actualment "Bar Nuevo". *Del Vivó*, on ara hi ha la casa del Garrofa. *Del Maldà*, a la casa del mateix nom.

3). **Cafès:** *Corcat*, al carrer de Sant Joan; durant els últims anys propietat de la Cooperativa Vinícola,actualment al solar hi ha dues cases. *Ventureta*, al carrer Major. *Centro*, encara ara se'l coneix per aquest nom. *Belltall*, actualment on existeix part de la sala d'espectacles de la Cooperativa. *Cano*, ara al raval de Sant Joan, 21. *Bar Biela*, a la planta baixa de l'anterior cafè. *Del Damià del Felip*, a l'actual carrer Nou; després fou traslladat a casa *Guimerà* del raval d'en Targa; posteriorment a cal *Cego* del carrer de Sant Joan i s'anomenava *Cafè Tivoli* (senbla ser que es tractava d'una societat anomenada Els Isidres).

4. *El bolado* (en castellà: *azucarillo)* és una pasta seca molt esponjosa de color blanc-neu confeccionada amb almívar al punt i clara d'ou i suc de llimona; desfet amb aigua li dóna certa dolçor.

GANYIMS A LA CASSOLA[1]

Ingredients per a quatre persones:

600 grams de ganyims
300 grams de cebes
250 grams de tomàquets madurs
Una tasseta d'oli i una mica de sal.

Després de trossejats, els ganyims es posen a dessalar entre 5 i 6 hores. Quan ja estan ben dessalats, posarem al foc una cassola amb l'oli, després s'hi posen els ganyims ben nets i escorreguts, remenant tot seguit. Trinxarem la ceba a tires ben fines i l'afeigirem a la cassola. El foc no ha d'ésser molt fort. Anirem remenant tot seguit fins aconseguir que la ceba es torni tova; aconseguit això, s'hi afegeixen els tomàquets que tindrem ja palats i trinxats; també una mica de sal. Deixeu-ho a foc ben lent durant una hora i remeneu-los tot sovint.

Es serveixen en la mateixa cassola.

El ganyim és la ganya de tonyina conservada en salmorra.
Aquest nom el trobem a les comarques tarragonines. Moll el recull, en el seu Diccionari, a Vimbodí. Sembla, doncs, que només era de consum a aquestes contrades.
Actualment ja no es troba pels comerços, possiblement la indústria pesquera aprofita tota la tonyina per a fer-ne farina de peix i confeccionar-ne pinsos.
El comerciant el presentava a la venda en unes grans bótes de fusta trossejats i conservats en salmorra; juntament amb els trossos d'os,s'hi trobava una mica de carn.
De gust fort al paladar si es menjava cru, resultava molt substanciós en perdre la fortor cuinant-lo amb la ceba.

1) Aquesta recepta ha estat facilitada per Maria Arbós i Esteve

JOAN VENDRELL I ANGUERA

MITGES TARONGES[1]

Ingredients per a 4 dotzenes:

1 quilo de farina	Matafaluga
6 ous	Celiandre (vulgarment anomenada saliàndria)
400 grs. de sucre	Canyella
1 litre d'aigua	La pell d'una llimona
Una mica de mistela o moscatell	2 litres d'oli

El nom d'aquesta llaminadura prové de la forma que adquireix el pastís, ja que ens recorda una taronja partida perpendicularment en direcció dels grills.

Per la seva elaboració cal disposar del motlle. Adjuntem la fotografia d'aquest perquè són comptades les famílies que en tenen un; aquest s'acostuma a deixar entre el veïnat quan cal fer-ho.

Amb l'aigua farem bullir la matafaluga, la saliàndria, la canyella i una mica de pell de llimona.

Primerament posarem els ous, després el sucre, després la mistela i la farina. La pasta es treballa força i l'aigua bullida s'hi afereix a poc a poc, guardant la meitat per al final, a fi de poder afinar més bé la pasta.

L'oli i el motlle s'escalfen juntament dintre del recipient, fins que l'oli ja està bullint.

El motlle, ben calent, se suca dintre de la pasta introduint-lo després dintre del recipient de l'oli. La pasta adquireix color rossenc, procurant que no quedi massa torrada. Cal posar-la en una escorredora per a treure l'oli (que es torna a aprofitar) posant-la del revés. A continuació s'ensucra.

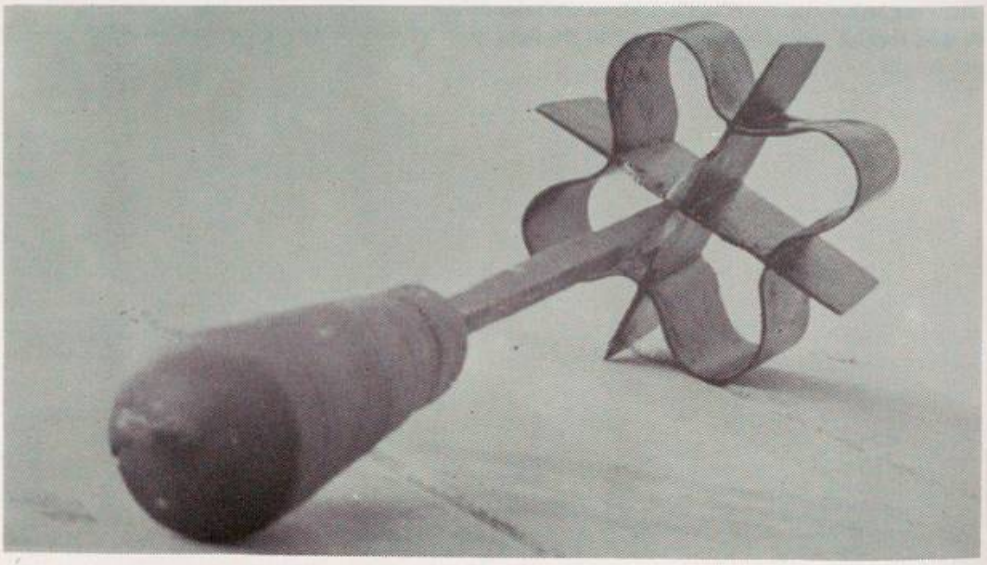

1. Aquesta recepta ha estat facilitada per la senyora Visitació Pifarré i Badia.

CÓC D'ESPINACS[1]

Els espinacs cal rentar-los mol bé. Cal bullir-los després i ja es poden sofregir.

La pasta, per preparar qualsevol cóc, es retira un quart d'hora abans de la resta de la massa que es pasta per al pa, a fi que tingui més flexibilitat i no estigui tan lligada. Se li afegeix una quantitat de llard blanc de porc (100 g. per 1 1/2 kgs. de pasta).

Aleshores es formen dos panets: Un d'un quilo i l'altre de mig (funyir el pa). Deixeu-lo reposar 1/2 hora. Doneu-li forma de barreta i deixeu-la reposar a la caixa de fermentació 1 hora. S'estira la pasta: aproximadament el pa de quilo fins a un metre, i que ens servirà per a formar la base; el de 1/2 Kg. serà el que taparà el cóc.

Ara ja podem posar al damunt de la base els diferents complements que ens marcaran les diferents combinacions del cóc d'espinacs. Vegeu-ne dues:

1. *Amb panses i pinyons*

És la més típica. Solía menjar-se els divendres de quaresma, que eren dies de dejuni.

A la vigília sofregirem els espinacs amb uns alls, afegint-hi al final de la fregida entre 50 i 100 grams de pinyons i entre 200 i 250 grams de panses. Al cap de 24 hores s'estén sobre la base i es cobreix amb la tapa tot estirant-la a poc a poc; després cal cosir la tapa amb la base formant-hi un bordó de pasta.

Podem ensucrar-la o no. Afegirem oli d'oliva per damunt. Poseu-la al forn a 130° entre 25 i 30 minuts. En retirar-la, si hi havia sucre, hi trobarem caramel.

2. *Amb cansalada i llonganissa.*

Els espinacs és fregeixen amb alls, i al cap de 24 hores, s'estenen sobre la base afegint-hi petites porcions de cansalada crua ben distribuïda per tot el cóc i també llonganissa repartida a petits talls. Per damunt, hi posarem tomàquet cru ratllat (salsa). Taparem el cóc amb la tapa i el posarem al forn sense posar-hi sucre, però sí ben regat amb oli d'oliva.

CÓC DE CODONYS

Sobre la base d'un quilo col.locarem codonys (o pomes) a talls fins d'un quart de peça repartint-los uniformement. Ensucreu-los ben generosament. Un raig d'oli i ja està llesta per anar al forn.

CÓC AMB ARENGADA ("ENRAMADA")

La base d'un quilo procurarem que sigui ben fina i farem el bordó. Cinc arengades crues, sense cap ni tripa (bòtima) les repartirem pel cóc i aleshores pels voltants i cobrint tota la coca, hi afegirem pebrot vermell escalivat i després abundosa quantitat de ceba tallada fina a rodanxes (dos dits de gruix). Empolvoreu-ho amb pebre vermell i negre, sal i oli. Poseu-ho al forn fins a coure la pasta.

COC DE PINYONS I OUS

Sobre la pasta, hi posarem 50 grs. de pinyons, sucre i oli. Poseu-la al forn deu minuts fins que adquireixi consistència. Traieu el cóc i afegiu-hi dos o tres ous (clara i rovell) batuts (o deixatats), sucre i oli. Poseu-la al forn fins a coure la pasta.

CÓC DE BOLETS (NEGRETS I/O MUCOSES) AMB LLONGANISSA

Solament cal fer la base, però amb bordó.

Bullirem el fong i el sofregirem amb ceba tallada a l'estil "julien". L'estendrem sobre la base, on es posa un pam de llonganissa per persona. Abans de posar-la al forn farem una trinxada d'all i julivert, empolvoreu-la per damunt del cóc així com una mica de sal. Posarem un bon raig d'oli d'oli d'oliva per damunt, i ja estarà preparada per anar al forn fins que la pasta sigui cuita.

1. Aquestes receptes han estat facilitades per Damià Llobet i Batlle.

CONILL DE CAÇADOR A LA COVA CATIVERA [1]

PER A 10 PERSONES

5 Conills de mida regular trossejats a talls petits.
3,5 quilos de cebes
1,5 litres d'oli d'oliva
3 paquetets de safrà
3 cabeces d'alls
1 manadet de julivert
3 tomàquets madurs
sal corresponent

Tots aquests ingredients s'han de coure amb foc de llenya de la manera següent:

Primer es cou el conill amb l'oli i el safrà, durant una hora i regulant el foc perquè sempre cremi lent i d'una manera contínua fins que el conill agafi un color rossenc.

Seguidament s'hi posen els alls trinxats, els tomàquets, el julivert i les cebes trinxades amb trossets ben petits.

Continua el foc lent durant una altra hora a hora i mitja, segons l'estat de la ceba si es vella o tendra, i cada dos minuts, sense destorb, s'ha d'anar remenant per tal que la cocció sigui perfecta.

Quan la ceba es veu que desapareix convertint-se en suc, es tasta i si està bé de sal, s'hi posa un pols de sucre donant-lo a tastar a un de la colla per a temptejar el gust.

Seguidament es treu del foc i se serveix.

Aquest menjar que en diem Conill de caçador a la Cova Cativera, també és bo igualment menjat a altres llocs, sempre que s'hi posin els condiments i la cocció es faci com es detalla. Però a la Cova hi ha unes condicions que no es troben a tot arreu: l'aigua, les herbes aromàtiques, farigola, romaní, sajolida i el te de roca de tanta estima, que es troben per aquells paratges, l'encantament de les muntanyes de cal Palatí i Salmella amb els penya-segats commovedors i la colla d'amics que es reuneix per a fer aquest àpat que fa que es gaudeixi en tots els aspectes.

CONILL ESTOMACAT [2]

Es rosteix el conill fet trossos.

S'hi posa un tomàquet, una ceba, dos o tres grans d'all, un trosset de pebrot, una tasseta d'oli, un gotet de vi blanc, una miqueta de pebre vermell i sal.

Es fa coure el conill amb tots aquests ingredients; quan és cuit, es treuen els talls i en una paella a part se sofregeixen tomàquets posant-hi igual quantitat de sal que de sucre; un cop cuit el tomàquet, amb una mà de morter o altre instrument, s'esprem i s'hi posa tot el suc del rostit, es passa per un colador dins d'una cassola. s'hi afegeixen els talls del conill i es deixa coure tot uns cinc minuts. Es treu del foc i ja es pot servir.

---

1. Aquesta recepta ha estat facilitada per Jaume Pons i Pons, i Joan Borràs i Vidal, caçadors de la vila.
2. Aquesta recepta ha estat facilitada per Antònia Llenas i Pons, i ja la preparava la seva mare, l'Ermitana Teresa Pons i Barrot.

MANUEL MOLAS I PADRENY

ELS BOLETS[1]

Sarral, situat al bell mig de la Conca de Barberà, es troba emmarcat de ple dins l'àrea general d'influència mediterrània amb un clima particular i bastant extremat, les característiques del qual són: el contrast de temperatures durant l'any, el règim de pluges relativament escàs i de distribució irregular i capriciosa, la relativa humitat de l'atmosfera molt escassa, una certa propensió ventosa principalment el serè, la qual si bé és cert que manté l'aire diàfan i pur la major part de l'any malauradament contribueix a assecar i encrostar la capa superficial de les terres.

Tot això fa que els boscos del nostre terme potser no son dels més prolífers i abundants en la producció de bolets com són, per exemple, la part de les estribacions pirinenques el Montseny i altres llocs més humits de Catalunya, però per les circumstàncies esmentades proliferen una bona varietat de bolets superiors i de gran qualitat, molt corrents per tot el Principat.

Aquí volem intentar fer un petit comentari de les diferents espècies de bolets comestibles més coneguts que es crien als boscos del nostre terme i de la rodalia i que els sarralencs, creiem que de sempre han sabut recollir per condimentar-los de diferents maneres. Els nostres avantpassats ja els posaven en salmorra ben conservats en pots de vidre per als menjars de les seves millors diades. Això ha estat sempre de molta tradicció familiar.

Dins de la gran varietat de bolets els més preats, al nostre entendre i per la fama assolida, són:

EL ROVELLÓ

Molt apreciat pels amants de la gastronomia.

La seva presència va lligada íntimament amb els boscos de pins i més si en ells hi ha ginebres, coscolls i algunes alzines, en terrenys més aviat planers i no gaire secaners. Els buscadors o boletaires, coneixen "rovalloneres", claps o rotllades on els rovellons compareixen ben nombrosos i sempre al mateix lloc. Hi ha boletaires que guarden gelosament aquests indrets com un gran secret, respectant curosament el terreny i la brossa del seu entorn. Altres inexperts i un xic barroers, furguen i regiren el terreny i la brossa destruint el fi teixit d'arrels tan delicat, endanyant la rovellonera. Hi ha la dita popular:

"Al rovelló, cerca-li companyó".

Aquesta dita catalana resumeix el fet que els exemplars d'aquesta espècie acostumen a aparèixer en grups o clapades.

La secreció lletosa que s'escola en trencar-lo és originàriament de color vermell de sang, d'aquí ve que en alguns indrets de Catalunya i a les Balears els coneguin per "esclata-sangs" i en altres llocs "rovelló vinader".

Qui de nosaltres no ha assaborit amb fruïció i delit la llonganissa amb rovellons fets a la brasa?

MUCOSA

Coneguda en molts llocs per LLANEGA.

És el fong que possiblement gaudeix de millor reputació a la nostra comarca com a menja culinària. Per a molts és sens dubte considerat superior a totes les altres espècies de bolets.

Tota la superfície del repell de color fosc és recoberta per una mena de mucositat molt pronunciada.

1. Amb la col.laboració de Lluís Castelltort i Sala

És bolet que prolifera amb més abundància en el nostre terme que el rovelló i es fa principalment als boscos de pins i més aviat ombrívols. Amb força freqüència el bolet anomenat "carlet" és fidel conpanyó de les mucoses. Regularment les mucoses apareixen aplegades en grups o clapades que en diem "mucoseres" que es repeteixen cada any en els mateixos indrets —si el temps ajuda— i també els que coneixen l'emplaçament el guarden gelosament, tapant amb brossa el lloc on han collit les mucoses per dissimular-ho i que els altres recercadors no el trobin i sapiguen el seu emplaçament els propers anys.

Cuita damunt les brases amb all, julivert i oli es una menja delicada i saborosa. Les mucoses saltades a la llauna amb carn de porc amb all i julivert, sal i un pessic de pebre, estimem que, és una menja incomparable i superior.

És un bolet que mai no es corca. Abans alguns el feien assecar.

Però la manera tradicional de la nostra terra és confitada amb salmorra al punt just, com saben les nostres dones, particularment les àvies.

NEGRET

Anomenat en alguns indrets FREDOLIC.

És el bolet més toca tardà,car aguanta bé les primeres gelades i és el més abundant als boscos del nostre terme.

Petit, de barret grisenc es presenta en grups, en forma d'amuntegaments o fileres, molt abundoses. Es cria en llocs ombrívols i amb no gaire brossa.

És un comestible apreciat, molt gustós amb carn de porc. Se'n fa sopa, que és molt bona i també es menja en truita. Cuit de diferents maneres és excel.lent.

Aquests són al nostre entendre els més preats de la nostra comarca.

Hi ha molta afició avui dia a cercar-ne. Però com a cosa curiosa a Sarral tots els que n'apleguen són per al seu consum, i quelcom per a regalar. És difícil trobar-ne en venda pública. Alguns comerços en venen, principalment rovellons, però són duts de fora vila.

ALTRES BOLETS que es troben als boscos del nostre terme, no tan apreciats com els esmentats, però que també son comestibles:

Cama-sec	*Llengua de bou*	*Pentinella*
Carlet	*Llora*	*Pebràs*
Cogoma	*Múrgula*	*Peu de rata*
Groguet	*Mucosa blanca*	*Pota de perdiu*
Fetjó	*Orella de gat*	

Potser hi ha alguna altra varietat que hem deixat d'anotar. Algunes de les espècies apuntades es fan en poca quantitat.

Cal fer l'advertiment que als boscos també hi ha bona quantitat de bolets dolents. Normalment els boletaires els coneixen, però pot haver-hi algun llec en la matéria que els confongui amb els bons i aleshores intoxicar-se, car algunes d'aquestes varietats com són: "rovelló fals", "carlet vermell" i "mataparents", que abunden força, segons referències, són verinosos. A la nostra vila no tenim antecedents que hagi hagut casos d'enverinament per bolets. Això demostra que els boletaires són experts en la selecció i els coneixen degudament.

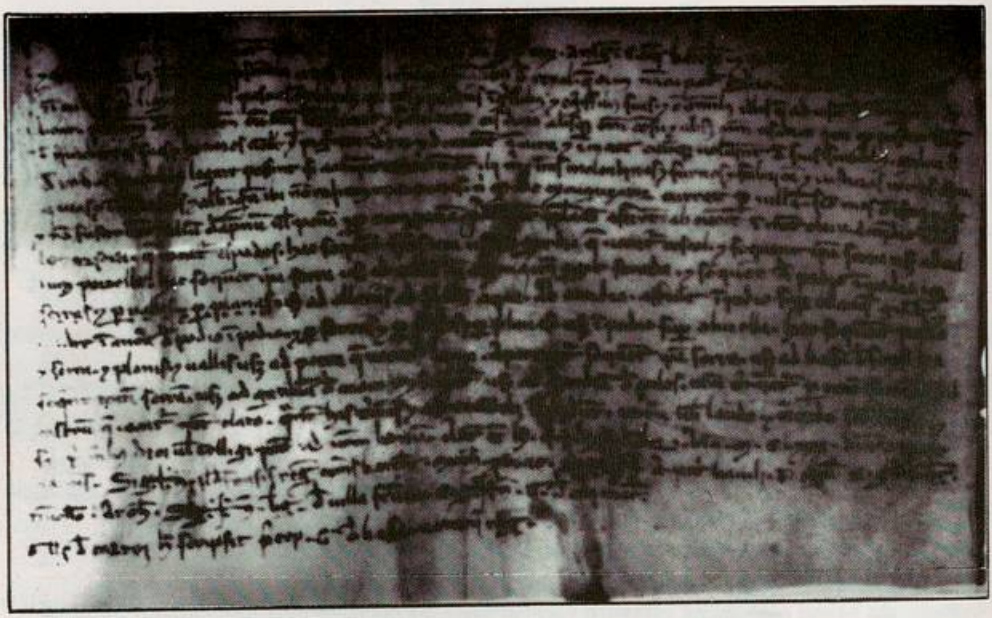

Fotocòpia del pergamí de l'Arxiu de la Corona d'Aragó on està redactat l'atorgament de la carta de població de Sarral.

Alfons I el Cast. Dibuix d'un còdex de l'època.

ADOLF ANDREU I PADRENY

SARRAL AL COMENÇ DEL SEGLE XX

Segons menció i referència
d'uns molt antics texts llatins
estampats en pergamins
de molt noble procedència,
el rei Alfons d'Aragó
i comte de Barcelona
era molt bona persona,
i en va fer demostració
quan en l'any mil cent vuitanta
portà a cap l'honrosa acció
de cedir i fer donació
d'aquest terrer que ens aguanta,
que ens veié néixer i fer grans,
i de quin fet, fet cabdal
per a la història, Sarral
commemora els vuit-cents anys.

HISTÒRIA

Un magne esdeveniment
va ser aquell, digne d'encomi;
bell despertar, d'un vell somni,
que es posava en moviment,
que els primer beneficiats,
de vella i de nova arrel,
foren (Déu els tingui al Cel)
els nostres avantpassats.
Uns, habitants primitius
de la terra redimida,
iniciaren nova vida
curullada d'incentius.
D'altres, nats molt més enllà,
la redempció els van impel.lí
i ací es varen establir
i ací es van multiplicar.
De la cessió i lliurament
d'aquests béns i propietats,
els documents mencionats
en parlen i en fan esment,
i diuen que el rei Alfons,
cast, marquès, trobador i comte,
fet el repàs i el recompte
de llurs fites i partions,
donà al terme i poble unit
l'apel.latiu de Reial,
d'on ve La Real, Ça Real,
o Sarral, com sol ser dit,
ensems que, de bona gana,
repartia als seus vassalls
comes, plans, tossals i valls,
com qui una espiga desgrana
per fer-la més productiva,
i un a un, i gra per gra,
fer-la créixer i germinar
més ufanosa i més viva;
essent així que, ben prest,
de Valdosera a Forés,
tot quant hi estava comprès,
conreus, boscs i camp agrest,
amb ses aigües, fonts i rius,
arbres, pedres i pedreres,
varen rompre les barreres
d'esclavatge i senyorius,
graciosa excepció i dispensa
d'un monarca generós
vers l'estament més nombrós:
els pagesos de remença.
L'autoritat sobirana,
amb tant donar i repartir,
per a viure i subsistir
i no morir-se de gana,
es reservava els seus drets
sobre els forns, la ferreria
i els molins, d'on en trauria
beneficis bons i nets;

i de quant li era permès
percebre en llei, sense argúcies,
d'eixorquia, intèstia i cugúcies...
no en va voler saber res.
Per l'ús d'eixorquia, el senyor,
quan un pagès de remença
moria sens descendència,
podia rebre porció
dels seus béns, mobles, immobles
i semovents. Per intèstia
o intestat, béns, moble o bèstia,
part passava als reials cofres
i altres n'eren reservades
pels parents, pobres i misses.
Més quantioses i precises
eren les sumes entrades
a l'erari i a les arques
per cogúcia o adulteri,
font que enriquia l'imperi
dels senyors, reis i monarques.
En aquest cas, quan la dona
a un pagès li feia el salt,
com cosa molt natural
i amb un gest d'enhorabona,
d'acord el rei i el pagès
es feien repartició
dels seus béns, tant tu, tant jo...
com si no hagués passat res...!
Puix que els sentits ja existien,
carn i luxúria igualment,
senyors i reis d'aquell temps
els quartos que guanyarien...!
I els calés que tocarien
amb tant de dones submises,
tant de pallers i pallisses
que en tot reialme hi havien...!
Si es dava el cas que una dona
amb el seu rei s'entengués...
per més que aquest l'empaités
sense ceptre ni corona,
hem de creure i suposar
que a la causant d'adulteri
el rei, amb molt bon criteri...
la devia perdonar...!
Ja hem dit, però, que el rei Alfons
era home honrat, just i recte.
No en sabem d'ell cap defecte
ni que fos busca-raons;
ans al revers, com ja hem dit,
d'eixorquia, intèstia i cugúcia
en féu solemne renúncia
i no en va pendre partit.
No en podia, doncs, ser més
de magnànim el bon rei
implantant la nova llei.

Ja deslliurats d'aquest pes,
una nova llum brotava
per als veïns de Sarral,
llum clara, llum zenital,
que un nou viure preludiava;
i el poble, que ja existia,
un cop, la franquícia estesa,
revestit de reialesa,
prengué nova fesomia,
es veié lliure d'impòsits,
protegit i estimulat:
Gran avenç...! Gran novetat...!
que cobria els seus propòsits,
que impulsà l'agricultura,
l'artesania, el comerç...
i, per fer-ho venir en vers,
direm que àdhuc la cultura.
Vuit-cents anys...! Vuit segles ha
que els nostres carrers i places
generacions que es desplacen
veieren tot temps passar.
Parents nostres, no en dubtem,
serien llurs transeünts,
de quina història i costums
els d'avui poc ne sabem.
Les coses que hauran passat
d'aquelles dates obscures
cap aquí, són insegures...
i val més fer punt i a part.
Ens limitarem a fer
una personal història,
i d'acord amb la memòria
que ens assiteix, direm que:

RECORDS

Del Sarral que ens tocà viure
al començ del segle vint,
molts de records en tenim,
uns fan plorar, d'altres riure...
Recordar és viure dos cops,
és fer la vida més llarga,
adés dolça, adés amarga,
però llarga al fi, i més de prop.
Sense tela ni pinzells,
fent memòria, anant furgant,
anirem, doncs, compilant
escenes i quadres vells,
amb l'objecte primordial
de reviure temps llunyans
i conèixer, en aquells anys,
com es vivia a Sarral.
S'hi vivia com vivien
els més antics: ancorats
a les incomoditats
dels avis que ens precediren.

Feliços...? Qui més, qui menys...!
Nits molt llargues i a les fosques...
poques llonzes... moltes sopes...
i anant tirant i anant fent
les hores passaven lentes,
el temps antic no corria
ni volava, feia via
sense presses, sense empentes...
i amb no gaires diferències,
pocs canvis i poques mudes,
els fets i escenes viscudes
eren sempre les mateixes.

LA FOSCA

Recordem, en dies de fosca,
que pels carrers transitar,
era a risc de relliscar
i de trencar-se la closca,
o quan no, en els millors casos,
amb tants de sots i roderes,
sense llum, sense voreres...
partir-se o aixafar-se els nassos...!
I no cal dir què passava
si hi havia fang i plovia:
el risc, ja prou gros, creixia
i el perill es triplicava.
Creiem, però, en veritat,
que el noctàmbul vianant
gaudiria d'un molt gran
instint d'estabilitat,
per la qual causa i afecte,
encara que anés distret,
s'aguantava de peu dret,
i en equilibri perfecte.
Prescindint i exceptuant
els dies de lluna plena,
de nit clara, nit serena,
i el dia del Dijous Sant,
bellament enllumenat
d'atxes, ciris i blandons
en finestres i balcons,
la vila i tot el veïnat
era una gola de llop,
sense altra il.luminació
que la tènue resplendor
que traspuava, algun cop,
a través d'una espitllera
o un mal tancat finestró,
provinent d'un llantió,
d'un quinqué o una llumenera.
Malgrat tot l'impediment
i tanta incomoditat,
els uns per necessitat
d'altres per divertiment,
la gent no estava quieta,
i el qui sortia al carrer
per conveniència de fer
alguna cosa concreta,
duia, pel propi interès
i guardar-se de fer mal,
una llanterna o un fanal
amb un cul de ciri encès.

DIVERSIONS

Mes, heus ací que de sobte,
els amants de diversió,
aprofitant la foscor,
i sense tenir-li en compte,
al qui llanterna portava,
la comanda, ni el perquè
transitava pel carrer...
trascantó, quan s'apropava,
impulsats per la fal.lera
dels que a divertir-se anaven,
sortien i li trencaven,
d'un cop de roc, pel darrera...!
I amb l'enrenou, corredisses,
i els planys del qui els maleïa...
la gent jova es divertia
i les passava felices.
El cas era diferent
els dies de mitja lluna.
La visió era sempre una:
embalums en moviment,
unes ombres esgarriades...
i la pàl.lida silueta
d'un gat amb la cua dreta
passejant per les teulades;
donant, per tot resultat,
una apedregada intensa
en contra l'ombra indefensa
o contra el pacífic gat.
I diversions per l'estil,
en aquell temps practicades,
com trencar vidres, pedrades...
més de cent i més de mil...!

EL "SERENO"

I amb tota la impunitat,
puix que el *sereno*, baluerna
amb ascona i amb llanterna
i de nul.la autoritat,
no tocava mai estrena,
perquè el fet sempre ocorria
quan ell a la llunyania
anava cantant: "*Sereenoo...!*"
No es podia esperar més
d'un pobre home, amb un ofici
d'abnegació i sacrifici,
mal pagat i mal atès

No es podia esperar més,
puix que per poder menjar
havia de confiar
de l'almoina dels demés,
quan el diumenge al matí,
amb un cistellet al braç,
donava un tomb i un repàs
pel poble, i algun veí,
el que més, per tot pagar,
li donava, en atenció
a sa nocturna actuació,
cinc cèntims o un tros de pa.

ELS FESTEJADORS

El grup, també quantiós,
que de la fosca i la nit
en treia el millor profit,
era el dels festejadors.
Festejar i anar al darrera
de les dones, amb intents
de conquista, en aquells temps
va ser sempre una fal.lera
i un art molt ben cultivat,
que l'amor per excel.lència
mantingué sempre en vigència,
i no perdé actualitat.
De dia no estava bé
festejar amb massa delit;
era millor anar de nit,
i es comprèn que en tal afer
la llanterna i el fanal
no eren pel cas bons mitjans.
Calia saber els topants
i la porta del corral,
i caminar de puntetes
i a palpes, sens fer soroll,
saber d'esma els clots i els tolls...
i anar amb les orelles dretes.
I tot i així, quietament,
amb peus de plom actuant,
no vol dir que algun "Don Juan"
no hagués d'escapar corrent.../
A l'hora de festejar,
els festejadors nocturns
eren molts. N'hi havia uns
que no anaven gaire enllà,
que es quedaven al carrer,
sota un porxo, en un racó...
i era tanta l'afecció
que no els destorbava res.
Era un feteig llarg i mut
que només es delatava
quan, sense voler, esclatava
un sospir o un esternut,
i a base tot de petons,
petons llargs i silenciosos,
dolços com mel... i enganxosos...
N'hi havia uns altres, no tants,
que tot fent el mosca morta
traspassaven el llindar
i s'anaven a instal.lar
al darrera de la porta.
En aquests casos, la cosa
ja anava un xic més a fons,
també a base de petons
i quelcom més... se suposa...
negoci en que, la parella,
que estava ben entrenada,
no cal dir que es comportava
amb silenci i amb cautela.
I així, un dia, dos, tres, quatre...
fins que el vell, en sentir fressa,
sense fer remor, amb destresa,
saltava ràpid del catre...
i amb passes ben calculades
i una verga de bon pi,
començaven a repartir,
a tort i a dret, vergassades.
N'hi havia, per fi, uns tercers
que arribaven a l'alcova...;
però, d'aquests, no n'hi ha prova
i en concret ningú en sap res.
El que la gent pogués dir
era pura fantasia,
puix que a l'alcova hi hauria,
pel que hem pogut deduir,
entre els clàssics ornaments
i a mode de precaució,
de vellut o de cotó,
unes cortines almenys...
I els qui al seu darrera jeien,
per curiós i tafaner
que fos un, vés a saber
qui podien ser... i què hi fien...!
En aquests fets, un per un,
dins de casa i al carrer,
hi jugava un gran paper
la fosca i la poca llum.

ELS LLUMS

Dins de casa, per tot fer,
els llums més usats arreu
eren l'espelma de sèu
i el llum d'oli o llum de ble.
I amb l'espelma encesa als dits
o amb la gresola a la mà,
s'anava d'ací d'allà,

pujar i baixar, en tots sentits...
quan d'anar a dormir es tractava,
a posar-li palla al ruc,
o a la finestra, si un truc
a la porta algú donava...
en quals llocs, i en cadascun,
el racó més ennegrit
marcava el punt preferit
on hi era penjat el llum;
llum, que amb el ble amarat d'oli
i l'espurna d'una brasa,
de l'enllumenat de casa
n'era exclusiu monopoli,
a tothora compartit
amb la flama melangiosa,
trista, pobra i miseriosa
d'una espelma, com ja hem dit,
fins a l'hora d'anar al llit,
quan, ja amb la porta barrada,
ell samarreta apelfada
i ella amb camisa de lli,
i puces prest a saltar
de la màrfega a la sina
cercant escalf i pell fina
on poder picar i xuclar...
ja tot llest, tot disposat
i a punt de ficar-se al llit...
el flam gairebé extingit...
el ble rendit i esgotat
de tant fer llum i cremar...
anant fumejant... fins que,
d'acord marit i muller:
"Que bufo...?" "Ja pots bufar...!
Un cop la flama apagada
i el cremallot ofegat
amb el dit ensalivat,
s'acabava la jornada
per entrar de ple a la nit,
curta, plàcida i suau
per uns..., per altres un cau
de quimeres i neguit...!

EL PAGÈS D'ABANS

L'endemà al matí, el pagès,
personatge principal,
puix que el poble de Sarral
era pagès i res més,
es llevava a la quieta,
i per seguir-lo en detall
vegem-ne d'ell un borral,
com si el veiés un poeta:
Comença a apuntar el dia. Canta el gall.
Les primeres guspires de llum blanca
penetren lentament per l'espirall.
L'alba es desperta i un nou jorn arranca,
per l'ampla portalada de l'orient,
rosades pampallugues, mentre tanca
l'estelada oscil.lant del firmament.
Un ric mantell de tons multicolors,
desplegant-se pel camp, es va estenent,
i encara el darrer estel no és del tot fos
i el sol tot just descluca la parpella,
que el pagès no assossega... i ja és al tros...!
Els afanys de tot l'any calant la rella,
blandint l'arpiot i rebatent l'aixada,
els veu recompensats quan agarbera
els fruits de la collita benaurada.
Amb constància i instint com de formiga,
en temps d'hivern, en plena assolellada,
no sent freds, ni calors, ni la fatiga
rompent terrossos i ablanint la terra,
puix sap que un gra de blat dóna una espiga
per llei que no es desvia ni mai s'erra,
i quan l'espiga és plena i ben granada
ben prest rebenta el sac i omple la gerra.
Ningú com el pagès té tan provada
aquesta misteriosa mutació;
ell veu i toca a l'era, amuntegada,
la força convincent de la raó,
i sap que el bell prodigi es fa cada any
per obra i voluntat del Creador.
Davant l'adversitat es dol i es plany
com si la pròpia pell se li esqueixés,
mes, no sent l'aflicció del desengany,
car la més gran virtut del bon pagès
és saber-se humiliar amb resignació,
prenent el que el Cel dóna i tal com és.
Plenitud de collita i abundor
és mercè certament poc prodigada,
puix si no és la secada és la gelor
que li esguerra, i quan no, una pedregada.
Però el pagès, creient, confia en Déu
i sap, perquè té fe i raó sobrada,
que els neguits i el malson d'una hora greu
tindran feliç i alegre despertar,
i aquell tros, que és la nina de l'ull seu,
de bell nou tornarà a fer-se mirar
quan el repintin les saós d'abril
i els sols de juny el vinguin a daurar.
El pagès de Sarral, senzill i humil,
com pagès que és, de raça catalana,
no coneix l'ambició, viu molt tranquil
i duu sargit el cul, de bona gana,
puix sap que un pa a la post sempre hi serà
perquè promesa que del Cel dimana.
Per això sap esperar i no desmaiar
quan veu passar de llarg la nuvolada:
Si no ha plogut avui plourà demà...!

I tant si el terrer és moll com si hi ha secada
no pot viure en vacança ni en repòs
i així que l'alba apunta i és trencada
el pagès no assossega... i ja és al tros...!

EL PAGÈS D'ARA

En resposta i contrapès
a aquesta visió llunyana,
per més que és trencar el programa
i pixar fora del test,
vegem quin relat faria,
en una nova versió,
el poeta, o un pintor,
del nou pagès d'avui dia.

El pagès, del qui es féu la descripció,
bon jan, de bona pasta i energia,
és el pagès d'abans, del qui avui dia
se'n va perdent la mena i la llavor.
Ja en queden pocs d'aquells, de l'antigor,
de pell morena, seca i arrugada,
i si un ne queda, al camp no hi té tirada
per manca d'interès i d'afecció.
Dels aparells i pràctiques d'antany,
anys ha que no en fa ús ni se'n serveix;
la moda el transformà i poc ne coneix
de tot el que al pagès i al camp pertany.
I aquell ambient tan sa, de pagesia,
aviat serà llegenda del passat
que parlarà d'un home enamorat
i de l'amor que pel seu tros sentia.
Avui tot ha canviat, i el nou pagès
no és gens sentimental ni melangiós;
com més va més s'allunya del terròs
i de les arts de Ceres no en sap res.
No li parlis del que és l'entrecavar,
ni de fer córrer el rascle ni el rasclet...
Ell vol que el blat es fiqui al sac, solet,
sense tocar l'aïna ni segar...!
Aquells atuells, les eines de conreu,
la fanga, els arpiots, l'arreu, l'esteva...,
els té com ornaments de casa seva
i convertits en peces de museu.
Entrant veureu el jou, i allí, penjats,
l'aixadella, el podall, falç i falçó,
i escala amunt, pujant, en un racó,
els tres quartans amb un cactus plantat.
Les forques, al costat del porgador,
ferradures i claus de la pallissa,
completen, posen fi i tanquen la llista
de tan original exposició.
Entranyables records, velles relíquies
per al pagès, de gran veneració
que mereixen respecte, sí... però...
de conrear la terra què li expliques...!
La terra no l'atreu, i quan s'hi acosta
no li agrada ajupir-se ni picar.
Quan hi va, el sol ja escalfa, i en plegar
n'hi falta un bon bocí per ser a la posta...!
—I la restant família, com s'ho mira?
—Molt malament. No vol col.laborar.
Ja està benvist que al tros no hi vol anar,
puix no és aquest l'ideal pel qual sospira.
Amb la muller, ben lluny, no cal comptar-hi.
S'estima més fer guants i confecció.
I el fill, com hi ha d'anar, si és un senyor,
que si no és enginyer és apotecari...?
—I la mossa què hi diu? —Diu que no, a seques.
El vell li comprà un cotxe, nou de trinca,
i prefereix seguir, brica que brinca,
sales de festa, *boîtes* i discoteques.
Si Déu no hi posa mà, la pagesia,
d'ambient típicament tan català,
ferida ja de temps, s'esgotarà
perdent la boniquesa que tenia.
Els nous procediments, pel món estesos,
vindran a transformar llur estructura,
i els que hauran de fer gran l'agricultura
seran agricultors... però no pagesos...!

LA LLAR

Descantellarien massa
anant per aquest camí;
girem full, posem-hi fi
i tornem-nos-en a casa,
veient ço que allí passava,
i observem, en cada llar,
la vida familiar
com s'hi desenvolupava.
Entre encesa i apagada,
a mitges, espurnejant,
la resplendor vacil.lant
que el foc a terra llançava,
llum i calor a la vegada,
mantenia, hivern i estiu,
cendra calenta i caliu
per l'escalf de la vianda.
I al costat del foc, l'escó
n'era el millor setial
a l'hivern, i per Nadal
s'hi feia cagar el tió.
Amb rama de pi i sarments
s'encenia la foguera;
rolls d'alzina i d'olivera
feien brasa i foc ardent.
I al seu entorn, aplegats,
l'olla penjant de l'armella,
un tupí o dos, la paella,
i més enllà el gos i el gat,
mentre, per passar l'estona,
la mestressa apedaçava

i el vell rondalles contava
del Rector de Vallfogona.
Heus ací, doncs, mitja cara
d'un típic quadre hivernal;
l'altra mitja no era igual,
car dintre mateix de casa
s'hi ficava el fred i el glaç;
tant, que en passar i traspassar,
trastejant d'ací d'allà,
la gota es gelava al nas.
I és que a les cases d'antany
molts portals i poques portes,
parets més febles que fortes,
forats, esquerdes, mals panys...
i continus corrents d'aire,
que eren com part integral
de l'habitatge rural,
confortable no pas gaire.
La llar del foc coneguda,
de llavors, era l'estança
de més ús, de més bonança,
i la més concorreguda.
Llevat dels temps de calor,
s'hi dinava i s'hi sopava,
i el menjador es reservava
pels jorns de festa major.
I si feia calor forta,
el pagès, plat i porró,
sopava amb diürna claror
prop del brancal de la porta.
I per dormir i descansar,
que al pagès tan bé li anava,
en posts i bancs s'estirava,
que era un suport sec i pla,
un dur fustam, com aquell
en què Don Quixot va jaure
a l'hostal on va anar a raure
pensant-se que era un castell.
Per estar tou i espargit
no hi havia com la palla,
més tractant-se de canalla,
car no queien mai del llit;
i molta gent ja refeta,
fins el dia que es casà
no va conèixer altre jaç
que la immunda pallisseta.

EL FEMER

Quelcom hi havia, no obstant,
excessiu en desmesura:
un doll d'immundícia pura,
femers, ferum i moscam;
mes, si aquest era el conhort,
i aquest el viure ideal...
i tenir casa i corral
i l'establia i la cort
dintre quatre parets tosques,
era en aquells temps costum...,
enhorabona el ferum
i benvingudes les mosques...!
Car tenir un bon femer a casa
en plena fermentació,
com més pestilent millor,
era una font de riquesa;
font, que es veia incrementada
cada volta que el xaval,
pel carrer o pel camí ral
omplia una senallada
de fem fresc i fumejant,
nitrogen, calci, magnesi...,
elements de gran apreci
i alt poder fertilitzant,
que a engrossar el femer venia
vins que fortors i mosquer
paralitzaven l'alè
i respirar no es podia.
Salut...? Higiene...? Al revés...!
Tifus, febres, infecció...!
Se'n podia dir d'allò
economia o progrés...?
Higiene, salut i mosques
no han format mai companyia,
i progrés i economia
no es podien fer a les fosques...!

L'ELECTRICITAT

Fins que un bon dia, Sarral
de les tenebres passà
a la llum... i es va fer clar...!
gràcies a la colossal
màgica electricitat,
que va constituir, al moment,
un magne aconseguiment
per grans i xics celebrat.
No cal dir l'admiració
que els llums elèctrics primers,
infal.libles i destrers,
van causar a la població,
puix que amb uns quants fils i un cable
encendre llums i apagar,
sense mistos ni bufar...
era quelcom admirable...!
Així i tot, i tan bonic
que el sistema resultava,
molta gent no canviava
pel llum nou el llum antic;
i moltes pluges i trons,
discussions i comentaris
varen ésser necessaris
ans d'acceptar-los per bons.

Un altre problema greu,
que corria aparellat
al de la llum ja esmentat,
era el de l'aigua. Escolteu:

L'AIGUA

L'aigua a Sarral va anar escassa
fins a mitjan de centúria;
fins llavors tot fou penúria,
i potable no ho era massa.
Malgrat tot, homes de seny,
per a aquell qui set tingués,
tres fonts hi instal.laren, tres:
a la plaça del Padreny,
al Passeig i a Sant Joan,
a part dels abeuradors
emplaçats al seu redós,
que en van ser part integrant
mentre a la vila hi hagué
atuells, barrals i bótes...
i animals de quatre potes
que els varen de menester.
L'aigua que en sos brocs rajava
era de la font del Mica,
però tan minsa i tan mica
que tot sovint s'estroncava:
filtracions i escorrialles
que travessant les hortetes
s'escorrien bo i quietes
de les veïnes muntanyes,
cims i valls d'aquell cantó,
i que quan ací arribava
hom per bona l'acceptava
per no haver-n'hi de millor.

LA SECADA

Així, doncs, sovint passava
que per secada, o efecte
d'un imprevist desperfecte,
sense aigua el poble es quedava,
i d'aquell canó mesquí
se li'n treia tot el suc,
aprofintant-se'n àdhuc
el més llànguid rajolí;
i els càntirs tots, un sens fi,
arrenglerats al voltant,
hi feien cua, esperant
tanda i hora per omplir.
En tan precaris moments
d'escassetat extremada,
moltes voltes arribada
a un total esgotament,
quan la pica i els brocals
de la font, tan secs quedaven,
que a beure no s'hi enfilaven
ja ni els gossos ni els pardals,
no tocava més remei
que recórrer als arcaics pous,
les quals aigües no eren prou
acceptables, ni de llei;
puix que si bé aparentaven
bondat per llur transparència,
eren pura pestilència
pels mil gèrmens que portaven.
En situacions tan concretes,
es posaven en escena
recipients de tota mena,
poals, càntirs, cantiretes...,
mitjans molt pràctics tots ells,
i el de més bon rendiment,
més segur i més eficient
que era el ruc i els arguenells.

LES FONTS

Amb aquest carregament
hom sortia a la recerca,
per tota font i fonteta,
del tan preuat element;
car quan l'aigua anava escassa
no n'hi havia, en ocasions,
ni per fer coure els cigrons
ni per rentar-se la cara.
Molt diferent era quan
anar per fonts i fontetes
era idil.li d'amoretes,
tot fent camí i festejant.
El camí més trepitjat,
en cerca d'aigua fresqueta,
a un costat la cantireta
i a l'altre l'enamorat,
era el camí de l'Ermita,
camí d'un bell atractiu
que als capvespres de l'estiu
molts cors s'hi donaven cita.
Qui, aquell temps, gosat no hagués,
anant a la font, un bri
d'aquell bucòlic camí
del qual ningú avui sap res...!
Nostàlgies en llunyania
d'un passat que es fa present...!
Com si fos ahir talment...!
Reviure'l com ens plauria...!
I parlant de fonts, fontetes,
fontanelles i fontanes,
el tema ens fa venir ganes
d'evocar fetes concretes
que oblidades mai seran.
Coses de la joventut.
Grats records d'un temps viscut
entre amics, i com germans.

La joventut era una:
l'eterna...! Cançons i esplai...!
La que no moria mai,
sempre amant de la natura...!

EL SALT

Una excursió o caminada,
delectança i emoció,
sempre tingué acceptació,
i l'anar a peu no cansava.
La camisa descordada,
les faldilles voleiant,
els cabells despentinant
enduts per la marinada,
costa amunt, sempre pujant...,
les fragants olors campestres
i els perfums d'herbes silvestres
a tot pulmó respirant...
eren delícia i camí
que gaudia anant al Salt
la joventut de Sarral
quan del món pogué fruir.
Sota el rierol, que baixa
de la virginal boscúria,
plàcidament, sense fúria,
l'aigua se n'amaga, i raja
transparent i cristal.lina,
a través la pedra tosca,
gotejant sobre la molsa
i el fullam de la falzilla,
fràgil falguera, que creix
verda, negra i delicada
al congost i fondalada
per on l'aigua llisca i neix,
i on l'arbreda es ramifica
i el ramatge i la ufanor
l'envaeix d'ombra i frescor,
puix que el sol mai no s'hi fica.

L'ANGUERA

Més avall, seguint el curs
del riuet serpentejant,
l'aigua passa caminant
lentament, a passos curts,
i alimenta regadius
i arbusts, en quins branquillons
rossinyols i gafarrons,
al seu temps, hi fan sos nius.
De bells fraus i raconades,
regalims i degotalls,
aigües clares con miralls
i fontanes amagades,
l'Anguera farcit n'estava,
i el qui el viure li era grat,
per fer-lo més regalat...,
s'hi asseia i s'hi extasiava...!

LA FONT D'EN VIDET

Per fer-se passar la set,
l'aigua més bona del terme
era, és i serà sempre
la de la Font d'en Videt.
Una font senzilla, humil,
que en ruta llarga i remota
no se n'hi esmuny ni una gota
ni se n'hi escapa ni un fil,
que raja sempre cantant
i es lliura i dóna rient
a tota mena de gent,
passejants i homes del camp.

LA COVA

Quan l'excursió es decantava
cap al costat de l'Ermita,
per un paratge que invita
a caminar, no es parava
fins la Cova Cativera,
mentre el jorn es deixondia
i dels marges es fonia
la rosada matinera.
Aquells anys, que el temps s'ha endut,
d'il.lusions i anhels un pou,
la susdita Cova fou
un bell punt molt conegut,
trepitjat per mils de peus,
gent de bosc, rastrejadors,
muntanyencs i caçadors,
gossos, senglars i guineus.
Pujar pel camí drecer,
corriols i viaranys,
en aquells pretèrits anys
era un esport i un plaer.
A ambdós costats del vianant,
els arços, els cornellers,
els grèvols i els arbocers
gronxant-se i vermellejant
sota de l'altiu pinar,
feien el goig i l'encant
dels qui hi passaven fregant,
sempre a punt de disparar,
puix que llebres i conills
per les mates i herbassars,
pels coscolls, pels matollars...,
se n'hi amagaven a mils.
A mida que hom escalava
per l'abrupte caminal
que mena al cim del serral,
el paisatge es transformava;
nous colors, i en ésser a dalt

tot l'horitzó s'eixamplava,
i el terreny que s'albirava,
bosc salvatge i virginal,
penyalars àrids i esquius,
terra fèrtil, productiva,
plena de verdor i de vida,
casetes i caserius...,
era un món que captivava,
i el qui un cop hi era pujat
en quedava enamorat...
i al cap d'un temps hi tornava...!
El qui venia a caçar-hi
es divertia tirant.
Uns altres, herbes buscant,
dèria i instint d'herbolari,
emplenaven el sarró
d'escabiosa, escurçonera,
sajolida, herba fetgera,
poliol, sàlvia i timó.
I no d'altres ni cap més
perquè al sarró no hi cabien;
herbes totes que tenien
un destacat interès
i virtuts medicinals
per les sangs, per la picor,
picadures d'escurçó,
feridures i altres mals.
No cal dir la set i gana
que tot això despertava.
Quan el sol l'hora marcava,
al resguard de la cabana
que la roca majestuosa
davall seu forma i perfila,
s'hi preparava una pila
d'alzina seca i llenyosa,
i els experts i decidits
hi feien un bon arròs
amb conill, llebre... o el que fos...
que era per llepar-se els dits.
Un tec en pau i harmonia
que s'acabava cantant...
i amb desig sempre molt gran
de tornar-hi un altre dia.
I la font, que deu haver-hi
en tot aplec i fontada,
a on és...? Està amagada
dins la cova, en captiveri.
I no és font. És una deu
que alimenta un aiguaneix,
que mai no minva ni creix
des que la va crear Déu.

LA BUGADA

No era tot lleure i esplai
puix que el viure era difícil.
Dins de casa el sacrifici
no podia parar mai.
El problema de la roba,
rentar-la i deixar-la neta,
tenia la dona inquieta
quan n'era el seu dia i hora.
Cert que la roba aguantava,
i no es donava per brut
un llençol, fins que l'engrut
feia rotgle i s'incrustava.
Quan ja no es podia més,
del mal rentar d'aquells temps
vegem-ne els procediments:
La bugada, un cop el mes,
era pràctica i rutina
que en tota casa endreçada
corria manipulada
a càrrec de la padrina.
Ella en sabia el secret,
i amb cendra i aigua bullent,
ço que era brut i negrenc
es tornava blanc i net.
La bastida i la tramoia
eren simples; tot plegat
un banc, un cossi, un forat...
i un brostim de farigola,
que prop del foc i la llar,
formaven amb la caldera,
el sedàs i la pastera,
part dels béns familiars.
Complement del que som dit,
del ben fer i del ben rentar,
era el fregar i refregar,
l'escatat i l'esbaldit
que amb mans àgils i rasposes,
sobre la llosa inclinada,
poc sabó i molts cops de pala,
feien les dones curioses
a la vorera del riu,
mentre, quan l'aigua era clara,
s'hi emmirallaven la cara
a tot color ver i viu.

EL RENTADOR

Quan clara no ho era prou,
ni abundant ni suficient,
aigua bruta, pestilent,
que no corre, que no es mou,
el rentador de la vila,
damunt mateix del gorg Gran
a la Font de Dalt tocant
dones moltes encabia;
dones de casa, senzilles,
mestresses atrafegades,
fins al colze arromangades,

d'amples i llargues faldilles,
que en feien del safareig
sadollat de blanca escuma,
d'enraonies tribuna
i escola de xafardeig.
Per uns manaments i avisos
d'autoritats competents,
draps i peces pertanyents
a malalts i malaltissos
de verola, escarlatina,
tifòdics, tuberculosos,
i d'altres mals contagiosos
dels quals llavors a la vila
tanta de gent en moria,
marginats i maleïts,
eren rentats i aclarits
a l'aljup que prop hi havia
a tals malalts destinat,
i on a paners, més d'un cop
s'hi abocaven pneumococs
i en sortien carregats
dels més diversos microbis
de Koch, Eberth, coli, malta...
Els que a casa els feien falta...!
Verge Santa, ora pro nobis...!,
sens comptar els que en plena fuga
s'escorrien riu avall
fins saltar i muntar a cavall
d'aquella tendra lletuga
que criava l'hortolà,
amb cura i de bona fe,
sense pensar ni saber
que l'havia de matar...!
Més encara. Als rentadors,
ultra bacils i bactèries,
s'hi intercanviaven misèries,
sarna, tinyes i picors.
Misèries que transcendien
al carrer: caps rasurats,
pelats al zero i marcats
per clapes que relluïen;
i al recer, a l'era, al balcó,
on la mare humiliada
espollava la mainada
a punta d'escarpidor.

AIGUA A DOJO

Mentrestant, dintre de casa,
els poals i palanganes
eren peces quotidianes
molt útils i indispensables,
puix que el líquid element,
que en comptagotes hi entrava,
per al consum resultava
totalment insuficient.
Fins que un dia venturós,
posant fi a l'època mala,
a cops de pic i de pala,
fent rasa i posant canons...
vingué l'aigua...! Gran victòria
per al poble de Sarral...!
Aigua a dojo...! Un gran cabal...!
Un nou pas per a la història...!
Vingué l'aigua i l'abundància,
la higiene millorà molt...,
però confessem que ens dol
no poder tornar a la infància...!
I a part d'aquest breu retret
d'enyorança i melengia,
el cas és, des d'aquell dia,
que tot és més sa i més net.

HISTORIA DEL RECTOR DE VALLFOGONA

Amb l'aigua es va obrir l'aixeta
i es va estirar la cadena,
evitant-se aquella escena
que contava la historieta
del Rector de Vallfogona,
quan, en missió pastoral,
sa Eminència vingué a honra'l
a casa seva, en persona.
El Rector, en sa humilitat,
omplí de satisfaccions,
comoditats i atencions
el dignissim purpurat:
Llit, el millor per a ell
amb coixí de plomissol,
la vànova i el llençol
brodats a mà i amb serrell...
Per seure a gust i a plaer
i cabotejar una estona,
una sòlida poltrona
amb braços i respatller...
A taula, talls de la gerra
de saborós paladar...
I tant el va obsequiar
que tocar de peus a terra
no el va deixar en cap moment.
Mes, veient que quan fos hora
de ço que no té demora,
ni excusa, ni ajornament,
no li podria oferir,
per fer llurs necessitats
amb decor i amb dignitat,
res més que un forat roí...
i un tros de paper... i que això
no era propi ni escaient
a un personatge eminent
de tan alta condició...,
va quedar-se pensatiu

per no poder-li oferir
cap altre mitjà més fi,
més decent i positiu.
El problema plantejat,
de difícil solució,
tenia al senyor rector
sèriament preocupat...
I cavil.là bona estona,
molt capficat, fins que al fi,
del seu genial magí,
en sorgí una idea bona.
Ordenà al seu escolà,
el seu més fidel servent,
que quan l'hoste fes esment,
o algun signe fes pensar
que li era precís i urgent,
per fisiològica llei,
fer ús del comú servei
propi de tota la gent,
baixés prest al corraló,
convenientment col.locat
sota del mateix forat
on faria aparició
sa Eminència, ben segur
per la part que més abulta,
o sigui la cara oculta
no mai vista de ningú.
Volia, el bon amfitrió,
procurar al seu invitat
la més gran comoditat
mai no posada en acció.
Instruí bé l'escolà
de com ho havia de fer,
i de l'absolut secret
que n'havia de guardar.
L'escolà prestà atenció.
Viu que era com la centella,
amb bon nas i bona orella...,
ho entengué a la perfecció.
Va estar atent i preparat,
observant, en tots moments,
tots els gests i els moviments
de l'eminent purpurat.
De reüll, fent el distret,
els passos seguint li anava,
i amb astúcia s'hi apropava
rastrejant els seus indrets,
per davant i pel *detràs*,
mirant poder descobrir
algun indici o camí...
o un escapament de gas...
De vista no el deixà més,
tot esperant, impacient,
que l'impuls i el moviment
del seu cos es desvetllés.

I ja es veia defraudat
nostre intrèpid escolà,
veient les hores passar
sense èxit ni resultat...
Quan, estant així les coses,
i alertat de bon antuvi
per un olfactiu efluvi
ni de lliris ni de roses,
cregué arribat el moment,
puix que aquella emanació
era la clara expressió
d'un desenllaç imminent.
L'escolà no es féu pregar,
i amb diligència inaudita
acudí prest a la cita
que el rector li va indicar,
proveït, com li manà,
d'una esponja i una canya,
que ell, amb sa destresa i manya,
havia d'utilitzar.
Fou ràpid com un llampec,
i brunzent com una bala
saltà els graons de l'escala
i se'n baixà al corralet.
No s'hagué d'esperar gaire.
Tal com era calculat,
aviat es va obrir el forat
i un fortíssim corrent d'aire
s'establí de baix a dalt,
que s'obstruí amb la presència
d'una llisa prominència,
arrodonida, tal qual,
llustrosa com un mirall
i blanca com un mató...,
ja que el sol i la claror
no hi havien tocar mai...!
Esbufecs preparatoris,
odorants exhalacions
i fortes detonacions,
foren signes, clars, notoris,
de l'esperat desenllaç...
I sense cap força més
que la del seu propi pes...
en un instant... pataplaf...!
Instant en què, fent memòria,
l'escolà, del moviment
que fan els cossos caient,
i del camí i trajectòria
que les lleis de gravetat
els imprimeix, àgil que era,
feia un salt cap endarrera
per no quedar-hi enxampat
D'actuar ja era el moment,
i de la seva actuació,
l'èxit de l'operació

n'estava encara pendent.
Entreteni's no podia.
Sense pensar-s'hi, s'afanya...,
aixeca enlaire la canya
que preparada tenia
amb una esponja a la punta,
i li passa, ben passada,
per la porció destapada,
daltabaix, de punta a punta,
com davant d'un mapamundi,
de nord a sud, d'est a oest,
tal i com havia après
quan, de minyó, anava a estudi.
Per la impressió immediata
l'efecte fou sorprenent,
car l'obra quedà talment
neta i lluent com una plata...
i fou tal la sensació,
que, astorat i estupefacte
d'aquell servei tan exacte
i de tanta precisió...
—Caram...!, pensà l'eminent
i molt il.lustre senyor,
en sentir aquella frescor
agradosa i complaent
que el lliurava i l'eximia
de la pràctica roïna,
tan humiliant i mesquina
del paper i la fregadissa...
Mes, per dissort, heus ací
que en mala hora i desventura,
que tota persona i criatura
i tot mortal pot tenir...,
encantat d'aquell invent
meravellós i tan fi,
va voler-se'n persuadir
i veure el funcionament.
I en un moment impensat,
amb les calces a la mà,
es va ajupir..., s'inclinà...
i va guaitar pel forat...!
L'escolà, que encara estava
allà amb la canya a la mà,
en veure'l es va pensar
que novament s'hi posava
perquè li fes un repàs,
i puix que, per ses faccions,
es prestava a confusions...,
sense pensar-s'hi gens... zas...!
Error greu, de lamentar...,
que d'un sol cop mal donat,
el desastre ocasionat
és fàcil d'imaginar...!

VIDA MISERIOSA

La història tan oportuna
que suara hem referit,
podia haver succeït
a Sarral, on la comuna
era d'un, dos, tres forats,
el més petit per a infants
i els altres forats més grans
pels culs més desenrotllats,
la qual femta i llur pixum
eren ben considerats,
i guardar-los confitats
era de norma i costum.
D'aquí, que amb tants d'excrement,
mosques, mosquits i ferum,
amb poca aigua, poca llum
i altres molts d'impediments,
passava que dintre casa
el confort no es coneixia
i la vida transcorria
molt miseriosa i escassa.
Misèria per tots costats
que de lluny es descobria;
barbes llargues de vuit dies
i gipons aparracats,
aprofitats i esquifits.
En la vida quotidiana,
les dones molta pisana,
mb pedaços i sargits.
Pana i vellut, i endreç poc,
els joves i adolescents;
els més xics i inconscients
candela i gorra de cop.
La minestra i la vianda,
bé que tingués consistència,
era, poca diferència,
sempre igual, poc variada:
Una humil sopa de pa,
cols i trumfes, arengada...,
o la frugal esqueixada
de tonyina i bacallà.

LA CARRETERA DE BELLTALL

Misèria que, malgrat tot,
fou un bon xic amainada
mentre durà i fou traçada,
amb gran eufòria de tots,
la en tan bona hora vinguda
carretera de Belltall,
que donà feina i treball
a tanta gent desvalguda:
homes grans, petits xavals,
cridats a toc de corneta;
jornada dura i completa

a quatre, sis i vuit rals,
que començant a trenc d'alba
finia en foscor de nit,
un sou que, exigu i petit,
no ho era tant si hom calculava
que qualsevulla tendera
et dava tres arengades
per deu cèntims i, a vegades,
un pet de monja al darrera;
i opció, per cinc cèntims, entre
tres de pebre negre i dos
de sagrà filamentós,
o tres de safrà i dos de pebre.
Dèiem que el viure per casa
era cansat i avorria.
Rutina, monotonia...
i de benestar, no massa.

EL CARRER

S'estava millor al carrer,
lloc d'esbarjo i de palestra,
a l'estiu prenent la fresca,
a l'hivern en un recer.
Era evasió. Era sortida.
L'habitatge era esquifit.
Pel qui vivia encongit,
el carrer era mitja vida.
La quitxalla, es comprèn bé,
no podia estar reclusa.
Per fer ballar la baldufa
enlloc millor que al carrer,
i per jugar a patacons,
a balins, a la pilota,
a perlets, a saltaibota...,
tots els carrers eren bons,
i a tothora n'eren plens,
car per desídia o repudi
molts s'amagaven d'estudi,
i els era més complaent
anar pel carrer o pels rius,
pels camins i per les eres
a ordir paranys i rateres,
o per fora a afollar nius.
Al carrer, s'hi respirava
millor que a casa. La gent
hi trobava esbargiment
i hores moltes hi passava.
I quan no cercant plaer,
ni xafardeig, ni converses,
per obligacions diverses
s'havia d'anar al carrer.
Si s'oscava el ganivet,
per afilar el tall i l'osca
s'hi havia d'anar per força
quan passava l'esmolet.
Si el paraigua es foradava,
s'havia d'eixir al carrer
i amb destresa, el paraigüer,
el forat t'apedaçava.
Si volies veure bé
i de prop, la qualitat
de la sardina del plat
que als dits duia el pregoner,
o volies baratar
alguna pell de conill
per una troca de fil,
al carrer havies d'anar...

ELS MENDICANTS

El carrer, amb molta freqüència,
era pas de mendicants,
actes poc edificants
i de palesa indigència.
Captaires, gent desvalguda,
deixats de la mà de Déu,
rossegant pel món la creu
d'una trista desventura...!
Gent d'aspecte miseriós,
la fe i l'esperança morta,
trucaven de porta en porta,
a voltes de dos en dos...!
Esguerrats, cecs, mutilats,
mancats de cama o de braç,
sense saber on era el jaç
ni on caure per ser enterrats...!
Mendicants i pidolaires
de tot l'any, de cada dia...!
Cèntims en poca quantia...
i llesques de pa no gaires...!
D'escenes així de tristes
i de molts similars actes,
hem de dir, per ésser exactes,
que en foren protagonistes
pobres de solemnitat,
pobres de primera fila,
residents, fills de la vila,
als qui els era reservat
un dia determinat
de capta dominical,
i els qui el poble de Sarral
socorria de bon grat.
D'altres, no menys desgraciats,
per poder-se acompanyar
a la boca un mos de pa,
mostraven habilitats
de músics i cantadors,
o repetien l'escena
del pandero i la cadena
fent ballar la mona o l'ós.

LA LLET DE CABRA

Amb diferent cararella,
els ramats i els ramaders
recorrien els carrers
fent senyal a toc d'esquella.
Cabres negres, rosses, brunes,
mamelles pengim-penjam,
amb pas lent, anant belant,
repartien llet a engrunes,
ensems que anaven sembrant
un rastre de cagallons
pels carrers i carrerons
per on anaven passant.
Llet de cabra a discreció,
que, acabada de munyir
a gust de cada veí,
no podia ser millor.
Llet de cabra, blanca i pura,
que, a deu cèntims petricó,
era remei salvador
de tot malalt i criatura.
Llet de cabra, la més rica,
de pastura i pastoreig,
elaborada a l'oreig
del ventijol, mica en mica,
i herbatge, el més nutritiu
de tot l'herbam de Sarral,
que anava del punt més alt
a la ribera del riu.
Herbes i herbetes, corol.les
de tots els colors, ruelles,
ravenisses, cosconilles
i rastreres corretjoles...,
eren font, sempre rajant,
de la substanciosa llet,
tota llet, res més que llet,
que avui dia enyorem tant.

LES CAMPANES

Notes de so molt distint,
d'harmonia insuperable,
rompien, tallaven l'aire
i es filtraven cor endins
a l'hora de la vesprada
i en festes assenyalades;
notes vives, animades
de musical ressonància,
notes vibrants, repicades,
veus de metall, de campanes,
a voltes humils i manses,
a voltes esbojarrades...!
Sonoritat no igualada,
inefable melodia
que volava i s'estenia
enllà de la serralada...!
Campanes i campaner
se'n repartien el mèrit.
Campanes que, en temps pretèrit,
la llegenda ens conta que
sovint foren festejades
pel Monestir de Poblet,
que els monjos n'havien fet
ofertes molt elevades
per poder-les fer dringar,
amb son dring de meravella,
i lluir com lluu una estrella,
i al cim del seu campanar.
Així tocaven de bé
les sarralenques campanes,
tan moloses, tan galanes,
gràcies al vell campaner

EL CAMPANER

Campaner, artista acabat,
ajudat moltes vegades
per les mans enjogassades
d'uns minyons entremaliats,
mentre que ell, recostat d'anques,
al bell mig dels seus arreus,
movent cordes i palanques,
ara arronsa, ara estira...,
feia parlar les campanes,
sis en total, sis germanes,
i la gent les entenia.
Entenia el seu parlar
que havia anat aprenent
des d'infants, i el sentiment
que deixaven traspuar.

ELS TOCS

Distingia la tocada
que invitava a l'oració,
del cridaner, eixordador,
tot de foc i arravatada.
Els tocs de l'avemaria,
de l'àngelus i completes,
eren campanades fetes
d'harmoniosa melangia;
i el dring del vibrant metall
a la migdiada en punt,
es feia sentir de lluny...
i el pagès tornava al tall.
En vigílies d'un festeig
les campanes s'enlairaven,
d'alegria es retombaven
en frenètic repiqueig.
I quan per un mort tocaven,
les campanes, des de dalt,

li daven l'adéu-siau...
i compungides ploraven...!
I si el mort era un infant,
d'ànima blanca, un albat,
el so planyent, contristat,
es clavava al cor, punxant,
i cada cop que el batall
la campana colpejava...
una llàgrima es vessava
i li queia cara avall!...

EL COMBREGAR

Una petita campana,
campaneta d'escolà,
s'oïa sovint tocar
a desgrat i amb mala gana.
Era el toc més respectat,
el més humil i senzill,
que feia sentir son dring
quan un malalt, desnonat
per no obtenir guarició
ni amb emplastres ni amb ventoses
pensava arreglar les coses
parlant amb Nostre Senyor
cara a cara, sense embuts.
Causava fonda emoció
veure, en decantar el cantó,
amb tots els seus atributs,
paraigua i capa pluvial
i un atxa per banda encesa,
el combregar que amb prestesa
anava a auxiliar un malalt.
La campaneta era guia
de trinc sonor, cristal.lí,
que advertia a tot veí
el pas de l'Eucaristia,
mentre a dalt la finestrella
clarejava llum, alhora
que el vell es treia la gorra
i es persignava la vella.
Capellà i els que el seguien
ja anaven de pressa i àgils,
però els malalts eren tan fràgils,
que agantar més no podien,
i malgrat tot el bon zel
dels que Nostramo portaven,
a voltes, quan arribaven,
els malalts ja eren al Cel...!
I és que els malalts eren tants
i les malalties tantes,
i medecines i plantes,
potingues i ungüents d'abans,
tan curts i poc eficients,
que el metge i el capellà
s'havien d'espavilar
per atendre els seus clients.
Vegem ara, en el carrer,
certs costums inoblidables,
típics i íntims espectacles
que recordem amb plaer.

LA VEREMA

Octubre...! Temps de verema...,
carros, cistells, portadores
i colles raïmadores
sortien tots en escena.
Del carrer, del qual partien,
la majoria del anys
amb presses, neguits i afanys,
a la vinya, on ja es podrien
alguns dels preciosos grans,
i que per ésser salvats
a la feina eren cridats
homes, dones, xics i grans;
pels Pedrenyars, per la Plana,
gent de totes condicions,
llaunes, tisores, falçons...
i enfangats fins mitja cama,
davant de l'espectador
eren una bona llenca
d'una imatge sarralenca
quan s'entrava a la tardor.

EL CUP

A cada casa, a l'entrada,
darrera la porta, el cup
engolia el most i el suc,
mentre, calça arromangada,
el pagès, tot trepitjant,
es feia mil il.lusions
comptant cargues i porrons
que anaven caient i entrant.
La verema, negra i blanca,
trepats, pansers, macabeus,
s'aixafaven amb els peus,
i no a cops de cul ni d'anca,
perquè el gon jan s'agafava,
per no relliscar, fent ús
d'un cap de soga amb un nus
que de la biga penjava.
I de la baia daurada,
blanca, violàcia, negrosa,
fins llavors al cep reclosa,
rera els pàmpols ocultada,
xip i xap..., follant, follant...,
la polpa, pellofa i rapa
per la reixa de la trapa
saltaven tot suquejant.
Mescla que après de bullir,
fermentada i trascolada,

Fotografia de la descàrrega de verema al Sindicat de Vinicultors abans de la mecanització de l'agricultura. Setembre del 1950.

RELACIO DE MOLINS D'OLI

PALAU, al carrer de Sant Joan. Després de la guerra civil, propietat del Pallarès i encara funcionava.

POTAU, al raval de Sant Joan. Encara es conserva quasi intacta la premsa de fusta, i les piques i les moles íntegrament. Tenim notícia que el propietari l'ha regalada al poble amb la condició que s'instal.li com a motiu ornamental, en un lloc públic de la Vila.

ARNET al carrer de Sant Joan i raval de Targa (Muralla). Ara propietat de casa Duc l'edifici del carrer de Sant Joan, i de Josep Vidri i Cooperativa els darreres, que afronten amb la Muralla.

BEATO, aquest s'instal.là ja acabada la guerra civil al carrer de les Eres.

SANAHUJA, al carrer de l'Hospital. No tenim seguretat de la seva existència.

seria prest transformada
en el més exquisit vi.
Vi de casa, De Sarral.
Vi, que un cop clarificat,
al celler fóra estibat
acuradament, com cal.

EL CELLER

El celler, la fresca estada
sense aire per respirar,
que no podia mancar
en cap casa amitjanada,
era pel cas bona ombrel.la
per mantenir-hi en frescor
una bota de vi bo
i un carretell de mistela.
I puix que, a l'ombriu reducte,
finestra ni finestró
no eren d'ús ni de raó,
la foscor hi era absoluta.
Tanmateix, i ésser tan fosc,
era un lloc de preferència
on es baixava amb freqüència
a emplenar de vi el porró,
porró o bot, bot o botella...,
segons fos per l'ús de casa,
per anar pel bosc, de caça
o al vinyar, dins la cistella.
Recipients, tots ells nodrits
de la subterrània bóta
que repixant gota a gota,
era un eixam de mosquits
àvids de vi, insaciables,
que a més de ser impertinents,
eren causants d'incidentes,
a voltes desagradables.
Això passava bevent
a galet, quan el forat
quedava en sec obturat
per un mosquit imprudent,
que amb exactitud precisa,
al qui bevia confiat
el raig li era desviat...
i es tacava la camisa...!
senyal, deshonor i taca
encara més de sentir
quan era molt negre el vi
o molt blanca la camisa.
Als cellers, i fora d'ells,
tot a punt de raïmar,
després de ben ensofrar
bótes, bocois i vaixelles,
tot estava preparat
per a una anyada a la vista
L'excedent de la collita,
convertit i transformat
en diner, moneda i plata,
passava a l'amagatall,
on del cobejat metall,
incomunicat, cap rata
no en podia saber el cau,
puix que el pecador mortal,
mica a mica, ral a ral,
el tancava amb pany i clau.

EL PREMSAR

Amb signes propis, molt típics,
barrusques i pellarofa,
refrec i cruixits de rosca
i un olor caraterístic,
complementant la verema,
venia el temps de premsar.
Brisa i most ací i allà,
i els premsadors, com qui rema,
empenyent i cargolant,
treien suc de gota en gota
fins que el pixador, a sota,
rendit s'anava escolant.
Així mateix s'escorria
i feia l'últim badall,
un període, quin ball,
per llarg i per vell, finia.
Premsadors, premsa i premsar,
cups, samalers i barrals
arribaven als finals
de sa història, que durà
des de l'antigor remota
fins que el pagès obrí l'ull...,
es despertà..., girà full...
i emprengué nova derrota:
un camí desconegut
vers el cooperativisme,
ple de bona fe, altruisme,
sacrifici i mutu ajut.

EL COOPERATIVISME

Eren anys de transició.
Els nostres viticultors,
esmerçant suors i esforç,
i prèvia exterminació
de l'enterca fil.loxera,
que no entenia altra guerra
que arrencar els ceps de la terra
de cap a cap de filera,
anaven refent la vida
que tant de desgast sofrí
sota l'acció i el verí
de la plaga maleïda;
i amb planta seleccionada,

immune al pèrfid pugó,
per hàbil empeltador
magistralment empeltada,
ja la vinya replantada
prometia rendiment
i el vinyater somrient
un bell avenir augurava,
puix que el cep americà
rics i excel.lents vins donava
i el planter nou s'arrelava
per tot terreny, coster i pla.
Bóta i cup s'anaven fent
cada dia més petits.
Calia ser decidits
i apurar l'últim intent
d'aquells ideals primers,
que ben prest foren acció,
promovent l'associació
dels pagesos vinaters,
i fent que aquella quimera,
aquell somni i frenesí,
es vingués a convertir
en realitat vertadera.
Aquí hem de ser apologistes
i entonar un cant d'homenatge
a aquells primers personatges
que en foren protagonistes.
Gent, que predicant l'exemple,
amb bon zel i amb tota cura,
al vi i la vinicultura
els alçà uns altars i uns temples:
Cellers..., que amb rodes rodant,
engranatges i corrioles...,
qui més corre, qui més vola...
feien badar el visitant.
Vagonetes, portadores,
en un incessant tragí...,
zumzeig continu i brogir
d'abelles apegaloses...
De raïmada esclafada
muntanyes regalimant,
de most negre i de suc blanc
cascades, rius i riuades...!
Tot un doll i un fontanal
de riquesa ben guanyada,
tot l'arreplec d'una anyada,
del poble un sòlid puntal...!
Sincera cooperació
fraternitat i harmonia
floreixents, fins que un mal dia
s'enterbolí l'horitzó:
La fassina ens contrarià...!
Vingué el plet, discòrdia i odis,
diversos fets i episodis
que no volem recordar...
Superada aquella crisi,
i ambdues cooperatives
amigablement unides
en treball i en benefici,
la ruta quedà expedita...
i poc sarralenc seria
qui desitjat no els hauria
properitat infinita.

EL VI

Honrem-los, doncs. Fem sentir
nostra veu i el nostre crit
a favor i en bon profit
dels vinicultors i el vi.
Que el vi, pel fet d'ésser vi,
sempre fou cosa important.
Del savi al més ignorant,
del més noble al més roí,
ja en sabien d'ell els mèrits
i qualitats excel.lents
en aquells primitius temps
tan llunyans i tan pretèrits,
quan tot ens fa presumir
que la gent anava a peu,
sense altre indument ni arreu
que un pàmpol per tot vestir.
No era menys l'admiració
que li havien professat
els patricis i els magnats,
prínceps, reis i emperadors
dintre la Grècia immortal,
i els poetes, pensadors,
i intrèpids guerrejadors
de la Roma imperial.
Vi i nèctar inspirador
que en accions i actes diversos,
a l'hora d'escriure versos,
de fer guerra o fer l'amor,
corria i es trascolava
de l'àmfora coll avall...
i amb temps just de fer un badall
tot un món s'il.luminava...!
Mils d'estrofes exquisides,
de la més pura i més fina
mètrica grega i llatina,
foren pensades i escrites
sota l'efecte del vi
sortit de la pròpia parra
que el poeta cultivava
a l'entorn del seu jardí
I els poemes èpics i heroics,
cantant en rimes sonores
les gestes més glorioses
de cabdills, guerrers i herois
quan ja havien fet la guerra,

el vencedor triomfant
sobre corser cavalcant
i el vençut caigut per terra...,
hem de creure i deduir
que eren efecte immediat
consegüent resultat
del vi i de res més que el vi.
A l'hora de fer la guerra,
el qui a batallar sortia
traguejava i engolia
fins haver buidat la gerra.
La lluita era necessària
i la victòria era el tot,
puix que estava en joc l'honor
i esdevenir de la pàtria,
i amb brindis, l'un rera l'altre,
previs i preparadors,
s'engorjaven el vi al cos
els qui anaven a combatre,
car estava demostrat,
amb fets i arguments de pes,
que el qui havia begut més
tenia molt de guanyat.
I a l'hora de fer l'amor,
l'amor platònic, diví,
hom no en podia *fruir*
ni podia arribar al cor
sense un gerro de bon vi,
fos de la vinya o de l'hort,
trago a trago, got a got...,
fins a gaudir i a sentir
la passió i el foc ardent
que els sentits, veure i tocar,
fan remoure i despertar,
i el bon vi excita i encén.

L'OLIVERAR

En aquell temps transitori,
a Sarral, semblant camí
al de la vinya i el vi,
feien l'olivera i l'oli,
i els afanys del bon pagès
en curar-los i en collir
i en portar sacs al molí
de bona oliva i bon pes,
un poeta atent i inspirat,
bé que al mil nou-cents vuitanta
la tasca d'esmerç no és tanta,
així els hauria cantat:

Quan a Sarral encara el bon pagès
la terra a cops d'aixada esterrossava,
i amb la suor del front regant-la anava,
cobrint boïcs, fent rasa i formiguers;
quan encara el pagès, per ser pagès,
vivia de la terra i per la terra,
un arbre centenari, l'olivera,
era el més respectat i ben atès.
Era l'arbre més vell i venerat,
el símbol d'una antiga pagesia
que el llaurava, el podava i el batia
des dels albors primers del seu regnat.
L'oliverar que removia el vent,
recargolat de soca i gris fullatge,
era part principal de l'heretatge
i així es feia constar en el testament;
heretat provinent de molt enllà,
dels avis, dels besavis, de més lluny...,
que el pagès, com tresor que no s'esmuny,
sabia governar i fer respectar
Quin goig feia son dia l'olivar,
ben conreat, l'oliva canviant,
unes verdals, les altres negrejant,
i moltes al bell punt de verolar...!
L'olivareda així, amb orgull i altiva,
s'arrelava i gronxava majestuosa
pels Vilassos de terra vermellosa
i el pedregós terrer d'entorn l'Ermita.
L'arrel de l'oliver calava a fons,
el tronc tot retorçant-se es deformava
i l'indòmit brancam, díscol, llucava
i eixamplava el ramatge amb nous plançons.
En finir la tardor i entrar a l'hivern
els glaços eren forts i el fred intens,
d'oliva negra els arbres eren plens,
i el pagès d'aquell temps, sempre content,
amb paciència, tranquil, sense quimeres
aguantava inclemències i fatics,
i a l'hora de collir es pelava els dits
munyint i sacsejant les oliveres.
Saltant i rodolant per la borrassa
l'oliva no parava fins al sac,
i del sac bona part passava al plat,
on li era reservada bona plaça,
o a la rodant tramuja del molí.

ELS MOLINS

Molins, havem de dir, car dos n'hi havia,
que per ses piques i sos recs corria
l'oli puríssim, virginal i fi.
Entrant, rera la porta, s'empenyien
els sacs, afilerats, esperant tanda;
al fons, el flamareig de la fogaina...
i un regalim lliscós tot ho envaïa.
Molins d'oli i també molins de sang,
puix que la mula, l'animal sofert,
la mola arrossegava i tot son pes
en un rodar continu i incessant.
A sota seu, la drupa pinyolenca
no parava, agitant-se, de cruixir

fins feta pasta que, al raspós cofí,
el premsat, repremsat i aigua bullenta
li feien escopir l'última gota
d'aquell líquid lliscant, filamentós,
de color abrillantat, groguenc, verdós...
L'oli d'oliva tothom sap que flota.
Quan la màquina aquella tan pesant,
vella premsa de palanca i de cargol,
arribava al final i al darrer volt,
l'oli nedava límpid i abundant
dintre la pica de pedra picada,
reflectint lluïssors com un espill
brunyit i immaculat, i llençant brill
i reflexos de llum policromada,
moment definitiu, tot llest i a posta,
per sitres i perols poder emplenar,
ficar-hi el dit, llepar-lo, comprovar
la seva qualitat... i fer una rosta...!

EL SERVER

No fou mai tan important
com l'olivera, el server,
ni ho va merèixen mai ser
bé que fos més elegant,
car elegant sí que ho era,
i ho és encara amb raó
si en queda algun per llavor
pels clots de la Vallservera.
Server o servera, tant dóna,
la partida en fóra rica
puix que el seu nom bé ho indica
i amb claredat ho menciona.
Ben format, ben fornit i alt,
de soca rígida i recta
com un canó d'escopeta,
era un fruiter senyorial;
son aspecte ancià i sever,
copa i brancam de gran arbre,
no s'adeia amb el gust aspre
de la serva llur, per ser
fruita pobra, miseriosa,
petita i gens agradable;
malgrat tot, aprofitable
quan no hi havia altra cosa.
Partides per la meitat,
en un fil arrastellades,
podien ser contemplades
al finestral del terrat,
al costat del porgador,
que era per a la mestressa
receptacle de minestra,
de figues assecador,
i puix que el poble era pobre,
mitja dotzena de serves
i altres tantes figues seques
sovint servien de postre.

EL BLAT

Si la serva i la servera
tenien tan poca estima,
no es pot dir igual de la prima
tija d'espiga bladera,
que tot afanyat pagès
sembrava, entrant la tardor,
en tot bancal i racó
on els peus ficar pogués.
Fent marges i fent graons,
i feixes arrabassant,
la hisenda anava eixamplant
i engrandint les il.lusions;
feixes, que un cop aplanades
eren adobades bé
amb un bon fem de femer
i amb tota cura sembrades;
i il.lusions que es desbordaven
a mesura que les messes
anaven creixent espesses
i els sols de juny les dauraven;

EL SEGAR

il.lusions fetes cantant
quan, amb la falç al puny dret
i a l'altra mà l'esclopet,
els uns anaven segant
i el del darrera, amb el fus,
la tija a manats plegada
i la garba ben capçada,
tot cargolant feia el nus.
Estampes de segadors
de quan, amb el cos corbat,
segar manat a manat
era tan dur i fatigós.
Segadors i segadores,
que amb amples barrets de palla
resguardaven cap i espatlla
de calors abrasadores.
Insuficient el capell
quan davall s'aixoplugava
una noia enamorada
de son minuó i de sa pell,
car, pensant en sos amors,
quan a casa es despullava
i a l'espill s'emmirallava...
es veia de dos colors...!

EL BATRE

Pels carrers i per les places,
un altre espectacle grat
en aquell temps molt usat,
era l'estirar borrasses.

A l'era havia acabat
la tasca de la jornada;
palla nova emborrassada
i blat al sac ben lligat.
Havia finit la brega
iniciada de matí
a l'hora del sol sortir
quan la parpella desplega.
Pels camins, sots i relleus,
es duia el recapte a l'era;
sa daurada cabellera
s'entortolligava als peus
quan, rellent i humitejada
per la rosada estiuenca,
llançava encara mullena
i frescors de matinada.
Ja el sol s'anava aixecant
i la rodona estenent.
Bella imatge en moviment
que transcorria cantant...!
Cants i cançons a tot crit,
rasclar de forca i rampill,
tombs i tombs muntant al trill...,
delectança dels petits...!
Cants i tombs per fer dormir
al qui jeia a la cabana...,
mandra, nyonya i mala gana
als qui seien sota el pi...!
Una tanda...! Una altra tanda...,
amb les forques a la mà
a girar i tornar a girar...!
Ja la tija ben trinxada...
un guanyat respir... i a beure...,
que amb l'espiga despullada
i un bon buf de marinada...
era hora de palla treure...!
Palla trillada, llampant,
palla surant en un mar
que al fons, com la sorra, el blat
anava sedimentant.
Tot era sol, poques ombres,
la calor es feia sentir,
i enmig d'un viu remolí,
fressa de tiràs i escombres.
La rodona s'enxiquia.
Gra i espigam, pols i terra,
eren ventejats a l'era
segons el vent d'on venia,
per passar prompte al garbell,
sacseig, gronxar i garbellar
que era costum confiar,
de la família, al més vell
per la seva experiència,
puix pels forats per passar
el blat, fins a l'últim gra,
era un art i una ciència.
I com ramassot de maig
sota un cel clar i transparent,
una ruixada brogent
pel porgador queia a raig.
El munt s'anava fent gros;
cada gra que davallava,
a al canyís assegurava
per fer l'any més venturós.
Tres quartans feien mesura,
quatre mesures quartera,
que ensacada al peu de l'era
i lligada amb tota cura,
seria el sosteniment,
pedra bàsica i solera
del millor pont i passera
per arribar a l'any vinent.
Als voltants de mitja tarda,
a casa, desfent camí,
final del darrer tragí,
i abans d'arriar l'albarda,
pels carrers, cruixir de boixes
i carros sotraguejant,
i al bell cim trontollejant
les eines i cares roges.
Dalt del finestral, penjant,
i grinyola que grinyola,
la corda i la corriola;
mentre que a baix estirant,
sobraven braços i mans,
tots els del comú veïnat
que, en mútua fraternitat,
s'ajudaven, xics i grans.

LA PALLA

La palla, cosa ordinària,
en una casa pagesa
en tot punt era permesa
i en tots els temps necessària
Palla nova, palla neta,
element indispensable
al corralet i a l'estable,
al jaç i a la pallisseta,
i en tot lloc. Tant és així,
que l'aire de pagesia
sense palla, no es podia
ni concebre ni capir,
car complint la dita aquella
que diu: vagi jo calent
i que se'n rigui la gent,
hom feia servir la palla
per catifa, i en certs temps
d'humitats i de nevades,
per folrar esclops i sabates
i mantenir els peus calents.

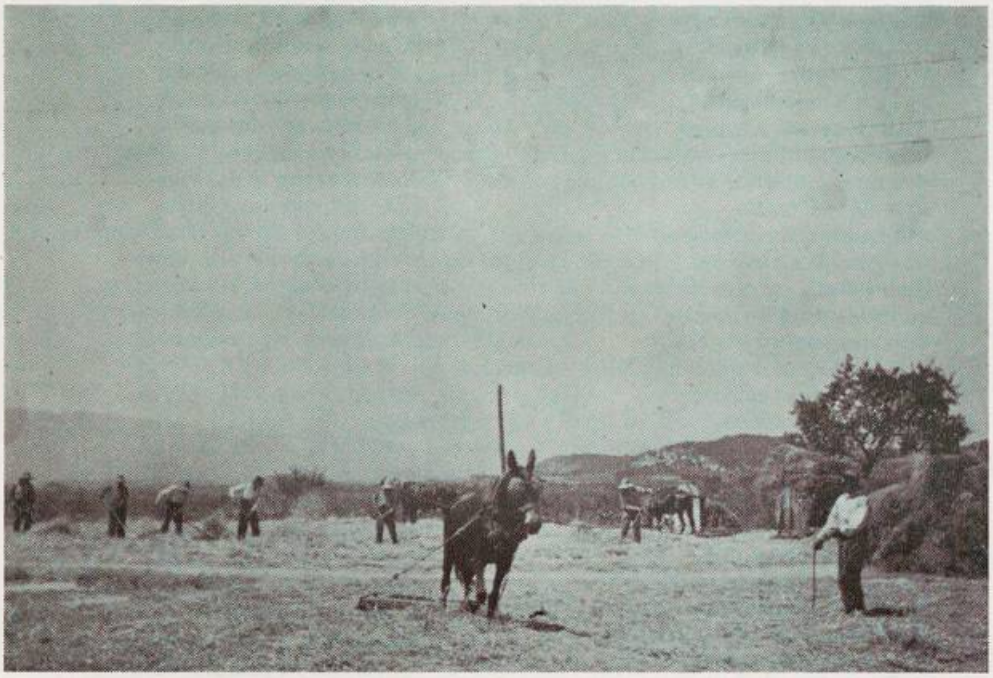

Batent a l'era amb el "diable". Aquesta operació l'anomenaven "tocar". Al fons uns homes giren la batuda

Aventant la batuda mentre les dones l'escombren.

Pels procediments citats
del llibant i l'estirada,
el blat, l'ordi i la civada
a la golfa eren hissats.
Allí, en cassals adequats,
descomptant els mil festins
que rates i ratolins
es tenien reservats,
s'hi encabia, amuntegada,
una gran deu d'energia
que el bon seny repartiria
en el decurs de l'anyada,
puix que pagès i somera
no podien passar pas
sense civada al cabàs
i farina a la pastera.

LA PASTERA

La pastera d'ús normal
era un atuell casolà
que no podia mancar
en cap casa de Sarral.
Era una caixa vetusta,
sense ornaments, que servada
per quatre potes, tapada
amb una tapa de fusta,
se solia destapar
el dia que, barrejat
farina, aigua, sal, llevat...,
era dia de pastar
l'amassament, amb les mans,
la mànega arromangada,
era fet per gent versada
en els afers casolans.
I els dies que no es pastava,
es feia servir d'armari,
on les viandes guardar-hi
i on el gar no hi arribava.
Per aguantar el plat servia
de taula, i de dormitori,
de coixí i reclinatori
quan el pagès s'hi abaltia.
La funció més important
que complia la pastera,
la principal, la primera,
era fer pasta, amassant.

LES FLEQUES

La pasta, dintre son ventre,
començava a fermentar,
a créixer, inflar-se i ullar;
son procés, gronxar i estendre,
s'havia de completar
en posts greixoses i seques
que els quatre antics forns o fleques
tenien per fènyer el pa.
Forn o fleca, eren locals
i rústegues dependències
amb clares reminiscències
d'antics senyorius feudals;
parets més fosques que blanques,
sostres negres, poca llum,
la fornal vomitant fum,
feixos de pi, troncs i branques,
i un forner voltat de dones
que eren les que allí manaven,
que més d'un cop s'estovaven
barallant-se com a mones...!

EL PA

Malgrat tot, i pel que fa
a Sarral, la cosa és clara:
Sarral sempre fou panarra
i en quatre forns feien pa.
Pans i coques i barcats,
que per drets de forneria,
al qui enfornat els havia
fornatges li eren pagats.
Pa sobretot, molt de pa,
que a vuit i a deu dies vista,
emplenant paner i panistra,
pel carrer es veia passar.
Pa de gruixudes farines,
pa morè, pa de pagès,
pa integral feixuc i espès,
bé que ric en vitamines.
Pa atapeït, substanciós,
que amb sopa en suc que lleixiva
i un plat de guixa sativa...
feia tripa i feia cos...!

L'ALABASTRE

Els esmentats elements,
pa, pastera, palla, vi,
tal com acabem de dir,
foren base i fonaments
del bon viure. Fins que un dia,
junt amb l'ordi, blat i ametlles,
principals baules i anelles
de la nostra economia,
nova malla s'hi afegí
que completà la cadena
i la féu més forta i plena:
el rocam alabastrí,
blanc i rústec mineral,
tants segles dormint al ras,
que aflorava i treia el nas
per molts d'indrets de Sarral;
i oblidant que allí estigués,
restava immòbil, ert, las...

RELACIÓ DE FLEQUES

CANO, ara casa Arseni, al carrer Major.
NEGOCIANT, ara casa Cadet, al carrer Major.
BOIRA, al carrer de Narmes.
DIEGO, al carrer Monturiol i Lliri, ara casa Planot.
DELS RICS, al carrer de Sant Joan. Després del GARDELA.
PAGÈS, al carrer de Sant Joan.
PANIFICADORA, a la Muralla. Ara propietat d'Antoni Miquel.
BLE, al carrer de l'Església. Ara propietat de Lluís Castelltort.
DAMIANO, ara casa Caterina, al carrer del Roser.
PANXETA, al carrer de la Verge de Montserrat. Encara funciona.
RAMON DEL FELIP, al carrer Major.
ENGRACIA, al carrer Major, número 4. Ara barberia.
BARROT, ara casa Llosses, al carrer Major.
DEL CIGNE (CARBÓ). Al carrer de la Verge de Montserrat.
PEQUENYO, a la plaça de l'Església. Encara funciona.
PEP DEL FORN; al carrer Major. Encara funciona.
DESSONCES. Ara propietat de la vídua de Pere Savidó.
A la baixada del portal del Guimerà.

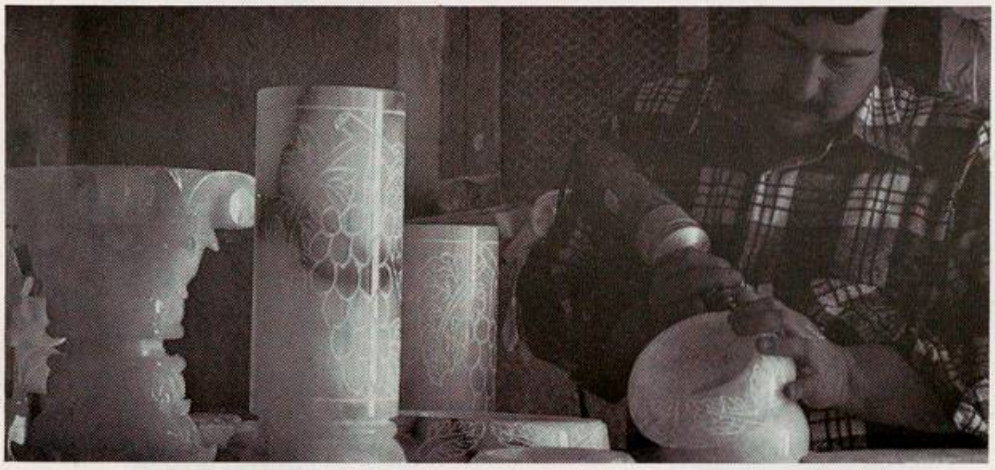

L'artesania de l'alabastre; una activitat tradicional i típica de Sarral.

ningú no n'hi feia cas,
ningú no li deia res...
El garrigar i el coscoll
el tenien subjugat,
puix que li havien posat
el dogal i el peu al coll.
Fins que un dia venturós
un italià i dos francesos,
escapats dels camps encesos
de batalla i sos horrors,
vingueren a alliberar
sa blancúria immaculada,
en tenebres soterrada
des que Déu la va crear.
Per l'avenir de Sarral,
aquest fet aparentment
tan fútil i intranscendent,
fou d'un interès cabdal,
puix que iniciava una etapa
de dilatats horitzons,
oberts als quatre cantons
del rodó i mundial mapa.
Pics i perpals, mans i braços,
es posaren a la feina;
torns i serres i altres eines
feien sentir els primers passos,
i aquells blocs inanimats,
d'aspra i rústega estructura,
prenien forma i figura
amb el frec i el tornejat,
i aquell virginal encant
d'un cos fins llavors inert,
es posava al descobert
en nervuda i blanca carn.
Sense escola i sense mestre,
aquells primitius alumnes
fen làmpades i columnes
de translúcid alabastre,
van fer, de Sarral, bressol
d'experts torners i escultors
que han fet el poble famós,
i que avui formen estol.
Als aprenents de l'ofici,
estatuàries siluetes
de blanc polsim recobertes,
no els dolia el sacrifici,
i a mida que el temps passava,
més tallers i més soroll,
més màquines, més trontoll...
i més pols hom trepitjava.
Vol dir això que l'alabastre,
la indústria, l'economia,
s'expansionava, creixia
i començava a fer rastre.
Mils d'objectes variats,
peces d'art originals
i escultures magistrals
al mercat eren llançats
amb ritme i profusió tal,
que en el món civilitzat
no hi ha racó ni forat
on no coneguin Sarral;
i no diguem res d'Espanya
i les illes adjacents,
on l'alabastre, talment
ja és part de la seva entranya,
i hom se'l troba, oh meravella...!
en tendes, aparadors,
sales d'estar, menjadors,
despatxos... i a l'escudella...!

L'ARTESANIA

Seguint per aquests camins
de prosperitat, alhora
que despuntava una aurora
de fulgors alabastrins,
la petita artesania,
manual i casolana
tan típica i catalana,
s'esgotava i s'extingia.
Els sabaters, cases fortes
en botes i calçats fins,
polacres i borseguins...
ja havien tancat les portes.
Als productors d'espardenyes,
espardenyers, que a Sarral
se'ls veia al peu del portal
manejant les seves eines,
eixancarrats tot el dia
al banc de cosir i obrar,
planell i agulla a la mà,
ja el negoci no els rendia.
Els basters, uns oficials
de primeríssima plana,
hàbils en cardar la llana
i en basts i arreus d'animals,
collars, sellons i ronsals,
ja havien escrit la història
i sa llarga trajectòria
arribava als seus finals.
Semblant curs i el mateix fi
feien els més eficients
constructors de recipients
per transportar i guardar vi:
els boters, que a terra esteses
les dogues formant rodona,
amb cèrcols, l'aixa i la xona,
i amb ses manyes i destresa,
bastien bocois, vaixells...
i de menors dimensions

portadores, barralons,
botelles i carretells.
Els teixidors, més ben dit
les teixidores, algunes
rossenques, morenes, brunes,
cabell las o recollit,
i més o menys granxadisses,
en sortir de treballar
se les podia mirar...
i eren enamoradisses.
I alegres sempre i xamoses,
quan tot el món els somreia,
al teler, que ja dequeia,
no li anaven bé les coses...
treballava apesarat,
cruixia i espetegava,
de vellesa es corsecava
el corc l'havia minat;
i així, d'aquesta manera,
com una antigalla morta,
romangué rera la porta
fins que va anar a la foguera.
Com aquests, eren ja molts
els oficis caducats
i els oficials oblidats,
convertits en terra i pols.
Dels serrallers, dedicats
a deturar l'exercici
del pillatge i lladonici,
fent panys, claus i forrellats,
treballadors, artesans
de gran precisió i aplom,
no en restava més que el nom
i uns records foscs i llunyans.
L'antic ferrer ferrador
sorgit de l'Edat Mitjana,
començava a entrar en desgana
anant de pitjor en pitjor.
El mul fermat a l'argolla,
l'amo la pota servant
i el ferrer amb el botavant
rebaixant-li la peülla,
fou una escena viscuda
que, al portal de cal ferrer,
es veia anant pel carrer,
avui desapareguda.
I així, una colla, que anava
del barber arrencaqueixals,
un senyor de bons modals
a qui la gent respectava
per gràcia i mèrits contrets,
al dinàmic servidor
i més humil venedor
de xufles i cacauets.

EL MAS DELS NINOS

Per acabar aquesta història
i completar aquesta llista,
volem parlar d'un artista
que sense pena ni glòria
pujà al Cel, sens deixar rastre
a la terra, del seu pas,
ni estela, la més fugaç,
el seu art i la seva obra.
Qui caminant va, i s'allarga,
com si a Rocafort anés,
seguint riu amunt, quan és
a l'indret del gorg d'en Targa,
al peu mateix del camí,
hi ha les ruïnes d'un mas:
allí tenia son jaç
i allí va viure i morir.
No era amic de companyia,
i a mode d'anacoreta,
feia vida quieta,
puix que poca gent el coneixia.
Acabant d'entrecavar
un petit hort que tenia
mort de set, i que cabia
en el palmell de la mà,
amb terra cuita i argila,
molta gràcia i molta cura,
feia ninos i figures
que molts veïns de la vila
no havien mai contemplat
ni en podien ésser perits
puix que ignoraven els mèrits
i la vàlua del seu art.
Bé que en humils condicions,
poca hisenda i gens de lletra,
producció minsa, discreta,
precària i sense ambicions,
figuretes de pessebre,
la Verge Mare de Déu,
Sant Josep i el seu Hereu,
la mula, el bou i altres membres
propis de camps i establies,
en caixes, ben embalat,
sortien del derrocat
Mas dels Ninos. Ho sabies...?

L'ASCLAR

Els dies que no eren bons
per a conrear la terra,
al mig dels carrers, per terra,
maça, magall i tascons...
i aquelles hores perdudes
eren ben aprofitades
esberlant a batzegades
soques velles i nervudes.

Quan la teia no es badava
i els musos no s'esqueixaven,
els tascons s'arrenglaraven
i la maça els enfonsava,
i si ni així es dominava
i el nervi parava fort,
el magall entrava en joc
i en quatre cops acabava.
Aquesta mena de brega,
del braç armat i forçut
amb l'indefens roll caigut
que per terra s'arrossega,
entrava per la pupil.la
i es podia contemplar,
després de ploure o nevar,
per molts carrers de la vila,
puix que era afany del pagès
estibar llenya, i fer gala
d'ascles davall de l'escala
per mantenir el foc encès

LA MATANÇA DEL PORC

Un altre espectacle, a mort,
repel.lent i fastigós,
punyent, sagnant, vermellós...,
fou la matança del porc.
Quan venia el fred primer,
la banca es posava en dansa,
començava la matança
i a córrer sang pel carrer.
Les eines ben esmolades
i endegats els atuells,
tupines, gerres, gibrells
i un bon manat d'argelagues,
abans que hagués despuntat
de l'alba sa llum primera,
grinyols i estridors de fera
despertaven el veïnat.
Grinyols crus, realitat crua,
d'una víctima indefensa,
mentre un vailet, que no pensa,
l'estirava per la cua;
i els matadors, sens clemència,
daga i mans brutes de sang,
esqueixant i esquarterant,
posaven fi a la tragèdia.
Tragèdia, que al seu darrera
venien hores felices,
botifarres, llonganisses...
i una imponent fartanera...!
Així finia el festot,
al qual mancar no podien
els convidats que venien
a l'hora de matar el porc,
puix que el tal porc de Sarral
era tan ben adreçat,
que pels senyors de ciutat
no n'hi havia altre d'igual;
i era tan bo, més que el d'ara,
que no els tocava a la dent
ni al queixal. Principalment,
pel que fa a la botifarra,
no li calia reclam:
tan saborosa i tan bona,
als senyors de Barcelona.
mai no els venia d'un pam.
No els feia por el viatjar
ni els dolia el sacrifici.
Amb el desig i el desfici
de poder-se'n atipar,
el sacrifici era gros,
puix que aquells anys endarrera
viatjar per carretera
era dur i apegalós.

LA TARTANA

Per anar a Montblanc o a Valls,
Viatgers i viatjants
no tenien més mitjans
que la tartana amb cavalls;
i fer viatge en tartana,
cavalls, brida i picarols...,
era engolir i menjar pols
a la força, sense gana.
Era fer hores de camí,
era un trontoll i un rebrec
trepidant, cruixidor, sec...
i perdre hores de dormir.
Al vehicle que esmentem,
forma i símil d'un embut,
tot el món hi era encabut.
Fent palanca i alçaprem,
ben pitjats i sacsejant,
com qui sacsa un sac d'ametlles,
genolls, anques i mamelles
s'anaven acomodant.
Dissort, doncs, mai no tan grossa
si el seient, ja estret de si,
s'havia de compartir
amb una morena o rossa
de bon mirar i de bon veure;
que al seu recer i escalfor,
encara que fes calor,
sempre feia de bon seure.
Circumstàncies tan propícies
invitaven al diàleg
d'acord sempre amb el catàleg
d'encantadores primícies,
de les quals, a cap distància,
se'n copsava l'estructura,
tova, forta, blana o dura...,

alhora que llur fragància...!
Qui en aquell cas es trobava,
tan oportú, tan casual,
ta pròxim i tan real,
que la sort li deparava,
no podia divagar
perdent temps en cosa vana,
puix que un viatge en tartana
podia anar molt enllà
i posar foc a un amor
que amb sa poderosa flama,
iniciada a la tartana...,
no acabés fins l'hort del Bot...!

L'OMNIBUS

La tartana anà rodant,
trontollant d'ací i d'allà,
fins que la va desbancar
un òmnibus, nou flamant,
que va començar a estrenar-se
tan prompte arribà a la vila
fent un tomb de cercavila
i anant de dret a encastar-se,
nou, novet, de fresc en fresc,
contra la boca rasera
d'una vella claveguera
del carrer de Sant Francesc.
Amb la col.laboració
i incondicional ajuda
de gent jove i gent forçuda
per posar-lo en flotació,
es va rescatar el vehicle
amb cadenes i perpals
sens que ningú prengués mal,
afegint un nou fascicle
a la història de Sarral,
que havia de capgirar
l'hàbit sarralenc i humà,
d'interès transcendental.
Des d'aquell feliç moment
la tartana, atrotinada,
es va veure relegada
a un profund oblidament,
i eclipsada tant quedà,
que de vergonya, davant
d'un tan pompós contrincant,
mai més no es veié passar.

ELS COTXES

Ben prest entraren en joc,
seguint el curs de les modes,
els cotxes amb quatre rodes,
volant, botzina i motor.
Serenitat i prudència
pel bé comú i de tothom...!
Tot i així, i el seu bon nom,
les formes de convivència
amb els seus companys d'ofici
i germans de quatre potes,
no foren cordials ni bones,
mostrant ja des de l'inici
ires de mal contenir,
cap mirament, pocs respectes,
i actituds no gens correctes
quan topaven pel camí.
Es van mirar malament
fins que el temps, que tot ho arregla,
els ensenyà a viure en regla
i en pau, pacíficament.

EL FERROCARRIL

Continuem. Seguim el fil,
i veurem, oh, quina empresa...!
Sarral amb fums de grandesa
i ànsies de ferrocarril...!
Per ser un centre comarcal
conegut i transitat,
d'indústria i comerç variat,
la idea no estava mal.
Per portar el tren a Sarral
molts plans es varen traçar.
La gent ja el veia passar
i molt ja s'hi veien dalt...!
Es forjaren al respecte
grans il.lusions i esperances
i es van rompre moltes llances
a favor del gran projecte.
Reunions d'homes de pes,
canvis d'opinions i idees,
conferències, assemblees...;
tantes, que no en vulgueu més.
Quan, motius inesperats
i circumstàncies adverses
posaren fi a les converses.
Tants somnis acariciats
sofriren un gran trontoll,
i aquells goigs del qui delira
fent castells de fantasia...
es varen tornar aiguapoll...!

L'ASE

Altres vehicles en ús
com el carro de pagès,
tant de casa, i d'altres més,
el de torn, el de trabuc,
sempre al peu de la rodera
pels carrers i pel camí,
a la vinya, sota el pi
i per l'ampla carretera,
eren signe de treball,
'activitat i progrés,
dels quals duien tot el pes

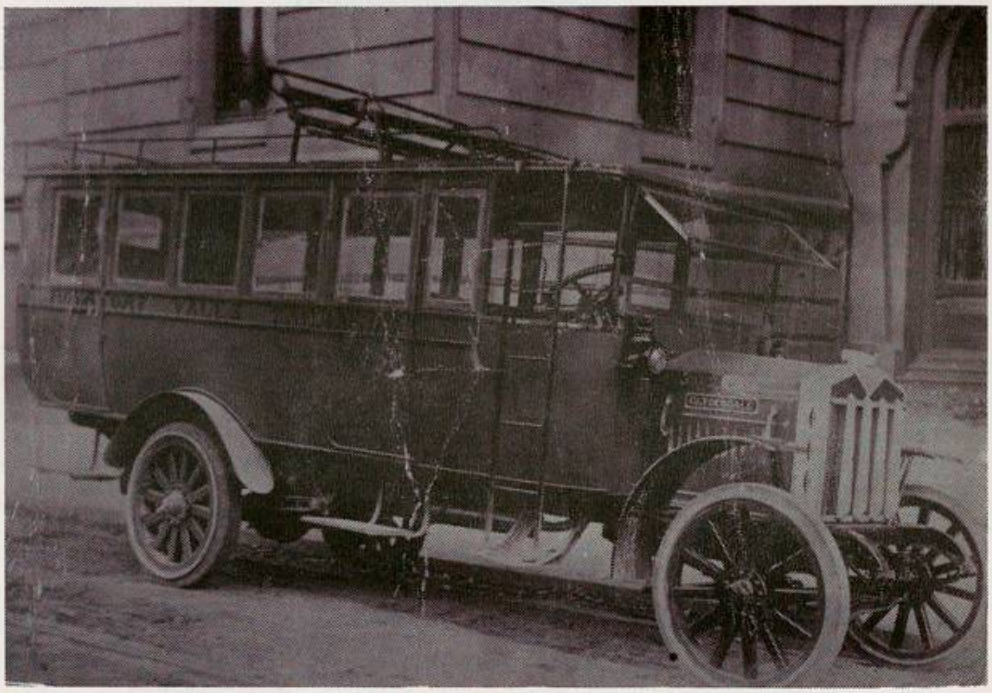

El primer òmnibus que servia la línia Rocafort-Sarral-Valls-Tarragona. Pertanyia a l'empresa La Conquesa. Any 1924.

1926. Carro de torn de quatre bocois. Exemplar únic i original ideat per Josep Puig i Pasqual "Sis Lliures", que apareix a la fotografia i realitzat pels artesans Antoni Miquel i Vinadé "Carreter del Gardela" i Isidre Freixes i Clofent "Ferrer del Botja".

la mula, el *matxo*, el cavall...
i l'ase, el més vell de tots,
que dels temps bíblics ençà
més ha hagut de treballar
i més ha aguantat els cops.
De cap gros i orelles llargues,
suportant befes i mofes,
i amb més palla que garrofes,
visqué sempre hores amargues;
quan no fermat a l'estaca,
sostenint, sofert, l'albarda
encaixonat a la vara
panxa prima i anca flaca,
tan dòcil i tan pacífic,
que en tot temps, abans i sempre,
va merèixer, al nostre entendre,
un monument honorífic.
Sarral, en aquest sentit,
i en tot el que es refereix
als ases i als seus serveis,
estava ben assitit,
i es podia comprovar
tant de dia com de nit.
De dia, amb gest amansit,
hom els veia transitar
per tots llocs i direccions,
i de nit, qui ruc tenia
ocultar-lo no podia...
i ens constabe que eren molts.
Els seus brams i bramadisses
en feien demostració,
i el qui hi parava atenció
i era expert en ruqueries,
amb el timbre de llur veu,
al primer bram ja sabia
com es deia i on vivia
tant l'ase com l'amo seu.

SANT ANTONI

Si eren tants els ases, doncs,
que a la vila de Sarral
mantenien fraternals
i amistoses relacions
amb la gent i el personal,
i el personal i la gent
estaven d'ells tan contents,
era cosa natural
i molt honrosa, per tant,
la festa de Sant Antoni,
gratitud, honor i encomi,
que es celebrava cada any
aplegant al seu voltant,
al ruixim de llurs asperges,
lluint vistoses corretges
i plomells alts, flamejants,
al quadrúpede bestiar
mai tan ben estrinjolat,
cascs lluents, ben emporprats,
i eximits de treballar.
Era una festa sonada,
banda amb bombo i platerets,
de cintes i ramellets
la muntura engalanada.
El banderer i la bandera,
cordonista a ambdós costats,
jovencells endiumenjats
cavalcant al seu darrera,
formaven part principal
d'aquell festeig popular,
al qual era convidat
tot el poble de Sarral.
En un clamor delirant,
feta la benedicció,
patint més fred que calor
i amb la protecció del sant,
bulliciosa cavalcada
pausadament feia via,
omplint de sana alegria
els carrers per on passava,
que amb avidesa i afany
ja esperaven l'embranzida
dels tres tombs a tota brida;
espectacle únic cada any
de bèsties i d'animals,
sens que mai es fes esment
de cap mena d'accident
ni desgràcies personals.

LES CARAMELLES

Ja que hem parlat dels tres tombs,
vindrà a tomb parlar també
d'una festa de carrer
molt sèria i de molt de nom.
Festa de nit i de cants...!
Pasqua de Resurrecció...!
Cants de pau i germanor,
cants de glòria, cants triomfants:
les populars caramelles,
cançons sortides del cor,
belles estrofes d'amor
i barretines vermelles.
Minyons d'esperit jovial
amb ànsies de llibertat,
i homes de seny reposat,
formaven el bloc coral.
Pel carrer, a cada parada,
la veu de cada cantaire
vibrava i llançava a l'aire
cantúries de matinada,
melodies dedicades,

de la vida, al més formós:
el sol, la lluna, les flors...
i noies enamorades.
Flors que neixen i que es fan
a la vora dels camins,
violetes, gessamins
i pinyes de Sant Joan.
Flors d'abril, flors perfumades,
lliris blancs i poncellines,
les més gràcils, les més fines,
tot just fetes i esclatades.
Noies fadrines, donzelles
que sortien al balcó
sospirant pel seu minyó
a la llum de les estrelles.
Així, alegrement cantant,
esplai, goig, expectació,
la veu alta, a tot pulmó,
afinant més o no tant,
caramellaires, tots ells
devots de les caramelles,
guarnides i àgils cistelles,
dringoles i cascavells...,
fins hores de matinada,
alegries repartien
pels carrers que recorrien
d'una a l'altra cantonada.
Pujar i baixar de cistella,
de la finestra al balcó,
donava gràcia i color
al cor en forma d'anella.
I ous, de dotzena en dotzena,
licors, conyacs i altres vins,
conills, coloms, colomins
i aviram de tota mena,
emplenaven la panera,
que amb les precaucions precises
per evitar trencadisses,
seguint anava al darrera.
Diguem ja, per acabar,
que el be blanc, mans i pacient
de l'Il.lustre Ajuntament
no hi podia mai mancar.
Teca i suficient menjar
perquè cantants, cantadors,
i altres col.laboradors
se'n poguessin atipar.

SANT JOAN

Capítol a part mereix
sant Joan. Per Sant Joan
festa grossa, festa gran;
i no podia ser menys
car a sant Joan, Sarral,
des de temps molt allunyats,
li va tenir dedicats
un carrer i un pedestal.
I puix que, segons la dita,
de Joans, Joseps i ases
n'hi havia a totes les cases,
la festa no era petita
ni de pa sucat amb oli;
tot al revés i al contrari,
era una festa de barri,
xocolata i carquinyolis,
coca amb llardons i tortells,
que esclatava en flor, al costat
del timó, l'espernallac,
les gotges i els mirambells.
Començava a la vigília,
del capvespre a hores postreres,
amb resplendors de fogueres
que il.luminaven la vila.
trastos inútils i vells,
feixos de pi i sarments secs,
llançaven flams i espetecs
enlairant-se com castells.
La jovenalla incessant,
la joventut bulliciosa,
que no para ni reposa,
la foguera anant saltant,
fins que per justa raó
la revetlla es refredava
i a terra ja no quedava
res més que cendra i carbó.
Acte molt més important,
concorregut i escaient,
era el del dia següent
al barri de Sant Joan.
Nois i noies del veïnat,
jovencells i damisel.les,
teixien belles ombrel.les
de paper colorejat.
Garlandes i gallardets,
serpentines, blonda i randa,
boix silvestre a banda i banda
i xinesos fanalets,
completaven l'enramada,
claps de sol i d'ombra ordids
amb rumors i suaus brogits
de paper i de marinada.
La humil capella, al final,
a on sant Joan i el be
tenien casa i recer
des de temps immemorial,
obria de bon matí
la porta als fidels devots,
que per poder cabre-hi tots
s'havien de comprimir.
D'aspecte summament pobre,

soledat i oblidament,
tenia per ornament
corcadures i salobre,
i puix que tanta indigència,
tant d'oblit i tant de greuge,
mereixien el desgreuge
d'una flor o una reverència,
per tractar-se d'un cop l'any
no era estrany que la capella
fos per un dia tota ella
un bell jardí i un bell cant,
amb gran esparpall i espant
de les rates que hi vivien,
per no saber a què venien
tanta gent i tant de cant.
A l'altre cap del carrer
es respirava un ambient
més trepidant i estrident,
més festiu, més bullanguer.
Balls de rams i pensaments,
balls de coques i tortells,
i el més sonat de tots ells:
el Vano de Quatre Vents.

SANT BLAI

Festes altres, molt distintes,
que amb poca roba es vestien,
que al calendari venien
sens relleu i a mitges tintes,
tradicionals i remotes,
a la vila de Sarral
cap no en passava per alt
i se les sabia totes.
Per Sant Blai, tres de febrer,
de pomes, nous, figa i pansa,
cistells plens, ansa per ansa,
mel i arrop en pot terrer,
fruita d'hivern i tardor,
fruita seca de penjar
que al peu mateix de l'altar
la gràcia i benedicció,
poder sant, poder diví,
els conferien bondats
de les quals eren mancats
tota casa i tot veí.
Amb aquest convenciment,
de fidels, creients de cor,
i altres molts per provar sort,
s'omplia el temple de gent.
Del presbiteri al cancell,
aires perfumats, flairosos,
voleiaven agradosos
alejant a flor de pell;
olors de pomes i ciris,
codonys i cera cremada,
que per Sant Blai l'enramada
no era de clavells ni lliris;
hora ja que el capellà
espolsant el salpasser,
sim...! i zam...! fins al carrer
asperges feia arribar...!

LA CANDELERA

Solemnes benediccions
que venien al darrera
de la Santa Candelera.
Entranyables tradicions
pregonament arrelades,
que en aquells temps referits
eren per grans i petits
festivament celebrades.
I amb previsió a la postada
de serves, nous, pansa i figa,
i candela beneïda
al capçal del llit penjada,
el sarralenc religiós
era lliurat de marfugues,
adversitats, malastrugues,
tempestes i mals pitjors.

CARNAVAL

Per l'Església bandejats,
Carnaval i Carnestoltes
feien conjunt, moltes voltes,
d'esbargiments animats.
Balls de màscares, joguines,
disfresses de tots colors,
pierrots i trobadors,
paperets i serpentines...
I al carrer, grans cavalcades,
carrosses tot elegància,
músics de gran ressonància
i alegries desbordades.
Moixiganga que finia
quan, tot cantant les absoltes,
s'enterrava el Carnestoltes
amb foc lent que el consumia,
i embolcallant palla i brasa,
dintre la fosca nocturna
llençava l'última espurna
al bell centre de la plaça.

ELS INNOCENTS

Més del poble i de la gent
que d'Església i de preveres,
més de bromes que de veres,
el dia dels Innocents
enganyifes i renou.
Calia anar amb precaució
i els ulls oberts, i al qui no...

prompte li amagaven l'ou.
Bromes de bon suportar.
Mai no tant, quan uns ganàpies,
ocults darrera les tàpies,
venien a suplantar
autoritats judicials
i civils en llurs funcions,
recaptant contribucions,
multart el qui estava en fals.
Per dur a terme la fal.làcia,
els ganàpies esmentats
acudien disfressats
amb més o menys poca gràcia:
Vestimenta malforjada,
uns gambetos fins als peus,
nassos postissos i arreus
propis de la innocentada,
i amb un gros llibre a les mans
i una gran banya de bou,
buscant gresca i enrenou,
al qui veien venir mans,
de primer l'interrogaven,
nom, cognoms, adreça, edat...
i puix que al llibre esmentat,
les dades no hi figuraven,
i quedava demostrat
que, de molts anys, els tributs
eren molt negres i bruts
per no haver-se mai pagat,
el declarat infractor
era condemnat a l'acte
al pagament *ipso facto*
dels deutes..., que no eren pocs...!
S'entaulaven discussions,
disputes, crits i improperis...,
fins que el seny i els bons criteris
duien pau i solucions,
i aquells deutes fabulosos
baixaven a ral i mig,
que un cop pagats i esbaldits,
fent-hi creu..., quedaven closos...!

EL CAFE

Ja hem dit que a casa, la gent
s'hi floria i corsecava
i per propi instint cercava
distracció i esbargiment.
Així resultava, doncs,
que un lloc on molt bé s'estava
era el cafè, on hi anaven,
menys els que no estaven bons,
tots els pagesos del poble,
els obrers i els menestrals,
que el cafè no era cap mal,
ni era immoral ni era innoble.
Ans al contrari, el cafè
era un lloc de reunió
on tothom, sens distinció,
hi reia i hi estava bé.
Consumació molt discreta
era el típic mig-cafè
que et servia el cafeter
amb plat, tassa i cullereta.
I quan havia el client
paladejat la infusió,
tenia a disposició
un petricó d'aiguardent,
que, si era un home prudent,
l'havia de compartir
de rajolí en rajolí,
o sinó..., pitjor per ell...!
Tot això, sembla mentida,
costava, en moneda neta,
quinze cèntims de pesseta
inclosa i tot la propina.
I, exactament igual que ara,
a la gent sentíem dir
(fa riure, però és així)
que la vida estava cara...!
Eren costums, costums vius,
als cafès, dos que n'hi havia,
molts dies no s'hi cabia,
sobretot si eren festius
o si plovia o nevava.
Prompte, per les taules ja
es veia el drap verdejar
i el joc de cartes brandava.
Ja el fum s'anava estenent
i la vista enterbolint,
i uns cridant i altres tossint...,
es divertia la gent...!
Jocs de més ús, practicats
solament per distracció,
la manilla, el truc-i-flor,
el tuti i el subhastat...
i que jugar-se volia
els quartos, feia el pinxet,
el *golfo*... o el Virolet...,
jocs bons pel que sort tenia.
Com acte complementari
del que hem dit, de tant en tant,
algun que altre comediant
passava per l'escenari;
més dels dolents que dels bons,
com cantants, malabaristes,
i tota mena d'artistes
dels que corrien pel món.
Uns dies eren dansaires,
d'altres flamenc, castanyoles,
pallassos fent cabrioles,

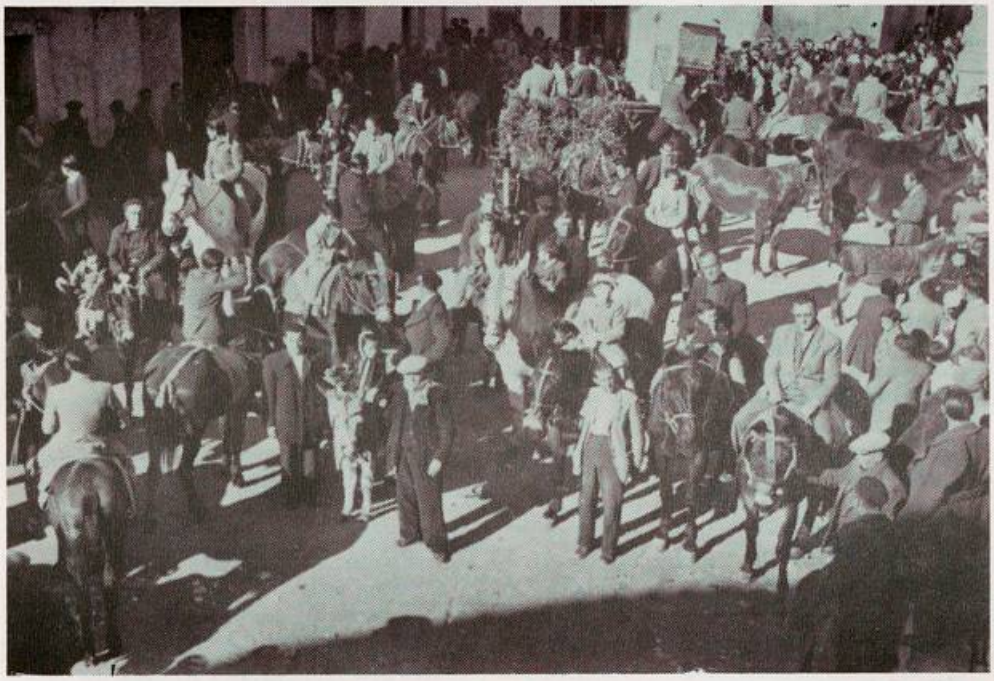

La plaça de l'església el dia de Sant Antoni de l'any 1946.

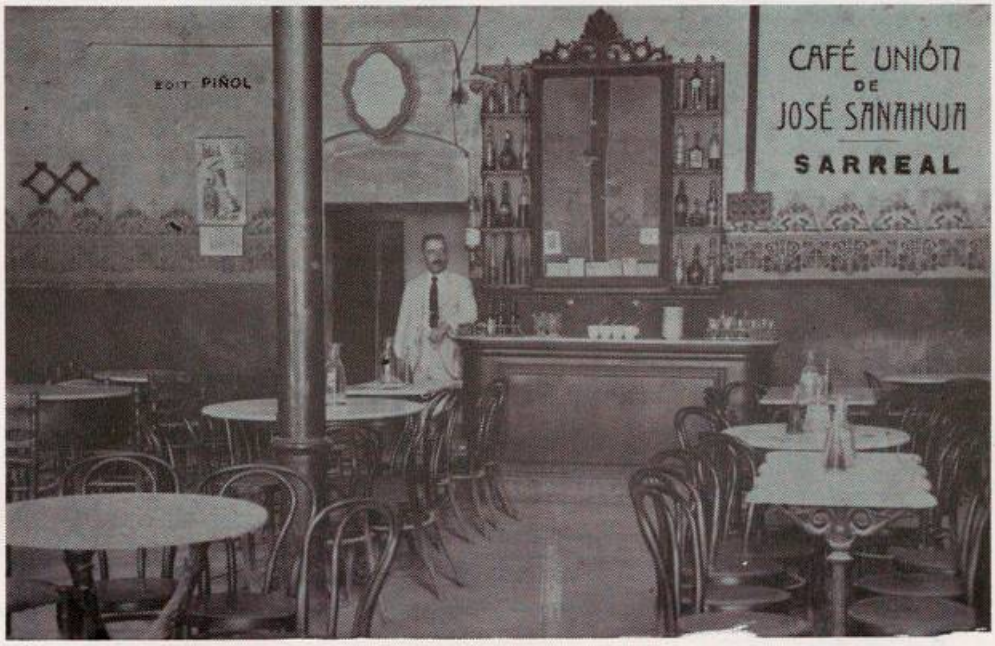

El cafè del Corcat. Al costat de la vitrina hom distingeix l'aparell dispensador de sidral. Damut les taules de marbre les ampolles d'aigua i d'anís.

xarlatans o titellaires.
I el públic embadocat,
puix que la gent d'aquell temps
no havia mai, ni molt menys,
vist el món per un forat,
no parava d'aplaudir,
sobretot si qui actuava
era un cos que es remenava...
i del sexe femení...!
No cal dir quina xaranga
quan ella, *pícara* i *pilla*,
mostrava la *pantorrilla*...
o tot mes, la lligacama...!

EL QUADRE ESCENIC

Època feliç aquella
del començ del segle vint...,
quan Sarral, tot i patint
privacions i mala estrella,
se les sabia apanyar
i buscar divertiment
en tot lloc i en tot moment.
Amb tal fi, arribà a muntar
un quadre escènic i artístic
de molta reputació,
que posà en joc i en acció
obres de caire humorístic
i dramàtic, que en això,
pel que a riure i plorar fa
(ho podem assegurar),
no hi hagué predilecció.
L'afecció a l'art de Talia,
tant per part d'espectadors,
tot el poble, com d'actors,
creixia de dia en dia...
Del plebeu al més senyor
anaven per l'escenari:
fins i tot l'apotecari
féu molts cops d'apuntador...!

LA BANDA

Una faceta especial
d'aquell món de xerinola,
molta fe i molt poca escola,
fou una banda orquestral
abillada sèriament;
tot un cos uniformat,
vistosa gorra de plat,
ben planxat, net i lluent...
i nodrit d'instrumental
variat, de reglament,
a base de buf, aire, vent,
percussió, fusta i metall.
Tot sots direcció i batuta
d'un gran mestre italià
que en pocs dies ensenyà
solfes, corxeres i fuses
a uns aprenents, que amb escassa
ensenyança, anant palpant,
ja es feien sentir, tocant
serenates a la plaça.

"EL BALUART"

No podem cloure el capítol
sense parlar d'un diari
(volem dir d'un quinzenari)
encapçalat amb un títol
guerrejador i defensiu:
"El Baluart ", al servei
de la pàtria i de la llei,
i en contra el que era nociu,
fraudulent, perjudicial,
per la pau, la convivència,
la salut i la decència
del poble i gent de Sarral.
Redacció, administració
i oficina del diari
(volem dir del quinzenari),
mai no tingué habitació,
estatge, local ni pis...,
per taula, ben llarga i gran,
el carrer de Sant Joan...
i per seient... un pedrís...!
Tot i així, sense mitjans,
el nostre estimat diari
feia un llarg itinerari
per pobles i ciutats grans
fins a Amèrica arribant,
llocs pels quals es repartia
cada cop que a llum sortia
del carrer de Sant Joan.
I és que dita informació,
a més d'exacta i puntual,
era completa i total,
sense palla ni espigó.
Notícies que amb bona ploma,
eren a l'acte anotades
i sortien publicades
sens mancar-hi punt ni coma.
La minucia més petita,
un qui es trencava una cama...,
un pal.ler que s'incendiava...,
al "Baluart" quedava escrita.
I quan un ruc es moria
se'n feia "El Baluard" ressò
publicant la defunció
i el curs de la malaltia...!

Any I — Sarreal 31 de Decembre de 1922 — Núm. 10

EL BALUART

PERIODIC NACIONALISTA QUINZENAL

Preu: 1'50 trimestre | Redacció i Administració: Carrer S. Joan | Dels treballs responen llurs autors

Clam de Justicia

Ara en aquestes darreres semanes que mes s'ha vingut parlant de si serán o no exigides les responsabilitats aprop del derrumbament de la Comandancia de Melilla ocorregut el Juliol del 1921, es quan a les deu mil mares s'els ha refrescat el dolor de la pérdua d'un ser estimat, es quan la ferida endolorida encara s'ha obert novament i l'amargor inmensa que encabeixen llurs cors endolats, han fet sentir en la seva interioritat el clam de justicia, el clam de venjansa contra els culpables del enfonsament, que mancats, tal vegada de táctica, de pericia i de organització suficient causaren el desastre. Si es que bi hagi responsabilitats volen aquestes mares ploroses que hi hagi també un càstic, per venjar el vertiment de sang de la seva sang en les terres africanes.

S'ha dit que la caiguda del Ministeri Sánchez no era altra cosa que amagarse, esmunyir-se per l'acobardiment, per la basarda que els causaba un afer de tant alta importancia, venint a darrera dels conservadors els lliberals; será per a fer bona feina?... No ho sabem, pero el temps passará, s'allunyará a la posterioritat de mesos i mesos i les responsabilitats que tot ¡cor concient exigeix no vindrán, fins que altre espectacle culminant que pugui esdevenir ofegará l'actual, mentres aquelles mares plenes del desconsol estarán esperant la venjansa de la mort dels seus fills en les ermes terres del Marroc.

No cal doncs que esperin per ara les mares catalanes i espanyoles el moment venjatiu que clamen amb justicia, venjansa que no tindrien dret de reclamarla si sos fills haguessin mort per una causa santa, per una causa sagrada plena de patriotisme; peró, si ara, que llurs fills els hi han sigut robats de les llars per portar-los a defensar una guerra massa duradera, que mai han sentit per considerar-la injusta i poc honrosa.

Mares catalanes, mares espanyoles, vosaltres sou les úniques que podeu aixecar vostres entristides veus per el dolor, demanant justicia, clamar venjansa contra els culpables si com s'ha dit hi ha res punible. Vosaltres, pel dolor que amarga vostre cor, vosaltres per el sentiment que us causa la pérdua de un ser tant estimat com es un fill, sou les úniques, les que teniu mes dret en volguer siguin exigides les responsabilitats, en volguer que l'hora de la venjansa justa sigui arribada per a consolar quelcom vostre sentiment. Clameu, sou les úniques en demanar justicia perque el dolor encara us cou.

CATALUNYA

(MEDITACIÓ)

L: *Be per mal*

Quan meditem el passat expléndit i gloriós de la nostra terra catalana, els mals-averanys esdevinguts en sa época de decadencia, la pérdua dels seus sagrats furs, el seu negre esclavatge; de joves les sangs ens bullien, de vells les sangs s'en ensenen a dins de les venes, a més que vergonya sentim com una implacable ira contra tots els que tiraren a mal borrás el nostre patrimoni per ambicions i baixes passions i contra els que una volta d'ell apoderats tan dolent i mal us ne feren que miserablement el perderen per son mal governt i desmesurades disbauxes i pecats de mala mena.

Tot bon catalá, aixís creiem que deu sentir-ho i des del fons del seu cor maleir-ho; car és una vergonya eterna que surt a la cara dom un mal briá que fa basarda.

Mirem lo que tenfem quan el reialme d'Aragó va unir-se amb Castella (any 1516).

Catalunya, Cerdanya, Conflent, Vallespirt, Rosselló. Aixó era lo que constituia la verdadera i propia Nacionalitat catalana des de sa fundació de l'any (874).

Provença: Agregada per el casament de Ramón Berenguer III El Gran (1096).

Aragó: Confederat amb Catalunya en temps de Ramon Berenguer IV «El Sant» (1550).

Balears: que foren conquerides per D. Jaume I «El Conqueridor» (1229).

Valencia: Conquerida per Don Jaume I, també en l'any (1238).

Sicília: Conquerida per Pere II «El Gran» l'any (1285).

Córcega: Adquirida en temps de Jaume II dit «El Just» (1291).

Serdenya: Conquerida per Jaume II «El Just» (1326).

Atenes.—Neopátria: Des de 1354.—Fóren conquerides per Don Jaume II «El Just» (1327).

Nápols: Conquerit per Alfons IV «El Sabi» (1442).

A més de tot aixó material podem considerar la força que tenia Catalunya moralment, car se pot ben dir que era la nació árbitre d'aquells temps, atesa i respectada per tothom.

¿Qué guarda Espanya de tot el que Catalunya li va portar en dot?...

De tot el que tenia fora de casa... res... res i... res!... ¡Quina vergonya!...

La terra catalana en els seus lliures i bon temps fou el terreny més ple de santes i bones llibertats, car aquí foren respectats els usos i costums més oposats, mes tots els informats per una pura civilitat i d'ordre social complert.

Llurs lleis i códics foren admirats per propis i per estranys, i fóren moltes les nacions grosses i petites que els copiaren amb admiració per a son propi us i práctica. Tal era sa bondat.

Más tard, dintre sa caiguda—i ens dol el dir-ho—nostra patria catalana ha sigut el camp del més du mal-viure i de més esclavatge i fins dolentes costums, unes voltes de premsades de dalt, altres voltes de tolerancia per sos enemics.

Per xó els que tenim ja anys ho hem vist ja tot: lleis en contra nostres costums, llengua, producció, etc...

Vagues atiades i fomentades, bombes, socialisme mal entés, anarquisme, la mort dels pacífics ciutadans en mig

Reproducció de l'encapçalament d' "El Baluart".

Fabricació de farines per cilindres

Especialitat en farines blanques per a la fabricació de pastes alimenticies

Fabricació de ciments ràpits

Per procediments moderns, molí de boles. Classe molt especial per humitats

Florenci Mateu

Teléfon 62 SARREAL

Grand vin MOUSSEUX

Demi — Sec — Carte d'or

Duc del Etoile REIM

Grand vin MOUSSEUX

Demi — Doux — Carte blanche

Giné SARREAL

EPILEPSIA, mal de S. Pau

i tots els accidents nerviosos es curen radicalment amb el

NEUROVITIL

J. Vinyeta i Urgell Farmacia SARREAL

LA VICTORIA

Pesca salada, Droguería, Grans, Queviures i Cerería

Galletes, Cafés, Tocineria, Olis, Tes, Licors, etc.

Andreu Roca i Granell

Vendes a l'engrós i detall

Plassa Wilson, 2 - SARREAL - Teléf. 65

JOSEP M.ª OLLÉ

COMISSIONS I REPRESENTACIONS

Flavia, 5 Valls

SASTRERIA GARRIGA

Sempre darreres novetats

Baldrich, 14, 1. - Valls - Teléfono 145

Aquesta casa no te botiga a planta baixa.

Fábrica de Aiguardents Anisats

ESPECIALITAT EN ANÍS FUTBOL

T. SABATÉ Y C.IA

General Comerma, 6 (travesía) : Telefon 165 : VALLS

Tallers Artístics d'Alabastre

— de —

MAURICI RAUD

Raval d'En Targa, 59 Telefon núm. 13 Sarreal

Teixits i Mercería

ANDREU

Sarreal

Exclusivitat en géneres de marca : Vendes al engrós i detall : Preu fixe, considerablement reduit

Posada —— Carruatjes

BRUNO ARNAVAT

Excelent servei restaurants — Magnifiques habitacions

Telefon 69 Garatje apropósit SARREAL

Casa Mándoli

Sombreros, gorres, corbates, camises, colls, punys, tirants, ligues, bisuteria, paraigües, bastons, bufandes de seda i llana, etc., etc., per satisfer el gust mes exigent. — Es la casa que per espai de 25 anys ven tots aquets articles, i bona prova n'es de sa bondat, el favor sempre creixent del públic.

Cada dia nous assortits i noves existencies Preus veritat i barats

BALDRICH, 54 — VALLS

LA CONFIANÇA

SASTRERIA Teixits i novitats per a senyora

Extens assortits de genres per a homes i nois

Ultimes novitats en els trajos a mida PREUS FIXES

Carrer Major, 96 MONTBLANCH

Tipografia RECASENS

MONTBLANCH

Promptitud — — Elegancia — — Economía

Representant: A. MATEU POBLET : : Sarreal

Banc de Reus de Descomptes i Préstecs

Fundat en 1862 Casa Central: REUS

Capital: Ptes. 5.000.000 — Reserves: Ptes. 550.000

SUCURSALS I AGENCIES.—Borges Blanques, Cambrils, Espluga de Francolí, Falset, Flix, Gandesa, Juneda, Montblanch, Mora d'Ebre, Sarreal i Santa Coloma de Queralt.

Banca, Valors, Cupons, Canvi, Giros

LLIBRETES CAIXA ECONOMIES a la vista i a plaç amb abonament de diferents tipus de interés

TINTORERÍA BOFARULL

La més antiga i acreditada de la Provincia de Tarragona

CARRER S. OLEGUER, 3 — VALLS

Teléfon 113

Per a tots els encàrrecs i consultes, dirijiuvos a son representant en SARRAEL

RAMÓN BONET

LA MUNDIAL FÁBRICA DE PASTES ALIMENTICIES

— DE —

JOAN : CASAS

Casa fundada en 1890 : Exportació

Ventes al por major i menor — Devant St. Antoni — Teléfon n.º 79 — VALLS

Darrera plana d' "El Baluart" amb anuncis

ELS ESPORTS

Empalmant amb el teatre,
música i literatura,
signes d'art i de cultura,
l'esport venia a fer quatre;
i Sarral no en fou mancat,
puix que el córrer i el saltar,
anar de çaça, nedar...,
sempre van ser practicats,
si bé la gent de llavors
no sabia que asclar rolls,
alçar pesos, saltar tolls...,
fos un saludable esport.

LA BASSETJA

Imitant els grecs i egipcis,
un dels esports més antics,
quan érem xavals petits,
era tirar i fer exercicis
de fona, contra els veïns,
sempre en eterna querella,
e Barberà i Solivella
quan topàvem pels camins.

LES BITLLES

Antigues com la bassetja
ho eren, a Sarral, les bitlles,
esport d'apostes senzilles
del qual, seguint-li la petja,
a la plaça de l'ermita
i a les eres, els fadrins,
els dies que eren festius
s'hi donaven hora i cita,
i ajuntats en camarilla,
sis bitlles i tres bitllots,
es jugaven, més que honors,
el coure i la *calderilla.*

EL FUTBOL

Sense camp, sense pilota,
no es va conèixer el futbol
fins molt enllà, quan tot sol
s'implantà i es féu de moda,
no sense un esforç molt gran
i un sacrifici molt gros
dels fervents admiradors
traient pedres i aplanant,
quan pilota i pilotaires
van estrenar camp i pista
del Baldú, de bona vista,
espaiós i amb molt bons aires.
Si d'emocions, tips de riure,
alegries, desconsols,
xiulets, xiulades i gols
que el camp presencià i va viure,
ara un surt, ara un esglaï,
en volguéssim fer una llista,
fóra tan llarga i prolixa
que no acabaríem mai.
La història, però, del futbol
és incerta i vacil.lant.
Ningú no sap com ni quan
es va marcar el primer gol...!

LA NATACIO

Un altre esport important,
conegut, i no pas nou,
des de sempre, a Sarral, fou
la natació refrescant.
Es practicava de nit
més que de dia, i de normes
sobre estils, marques i formes...,
no hi havia res escrit.
A les basses, que als molins
eien rodar les turbines,
convertides en piscines
on exercitar els instints,
a la claror de la lluna,
bordegassos ja refets,
pèl i borra al descobert,
feien natació nocturna;
i els gorgs d'en Targa, Sant Jaume,
l'Oreneta i la Peixera,
foren l'escola primera
d'inici i aprenentatge.

LA CAÇA

La caça. A Sarral la caça
tenia molts seguidors
i dels bons. Grans caçadors
que en feien fins un gra massa,
sempre que els venia en gana,
sense que la temporada
de veda fos aixecada
ni esperar el cap de setmana.
I queien tantes perdius,
que am raó i justos motius
dies feiners i festius
la gent menjava perdius...!
Queda, doncs, ben demostrat
que l'esport, al nostre poble,
a més d'ésser net i noble,
era extens i variat.
Altrament; voleu esport
és complet i vertader
que enfilar-se al cirerer,
saltant la paret de l'hort,
atipar-se de cireres,
més de pressa que el vent
baixar i escapar corrent,

esquivant el raig de pedres
ue molt esportivament,
tot brunzent i espetegant,
anaven unes saltant
i altres anaven queient...?

LES TAVERNES

D'acord amb el temps aquell
i amb els costums que regien,
mancar a Sarral no podien,
de tavernes, un parell.
Tavernes, establiments
propis de l'època en curs,
freqüentats, concorreguts,
per gran nombre de clients.
No calia pujar escales.
Arran mateix del carrer,
uns quants bancs sens respatller
i unes despintades taules,
ja coixes i sense esmena,
feien joc amb un taulell
i amb algun que altre escambell
que completaven l'escena.
Al darrera del taulell
uns prestatges, uns porrons,
i damunt de dos taulons,
per rentar els gots, un gibrell,
un drap brut i un rasteller.
(Funcions de mal contenir,
per lloc adient no tenir,
s'havien de fer al carrer.)
Els parroquians de sempre
i els més addictes clients
ocupaven els seients
i donaven llum i exemple
aixecant sovint el braç,
al qual seguia el porró
i un tragueig del vi millor:
vi de Sarral. Primer pas
per a fer la vida alegre,
planera, com si tal cosa,
sempre de color de rosa,
sens passar del blanc al negre,
puix que aquesta gran virtut
del vi autèntic de Sarral
de no fer ni bé ni mal,
era un fet anys ha sabut,
tant pel qui mana i governa,
que no es pot descantellar
i ha de mantenir el cap clar,
com per la gent de taverna,
que segurs d'aquest principi
i per pròpia vocació,
no els venia d'un porró
ni els dolia el sacrifici.

L'alegria era evident
quan entre el vi i el vinet
s'hi afegia algun gotet
de mistela o d'aiguardent,
i era total i completa
quan tots plegats, d'un sol crit,
cantaven l'*Ultim sospir*
i la alegria de la huerta.

EL VI DE SARRAL

No és amb esperit satíric
si posem en lloc tan alt
l'excel.lent vi de Sarral.
És merescut panegíric,
és un cant, és un tribut
que li devem els vivents,
els d'avui i els d'altres temps,
que més d'un cop n'hem begut.
Vi de Sarral era glòria...!
Ho és avui i ho serà sempre...!
De riquesa, part i membre
en tots els temps de la història.
A qui el tasta, prest l'empeny
a un cel de llum i esperança,
li entra a l'ànima, i no cansa,
es filtra i desvetlla el seny.
Virtuts del vi de Sarral
que se li van conferir
quan Déu vingué a repartir,
per tot l'àmbit terrenal,
donns i mercès infinites,
tocant-li a Sarral, en sort,
el d'un vi ni fluix ni fort
i d'abundoses collites.
Un trageig doncs, dos o tres...
aixequen l'anim caigut,
donen força al desvalgut,
grandiloqüència... i res més.
Màxim, el qui més beu, canta,
perd el compàs, desafina...,
tamborineja, s'inclina...,
fins que es tomba i es decanta;
tombada i decantament
que aleshores, igual que ara,
daven del vi idea clara,
actuant tan ràpidament
i amb tanta de suavitat,
que poca estona era prou
per començar de bell nou...,
com si res no hagués passat...

EL BALL

La més grata distracció
de totes les distraccions,
que enarborava passions,

i de vella tradició,
era el ball, el típic ball,
al qual tothom acudia
tardes i nits; algun dia
fins que ja cantava el gall.
En festes, xiques i grosses,
llevat del temps quaresmal,
era l'ambient ideal
on els fadrins i les mosses
s'unien formant parella,
i sens permís demanar
podien mirar i tocar...
i parlar-se a cau d'orella.
Quanta il.lusió...! I amors quants...!,
s'hi feien i s'hi desfeien...!
Quants cors, folls d'amor, somreien,
i quants, morts pel desengany...!
I, ho cregueu o no ho cregueu,
per fer-se un tip de ballar
hom havia de pagar
deu cèntims solament, deu...!
Això, un diumenge senzill;
si la festa celebrada
s'anomenava diada,
que en un any n'hi havia mil,
el festeig s'amenitzava
amb músics vinguts de fora,
es feia ball amb "mitja-hora"
i el pressupost augmentava.
I dit això, anem a fer
els relats d'uns certs costums
que seran molt oportuns
i no han de quedar al tinter.
Un d'ells era que, a la vila,
el ball de tarda i de nit
s'anunciés donant un crit
amb un tomb de cercavila.
Era un tomb d'animació,
d'entusiasme, d'alegria,
germanor, pau i harmonia...,
que, malgrat tanta foscor,
si un músic entropessava
perdia el punt i el compàs...,
però no es notava pas...,
el bombo ho dissimulava...!
I tot just l'última nota
acabava de sonar,
que a l'acte, sens reposar,
el ball ja obria la porta...
i balla que ballaràs...!
Per començar, un valset lent
era un pre-calentament
que venia a donar pas
a polques, xotis castís
pas-dobles i pericons...,
sense oblidar els rigodons
que era el ball del compromís.
Els xics, joves d'aleshores,
brusa negra i espardenyes
(americana amb prou feines),
no es treien per res la gorra;
fins que als racons i parets
on feien ball, s'hi instal.laren
penja-robes que invitaren
a deixar els caps descoberts,
caps, que per tornar-los fina
s'aspra grenya d'esparver,
nou període vingué
de goma i de brillantina.
I així, ben empolistrats,
sabates per espardenyes,
fora brusa, fora grenyes,
engomats i ben clenxats,
al ball, els nois i les noies,
fadrins i casats alhora,
lluïen la millor roba
i les més valuoses joies.
Un ball solia constar,
per ser llarg, de dues parts;
molts eren balls saltejats
no aptes per a festajar.
I per costum que regia,
que no es podia trencar,
era permès rellevar,
i protestar no es podia,
i amb joc net, lícit i just,
podies, sens fer cap trampa,
emportar-te'n la més maca
sempre que et vingués de gust.
Per aquest procediment,
l'altre es quedava badant...
i la maca per ser-ho tant,
no vagava ni un moment.
No per això el *despedit*
s'havia d'inquietar
per no saber amb qui ballar,
ni donar-se per rendit,
puix si acabava la metxa
per tants de *plantons* rebuts
sempre tenia el recurs...
d'embarcar-se amb la més lletja...!
I per fer-se'n un empatx,
festes li venien bé
tals com l'onze de febrer,
Sant Isidre i l'u de maig.

L'U DE MAIG

Per l'u de miag, quan a Sarral tot era
claror de cel, de refulgent blavor,
quan el jardí i la llosa del balcó

eren tot una flor i tot primavera,
geranis, margarides i mimoses...
Quan, a la vinya, el cep s'anava omplint
de tendres brots i diminuts raïms,
i al roser no cabien ja més roses,
les noies, voluptuoses i gentils,
es vestien també de primavera
per anar al ball, i braços i pitrera
quedaven destapats...! Nítids perfils...!
Blancor de gessamí... gracilitat
i nuesa turgent, escultural,
que les noies, les nimfes de Sarral,
lluïen quan son dia era arribat.
Primer de Maig...! La festa del treball
i del pagès, pacient agricultor...!
Un simpàtic festeig, tot galanor...,
de germanor i amor un devessall...!
Merescut homenatge que hom rendia
a la més sarralenca i laboriosa
professió, tan digna com sanitosa,
i feina confortant de cada dia,
al qual no s'invitaven forasters
ni es tocaven campanes. No calia,
que el ball, per ser de tots, prou que s'omplia
i en deixava records ben duraders.

SANT ISIDRE

Records encara vius, per apagar,
quan les olors del boix i del ginebre
de l'airós envelat de Sant Isidre
venien a confondre's i a eclipsar.
Un dia més de festa, dedicat
a un fet tradicional, a un bell ideal
de poca consistència, que a Sarral
tenia, malgrat tot, un bon costat.
La diada començava amenitzada
amb missa a sant Isidre Llaurador,
i acte seguit, després, repartició
de talls de coca amb una flor plantada,
coques que, per poder i gràcia divina,
adquirien virtuts de beneïdes,
al braç de nenes maques i eixerides
abillades amb blanca mantellina.
Quan l'acte religiós era acabat,
la coca i el sermó ja ben païts,
els actes més amens i divertits
es feien al redós de l'envelat,
on fent sostre un cel ras apedaçat,
com el cul d'unes calces de pagès,
fet de borrasses i amb llibants suspès,
i tenint per parets i per costats
el verdejant fullam d'una enramada,
després d'uns agradosos parlaments
es feia ball, rams, toia i pensaments...,
fins que aflorava el sol, de matinada.

L'ONZE DE FEBRER

Amb gran expectació i gros avalot,
bullangues per l'estil i molt semblants,
per l'onze de febrer els republicans
celebraven cada any un gran festot.
Els més recalcitrants i més units
a l'ideal i esperit republicà,
pujaven a l'estrada a predicar
a favor de la causa i del partit.
Discursos, parlaments, paraules moltes
que sentir-se podien del carrer,
paraules encomiàstiques, si bé
un xic fora de lloc i poca-soltes.
I eren tants a escoltar, riure i fumar,
amb tantes de cadires i renou,
que quedava el local ple com un ou
i l'aire no es podia respirar,
puix que amb les portes closes de la sala,
ja que era hivern i es feia el fred sentir,
el baf i el fum acumulats allí
s'haurien pogut treure amb una pala.
I per finir la festa bé, i amb mires
al gran divertiment tan anhelat,
després de l'aldarull ocasionat
amb el trasbals de taules i cadires,
fets els discursos..., ball de reglament
fins l'endemà..., que els músics d'aleshores,
per costum, no comptaven balls ni hores:
bufaven fins que es cansava la gent...!

LA FESTA MAJOR

De sempre, per tradició,
la festa més rellevant
i més plena de tot l'any,
era la Festa Major.
Per Sant Cosme i Sant Damià
era Festa Major grossa,
i es notava. Feia tossa.
No es podia pas negar.
Hom ja la veia venir
molt anticipadament;
mentrestant, ja molta gent
es començava a delir.
L'animació i l'alegria,
preludi i senyal de festa,
era clara i manifesta,
i augmentava cada dia.
Es notava pels carrers
durant tota la setmana
i a l'hora de la tartana ·
replena de forasters;
fent-se encara més palès
la vigília a mitja tarda
amb la feliç arribada
de les gralles i els grallers.

ELS GRALLS

Afectuosament rebuts
per tota la jovenalla,
ben prest brogia la gralla
amb grunyits sonants i aguts.
Grunyits de notes galanes,
als quals des de dalt s'unia
la inefable melodia
d'un bell repic de campanes.
Notes de festa major
i un campaneig de lloança
que obria al cor l'esperança
d'un anhel, d'una il.lusió,
i un tomb de vila anunciant,
amb fruïció inusitada,
el festeig de la diada
que s'estava iniciant.

EL BALL DE PLAÇA

Segon toc de gralls, es feia
a la nit, amb ball de plaça;
un ball de durada escassa
a la llum d'atxes i teia,
que era com obrir drecera
vers la Festa Major grossa,
a la joventut disposta,
entusiasta i bullanguera.
L'endemà, de bon matí,
la vila era saludada
amb un toc de matinada
que els grallers feien sentir;
música suau, oscil.lant,
que a qui, tot somiant, dormia,
a poc a poc deixondia
i l'anava despertant.

EL LLEVANT DE TAULA

Ja era arribat el gran dia:
"Sant Cosme i Sant Damià,
feu que el puguem celebrar
amb pau, salut i alegria...!"
Aquest era el prec ideal
dels devots i els no devots.
Així, la festa de tots,
la més grossa de Sarral,
era grossa en tots sentits:
dintre casa i fora d'ella,
a taula bona escudella,
alhora que els reunits,
ans o aprés de la carn d'olla
puix que n'era part i baula,
del típic llevant de taula
esperaven ja la colla,
que juntants de dos en dos,
de casa en casa pujant,
passaven tot recaptant
un ajut bo i profitós
per als gralls i llurs despeses.
Fora de taula, igualment
alegre i festiu ambient:
Per mudar les millors peces...
i amb sabates i el gec bo,
encara que li fes nosa,
per la Festa Major grossa
el pagès feia el senyor
Tot estava preparat,
no hi mancava cap detall;
tarda i nit, per anar al ball,
el vestit més virolat,

LA MISSA MAJOR

i a missa major cantada,
les dones, vella i fadrina,
exhibien mantellina
de rica seda brodada.
No cal dir com lluiria
el nostre magnífic temple,
en un dia tan solemne,
adornat com estaria,
amb el respir contingut,
amb tants de ciris encesos,
atapeït de feligresos,
blondes, sedes i vellut...!
Aquell dia, fins i tot
els incrèduls, poc amants
de misses i capellans,
ocupaven el seu lloc,
formaven com els qui més...
i cosa segura i certa:
a l'hora de fer l'oferta
eren sempre dels primers.
Oferta lenta, canviant,
que anava seguint el pas
de tot un poble, al compàs
de gralles i redoblant.
Cerimònia i ritual
que feia grata i vistosa
la ja de si esplendorosa
Festa Major de Sarral.

LA SERENATA

El primer dia a la nit,
s'incrementava la festa
amb serenata d'orquestra
de repertori escollit.
Era un concert de rigor,
exclusivament tocat
a honor de l'autoritat,
el batlle i els regidors,

que amb tota pompa instal.lats
dalt del balcó principal
del casal consistorial,
no hi veien d'estarrufats.
Allí, al bell mig de la plaça,
enfront de l'Ajuntament,
s'hi congregava la gent;
uns, comprimits en gran massa,
d'altres per balcons i golfes,
per poder-se delectar
veient els músics bufar
i uns vailets servant les solfes.
Més que sentint diem veient,
car molta nota exhalada
l'auditori l'ofegava
o se l'emportava el vent.

EL CONCERT

No era així el dia següent
a la sala del cafè,
concert que solia ser
per a un públic quiet i atent.
Els cafès, aquella nit,
eren diluvis de gent:
Ni un pam lliure de terreny...!
Estava tot envaït...!
I en un ambient senyorial,
el concert executat
feia la felicitat
d'un auditori formal,
que aplaudia amb frenesí
quan l'aire ere rebentat
pel ressò d'un obligat
de trompeta o cornetí,
i embadalits, sota el tro
d'un picar de peus i crits,
se sentien submergits
en plena Festa Major.

LA FIRA

Segons nostre punt de mira,
la festivitat, o dia
més important que seguia,
era el dia de la Fira.
Un dia, dos per ser exactes,
d'estrepitós aldarull,
que, ni amb temps d'aclurar l'ull,
constava de varis actes.
El dia abans, l'agutzil
i empleats municipals
plantaven barres i pals,
que era el pas preparatiu
de les nombroses parades
que, per places i carrers,
els firaires forasters
trobarien ja instal.lades.
La gran fira de Sarral
era molt anomenada
pels pobles de la contrada,
i de llarg historial;
la gentada que hi venia,
de tot l'àmbit comarcal,
era un eloqüent senyal
de la fama que tenia.
Per la Conca, i més enllà,
per la Segarra, pel Camp,
es feia sentir el seu clam
i es venien a firar:
sabates de claus, ferrades,
tapaboques, xics i grans,
bufandes de fi astracan,
mantes de llana, flassades...
Pels poc amics de bullanga,
ansiosos de treballar,
estisores de podar,
uns bons arpiots o una fanga.
Per les dones i mestresses,
cossis, gibrelles, bacins,
olles, cassoles, tupins
i tota mena de peces
com plats, forquilles, culleres...
I pels infants i vailets,
nines, pilotes, xiulets,
toribios i espantavelles.

ELS FAIXAIRES

També enmig de tants firaires
feien acte de presència,
amb parla i deix de València,
i brusa negra, els faixaires;
i en un qualsevol cantó
o a la taula del cafè,
s'hi podien comprar bé
faixes bones, de cotó,
que pagesos, carreters,
havien de fer servir
com a peça de vestir,
precisa com la que més,
i molt adient amb la pana
d'unes calces mal planxades,
espardenyes envetades
i camisa de pisana.

ELS NEULERS

Si estrenar una nova faixa
era il.lusió d'homes grans,
les il.lusions dels infants
anaven rera la caixa
de febles i fràgils neules
que els típics neulers de fira,

tira, roda, volta, gira...,
repartien a mans plenes,
fent l'encant i les delícies
d'una mainada, tothora
juganera i cercadora
de jocs, *joguets* i joguines.

L'ANIMACIO

L'animació de la festa,
per poder ser ben captada
havia de ser mirada
des de dalt de la finestra.
Veies com un riu passar
que es movia lentament,
una riuada de gent
ja firats o per firar.
Les places atapeïdes
de parades. Pels cantons,
torronaires amb torrons,
caramels i llepolies.
Aquí, un xarlatà fa oferta
d'un ungüent que tot ho cura;
més cap enllà, un caradura
fent el joc de la carteta...
Afegim-hi ara un sens fi
de criatures inquietes
amb xiulets, flautes, trompetes...
i podrem talment gaudir
d'una imatge molt igual
de com fou, per als vivents
d'aquells tan pretèrits temps,
la gran Fira de Sarral.
Així era la nostra fira:
un embús, un enrenou.
Als cafès, plens com un ou,
no vagava una cadira;
per sentir el Quico d'Olesa
tocant el piano i cantar,
hom es deixava premsar
aguantant tota escomesa.
I per fer-la plena i bona,
sortia, de cop i volta,
amb sa habitual poca-solta,
el popular Noi de Tona,
que, a la cadira enfilat,
feia un discurs estrident
que feia riure la gent...
i després passava el plat...!
i si en passar, algú es queixava
del queixal o de la dent...,
se'l mirava... i al moment
d'un cop de mà li arrencava...!

ELS HOSTALS

Aquell qui a fira venia
a la nostra població,
fos un pagès o un senyor,
tres molt bons hostals tenia
on poder menjar i dormir,
i on l'amable hostalera
s'esforçava en gran manera
per poder-lo ben servir.
L'hostalera i l'hostaler,
servidora i servidor,
si bé, par sa condició
i el seu especial quefer,
l'hostaler feia quadrilla,
a l'estable, amb el rambler
que, a l'acte, per poc calé,
t'endossava una *tordilla*
o una baia, i per cap ral
et deixaven escollir
una somera o un pollí,
inclosos sàrria i morral.
Eren hostals d'aquell temps
que aplegaven viatjans,
carreters, comediants
i tota mena de gent,
gent d'aventura i tabola
(i algun que altre gata maula)
entorn la mateixa taula
i una mateixa cassola,
sempre que fossin devots
pagadors de l'hostalatge
i no autors de bandidatge,
ni malfactors, ni alcavots.
Al peu de camí i muralla,
als dits hostals s'encabia
cavaller i cavalleria,
per als quals hi havia palla,
bona marfega i bon pinso,
i per a amants d'avalot
i bronquina, un matalot
decidit, valent i pinxo.
De la fira, el primer dia,
per costum inveterat,
era en gran part reservat
al forà que a honrar ens venia.
Al segon dia, la fira
ja s'havia desinflat,
el tumult apaivagat
i amainada l'alegria.
Com cosa nostra i de casa,
és íntima i més formal,
es podia anar al firal
sense empentes, passa a passa;
i així, sense impediments,
amb tota comoditat,

el qui no estava firat
es firava... i tots contents...!
A mitja tarda arribant,
l'ambient s'anava aclarint,
els forans disminuint
i els firaires desfilant.
I quan tot era passat
i Sarral com un desert,
tot en calma, tot quiet,
carrers bruts, empastifats,
deixalles i paperam,
tot per terra dispersat...,
la feina era del veïnat
que ho havia d'escombrar...!

EL MERCAT

Ho tindrien per pecat,
després tant parlar de fira,
alçar el cul de la cadira
sense parlar del mercat.
Com en tants pobles, Sarral
comptava, de molt antic,
amb el mitjà instituït
d'un mercat i un mercadal,
sota un règim molt igual
al d'usança catalana,
d'un sol dia per setmana,
matutí i dominical.
Per ocupar un punt central
al bell mig de la comarca,
son bon nom i bona marca
féu que el mercat de Sarral,
de tanta gent que hi venia,
a cavall del ruc o a peu,
discutint i posant preu,
cada diumenge s'omplia.
Exposats, a cares vistes,
fruits i productes del camp,
llegums, cereals i aviram
eren els protagonistes;
i a l'empara i al socaire
de la plaça porticada,
era venuda i comprada
mercaderia de caire
exclusivament pagès,
feta i sorgida al bancal,
nada i crescuda al corral,
sana i pura d'allò més.
Belles estampes d'aquelles
virolades, colorides,
mil voltes reproduïdes
en olis i en aquarel.les,
i en tots els temps conegudes,
de pollastres, ous, gallines,
pagesos amb barretines
i pageses mamelludes...!

ELS SANTS METGES

No podem cloure la llista
d'actes típics de Sarral,
sense fer menció especial
dels Sants Metges i l'ermita.
El cas és que el romiatge,
en aquells temps a l'ermita,
no era una simple visita
de compromís, a una imatge.
Era un acte fervorós
a autèntics sants adreçat,
que els altars han escalat
per ser-ne mereixedors
Això Sarral ho sabia
aleshores més bé que ara,
perquè havia vist de cara
l'estrall de la malaltia
i havia tocat de prop,
sempre que fou de raó,
sa valuosa intercessió,
miraculosa molts cops.
Havia obtingut sovint
guariments meravellosos,
i prodigis portentosos
més de deu i més de vint,
tal com escrit ho tenim
basant-se en dades concretes,
en quinze eloqüents quartetes
que acte seguit transcrivim
i que compostes van ser
quan, segons el calendari,
es complia el centenari
del còlera. Escoletu bé:

MIRACLES I PRODIGIS

La història de Sant Cosme i Sant Damià
és tota ella un miracle i un prodigi,
que han escampat llur fama i llur prestigi
per tota l'amplitud del món cristià.
Durant la seva vida i el pas seu
per damunt de la terra, entre els mortals,
guariren sofriments, sanaren mals,
i sembraren salut pertot arreu.
I prompte els noms dels Metges eminents
s'alçaren per l'imperi ressonants,
i el poder guaridor dels nostres sants
es propagà ben prest pels quatre vents.
Després del seu martiri i sacrifici,
radiants de majestat i de grandesa,
segueixen, des del Cel, amb la mà estesa,
tirant-nos mil remeis i beneficis.
I això la nostra vila ho sap i ho toca.
Coneix relats, sortits dels propis llavis

RELACIÓ DELS HOSTALS I FONDES

HOSTALER, al raval de Sant Joan. Ara propietat de casa Cardó.
PIRA, al carrer de Sant Joan.
SALAT, al raval de Sant Francesc i plaça dels Estudis.
BRUNO primer al raval de Sant Joan. Ara casa del Josepet del Flip; després a la carretera on abans era cal ALUJA.
TEODORO DEL COIX, a la carretera de Belltall, edifici propietat de Miquel Ferrer.
MATALOT, ara casa Sebio.
MERCÈ DEL SALAT, a cal senyor Ferrer. Ara casa Xamora.
OLIAIRE, a la plaça del Padreny.
SIBINO, a la casa Maria del Ballart.
ESPELT (Sant Cosme i Sant Damià), que encara està oberta.

Panoràmica de l'ermita vella dels Sants Metges

dels vells i avantpassats, nostres besavis,
de pes més convincent que el d'una roca.
Ens parlen d'epidèmies i d'onades
de còlera, de pesta i de malúries
que durant el decurs d'anys i centúries
planaren sobre nostres encontrades.
Ens conten que la sàvia intercessió
dels nostres protectors i Sants Patrons
fou sempre un vessament de curacions
sense mesura ni limitació.
I ens diuen que el favor més gran rebut
fou ara fa cent anys, precisament
quan jeia al llit fatídic tanta gent
sense cap esperança de salut.
Les alcoves de nostres pròpies cases,
on nostres ulls per primer cop s'obriren
en cambra hospitalària es covertiren
amb la mort al l'aguait i a poques passes.
Afligit pel dolor que el flagel.lava
el poble de Sarral es condolia
damunt de posts i bancs, i no sabia
eixir d'aquell mal pas que travessava.
Fins l'hora beneurada i venturosa
que prostrat de genolls, mirant al Cel,
elevà una oració... i baixà un estel
de llum i resplendor miraculosa.
Puix bàlsams guaridors i medecina
capaç de sanejar tanta marfuga,
només una ciència hi ha que puga
lliurar-lo amb tant d'encert, i és la divina.
I així mateix va ser, car tan aviat
sant Cosme i sant Damià van entrar en joc,
finí completament el tripijoc
i el poble esdevingué del tot curat.
I avui, passats cent anys del fet històric,
un viu record l'inspira i el commou,
i els ve a besar les plantes de bell nou,
enarborat de fe i d'amor pletòric.
Gràcies, doncs, gloriosíssims Patrons nostres
per l'ajuda prestada, i no vulgueu
que mals ni malalties posin peu
mai més en nostres llars, sots nostres sostres

LA PROCESSO

Els fets són, doncs, contundents
i la història els ratifica.
Els resultats que això implica
són ben clars i transparents.
I és per eixes mil raons
i altres mil de mal entendre,
que el vint-i-vui de setembre
om honrava els seus Patrons,
i un aplec processional,
amb fe que del cor arranca,
traspassava la palanca
al peu de la Font de Dalt.

LA PALANCA

Humil palanca de fusta,
claus i ferro rovellats,
sempre a mercé dels embats
d'una riuada imprevista.
Fermada amb una cadena,
gruixuda com la *monyeca*,
a la roca dura i seca
que li parava l'esquena,
va servir de passarel.la
a quantes generacions
en nombroses ocasions
passaren per sobre d'ella.
Els qui els plaïa anar a peu
i de la natura amants,
caminants i de passejants,
passaren per damunt seu,
els qui al bosc feien camí,
els caçadors, boletaires,
llenyataires, escorçaires...,
no en podien prescindir.
De trànsit, doncs, obligat,
que vers l'ermita enfilava,
un a un ella comptava
els devots que, afilerats
en compacta corriolada,
nodrien la processó
que amb fervorosa oració
a adorar els Patrons pujava.
Fèrvids càntics de lloança
ressonaven pel camí;
espígol i romaní
pels marges en abundància,
i remuntant pel pendent
de rocam i rodolins,
un estol de pelegrins
feia via lentament.
Obrien pas la bandera,
creus alçades i escolans,
tres o quatre capellans...,
vells i velles al darrera.

L'ERMITA

Més enllà, a mitja pujada,
ja apareixia l'ermita
i en son marc verd, circumscrita
llur blancúria immaculada.
Als seus peus, de tosca planta,
dotze graons empedrats,
d'herba i molsa encatifats,
i un sant guardià a cada banda,
se'ns oferien de cara;

graons i sants que avui dia
donen relleu i harmonia
a l'ermita nova d'ara.
Gran panorama i visió
que el caminant pelegrí
albirava des d'allí,
que era, i és, corprenedor;
i així, amb l'ànima suspesa,
colors i perfums variats,
els sentits extasiats,
com qui cap al Cel s'adreça,
i unes quantes passes més
pel costerut pedregam,
la corrua ja era a dalt
per començar, poc després,
la meitat dins la capella,
l'altra meitat al carrer,
la missa els actes de fe
com l'adoració, de vella
i arrelada tradició,
sense que hi manqués cap any
la veu clara, altisonant,
d'un vibrant predicador;
i puix que vida i miracles
de sant Cosme i sant Damià
eren molt llargs de contar...,
quedaven d'un any per l'altre.
Vista per dintre, l'ermita,
i plena de gom a gom,
de devots, tots en un pom,
no podria ser descrita.
Vegem-la buida del tot
i observem llur estructura,
son perfil i sa figura,
que no s'esborren del cor.
Tres porxos a la façana
daven accés a un vestíbul,
recinte airejat, fresquívol,
que era refugi, cabana
i sopluig de caçadors;
resguard de tota inclemència
més que lloc de penitència,
més que lloc d'ambient pietós;
i escenari destinat,
més que a resos i oracions,
a banquets, a reunions
i escenes d'enamorats...,
milers de grates escenes
dels quals records i memòries,
cors ferits i altres històries,
n'eren les parets ben plenes.
Quatre parets, el teulat
i interiors de l'edifici,
que mostraven clars indicis
de pales humilitat,
i que per llurs clarianes,
i esquerdes cent cops tapades,
hi entraven a desbandades,
pluges, freds i tramuntanes.
I on malgrat aquests obstacles
i altres de mal superar,
sant Cosme i sant Damià
fent prodigis i miracles,
i uns quants sants més, d'historial
i ocupació incontrolada,
hi feren vida i estada
des de temps immemorial.
Pel culte, comoditats
i intercanvi de funcions
entre els devots i els Patrons
tantes voltes esmentats,
l'ermita estava dotada
dels concernents ornaments
representatius i adients
a tota ermita trobada,
o perduda, per la serra,
per camins de ferradures
i muntanyenques altures
de la catalana terra.

ELS EX-VOTS

Son reducte, igual que tots,
en relleus, pintats i escrits,
estava replè i farcit
dels més diversos ex-vots.
Figures de cera groga
en un clau ganxut penjades,
accions i escenes gravades
segons l'estil i la moda,
eren clares expressions
de confiança envers els Sants,
i cames, braços, peus, mans...,
per les parets, pels racons,
per tots indrets espargits,
provaren agraïments
d'un bon nombre de creients,
garrells, coixos i impedits.

LA FONT

La devoció als Sants Patrons
s'estenia, més enllà
de l'ermita, el que hi ha
pels seus artístics contorns:
la font, pedra i lloses planes,
d'aigua viva i sanitosa,
de molsa en tot temps verdosa
i violetes boscanes...,
un bell indret adossat
a la soca centenària
d'un xop gros, de gran alçària,

corpulent i esbalandrat,
un arbre que val per cent
i que a qui el veia de lluny
li marcava exacte el punt
de la font, i el curs del vent.
Font, que sots l'arbre opulent,
testimoni del passat,
en terrer moll, enclotat,
i rajant contínuament,
molta requesta tenia
i era bàlsam guaridor
de tot malalt pecador
que a cercar remei venia.
I on els sentits, en un pom,
subjugats per la natura,
gaudien pau i ventura
com en cap més lloc del món,
fent que l'ànima captiva,
a l'hora d'anar i venir
no sabés altre camí
que el que a la font conduïa.
Prop seu, la pedra esmolada,
gastada de tant passar,
i el fanàs i l'herbassar
que creixia a la vorada,
feien de taula i seient
a l'hora del berenar,
i a l'hora de festejar
era el sofà més adient.
L'amor que s'hi respirava
era pur i cristal.lí
com el límpid rajolí
que davall mateix brollava,
amor pur i durader
com el cantar dels ocells,
la negror dels estornells
i el fullam de l'oliver,
amor pur i transparent
com el cel que l'envoltava,
amor sublim que volava
més enllà del firmament...!

EL LLORER

Idèntics fervors i estima
hom professava al llorer,
verdor perenne, recer
d'espès fullatge, i cortina,
que en un dia de cel clar,
ni els raigs de sol ni els de lluna,
de tantes rames, ni una
no podien travessar.
Una taula al mig, centrada,
massissa i sòlida, feta
a cops d'escarpra i maceta,
en bona pedra tallada,
havia donat aguant,
en disbauxes singulars,
a dotzenes, centenars,
de cassoles fumejant,
i es regava mil vegades
de vi, la bóta enlairant,
i escuma blanca, vessant
de les copes desbordades.
Llucs de llorer, nous brotams,
a l'hora i punt de l'arròs,
li feien ombra i redós
fins al Diumenge de Rams,
puix que molts, brots, rams i rama,
om els veuria lluir
a la plaça, a beneir,
tal com la litúrgia mana;
i el que no era eixit ni nat
per lloar i alabar Déu,
romania dret, dempeus,
ben segur i ben arrelat,
per engruixir la gran mata
que cada any, amb nova mesa,
feia l'ombra més espessa,
aromatitzada i grata,
els quals troncs de fina escorça,
com un llibre amb molts de fulls,
apareixien curulls
de llegenda i lletra grossa,
i en sa pell duien gravats
records d'escenes passades,
sagetes entrellaçades,
cors ferits i enamorats.

ELS ERMITANS

Sots la mateixa teulada,
formant part de l'ermitatge,
s'encabia l'habitatge
que era aixopluc i era estada
dels abnegats ermitans,
que sa missió no era més
que posar zel i interès
a protegir els pobres sants
i les seves dependències,
dels agents devastadors,
aràcnids, rosegadors
i mil d'altres inclemències,
amb la convicció i certesa
que, en mútua correspondència,
tota petició i urgència
els seria ben atesa,
i que, en cas de malaltia
i trifulgues d'aquest caire,
no haurien de pregar gaire
i la influència els valdria.

L'HORT

Un bon hort al seu darrera,
gran i fèrtil, a peu pla,
aljub i aigua per regar,
amb abundància i sobrera,
donaven als estadants
les verdures i hortalisses
necessàries i precises
per a viure anant tirant.
Hort d'eterna primavera
on, després del presseguer,
hi floria el saüquer,
el lilà i l'*enredadera*,
i on no mancaven la til.la,
ni la marialluïsa,
ni malva-rosa, ni grisa,
ni marduix, ni camamilla;
fulla i flors medicinals
que els hortolans coneixien
a ulls clucs, i se'n servien
per curar-se dels seus mals.
Hort frecal, jardí flairós,
que alfàbregues, xeringuilla
i herba de Santa Maria,
el feien més sa i formós,
al costat de l'herba-col,
moradenc, color de vi,
que a sota del vell camí
arrelava per ell sol.
Herba-col, bé que punxant
per tenir punxa i ser card,
que en aquell temps era emprat,
pel seu poder coagulant,
en fer formatge i mató
amb la blanca llet sobrada
després de munyir la cabra
i haver mamat el nadó.
Paradís de vida llarga,
fruites saboroses, sanes,
albercocs, codonys, magranes...
i figues de tres fan càrrega...!
Paradís, on l'ocellam,
com en tots els paradisos,
que contents i que feliços
de rama en rama saltant...!
Ocellets, els més pintats,
inquiets i cantarins,
els de plomatges més fins,
vistosos i virolats,
que emplenaven d'alegria
l'hort, sempre en flor, de l'ermita
per dar-se al capvespre cita
al llorer que el presidia,
refugi de cada dia,
joquer de totes les nits,
moixons i pardals rendits
per la son i la fatiga,
que serien els primers
a desplegar el bec i l'ala
a punta d'alba, i fer gala
d'acròbates juganers,
car, ja fets amb el conhort
de viure amb un espantall
a cada cap de crestall...
ja eren amos d'aquell hort...,
on l'ermità i l'ermitana,
plantant cols i tomaqueres,
lluny del món i les quimeres,
hi feren vida galana
durant molts anys i molts lustres,
i on els sols i marinades
ja havien pintat ses cares
amb bons colors i bons llustres.
De bé, doncs, prou que n'estaven
a l'ermita els ermitans,
prou tranquils, pro bons i sans...
fins que un dia se'n cansaren
i decidiren fugir,
accentuant-se amb sa absència
l'abandó i la indigència
d'aquella ermita, bocí
del nostre cor, que quedà
per sempre impresa i present
en l'esperit i en la ment.
D'aquelles dates ençà,
malament rai...! I l'ermita,
bona part de l'any tancada,
quedà rònega, empolsada,
desvalguda i envellida.
Tanta antigalla i polsim
no podia continuar,
s'hi havia de posar mà...
i el resultat ja el tenim...!

L'ERMITA NOVA

Ja tenim ermita nova,
un bell i esvelt santuari
i un camí per a pujar-hi,
resistents a tota prova.
Un miracle...? No ho neguem...
Un prodigi...? Tot hi cap...
Es obra del Cel...? Qui sap...
El cas és que ja ho toquem...!
I l'ermita dels sants Cosme i Damià,
la joia predilecta de Sarral,
s'aixeca altra vegada triomfal
enmig de camps flairosos i pinars.
Ens fa, però, vacil.lar. Una recança,
i una inquietud i un gran dubte ens assalta

pensant en si és la nostra o és una altra,
puix no hi té afinitat ni cap semblança.
Tot és nou, del cimal fins a la planta,
mes, si s'alça al costat dels vells xiprers...,
no podia ser d'altra ni cap més
que la nostra..., si bé quelcom hi manca.
On és aquell altar de filigrana,
relíquia i reliquiari del passat...?
On és aquell retaule florejat,
de la història i de l'art primera plana...?
Se n'han pujat al Cel i aquí ha quedat,
plasmat en roca seca i esculpit,
el sentiment i el flam de l'esperit,
més fort que mai, etern, petrificat...!
Aquella humil capella, miseriosa,
de línia tan senzilla, blanca i llisa,
sense cap pretensió, pobra i submisa,
ha esdevingut altiva i orgullosa;
conjunt monumental i arquitectura
la més original i més vistosa,
que afronta la tempesta i fa resclosa
com un massis castell d'arrel segura.
Els temps són diferents. És veritat.
Avui ja no és ahir. Fem-se'n conhort.
Guardem l'ermita vella dintre el cor
i el bon nom de la nova sigui honrat,
que tampoc vist per fora és el mateix
el món bellugadís que la rodeja.
El pelegrí avui corre, no es passeja,
i el camí d'anar a peu ja no existeix.
La mula i la tartana d'altres temps,
la brida, els picarols, les xurriaques,
a escena ja no hi són, i a les estaques
es fermen cotxes mil dels més moderns.
I per dintre, el brodat clàssic mantó,
mantell i mantellina ja no s'usa,
i els sants, nostres Patrons, des de l'altura,
es van acostumant, vulguin o no,
a l'espectacle viu, realitat crua,
que deixa al descobert i tal com és,
com si d'art i d'estàtues es tractés,
les formes palpitants i la pell nua.
Tot mira cap a una visió futura.
Nous fets i nous pensars. Ciment armat,
que és resistència aguant, continuïtat...
i pedra del país resseca i dura.
El ferro ornamental, vidriera i porta,
que presideix l'entrada i para el vent,
ha fet sorgir a la llum i ha fet present
una llegenda que hom ja feia morta,
llegenda d'un treball escarrassat,
les eines del pagès ressuscitades,
que aquí veiem brunyides i gastades
d'obrir bancals i haver-los tant solcat,
i una eina, no menys noble i venerable,
un fòrceps, que a les mans de qui això escriu,
tragué, fet i acabat, íntegre i viu,
més d'un pagès, del ventre de sa mare.
Això ens identifica. Poc de seny
serà prou, per entendre clar i de pressa
que qui enraona així i així s'expressa
ha d'ésser el metge Adolf Andreu Padreny

NOTA:
Les fotografies, les il.lustracions i els altres textos emmarcats entre les pàgines dels versos, han estat afegits pels coordinadors.

L'ermita nova inaugurada
l'any 1970.

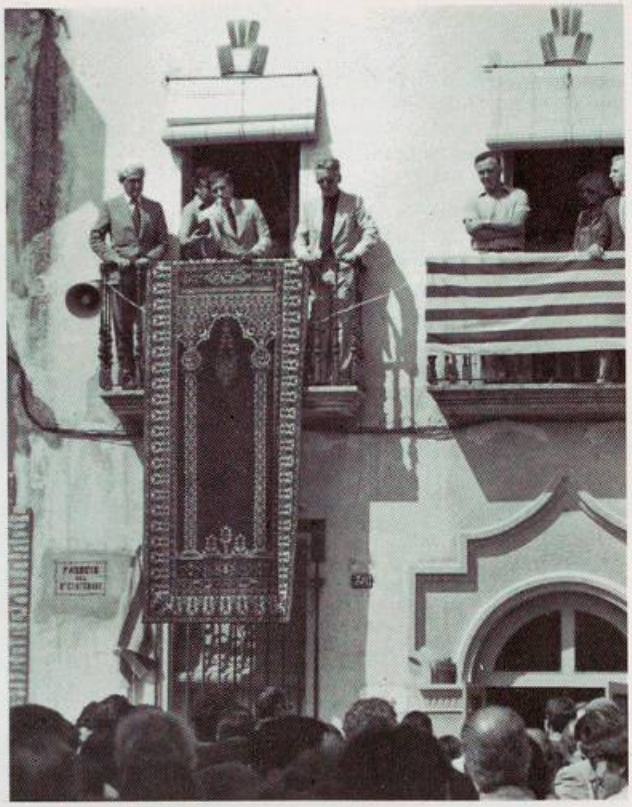

ACTES CELEBRATS EN COMMEMORACIÓ DEL VIII CENTENARI DE LA NOSTRA VILA

A fi de preparar el gran esdeveniment de la commemoració del VIII Centenari de la fundació de Sarreal, es constitueix una comissió integrada per representants de l'Ajuntament, Cambra Agrària, Cooperativa Vinícola, Club de Futbol, Joventut de la població i una representació dels Amics de Sarral, de Barcelona, tots sota la presidència del senyor alcalde de la vila. La dita comissió serie l'encarregada de l'organització dels actes a celebrar durant el curs de l'any 1980.

En principi, es redactà un esbós d'actes a realitzar dins l'any del VIII Centenari, i ensems es projectà l'edició d'un llibre i l'encunyació d'una medalla en commemoració de l'efemèride.

Com a primera providència, fou enviada a tots els sarralencs residents a la població i de fora vila una carta circular per assabentar-los de l'esdeveniment i invitant-los a tots els actes que en el decurs de l'any 1980 se celebrarien.

El diumenge, tretze de gener, es començà l'obertura de l'anomenat Any del VIII Centenari amb els actes següents:

A les deu del matí cercavila pels "caps grossos" anunciant la festa; a les onze, tingué lloc la cerimònia de "Plantar el Saüquer" a la plaça de la nova urbanització Martí l'Humà. Tot seguit, a la sala d'espectacles de la Cooperativa Vinícola,s'organitzà el primer acte cultural: iniciat amb la lectura de la Carta de Població que fou atorgada a la vila per Alfons I, prosseguí amb un emotiu parlament del senyor alcalde, que ressaltà el caràcter extraordinari de l'esdeveniment. L'advocat sarralenc, Joan Carbó i Esteve, pronuncià el Pregó de la Festa del VIII Centenari, fent ressaltar, en el curs de la dissertació, els valors espirituals dels homes, que són ben palesos a la història i a la tradició de la vila. L'actuació de l'Esbart Santa Tecla, de Tarragona, possà cloenda als actes amb una interpretació de danses populars.

El diumenge, dia disset de febrer, es va celebrar a la sala de la Cooperativa un gran concurs de disfresses infantiles, que tingué un èxit clamorós. Les mares, amb entusiasme i afany, van disfressar els seus fills amb vestits molt originals i de gran imaginació, i en va resultar una festa molt bonica i graciosa. A continuació es va projectar una interessant pel.lícula per a la mainada i, finalment, es lliuraren els premis a les millors disfresses i obsequis per a tots els participants.

El diumenge, dia vint-i-quatre de febrer, prosseguiren els actes culturals amb una interessant dissertació a càrrec del sarralenc Joaquim Ninot i Nolla, professor de l'Escola d'Enginyers de Terrassa, que versà sobre història de Sarreal. A continuació, la simpàtica cantant tarragonina Mari-Dolç ens oferí un gran recital de cançó catalana.

Des dels dies tres al vuit d'abril se celebrà en una sala del Grup Escolar Salvador Ninot, un Concurs de Periòdics Murals i de treballs fets per gran nombre de jovent de la nostra Vila referents al VIII Centenari.

El dia 5 d'abril, Dissabte Sant, se celebrà a l'Església Parroquial una Missa commemorativa en recordança de tots els sarralencs difunts que han viscut durant aquets vuit-cents anys a la Vila. S'encengueren vuit-cents ciris que cremaren a llur honor.

El diumenge, dia 27 d'abril, a la sala de la Cooperativa, el prestigiós historiador de la nostra comarca Josep Maria Sans i Travé va oferir una interessant conferència sobre el tema: "Sarreal després de la Carta de Població i Franquícia. Estructura de la vida civil". A continuació, un recital de la Jova Cançó Catalana pel cantant de la nostra terra Jordi Català.

El diumenge, dia 25 de maig, a la sala de la cooperativa, va tenir lloc un concert coral a càrrec de l'Orfeó de Santa Coloma de Queralt, interpretant un extens repertori de belles cançons.

El diumenge, dia 1 de juny, se celebrà el tradicional Aplec a l'ermita dels Sants Metges i s'aprofità l'avinentesa que brinda l'Any del VIII Centenari per celebrar la "Diada d'Homenatge al Sarralenc Absent". A les tendes de la Vila i pels voltants de l'ermita es vengueren samarretes commemoratives amb la inscripció "Sarral-1180-1980-Sarreal... el meu poble" i mocadors per al coll gravats amb el disseny de l'ermita que, molta gent, petits i grans, van adquirir i se'ls van posar donant una nota de color festiu i d'alegria a la Diada. A l'Aplec acudiren molts sarralencs de fora vila, alguns d'ells feia molts anys que no havien retornat a Sarreal i fou un reencontre satisfactori de famílies i amics. Acabada la missa es ballaren sardanes a la plaça i tingueren lloc diversos actes i un dinar de germanor al restaurant de l'ermita i als seus entorns.

ACTES EXTRAORDINARIS DEL MES DE SETEMBRE

Amb tots els actes esmentats s'arriba a la data de culminació de l'any del VIII Centenari, i se celebrà la cloenda amb els actes següents:

Divendres, dia 12, a les 10 de la nit, al Passeig va tenir lloc la gran encesa de focs artificials i traca final assenyalant la data exacta de l'atorgament de la carta fundacional de la Vila pel rei Alfons I.

Dissabte, dia 13, al pati dels Col.legis, se celebrà un gran festival infantil amb l'actuació d'un grup musical animador i, finalment, xocolata i coca per a la mainada. Es llançaren coets amb obsequis per a la gent menuda. A continuació de la mateixa tarda, en una sala dels dits Col.legis plena de gom a gom, el senyor Enric Moreu-Rey, professor-catedràtic de la Universitat de Barcelona i amic de Sarral, ens va fer una xerrada sobre "Noms i renoms de Sarral". Fou molt celebrada pel nombrós públic assistent. Es clogué la dissertació amb un viu i interessant col.loqui centrat en el tema toponímic de Sarral o Sarreal.

Diumenge dia 14. Cloenda dels actes:

A les onze del matí, cercavila, per les gralles de la Colla Jove dels Xiquets de Valls, per tots els carrers engalanats de la Vila.

A continuació i amb l'assistència del governador civil de Tarragona, senyor Francesc Robert i Graupera, acompanyat de la seva esposa; el director general d'Activitats Artístiques i Literàries de la Generalitat, senyor Albert Manent; el delegat provincial del Ministeri de Cultura, senyor Guirado, i el diputat provincial senyor Gomis Martí, autoritats i representacions locals i un nombrós públic, se celebrà la Santa Missa a l'església parroquial i,

seguidament, totes les autoritats locals i les invitades visitaren els dos veïns més vells del poble: Josep Civit i Llovera, de noranta-nou anys d'edat, i Maria Sans i Iborra, de noranta-set, i el primer sarralenc nascut l'any del VIII Centenari, Celestía Aluja i Freixas, a tots tres se'ls van fer obsequis, els quals restaren molt contents i agraïts de les atencions rebudes de tothom.

Tot seguit, per les autoritats foren descoberts la placa que dóne nom al Passeig del VIII Centenari i uns mosaics commemoratius de l'efemèride, col.locats degudament a la font del Passeig, un d'ells amb els versos de mossen Muntanyola dedicats a Sarral. Van parlar a tota la concurrència, en primer lloc, l'alcalde, senyor Cantó, continuant el delegat de la Generalitat, senyor Manent, i cloent l'acte el governador civil, senyor Robert Graupera. Els parlaments tingueren una afectuosa acollida per part del nombrós públic concentrat al Passeig davant la casa del senyor Joan Bonet, Cal Garrofa, que fou habilitada per a aquest dia com a Casa de la Vila, per trobar-se la pròpia fent-s'hi obres de reconstrucció total. En el curs dels actes la Colla Jove dels Xiquets de Valls alçaren diverses i arriscats castells, que foren molt aplaudits i festejats.

El dia 26 de setembre, amb motiu de la festa dels Patrons Sant Cosme i Sant Damià i aprofitant l'any del VIII Centenari, es va celebrar a l'ermita la Missa amb assistència del senyor arquebisbe de Tarragona, doctor Pont i Gol, que en la predicació va pronunciar una emotiva homilia. A la tarda, a l'església parroquial i també amb l'assistència del senyor arquebisbe, es va celebrar un concert polifònic a càrrec de la coral Santa Rosalia, de Torredembarra, interpretant un extens programa de cançons que van fer les delícies dels nombrosos assistents, que emplenaven el temple. El senyor arquebisbe va tancar la Diada amb una sentida al.locució.

Els dies de la Fira de Sarreal, set i vuit de desembre, es començà a distribuir als sol.licitants la Medalla d'Argent commemorativa del VIII Centenari. Es pot dir que l'encunyació ha estat un èxit, puix que ha tingut una excel.lent acollida per tothom fins al punt que s'ha de fer una segona encunyació per atendre les noves peticions.

A més dels actes anteriorment esmentats, el senyor rector, la Comissió de Festes, els quintos, el Club de Fútbol i totes les agrupacions i associacions que existeixen a la Vila, i que en el decurs de l'any 1980 han organitzat actes, en confeccionar llur programa de festes han fet sempre al.lusió al Vuitè Centenari.

D'aquest esdeveniment dels vuit-cents anys de la fundació de la nostra Vila, que amb tanta emoció hem celebrat, pels que vivim en quedarà una recordança perennal plasmada en diversos motius, tals com el saüquer plantat, el nom del Passeig, els murals col.locats, l'edició de la Medalla i aquest llibre *Miscel.lània sarralenca*, ensems que ens ha servit per a conèixer més la història del nostre estimat poble i també ens ha apropat una mica més els vilatans i els de fora vila. A tots ens ha entrat un anhel de saber més de les coses passades, dels familiars, dels amics i dels coneguts. Ha estat un any ple d'emocions, i en cada acte celebrat hem descobert noves vivències que han fet augmentar l'interès en tot el que quedava adormit pel temps i que ara, escorcollat pels estudiosos, ha sorgit de bell nou per a goig i beneplàcit nostre.

Que a tothom hagi plagut la commemoració del Vuitè Centenari.

ÍNDEX

Presentació. 1

ALBERT MANENT I SEGIMONT
Pròleg 3

Reportatge fotogràfic. 5

JOAN ANTONI CAMPÀ I VIÑETA
Esbós geològic de Sarral 21

JOSEP ANTONI CANTÓ I PIFARRÉ
Del temps i les seves coses, a la nostra vila 25

RAMON M. MASALLES I SAUMELL
Notícia del paisatge vegetal de la conca de Barberà. 35

ANTONI MORELL I JANSÀ
Una mica d'història 39

La Carta de Població de Sarral: textos llatí i català. 44

JOAN VALLET DE GOYTISOLO
La Carta de Població i Franquícia de Sarral. 47

JOSEP MARIA SANS I TRAVÉ
Una família sarralenca i les seves activitats pels voltants del 1.200: els Roig. . . 51

GABRIEL SECALL I GUELL
Els jueus de Sarral 71

JOSEP IGLESIES I FORT
Notes sobre la demografia de Sarral. 79

JOAN VENDRELL I ANGUERA, i MANUEL MOLAS I PADRENY
Cognoms i renoms de les cases 85

MANUEL MOLAS I PADRENY i JOAN VENDRELL I ANGUERA
Relació d'alguns batlles de la vila 113

JOAN FUGUET I SANS
Barroquisme i tradició al temple parroquial de Sarral 117

JOAN FUGUET I SANS
L'orgue de Sarral 153

JOAN VENDRELL I ANGUERA
La recana de l'any 1846 161

MANUEL MOLAS I PADRENY
Incorporació del municipi de Montbrió de la Marca al de Sarreal. 173

JOSEP MARIA SANS I TRAVE
Notes històriques sobre Montbrió de la Marca 177

JOAN VENDRELL I ANGUERA
La primera portada d'aigua corrent a la vila 185

PASQUAL MAS I ALUJA
El Sarreal que cavalcà entre dos segles, víctima de la fil.loxera 187

RAMIR FORNES I MATEU
Sarral, peoner del cooperativisme 193

JOAN VENDRELL I ANGUERA i MANUEL MOLAS I PADRENY
Gastronomia: costums i receptes 195

ADOLF ANDREU I PADRENY
Sarral al començ del segle XX 207

MANUEL MOLAS I PADRENY
Actes celebrats en commemoració del VIII Centenari 261

1180-1980

Aquest llibre ha estat imprès als tallers gràfics d'Artyplan del carrer Porvenir, 42, Barcelona i s'ha acabat l'edició a les vigilies del Dia del Llibre de l'any 1981.

Els treballs de coordinació han anat a càrrec de:

Joan Vendrell i Anguera

Els de compaginació a cura de:

Ramon Torné i Tarragó
Joan Vendrell i Anguera

Amb l'ajut de:

Josep Ametlla i Torné
Josep Antoni Cantó i Pifarre
Manuel Molas i Padreny

Les fotografies per a il.lustrar el llibre han estat cedides pels senyors: Bruno Arnavat i Alió, Andreu Barrabeig i Bonet, Joan Bonet i Potau, Joan Esteve i Vilá, Santiago Figueres i Montserrat, Moisès Magre i Anglès, Emili Mateu i Mateu, Manuel Molas i Padreny, Josep Puig i Torné, Irene Sanahuja i Mateu, Josep Sans i Sans, Joan Torné i Bonet, Consolació Torné i Orpinell, Joan Vendrell i Anguera i Ajuntament de Sarral. A més, els esmentats senyors Magre i Puig han participat activament en el reportatge.

MISCEL·LÀNIA SARRALENCA *

VIII